CSINGIZ AJTMATOV

A VERSENYLÓ HALÁLA

FEHÉR HAJÓ

EURÓPA · ZSEBKÖNYVEK

EURÓPA · ZSEBKÖNYVEK

EURÓPA · ZSEBKÖNYVEK

FORDÍTOTTA

FEHÉR JÁNOS
LÁNG ANIKÓ

EURÓPA · ZSEBKÖNYVEK

CSINGIZ AJTMATOV

A VERSENYLÓ HALÁLA

FEHÉR HAJÓ

EURÓPA KÖNYVKIADÓ BUDAPEST 1974

EURÓPA · ZSEBKÖNYVEK

A FORDÍTÁS AZ ALÁBBI KIADÁS ALAPJÁN KÉSZÜLT
ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ ПОВЕСТИ И РАССКАЗЫ
ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК. ВЛКСМ МОЛОДАЯ ГВАРДИЯ 1970

A VERSENYLÓ HALÁLA

Öreg szekér döcög az öreg emberrel. Öreg már Gülszári is, a kocsi elé fogott sárga poroszka ló, nagyon öreg . . .

Keserves lassúsággal kapaszkodik az út a fennsíkra. A szürke, kopár dombok között hófúvás kavarog szinte egész télen, nyáron meg pokoli a hőség.

Tanabaj valóságos büntetésnek tekintette mindig ezt a kaptatót. Nem volt kedvére a lassú haladás, egyszerűen nem szenvedhette. Ifjúkorában, amikor még gyakran kellett a járási központba bemennie, visszajövet minden alkalommal galoppban hajszolta lovát hegynek felfelé. Bizony nem kímélte a lovat, megcsapkodta a korbáccsal. Ha meg társaságban kocsizott, kivált ha ökrös szekéren, némán vette a holmiját, leugrott menet közben, s nekivágott gyalog. Bőszen baktatott, mintha támadásba indulna, csupán a fennsíkra felérve állt meg. Ott aztán zihálva várta be a messze alant vánszorgó szekeret. A sebes járástól vadul kalapált a szíve, szinte döngette a mellkasát. De még ez is jobb volt, mint lassan kocogni az ökrös fogaton.

Szegény megboldogult Csoró szívesen tréfálkozott hajdanában barátja különcködésén. Így beszélt:

– Hallod-e, Tanabaj, akarod tudni, miért nem mégy semmire? A türelmetlenséged miatt. Istenemre! Neked mindig minden sürgős. Rajta, gyerünk már azzal a világforradalommal! De mit forradalom! Egy közönséges utat, az alekszandrovkai kaptatót, még azt sem bírod elviselni! Ahány ember, mind nyugodtan szekerez, te meg leugrasz, aztán csak neki a hegynek, mint akit farkasok kergetnek. És mit nyersz ezzel? Semmit. Csak ülsz odafenn, és várod a többieket. Egyedül úgysem léphetsz be a világforradalom ka-

puján, ne feledd, várni fogsz, míg csak fel nem kapaszkodunk valahányan.

De ez régen volt, nagyon rég.

Ezúttal Tanabaj észre sem vette, úgy jutott túl az alekszandrovkai kaptatón. No lám, hát hozzászokott vénségére. Nem hajtott se lassan, se gyorsan. Ment, ahogy vitte a kocsi. Mostanában már mindig egyedül járta az utat. Akik egykor csapatostul kísérték ezen a zajos úton, azokat ugyan meg nem találni. Egyik a háborúban maradt, másik meghalt itthon, aztán akad olyan is, aki otthon ül, csendben leéli a hátralévő esztendőket. A fiatalok már gépkocsin utaznak. Nem rázatják magukat az ő szekerén, ezzel a szánalmas gebével.

Zörögnek a kerekek a régi úton. Még sokáig elhallgatja ezt a zörgést. Előtte terül el a sztyepp, amott, a csatornán túl még hátravan a hegyláb.

Már régen észrevette, hogy lassacskán gyengül, erőtlenedik a lova. Súlyos gondolatai között azonban nemigen nyugtalankodott miatta. Hát olyan nagy baj az, ha kimerül az úton a ló? Igaz, régebben nem volt ilyen. De majd csak odaérünk, elhúzza odáig! . . .

Ugyan honnan is tudhatta volna, hogy Gülszári, az öreg poroszka ló – különleges, világossárga szőre után kapta ezt a nevet, melynek jelentése: pitypang – életében utoljára győzte le az alekszandrovkai kaptatót, és most végső versztáit tapossa? Honnan is sejthette volna, hogy a ló kábultan szédeleg, hogy színpompás karikák forognak elhomályosodott szeme előtt, hogy jobbra-balra hintázik a föld, hol egyik, hol másik szélével érintve az eget, s hogy Gülszári előtt az út időnkint hirtelen pusztasággá változik, s a hegyek helyén, amerre útja visz, vöröslő köd vagy füst gomolyog.

Tompán, hosszan sajgott a poroszka ló agyonterhelt szive már régóta, a hámban egyre nehezebben szedte a levegőt. Vágta az oldalához verődő szíj, s balról, a hám alatt valami éles holmi szurkálta szüntelen. Talán egy tüske vagy a hám nemezbélése alól kiálló szeg hegye lehetett. A szúrás helyén nyílt seb keletkezett a régi, elkérgesedett heg helyén, kibírhatatlanul mart és égetett. Lábai is mindjobban elnehezedtek, mintha nedves, friss szántásban taposnának.

Az öreg poroszka ló mégis ment tovább, megfeszítve minden erejét, s a vén Tanabaj olykor megnógatta, egyet rántott a kantáron, majd újra gondolataiba merült. Volt gondolkoznivalója bőségesen.

Zörögtek a kerekek a régi úton. Gülszári mindeddig megszokott poroszkáló járásával haladt, egyazon különös ritmusban, rövid ügetéssel, amelyet még sohasem vétett el, amióta életében először lábra állt, és bizonytalanul lépkedett a réten a dús sörényű, nagy kanca mögött.

Gülszári igazi poroszka ló volt születésétől fogva. Nevezetes kényes járása sok boldog és sok keserves napot okozott neki élete során. Régebben senkinek nem jutott eszébe kocsi elé fogni, ez szentségtörés lett volna.

De ez régen volt, mindez messze mögöttük maradt. A sárga most utolsó erejét megfeszítve halad végső célja felé. Soha ilyen lassan nem vánszorgott még, de soha ilyen gyorsan nem közeledett hozzá az a cél. Egész idő alatt alig egy lépésnyire volt a célszalagtól.

Zörögtek a kerekek a régi úton. Gülszári ingoványosnak érezte a talajt patái alatt, s e támolygás hajdanvolt nyári napokat idézett fel kihunyó emlékezetében. A nedves, hullámzó rétet a hegyekben, azt a csodálatos és valószínűtlen világot, amelyben az égető napkorong a hegygerinc mentén táncolt, és ő, a butácska kiscsikó, űzőbe vette a napot, réten, folyón, árkon-bokron át, amíg csak az egyik ménesbeli ló, hátracsapott fülű, dühös csődör, utol nem érte, s vissza nem fordította. Akkor, azokban a hajdanvolt napokban úgy tetszett, hogy tótágast áll a ménes, mintha mély tó vizében tükröződne vissza, és anyja, a termetes, dús sörényű kanca, meleg tejfelhővé változott. De szerette azokat a pillanatokat, amikor anyja hirtelen kedvesen prüszkölő felhővé változott! Emlői feszesek és édesek lettek, habos tej buggyant a csikó szája szélén, szinte fuldoklott a bőven csordogáló, édességes patakban. Szeretett így állni, anyja, a termetes, dús sörényű kanca oldalához simulva. Milyen mámorító volt az a tej! Az egész világ, nap, föld, s maga az anya, mindmind belefértek egyetlen korty tejbe! És később, már jóllakottan, még mindig szívhatott egy kortyot, azután még egyet . . .

De, ó jaj, nem tartott soká ez a boldogság, nagyon is ha-

mar véget ért. Rövidesen minden megváltozott. Nem táncolt többé hegyről hegyre az égető nap, szabályszerűen keleten kelt és nyugat felé haladt hajthatatlanul, a lovak is megszűntek tótágast állni, patáik alatt cuppogott, sötétlett a letaposott rét, lepattogtak, letöredeztek a kövek a vízmosás szélén. A termetes, dús sörényű kanca szigorú anyának bizonyult, fájdalmasan a marjába harapott, ha túl sokat talált szopni. A tej már nem volt elég. Füvet kellett enni. Megkezdődött hát az az élet, amely hosszú éveken át a sajátja volt, s most a vége felé közeledett.

Egész hosszú életén keresztül sohasem idézte fel az örökre letűnt nyár emlékét. Felnyergelve járt, változó utakon vitték lábai, különböző lovasokat hordott a hátán, s az utak nem fogytak el. És csak most, amikor a nap ismét letért pályájáról, s a föld meg-megingott lábai alatt, amikor káprázni kezdett és elködösült a szeme, csak most rémlett fel előtte ismét az a nyár, amely nem tért vissza oly soká. A hegyek, a nyirkos rét, a ménes és a termetes, dús sörényű kanca különös, hullámosan vibráló képe villant most fel előtte. Megfeszítette testét, törzsét kinyújtva, kétségbeesetten kapálózott lábaival, hogy kiszabadítsa magát a hajlított járomból, lerázza a hámot, a kocsirudat, s a régmúlt és hirtelen újra elébe táruló világba lépjen. Ám a csalóka látomás egyre távolabb suhant előle. Milyen gyötrelmes volt! Anyja csendes nyerítéssel csalogatta, mint csikó korában; Gülszári oldala és farka a többi ló oldalához és farkához simult, ahogy vonult a ménes, éppúgy, mint csikó korában; de nem volt elég ereje, hogy leküzdje a hófúvás tompán villózó fényeit – a vihar egyre hevesebben keringett körülötte, kemény csapásokat mért rá, hóval tömte be szemét s orrlyukait, forró, verítékező teste reszketett a hidegtől, és az az elérhetetlen világ nesztelenül elúszott, tovatűnt a hóviharban. Eltűntek a hegyek, elsüllyedt a folyó, a rét, elfutott a ménes, csupán egy homályos folt, anyjának, a termetes, dús sörényű kancának árnyéka ködlött fel a szemhatáron. Egyre hívta, nem akarta elhagyni fiát. A vén poroszka ló minden erejét összeszedve felnyerített, szinte bőgött, de a saját hangját nem hallotta meg. És a hóviharban minden szertefoszlott. A kerekek nem zörögtek többé. Nem sajgott már a seb sem a hám alatt.

A sárga megállt, megingott. Fájdalmat okozott szemének a puszta nézés is. Különös, véget nem érő zúgást érzett a fejében.

Tanabaj odavetette a kantárt a kocsi elejére, nehézkesen lekászálódott a szekérről, elgémberedett lábát kiegyenesítette, és komoran a lóhoz lépett.

– Ejnye, a fene egyen meg! – szitkozódott halkan, lovára tekintve.

Amaz csak állt, hosszú, lesoványodott nyakát, hatalmas fejét lecsüggesztve. Bordái szaporán süllyedtek és emelkedtek, kidomborítva sovány, petyhüdt, rongyokkal takart oldalát. Hajdan halványsárga, aranyló szőrét most szürkésbarnára festette a veríték és a sár. Szürke, síkos verítékpatakok csordogáltak kiálló keresztcsontjáról hasára, lábára, patájára.

– Pedig nem is hajszoltam – mormogott Tanabaj, és nyomban tevékenykedni kezdett. Meglazította a hevedert, kioldotta a hámszíjat, lekantározta a lovat. Csupa forró, ragadós nyál volt a zabla. Az öreg subája ujjával letörölte a ló pofáját és nyakát. Ezután a szekérhez lépett, hogy összegyűjtse a maradék szénát, összekapart vagy egy fél nyalábra valót, és a ló lába elé vetette. De az állat hozzá sem nyúlt a takarmányhoz, szapora hideglelés gyötörte.

Tanabaj a ló szájához emelt egy marok szénát.

– Nesze, egyél, no!

A ló szája széle remegett, ajkai nem bírták átfogni a szénát, Tanabaj Gülszári szemébe nézett, és elkomorult. A ló mélyen beesett, félig lehunyt, évtizedes ráncokkal körülbarázdált szemében semmit sem látott. Kihunyt és üres volt ez a szempár, mint egy lakatlan ház vaksi ablaka.

Tanabaj elveszetten nézett körül a tájon, a távolban hegyek, körös-körül a puszta sztyepp, az úton sehol egy lélek. Az esztendőnek ebben a szakában ritkaságszámba megy erre egy-egy járókelő.

Az öreg ló meg az öreg ember magukban álltak a kihalt úton.

Február vége volt. A hó már elolvadt a síkságon, csupán a szakadékok és a köves vízmosások környékén fehérlenek az utolsó hóbuckák, eldugott téli farkasvackokon. Poshadó hó enyhe illatát hozta a szél, szürke, fagyos volt a föld, még

nem éledt. Tél végén csüggesztő látvány a kihalt, köves sztyepp. Tanabaj testén végigfutott a hideg a vidék puszta látásától.

Borzas szürke szakállát égnek emelve sokáig nézett nyugat felé az öreg subája cserzett ujja alól. Felhők közé bújt a nap a látóhatár felett. Már közelgett a homályos, ködös alkonyat. Semmi jel sem vallott viharra, mégis hideg volt és oly szorongató.

„Ha ezt tudtam volna, nem indulok neki – kesergett Tanabaj. – Most aztán se ide, se oda, körös-körül a csupasz mező. A lovat meg tönkreteszem, méghozzá hiába."

Igen, talán csak holnap reggel kellett volna elindulnia. Ha nappal történik valami útközben, mégiscsak járhat erre valaki. Ő meg már délután elindult. Hát szabad ilyesmit tenni ebben az évszakban?

Tanabaj felmászott a dombra, hogy körülnézzen, nem lát-e velük egy irányban haladó vagy akár szembejövő gépkocsit. De egyik irányból sem lehetett látni vagy hallani valamit. Az öreg visszaballagott a kocsihoz.

„Hiába indultam el" – tépelődött ismét Tanabaj, ki tudja, hányadszor szidva önmagát az örökös sietségért. Boszszús volt. Haragudott önmagára és minden egyébre, ami arra késztette, hogy igyekezzék mielőbb elhagyni a fia házát. Természetesen ott kellett volna töltenie az éjszakát, és időt engedni a lónak, hogy összeszedje magát. Ő meg . . .

Tanabaj mérgesen legyintett. „Nem, semmiképp sem maradhattam volna. Gyalogszerrel is nekiindulok! – mentegette önmagát. – Hát lehet így beszélni egy apóssal? Ha akármilyen is, mégiscsak a férje apja vagyok. Még hogy minek kellett belépnem a pártba, ha egész életem pásztorkodással, nyájak, ménesek közt telt, vénségemre meg kidobtak! . . . A fiam is jó firma! Hallgat, fél az még a tekintetét is felemelni. Ha az a nő azt mondja: »Tagadd meg az apád!« – ő megtagadja. Rongy ember, s lám, ő is vezető állásra pályázik. Ejnye no, nincs itt mit beszélni! Nem ugyanaz ma már a nép, aki volt!"

Tanabajnak melege lett, kigombolta az inge gallérját, és zihálva, fújtatva járkálni kezdett a szekér körül, megfeledkezve a lóról, az útról, a közelgő éjszakáról. És sehogyan sem tudott megnyugodni. Ott, a fia otthonában, uralkodott

magán, méltóságán alulinak tartotta, hogy a menyével vitába szálljon. De most hirtelen elfogta a pulykaméreg, most már bizonnyal mindazt kimondta volna, ami egész úton nyomta a szívét: „Nem te vettél fel a pártba, nem is te dobtál ki. Honnan tudhatnád te, menyem, hogy volt akkoriban? Utólag mindenről könnyű ítélkezni. Ma már, ha valaki írni-olvasni tud, tisztelet és becsület illeti, akárki fia. De akkor mindent számon kértek tőlünk, de mennyire számon kértek! Felelősek voltunk apánkért, anyánkért, barátunkért, ellenségünkért, saját magunkért, a szomszéd kutyájáért, a világon mindenért! És hogy kizártak? Azt a dolgot hagyd! Az az én bánatom, lányom. Arról ne is beszélj!"

– Azt a dolgot hagyd! – ismételte meg hangosan, a szekér mellett toporogva. – Azt a dolgot hagyd! – erősítgette egyre. És a legbántóbb, a legmegalázóbb az volt, hogy mást nem is tudott volna mondani erről.

Egyre csak a szekér körül keringett, míg csak fel nem eszmélt, hogy tenni kell valamit, nem állhatnak itt egész éjszaka.

Gülszári csak állt, lekantározva, mozdulatlanul, részvétlenül, mint előbb, meggörbülve, maga alá húzott térdekkel, mint aki megdermedt, meghalt.

– Hát te?! – ugrott oda a lóhoz Tanabaj, és meghallotta az állat elnyújtott, csendes nyöszörgését. – Elszunnyadtál? Rosszul érzed magad, vén csont? Nem vagy jól? – sietve megtapogatta a poroszka ló hideg fülét, sörénye alá dugta a kezét. A ló bőre ott is hideg volt és nyirkos. De legjobban attól ijedt meg Tanabaj, hogy nem érezte a sörény megszokott súlyát. „Egészen megvénült, sörénye kihullott, könnyű, mint a pehely. Mindnyájan megöregszünk, egy a végünk" – gondolta keserűen. És felállt, határozatlanul. Nem tudta, mitévő legyen. Ha itt hagyja a lovat kocsistól és elindul gyalog, éjfélre otthon van a kis őrkunyhónál, a szorosban. Ott lakott a telepen az asszonnyal, a vízgazdasági inspektor szomszédságában, aki vagy másfél kilométerrel feljebb telepedett meg a folyó mellett. Nyáron a szénakaszálásnál ügyelt Tanabaj, télen az asztagokat vigyázta, nehogy a juhászok idő előtt széthordják és elherdálják a szénát.

Múlt őszön az irodán járt egyszer, valami hivatalos ügy-

ben, s az új brigádvezető, újonnan érkezett fiatal agronómus, odaszólt neki:

– Menjen a lóistállóba, akszakal, kiválasztottunk magának egy másik lovat. Öregecske már, az igaz, de a kend munkájához megfelel.

– Micsoda? – hökkent meg Tanabaj. – Csak nem megint valami kimustrált, vén gebét sóztok a nyakamba?

– Ott majd megmutatják. Valami herélt sárga. Maga bizonyosan ismeri, úgy mondják, lovagolta régen.

Tanabaj az istálló felé vette útját, és amint megpillantotta a poroszka lovat az udvaron, fájdalmasan összeszorult a szíve. – Lám, mègint találkozunk – szólt az öreg az agyonlovagolt állathoz. Nem volt szíve visszautasítani, elvezette hát.

Otthon a felesége alig ismert rá a lóra.

– Te, Tanabaj, valóban ez volna Gülszári? – csodálkozott.

– Ő az, ő hát, mi van ebben? – mormogott Tanabaj, és igyekezett elkerülni az asszony tekintetét.

Nem volt tanácsos alaposabban elmélyedniök a poroszka csődörrel kapcsolatos emlékeikben. Mert volt ám egy ifjúkori vétke Tanabajnak! S hogy elkerülje a beszélgetés nem kívánt fordulatát, az asszonyra förmedt:

– No, mit állsz itt, melegítsd az ételt! Olyan éhes vagyok, akár a farkas.

– Csak nézem ezt a lovat, elgondolkoztató, hogy mit tesz az öregség. Ha nem említed, hogy ez a régi Gülszári, bizony rá nem ismertem volna, nem én!

– Mit csodálkozol ezen? Azt hiszed, mi jobb karban vagyunk? Mindnyájunk felett eljárt az idő.

– Hiszen én is épp erről beszélek. – Az asszony töprengve csóválta fejét, majd nyájasan elmosolyodott: – Lehet, hogy újra elcsatangolsz éjszakánkint a lovadon? Megengedem, elmehetsz.

– Ugyan, hová gondolsz! – legyintett kelletlenül Tanabaj, és hátat fordított az asszonynak. Illett volna tréfával elütni a tréfát, de ő zavarában felmászott a szénapadlásra. Sokáig szöszmötölt odafenn. Azt hitte, hogy Dzsajdar rég elfeledte már azt az ügyet, s lám, a végén kiderül, hogy még emlékszik rá.

A kéményből áradt a füst, felesége a kihűlt ebédet melegítette fel a vacsorára, ő meg egyre csak a szénával bajmolódott, amíg csak rá nem szólt az asszony az ajtóból:

– Gyere le, mert újra kihűl az étel.

Többet aztán nem említette a múltat, de minek is tette volna? . . .

Ősszel és egész télen át gyógyítgatta Tanabaj a poroszka lovat, meleg korpalevessel, szecskázott répával táplálta. Gülszárinak már alig volt foga, a meglévőknek is csak a csonkjai maradtak. Tanabaj azt hitte, lábra állította a lovat, így is van az rendjén ilyen derék jószággal. De most mitévő legyen vele?

Nem, azt nem vette volna a lelkére, hogy ott hagyja a lovat az út közepén.

– No, Gülszári, hát csak álldogálunk? – Tanabaj megbökte a poroszka lovat, az megingott, botladozni kezdett. – Várj csak, mindjárt segítek én rajtad. – Az ostornyéllel üres zsákot emelt fel a kocsi aljáról, krumplit hozott volt benne a menyének. A zsákból kis batyut vett elő. Az asszony kenyeret sütött az útra, ő meg el is feledkezett róla, nem volt kedve az evéshez. Tanabaj félbetörte a lepényt, apróra eldarabolta az egyik felét, s a ló elé tette a morzsalékot. Gülszári sóhajtva szívta a kenyér illatát, de enni nem tudott. Tanabaj a tenyeréből kezdte etetni. A szájába dugott néhány darabot, s a ló rágni kezdett.

– Egyél, no! Talán kihúzzuk haza ig. – Tanabaj felvidult. – Szép lassan, csendesen majd csak elvergődünk! Otthon már nincs baj, kikúrálunk ketten, az öregasszonnyal – így beszélt a lóhoz. Reszkető kezére rácsorgott a nyál a ló ajkáról, s örömmel tapasztalta, hogy a nyál kissé melegebb lett.

Ezután megragadta a gyeplőt.

– Gyerünk, Gülszári, semmi okunk itt álldogálni. Gyí, te sárga! – parancsolt rá határozottan.

A ló elmozdult helyéről, megnyikordult a szekér, a kerekek zörögni kezdtek az úton. Lassan haladtak kettecskén: az öreg ember meg az öreg ló.

„Egészen elgyengült – gondolta Tanabaj az út szélén lépkedve. – Hány esztendős lehet most Gülszári? Húszéves, vagy még több. Még több is meglehet . . ."

A háború után találkoztak először.

Tanabaj Bakaszov őrvezető nyugatot is, keletet is megjárta, a kvantungi hadsereg kapitulációja után szerelt le. Mindent összevéve, majdnem hat évet menetelt hadi utakon. Isten irgalmas volt, Tanabaj épségben maradt, mindössze egyszer szenvedett kisebb zúzódást a trénnél, egyszer meg a mellén sebezte meg egy repeszdarab; két hónapot feküdt a kórházban, azután újra megkereste csapattestét.

Amikor hazatért, az állomásnál árusító kofák „öregnek" titulálták. De ez inkább csak afféle tréfa volt. Tanabaj nemigen vette szívére. Persze nem volt már fiatal, de öreg sem; vagy talán külsőre mégis? Igaz, alaposan lebarnult a háború alatt, bajszába ősz szálak vegyültek, de még erős volt testben, lélekben egyaránt. Esztendőre leányt szült az asszony, azután még egyet. Mindkettő férjnél, gyerek is van már. Nyáron gyakorta eljönnek. Az idősebbik leány férje gépkocsivezető. Felülteti a pereputtyot a teherautóba, aztán hajrá, fel a hegyekbe az öregekhez. A leányokra és a vőkre nem lehet panasz, de lám, a fiáról már nem mondhatta el ugyanazt, de ez most nem tartozik ide . . .

Akkor, útban hazafelé, a győzelem után azt hitték, hogy csak most kezdődik az igazi élet. Repesett a szívük. Rezesbanda fogadta és kísérte a szerelvényt minden nagyobb állomáson. Otthon a felesége várta. Fiacskájuk már a nyolcadik évébe lépett, készült az iskolába. Tanabaj utaztában úgy érezte, mintha újjászületett volna, mintha mindaz, ami eddig történt, nem is számítana. Szeretett volna mindent elfeledni, csak a jövőre gondolt. Világosnak, egyszerűnek mutatkozott a jövő; élniök kell, gyermekeket nevelni, gazdálkodni, építeni – egyszóval: élniök kell! És ezt az életet többé már semminek sem szabad megzavarnia, mintha múltjukkal adóztak volna azért, hogy most végre elkezdődhessék az igazi élet, amelyre törekedtek mindvégig, amiért győztek és elestek a háborúban.

Csakhogy, mint később kiderült, Tanabaj sietett, túlságosan elsiette a dolgot – a jövő újabb és újabb zálogéveket követelt.

Kezdetben a kovácsműhelyben dolgozott mint ráverőko-

vács. Valamikor némi jártasságra tett szert ebben a mesterségben, és most nekiesett az üllőnek, reggeltől estig teljes erővel dolgozott. A kovácsnak alig volt érkezése, hogy megfordítsa az izzó vasakat a kalapács alatt. Néha mintha még most is hallaná a kovácsműhely zaját, csengést, kopácsolást, amely elnémított, túlharsogott minden gondot, minden aggodalmat. Kevés volt a kenyér, a ruha, az asszonyok mezteleu lábukra húzták a kalocsnit, a gyerekek nem tudták, mi fán terem a cukorka, a kolhoz nyakig ült az adósságban, lefoglalták a bankszámlájukat, s ő mindezeket a kalapácsütések zajával hessegette el magától. Lecsapott a kalapács, csengett az üllő, kékes szikrák röppentek szanaszét. Tanabaj ritmusra vett lélegzetet, amint emelte, zuhintotta a kalapácsot, és egyre csak ezt hajtogatta magában: „Minden rendbe jön, fődolog, hogy győztünk! Fődolog, hogy győztünk!" S a kalapács visszhangozta: „Győztünk! Győztünk! Győztünk . . . győztünk!" De nem csupán Tanabaj vélekedett így abban az időben, mindenki a győzelem levegőjéből táplálkozott, akár a kenyérből.

Később a méneshez került Tanabaj, felment a hegyekbe. Csoró beszélte rá. A megboldogult Csoró akkoriban a kolhoz elnöke volt, a háború egész ideje alatt elnökösködött. Nem vették be a hadseregbe a beteg szíve miatt. Így aztán otthon maradt, és alaposan megöregedett. Tanabajnak mindjárt feltűnt, amint hazaérkezett.

Másnak aligha sikerült volna rávenni Tanabajt, hogy a kovácsműhelyt a ménessel felcserélje. De Csoró régi barátja volt, együtt agitáltak annak idején, komszomolista korukban, a kolhoz mellett, együtt számolták fel a kulákgazdaságokat. Különösen ő, Tanabaj igyekezett akkoriban. Nem kímélte azokat, akik kuláklistára kerültek . . .

Csoró beszélte rá. Eljött hozzá a kovácsműhelybe, és szemmel láthatóan nagyon elégedett volt a sikerrel.

– Én meg attól féltem, hogy egészen összenőttél a kalapáccsal, és el sem tudsz majd szakadni tőle – szólt mosolyogva.

Beteg volt Csoró, nagyon sovány. Nyaka megnyúlt, beesett arcát ráncok barázdálták. Még meleg volt az idő, de Csoró nyáron is elmaradhatatlan pufajkáját viselte.

Guggolva beszélgettek az árokparton, a kovácsműhely

közelében. Tanabaj felidézte Csoró ifjúkori alakját. Őt tartották a legtanultabb legénynek a faluban, jóvágású is volt. Nyugalmát, jólelkű gondolkodását becsülték az emberek. Csak Tanabajnak nem volt túlzottan ínyére ez a nagy jóság. Gyűléseken nemegyszer felpattant, és alaposan lehordta Csorót az osztályharcban az ellenség iránt tanúsított megengedhetetlen lágyszívűségéért. Keményen megmondta a magáét, pontosan a sajtó szája íze szerint. Kívülről elismételt mindent, amit a csoportos újságolvasásokon hallott. Néha ő maga is megriadt saját szavaitól. De végül is nem volt rossz.

– A minap fent jártam a hegyekben – beszélte Csoró. – Érdeklődtek az öregek, hogy hazakerült-e már valamennyi katona. Igen, mondom nekik, mind, aki csak életben maradt. „És mikor gondolnak dologhoz látni?" Dolgoznak már, felelem én, ki a mezőn, ki az építésben, ki itt, ki ott. „Ezt mi is tudjuk. Hanem a ménest ki fogja hajtani? Úgy látszik, kivárják, míg meghalunk, hiszen nekünk mar úgy sincs sok hátra." Szégyelltem a dolgot. Érted, ugye, miről van szó? Ezeket az öregeket a háború alatt küldtük fel a hegyekbe csikósnak. Aztán ottragadtak. Kell-e magyaráznom: nem öregeknek való az a munka. Örökké nyeregben, nincs nyugovás sem nappal, sem éjszaka. Hát még a téli éjszakák! Derbisbajra emlékszel? Odafagyott a nyereghez. Még a lovakat is ők maguk törték be, mert kellett a ló a hadseregnek. Próbáld csak ki, majd hetven felé, hogy jól megdobáljon egy száguldozó táltos, hurcoljon hegynek föl, völgybe le. A csontjaidat se kotorják össze. Köszönet illeti ezeket az öregeket, hogy ez idáig kitartottak. A frontkatonák pedig most, hogy hazatértek, csak fintorognak. Hozzászoktak külföldön a kultúrához, nem fűlik már a foguk a méneshez. Minek kódorognának a hegyek közt, azt mondják. Hát így áll a dolog. Segíts ki a bajból, Tanabaj. Ha te fölmégy, másokat is sikerül rávennünk.

– Jól van, Csoró, megpróbálok beszélni az asszonnyal – felelte Tanabaj. Magában pedig így gondolkozott: „Az élet lassan eljár a fejed felett, de te csak ugyanolyan maradtál. A jóságod visz a sírba. De talán így helyes. Sok mindent láttunk a háborúban, nem ártana, ha jobbak lennénk valamennyien. Talán ez az egyetlen helyes az életben?"

Így aztán el is váltak. Tanabaj visszafelé indult a kovácsműhelybe. Csoró hirtelen utánakiáltott:

– Állj meg, Tanabaj! – Csoró odalovagolt mellé, és nyergéből lehajolva, az arcaba nézett. – Nem bántottalak meg véletlenül? – kérdezte halkan. – Tudod, semmire sem futja az időmből. Szerettem volna üldogélni veled egy keveset, szívunk szerint elbeszélgetni, mint régen. Hány esztendeig nem is találkoztunk! Azt hittem, konnyebb lesz, hogy befejeződott a háború, nem szaporodnak a gondok. Olykor meg mindenféle gondolataim támadnak, alighogy lehunyom a szemem. Hogyan csináljuk, hogy a gazdaságot is felvirágoztassuk, tápláljuk a népet, és a terveket is maradéktalanul teljesítsük? Megváltoztak az emberek is. Jobban akarnak élni . . .

De mégsem sikerült egyszer sem szívük szerint elbeszélgetniok, nem találtak rá alkalmat, hogy összeüljenek. Az idő pedig múlt, aztán meg már késő lett . . .

Hát akkoriban történt, hogy a hegyekbe induló Tanabaj, a reménybeli csikós először pillantotta meg az oreg Torgoj ménesében a sárga másodfű csikót.

– Mit hagysz rám orokul, akszakal? A ménesed nem valami híres! – évődott Tanabaj az oreg csikóssal, amikor már átszámolták és kihajtották a lovakat.

Torgoj száraz öregember volt, ráncos arcán egyetlen szál szőr sem ütközott, termete alig konyókig érő, amolyan sihederforma. Nagy, gubancos bárányprém sapkája gombamód ült a fején. Az efféle oregek általában furgék, zsémbesek, nagyhangúak.

De Torgoj nem fortyant fel.

– Olyan, amilyen. Semmivel sem rosszabb, mint a többi – válaszolta higgadtan. – Különlegesnek nem mondható, majd meglátod, ha te gondozod a lovakat.

– Jól van, apó, nem mondtam komolyan – dormogte békítőn Tanabaj.

– Azért van köztük egy – Torgoj hátratolta homlokába húzott kucsmáját, s a kengyelben felegyenesedve, előremutatott az ostornyéllel. – Ott, az a sárga csikó, amott, jobboldalt. Arra nagy jövő vár.

– Melyiket mondod? Azt a gombolyű farú kis csődört? Satnyának látszik, rovid a dereka.

– Kései ivadék. Mire felcseperedik, szemrevaló lesz.

– Mi rendkívülit látsz abban a csikóban? Miben különb a többinél?

– Poroszka ló. Az a fajta.

– No és?

– Ritkán találkoztam ilyennel. Azelőtt nem lehetett megfizetni, méregdrága volt. Effajta lóra egy-egy viadalnál még az életüket is feltették az emberek.

– Nézzük csak meg közelebbről – javasolta Tanabaj.

Megsarkantyúzták lovukat, körbejárták a ménest, és félreterelték a sárgát. A csikónak nem volt kedve ellenére egy kis futás. Megrázta homlokába csüngő sörényét, horkantott, ellépett helyéről, akár egy rugóra járó játékparipa. Nagy félkört leírva, szaporán poroszkált a ménes irányába. Tanabaj a csikó futásától elragadtatva felkiáltott:

– Nézd, de szépen lépdel!

– Te meg leszóltál az előbb – felelt mogorván az öreg csikós. Sebesen ügettek a poroszka ló nyomában, és hujjáztak, mint a gyerekek. Hangjuk szinte sarkallta a csikót, egyre gyorsította futását, minden különösebb erőfeszítés nélkül, egyenletes ritmusban futott, mintha repült volna.

A két csikósnak galoppra kellett fognia a lovát, míg a poroszka ló változatlan ütemben haladt tovább.

– Látod, Tanabaj? – kiáltott vágtatás közben Torgoj, sapkáját meglengetve. – Úgy követi a hangot, mint a kezes bárány, figyeld, hogy engedelmeskedik, ha kiáltok neki. Gyíte, gyíte, gyíií!

Miután a sárga csikó visszatért a méneshez, nem zaklatták többet. De ők még sokáig nem tudtak lecsillapodni, tovább futtatták felhevült lovaikat.

– Köszönöm, Torgoj apó, ügyes kis lovat neveltél. Egészen megvidámodott a lelkem.

– Jól van, jól – bólogatott az öreg. – Csak vigyázz – komorodott el hirtelen, tarkóját vakarva. – El ne kiabáld! Ne fecsegj róla idő előtt. A jófajta poroszka lónak, akár a szép lánynak, sok az áhítója. Ilyen a leánysors: ha jó kezekbe jut, kivirágzik, örül a szem, ha látja, de ha goromba pokróc mellé kerül, szenvedés még ránézni is. És nem lehet rajta segíteni. A jó lóval sincsen másképp. Tönkretenni könnyű. Elpusztul a hajszolástól.

– Ne aggódj, akszakal, én sem vagyok gyerek. Elboldogulok az efféle dolgokkal.

– Éppen azért mondom. A neve Gülszári. Jól vésd az eszedbe.

– Gülszári?

– Az, az. Múlt nyáron itt vendégeskedett az unokám. Ő nevezte el így. Nagyon megszerette. Éves csikó lehetett akkor. Hát ne feledd: Gülszári.

Bőbeszédűnek bizonyult az öreg Torgoj. Egész éjjel adta az utasításokat. Tanabaj türelmesen végighallgatta.

Vagy hét versztányi járóföldre elkísérte az öreg Torgojt meg a feleségét. Kiürült a jurta, most már neki kellett családjával együtt ide betelepednie. A másik jurtába majd a helyettese költözik be. De a helyettest még ki sem választották. Addig maga volt idefenn. A búcsúzásnál Torgoj apó újra elővette:

– A sárgát egyelőre hagyd. És ne bízd senkire. Tavaszkor törd be te magad. De ügyelj rá, óvatos légy vele. Ne hajszold túl, ha nyereg alá kerül. Ha erősen megzavarod, könnyen letér poroszkáló járásáról, s ezzel már tönkre is tetted. Vigyázz arra is, hogy felhevülve ne igyon. A hideg víz a lábára ömlik, és kész a csüdsömör. Amikor már jól belovagoltad, majd mutasd meg nekem, ha ugyan addigra meg nem halok . . .

És hátrahagyva ménest, jurtát, hegyeket, elballagott Torgoj az öregasszonnyal együtt. Kötőféken vezették felmálházott tevéjüket . . .

Ha Gülszári tudta volna, mennyit beszéltek róla, s hogy milyen sokat fognak még beszélni, és mire vezet majd mindez! . . .

Egyelőre továbbra is szabadon járt a ménesben. Minden változatlan maradt körös-körül: a hegyek, a legelő, a folyó. Csupán az öreg csikós helyett egy másik gazda hajtotta ki őket nap nap után: szürke köpenyes, katonasapkás ember. Rekedtes hangja volt az új gazdának, de harsány és parancsoló. A ménes hamar hozzászokott. Hadd eressze ki a hangját, ha úgy tartja a kedve!

Azután leesett a hó. Gyakran esett, és sokáig megmaradt. A lovak patájukkal szétkotorták a havat, hogy legelőhöz jussanak. A gazda bőre lebarnult, kezét kicserzette a szél.

Mostanság nemezcsizmában járt, bő subába burkolózott. Gülszári hosszú téli bundát növesztett, de még így is fázott, különösen éjszaka. Fagyos éjjeleken tömör csoportba verődött a ménes, dérlepte testtel, csendben álltak a lovak napfelkeltéig. A gazda is itt topogott hátasán, kesztyűit csapkodva, arcát dörzsölgetve. Néha eltűnt, majd ismét megjelent. Jobban szerették, ha nem maradt el tőlük. Akár őrájuk kiáltott, akár a sanyargató fagyot nyögte, a lovak felkapták fejüket, fülüket hegyezték, de a gazda jelenlétéről megbizonyosodva nyomban újra elszunyókáltak a süvítő szél zúgásától. Azon a télen Gülszári egy életre megjegyezte Tanabaj hangját.

Egyik éjjel hófúvás támadt a hegyek között. Száraz havat szitált a szél. A hópelyhek a lovak sörénye tövéig hatoltak, rátelepedtek farkukra, elvakították az állatokat. Nyugtalankodni kezdett a ménes. A lovak remegve egymáshoz nyomakodtak. Riadtan fel-felnyerítettek az öreg kancák, és a ménes közepébe terelték csikóikat. Gülszárit kiszorították a legszélre, sehogy sem tudta visszaverekedni magát a lovak közé. Makrancoskodott, rugdosódni kezdett, szétlökdöste a többi lovat, de csak nem jutott beljebb, aztán az egyik ménesbeli csődör alaposan ellátta a baját. A mén már régóta járt a lovak körül, kapálta a havat erős lábaival, együtt tartotta a ménest. Olykor félrevágtatott, fenyegetően feltartott fejjel, hátracsapott fülekkel, eltűnt a sötétben, csak horkantása hallatszott, majd ismét a lovak közelébe került, bőszen és parancsolón. Észrevette a félrehúzódó Gülszárit, szügyével nekirontott, majd egy fél fordulattal szörnyű ütést mért hátsó patáival a csikó oldalába. Olyan fájdalmas volt ez a rúgás, hogy Gülszáriban csaknem benn szorult a lélegzet. Belsejében megroppant valami, felnyerített, alig tudott a lábán megállni. Ezután már nem próbált akaratoskodni. Megbékélve álldogált a ménes széléhez tapadva, sajgó fájdalommal az oldalában és megbántott lélekkel a vad csődör támadása miatt. A lovak elcsendesedtek, és ekkor elnyújtott vonítás hallatszott a távolból. Gülszári sohasem hallott még farkasüvöltést, csak azt érezte, hogy egy pillanatra minden megállt és megdermedt benne. A ménes remegett, feszülten fülelt. Elnémultak a lovak. Baljós csend támadt. A hó egyre esett, a hópelyhek megtapadtak Gülszári

előretartott pofáján. Hol a gazda? Olyan nagy szükségük lett volna rá ebben a pillanatban, ha legalább a hangját hallhatnák, vagy beszívhatnák bundája füstös illatát! De a gazda nincs itt. Gülszári egy oldalpillantást vetett a távolba, és megdermedt a rémülettől. Mintha valami árnyék villant volna a havon, osonó árnyék a sötétben. Gülszári visszahőkölt. Mozdulatától nyomban megbokrosodtak a lovak, szétszóródott a ménes. A megvadult állatok eszeveszett nyerítéssel, lavinaként vágtattak a kétségbeejtő sötétségben. És már nem volt erő, amely meg tudta volna állítani őket. Teljes erejükből törtek előre, egymást sodorva, mint a meredekről lezúduló kőomladék. Gülszári értetlenül hánykolódott ebben a veszett vágtában. Ekkor hirtelen lövés hallatszott, aztán egy másik. A lovak futás közben meghallották a gazda bőszült kiáltását. Valahonnan oldalról jött a hang, és harsányan közibük vágott, majd eléjük került. Aztán utolérték a szünetlen hangot, amely vezette őket maga után. Velük volt a gazda. Ott vágtatott elöl, életét kockáztatva, hisz bármely pillanatban lezuhanhatott a szakadékba. Már csak félerőből kiabált, azután berekedt, de továbbra is hallatta a hangját: „Hajde, hajde!" És a lovak vágtatva követték a nyomát, az őket űző rémület elől menekülve.

Hajnalra visszaterelte Tanabaj a ménest régi helyére. Csak ott, csak akkor álltak meg a lovak. Sűrű ködfelhőt alkotott az állatok testéből felszálló pára a ménes felett, a lovak nehézkesen, oldalazva mozogtak, még most is reszketve az átélt ijedtségtől. Forró ajkuk hó után kapkodott. Tanabaj is a havat ette. Guggolva, marokszám tömködte magába a hideg, fehér anyagot. Azután egyszerre, mintha megdermedt volna, két tenyerébe hajtotta arcát. A hó egyre hullott az égből, elolvadt a lovak párálló hátán, és zavaros, sárga cseppekben lecsurgott a földre . . .

Elolvadt a mély hó, kinyílt, kizöldült a föld, és Gülszári gyorsan összeszedte magát. Vedlett a ménes, a lovak új szőre fényesedni kezdett. A tél és a takarmányhiány már teljesen feledésbe merült. A lovak nem emlékeztek rá, ám az ember emlékezett. Emlékezett a fagyra, a farkasos éjszakákra, emlékezett rá, hogyan ült szinte jéggé dermedve a

nyeregben, miként harapta ajkát, hogy sírva ne fakadjon, amikor a tűznél melengette összefagyott lábát, kezét; emlékezett a tavaszi jégkéregre, amely ólmos szennyréteggel vonta be a földet, emlékezett, hogyan pusztult el akkor a ménes hitványabbja, amikor lekényszerült a hegyekből, és lesütött szemmel aláírta az elhullott lovakról felvett jegyzőkönyvet, majd hirtelen dühösen felordított, és öklével verte az elnök asztalát:

– Te ne nézz így rám! Én neked nem vagyok fasiszta! Hol a lóistálló, hol van a takarmány, a zab, a só?! Talán a szelet fogjuk hámba segítségül? Ez lenne az utasítás, hogy így kell gazdálkodnunk? Nézd, micsoda rongyokban járunk! Nézd meg a jurtánkat, nézz csak körül, hogy élek én! Még kenyerünk sincs jóllakásig. Százszorta jobb volt a fronton. És te még úgy bámulsz rám, mintha magam emésztettem volna el azokat a lovakat!

Emlékszik az elnök szörnyű hallgatására, elszürkült arcára. Jól emlékszik, utóbb elrestellte magát kemény szavaiért, és bocsánatot kért:

– Ne neheztelj rám, no! Elheveskedtem a dolgot – bökte ki hebegve Tanabaj.

– Én kérek tőled bocsánatot – felelte Csoró.

Tanabaj még jobban elszégyellte magát, amikor az elnök behívta a raktárnokot, és ekként rendelkezett:

– Utalj ki neki öt kiló lisztet.

– Hát a bölcsődével mi lesz?

– Miféle bölcsődéről beszélsz? Mindig csak összezavarod a dolgokat! Add ki a lisztet – parancsolta Csoró.

Tanabaj kereken el akarta utasítani, mondván, hogy hamarosan lesz tej, lesz kumisz, de ahogy az elnökre pillantott, érezte, milyen keserű csalódást okozna neki, és hallgatást erőltetett magára. Később minden alkalommal égette a száját az a metélt, amit e lisztből gyúrtak. Ledobta a kanalat:

– Azt akarod, hogy megégessem magam?

– Fújjad az ételt, nem vagy gyerek – felelte a felesége.

Emlékezett, mindenre emlékezett . . .

Már beköszöntött a május. Harsányan nyerítettek a csődörök, párosával összekapaszkodtak, idegen ménesekből való fiatal kancákat vettek űzőbe. A csikósok elszántan száguldozva választották szét a verekedő lovakat, azután ők

kezdtek veszekedni, néha egymásnak is mentek, csapkodták az ostort. Gülszári kívül maradt ezeken a csatározásokon. Váltakozott az eső meg a napsütés, patái alatt érezhetően nőtt a fű. Üdén zöldelltek a rétek, felettük fehéren ragyogott a hó a hegygerinceken. Azon a tavaszon a poroszka ló ifjúságának gyönyörű ideje köszöntött be. A kurta lábú, bozontos másfél évesből arányos testalkatú, erős csődör lett. Alakja megnyúlt, törzse, elvesztvén puha vonalait, háromszög formát öltött: melle széles, fara keskeny lett. Feje is a telivér poroszka lovat formázta: sovány pofa, hajlott orr, egymástól távol álló szem, ruganyos, érzékeny ajak. De mit törődött ő mindezzel? Egyetlen szenvedély fűtötte: a futás – gazdájának nem csekély vesződséget okozott ezzel. Magával ragadva egyívású társait, sárga üstökösként repült közöttük.

Hegyi utakon, lejtőkön, köves partok mentén, meredek ösvényeken, sűrű erdőkön, völgykatlanokon át űzte, hajtotta őt fáradhatatlanul valami kifogyhatatlan energia. Még sötét éjjeleken is, amikor elszunnyadt a csillagok alatt, akkor is arról álmodott, hogy lába alatt sebesen fut a talaj, fülébe fütyül a szél, sörényét borzolja, patái csengve dobognak.

A gazdát úgy szerette, mint minden mást, ami nem érintette közvetlenül. Különösképpen nem szerette, de nem is táplált ellenszenvet irányában, mivel az ember semmiben sem korlátozta az életét. Legfeljebb olyankor szitkozódott, amikor túl messzire elcsatangoltak, és utolérte őket. Néha rávert egyet-kettőt hurkos végű pálcájával a sárga farára. Gülszári ilyenkor egész testében megremegett, de nem annyira az ütéstől, mint inkább váratlan meglepetésében, és csak még jobban szaporázta lépteit. És minél gyorsabban futott a ménes felé visszatérőben, annál jobban tetszett gazdájának, aki előretartott lovaglópálcájával a nyomában vágtatott. A poroszka ló biztató kiáltásokat hallott maga mögött, hallotta, hogy gazdája dalba fog a nyeregben ülve, és ezekben a percekben szerette, örömest futott énekszóra. Később alaposan megismerte ezeket a dalokat. Különböző dalokat énekelt a gazda, vidámat és búsat, hosszút és rövidet, szövegest és szöveg nélkülit. Azt is szerette Gülszári, ha a gazda sóval etette a ménest. Lábakon álló, hosszú fateknőkbe szórta a nyalni való sódarabokat. Odacsődült az egész

ménes, az volt aztán az élvezet! Gülszári éppen a sósteknő mellett került horogra.

A gazda egy üres vödör fenekén dobolva hívta össze a lovakat. Amazok futottak, neki a teknőknek. Gülszári nyalta a sót, állt a többi közt, és cseppet sem nyugtalankodott, amikor a gazda meg a társa kerülgetni kezdték a ménest, hurkos végű, hosszú bottal a kezükben. Ez Gülszárit nem érdekelte. Hátasokat szoktak hurkos bottal fogni, meg tejelő kancákat, de őt sohasem bántották. Gülszári szabad volt. És ekkor történt, hogy hirtelen az ő fejére került a hurok, s a nyakára kúszott. Gülszári nem értette, miről van szó, eddig nem félt a huroktól, s tovább nyalta a sót. Más ló hánykolódik, ágaskodik, ha hurkot vetnek rá, de Gülszári nem mozdult. Megszomjazott a só után, inni szeretett volna. Megpróbált kitörni, de nyakán megszorult a hurok, és megállította. Ilyesmi még nem történt vele soha. Gülszári visszahőkölt, egyet horkantott, szeme kidülledt, és felágaskodott. A körülötte álldogáló lovak egy pillanat alatt szanaszét szóródtak, és ő egymaga maradt az emberekkel, akik hurokra kerítették. Elöl állt a gazda, mögötte a második csikós, ott toporogtak a fiaik is. A gyerekek csak mostanában tűntek fel a hegyen, Gülszárinak már bőven elege volt belőlük, örökösen ott lábatlankodtak a ménes körül.

Gülszárit rémület fogta el. Még egyszer felágaskodott, majd újra égnek emelte mellső lábait, forgó tűzkarikákra bomlott a szemébe verődő napsugár, hullámzott a hegy s a föld, hanyatt vágódtak az emberek, szeme előtt sötét, ijesztő űr támadt egy pillanatra, s ő vadul kapálta azt az űrt.

De bármennyit vergődött, a hurok csak egyre jobban megszorult a nyaka körül, és a csődör, lélegzete fogytán, nem oldalra vetette magát, hanem az emberek felé támadott. Az emberek megtántorodtak, a hurok egy másodpercre meglazult, a ló nekilendült, és maga után vonszolta fogvatartóit a földön. Az asszonyok sikoltoztak, a gyerekeket a jurtába kergették. A csikósok már talpra ugrottak, és a hurok ismét rátekeredett Gülszári nyakára. Méghozzá ezúttal olyan szorosan, hogy lélegzethez is alig jutott. A ló megállt, a szédüléstől és a légszomjtól elgyengülten.

A gazda, kezében hurokkal, most oldalról közelítette meg. Gülszári egyik szemével meglátta. Tanabaj odalépett

hozzá, tépett ruhában, sebes arccal. De a szemében nem volt harag. Nehezen kapkodta a levegőt, összeütött ajkával csettintett, s halkan, csaknem suttogva szólt a lóhoz:

– Állj meg, ne félj, Gülszári. Hóha, hóó!

Mögötte segédje közeledett óvatosan, továbbra is szorosan tartva a lasszót. A gazda végül is kinyújtotta kezét a ló felé, megsimogatta a fejét, és hátra sem fordulva, kurtán odavetette segédjének:

– Kantárt!

Amaz odanyújtotta a kantárt.

– Hóha, Gülszári, állj meg, okos lovacska! – beszélt hozzá a gazda. Tenyerével befogta a ló szemét, és fejére húzta a kantárt.

Most a nyereg következett. Amikor a kantár már a ló fején volt, Gülszári felhorkantott, megpróbált kitörni Tanabáj keze közül. De a gazdának még jutott rá ideje, hogy felső ajkánál fogva megragadja.

– Kantárt! – kiáltott segédjének. Az odafutott, gyorsan a ló fejére húzta, a szájára meg hurkot kötött, és egy bottal tekerni kezdte, mint a csörlőt szokás.

A poroszka ló hátsó lábaira rogyott fájdalmában, és többé nem ellenkezett. A zabla hideg vasa megcsörrent a fogai között, és mélyen bevágódott a szája sarkába. Valamit átvetettek a hátán, megfeszítették, a szügyéhez szorították, és akkorát rántottak rajta, hogy megtántorodott. De ennek már nem volt külön jelentősége. Csak azt a felfoghatatlan, megsemmisítő fájdalmat érezte a szájában. Szeme kidülledt, moccanni sem tudott, mélyebb lélegzetvételre sem futotta. Észre sem vette, mikor és hogyan ült fel a hátára a gazda, csak akkor ocsúdott, amikor leoldották ajkáról a szíjat.

Egy-két percig csak állt, gondolattalanul, egész testében összetörve és elnehezedve, azután válla felett hátrapillantott, és hirtelen meglátta a hátán az embert. Ijedtében nekiiramodott, de a zabla a száját marcangolta, s az ember lába erősen belevágódott az oldalába. A poroszka ló felágaskodott, méltatlankodó, dühös nyerítést hallatott, saját tengelye körül forogva hátraugrott, és dobálta magát, hogy nyomasztó terhétől megszabaduljon. El akart rohanni innen, de a lasszó, amelynek végét a másik lovas tartotta, megakadályozta. Ekkor elkezdett körbe-körbe futni, azt várva, hogy

megtágul a kör, és elengedik őt, mehet, amerre lát. A kör azonban nem tágult, és Gülszári egyre csak keringett. Éppen ez kellett az embereknek. A gazda korbáccsal csapkodta, csizmája sarkával döfködte. Két ízben mégis sikeresen levetette lovasát. De amaz felpattant a földről, és ismét nyeregbe ült.

Így folytatódott ez sokáig, nagyon sokáig. Szédült, forgott vele a föld, forogtak a jurták, forogtak a szétszéledt lovak a távolban, forogtak a hegyek s a felhők az égen. Gülszári elfáradt, és lépésre váltott.

Nagyon kívánta a vizet.

De nem kapott inni. Este le sem nyergelték, éppen csak meglazították a hevedert, és odaállították a kikötőcölöphöz. A gyeplőt erősen rátekerték a nyeregkápára, úgy, hogy a fejét nem mozdíthatta, s lefeküdni sem tudott. A szíjakat is felhúzták, és szintén a nyeregkápára akasztották. Így állta végig az éjszakát. Beletörődve álldogált, valószínűtlennek tetsző élményei elvették a bátorságát. A szájába helyezett zabla egyre jobban zavarta, a legkisebb mozdulat is égő fájdalmat okozott, a vasnak kellemetlen íze volt. Megdagadt szája sarkait elgyötörte a zabla. Oldalán viszkettek a szíj törte helyek. Összetört háta nyilallott a nemezbélés alatt. Rettenetesen kívánta a vizet. Hallotta a folyó zúgását, és ettől csak még hevesebben gyötörte a szomjúság. Odalenn, a folyónál, most is lovak legelésztek, mint máskor. Idehallatszott a sok pata dobogása, a lovak nyerítése, az éjszakás csikósok kiáltásai. A jurták mellett tábortűznél ültek az emberek, és pihentek. A kisfiúk a kutyákat ingerelték, utánozták ugatásukat. Gülszári meg csak állt, és senki sem törődött vele.

Azután feljött a hold. A homályból előbukkantak a hegyek, remegni látszottak a sárgás holdfényben. A csillagok egyre fényesebben ragyogtak, alacsonyan a föld felett. A ló békésen állt a helyén, mintha földbe gyökerezett volna a lába. Valaki pedig kereste őt. Meghallotta a kis pej kanca nyerítését. Együtt cseperedtek fel, szinte elválaszthatatlanok lettek egymástól. Fehér csillag díszlett a kanca homlokán, szeretett együtt vágtatni Gülszárival. Egy-két csődör már űzőbe vette, de nem adta meg magát, elvágtatott a poroszka csikóval, el, messze a többiektől. A kis kanca még serdület-

len volt, és Gülszári sem érkezett el abba a korba, hogy megtegye vele, amire a többi csődör törekedett.

És most ez a kis kanca nyerített itt valahol, egészen a közvetlen közelben. Igen, ez ő, Gülszári pontosan megismerte a hangját. Felelt volna neki, de nem merte kinyitni elkínzott, dagadt száját. Szörnyű fájdalma volt. Végül a kanca rátalált. Könnyű lépteivel odafutott hozzá. A holdfényben megvillant a fehér csillag a homlokán. Farka, lába nedves volt. A folyón gázolt át, és elhozta magával a hideg víz illatát. Fejével Gülszárihoz simult, végigszaglászta a testét, megérintette ruganyos, meleg ajkával. Gyengéden, hívogatón horkantott. De Gülszári nem tudott mozdulni. Ekkor a kanca a csődör nyakára fektette fejét, és fogaival fésülgetni kezdte sörényét. Válaszul neki is a kanca nyakára kellett volna fektetni fejét, és beletúrni homlokába csüngő dús sörényébe. De nem viszonozhatta kedveskedését. Képtelen volt minden mozdulatra. Inni kívánt. Bárcsak a kis kanca megitathatná! Amikor a kanca végül elfutott, Gülszári addig nézett utána, míg árnyéka beleolvadt a folyón túl a hajnali szürkületbe. Ahogy jött, el is ment. Patakzott a könny Gülszári szeméből. Borsónyi könnycseppek folytak végig pofáján, és hangtalanul lábához hullottak. Életében most sírt először a poroszka ló.

Korán reggel jött a gazda. Végigjártatta tekintetét a tavaszodó hegyeken, nyújtózott, és mosolyogva felnyögött, sajgó csontjait ropogtatva.

– Hát te alaposan meghurcoltál tegnap, Gülszári! No, mi az, átfáztál? Lám, lám, mennyire megcsappantál!

Megveregette a nyakát, becézgette. Hogy is érthette volna Gülszári az ember szavait?

Tanabaj ekként szólt hozzá:

– No, ne duzzogj, pajtás! Nem éldegélhetsz örökké tétlenül. Megszokod a szerszámot, s minden rendbe jön. Igaz, hogy jól megkínoztalak, de hát anélkül nem megy. Az élet kemény dió, barátocskám, mind a négy lábadra ráveri a patkóvasat. De legalább eztán nem botolsz meg minden utadba kerülő kődarabban. Megéheztél? Megszomjaztál? Tudom én, értelek . . .

A folyóhoz vezette a lovat. Leszerszámozta, óvatosan kiemelte a zablát sebes szájából. Gülszári reszketve esett a

víznek, szemét csípte a hideg. Milyen ízletes volt az a víz! Hálás volt érte az embernek.

Hát így történt. Hamarosan annyira megszokta a nyerget, hogy jószerével cseppet sem zavarta. Könnyedén, vidáman hordta lovasát. Amaz mindig hozzáigazodott, a ló pedig vágtatott, szaporán dobogtak az úton apró, poroszkáló léptei. Olyan gyorsan és egyenletesen haladt, hátán a nyereggel, hogy az emberek csak ámultak.

– Akár egy vízzel telt vödröt is a hátára állíthatsz, egyetlen vízcsepp sem fog kiömleni!

A gazda elődje, az öreg Torgoj így szólt Tanabajnak:

– Köszönöm, fiam, jól belovagoltad. Meglásd, magasra hág még a poroszka lovad csillaga.

3

A kimustrált, öreg szekér kerekei lassan forogtak a kihalt úton. Nyikorgásuk időről időre megszakadt. A poroszka ló, ereje fogytán, megállt. Ilyenkor, a beállott halálos csendben, szívverésének doboló visszhangját hallgatta: bu-tupp, bu-tupp, bu-tupp . . .

Kivárta az öreg Tanabaj, míg kifújta magát a ló, azután ismét kantárszárra fogta.

– Gyí, Gülszári, gyerünk, esteledik már.

Így vergődtek vagy másfél órán át, amíg a poroszka ló végleg meg nem állt. Nem tudta tovább húzni a kocsit. Tanabaj megint sürgölődni kezdett körülötte.

– Mi baj van, Gülszári? Nézd csak, mindjárt elér bennünket az éj.

A ló már nem értette gazdája szavait. Nyaka megcsuklott, ahogy felszerszámozva állt, fejének súlya elviselhetetlenné vált számára, jobbra-balra dülöngélt. Fülében most is zengve visszhangzott az a süketítő szívdobogás: bu-tupp, bu-tupp, bu-tupp.

– Bocsáss meg, már régen rájöhettem volna – kapott észbe Tanabaj. – Ördög vigye a szekeret meg a lószerszámot, csak téged hazavezethesselek.

Subáját a földre dobta, és hozzáfogott, hogy leszerszá-

mozza a lovat. Kifogta a kocsiból, levette fejéről a nyakhámot, és az egész felszerelést a szekérre dobta.

– No, ez volt az egész – mondta, és subáját magára borítva, szemügyre vette a kifogott poroszka lovat. Hám és lószerszám nélkül, aránytalanul nagy fejével úgy festett a hideg éjszakában, mint egy sztyeppi kísértet. – Istenem, mi lett belőled, Gülszári! – suttogta Tanabaj. – Ha most Torgoj látna, forogna sírjában.

Vezetni kezdte a lovat, lassan elindultak. Az öreg ló meg az öreg ember. Mögöttük maradt a sorsára hagyott szekér, s előttük, napnyugta felé, sötétlila homály terült szét az úton. Nesztelenül terjedt a sztyeppen az éj, beburkolta a hegyeket, elmosta a látóhatárt.

Ment Tanabaj, és menet közben felidézte mindazt, ami a poroszka lóval kapcsolódott össze életében annyi éven át, és keserű gúnnyal gondolt az emberekre: „Mindnyájan egyformák vagyunk. Akkor emlékezik barát a barátra, amikor az életnek vége szakad, amikor valaki súlyosan megbetegszik vagy meghal. Akkor bezzeg megvilágosodik előttünk hirtelen, milyen nagy veszteség ért bennünket, ki volt az illető barát, miről nevezetes, miféle tetteket vitt véghez. És ugyan mit mondhatnánk e néma teremtményről? Hány embert hordott a hátán Gülszári? Ki nem lovagolt rajta? Mire megvénült, mind-mind elfeledte. Most már a lábát is alig tudja megemelni. Hej, pedig micsoda paripa volt! . . ."

És újra emlékezett, elámulva, hogy milyen régóta nem gondolt a múltra. Valahány hajdani emléke megelevenedett. Lám, semmi sem tűnik el nyomtalanul . . . Régebben ritkán gondolt az elmúlt időkre, vagy inkább elhessegette magától a régi dolgokat, most meg, amint a fiával és a menyével folytatott beszélgetés után az utat rótta éjnek idején a kantárszárra fogott, haldokló poroszka lóval, bús fájdalommal tekintett vissza az átélt esztendőkre, melyek szinte megelevenedtek lelkében.

Így haladt, gondolatoktól terhesen, mögötte botladozott a poroszka ló, és egyre jobban húzatta magát. Amikor az öregember keze elgémberedett, másik vállára vetette a kantárszárat, és tovább vonszolta a lovat maga után. Majd ez a válla is elfáradt, hát rövid pihenőt hagyott a lónak. Elgondolkozva vette le a kötőféket Gülszári fejéről.

– Menj előttem, én majd mögéd kerülök, járj, ahogy bírsz, ne félj, nem hagylak itt – mondta. – No menj, menj szépen, csendeskén.

Most már a poroszka ló ment elöl, mögötte Tanabaj, vállára vetve a kötőféket. A kötőfék féltett kincse, azt nem dobja el. Amikor Gülszári megállt, Tanabaj megvárta, míg erőre kap, és ismét útnak indultak. Az öreg ló meg az öreg ember.

Tanabaj szomorúan elmosolyodott, visszaidézvén, hogyan száguldott Gülszári ugyanezen az úton valamikor, sűrű porfelhőt kavarva maga után. A kondások azt beszélték, hogy erről a porfelhőről több versztányi távolságra felismerszik a poroszka ló futása. Patái alatt a por fehér sávot húzott a sztyeppen, mely szélcsendes időben úgy függött az út felett, mint mostanában a lökhajtásos repülőgépek nyomában a kondenzcsík. Ilyen pillanatokban a kondás megállt, kezét a szeméhez emelte, és azt mondta magában:

„Ez ő, Gülszári!" – és irigykedve gondolt arra a szerencsés fickóra, aki arcát a forró szél égető hevének kitárva a paripa hátán lovagol. Nagy tisztesség az a kirgiz férfinak, ha ilyen nagy hírű poroszka ló vágtat alatta.

De sok kolhozelnököt megélt Gülszári, és hányféle fajtát! – okosat, ostobát, becsületeset és becstelent – de egytől egyig a poroszka ló hátán lovagoltak, elnökségük első napjától az utolsóig. „Hol vannak most ezek az emberek? Eszükbe jut-e olykor Gülszári, aki reggeltől napestig őket hordozta?" – gondolta Tanabaj.

Végül elértek a vízmosáshoz. Itt ismét megálltak. A ló hajlítgatni kezdte lábait, lefekvéshez készülődött, de Tanabaj ezt már nem hagyhatta: utóbb nincs az az erő, amely felállásra bírhatja.

– Kelj fel! – kiáltott rá, és a kötőfékkel a ló fejére csapott. Majd saját hevességén mérgelődve, hogy megütötte a lovat, tovább ordított: – Hát nem érted? Itt akarsz megdögleni? Nem tűröm! Nem engedem! Kelj fel azonnal! – és sörényénél fogva húzta a lovat.

Gülszári nagy kínnal-keservvel kiegyenesítette lábait, tompán felnyögött. Tanabaj nem mert a szemébe nézni, pedig sötét volt. Megsimogatta az állatot, majd a bal oldalához nyomta a fülét. Gülszári mellkasában fuldokolva dobo-

gott a szív, mint a hínárba akadt malomkerék. Sokáig állt az oreg ló testéhez hajolva, míg csak bele nem nyilallott a derekába. Akkor felegyenesedett, megcsóválta a fejét, egyet sóhajtott, és úgy dontött, hogy mégis megkockáztatja: letér az útról a híd mogött, a vízmosas menti ösvényre. Az ösvény a hegyekbe vezetett, hamarabb haza lehetett jutni arra Igaz, hogy éjjel nem tanácsos eltévedni, de Tanabaj bízott onmagában, régtől fogva ismerte ezt a helyet. Csak a ló tartson ki hazáig.

Míg ezen toprengett, a távolban velük egy irányba tartó gépkocsi fényszórói tűntek elő. E fények hirtelen bukkantak ki a sotétségből, gyorsan kozeledett a két ragyogó gomb, hosszú, imbolygó fénysugarakkal pásztázva az utat. Tanabaj a hídnál állt a lóval. A gépkocsi ugyan mit sem segíthetett rajtuk, de Tanabaj mégis várakozással tekintett elébe. Csak várta, egyszerűen, minden ok nélkül. „Végre legalább egy autó!" – gondolta. Már annak is örült, hogy emberek tűntek fel az úton. A teherkocsi fényszórói arcába világítottak, el kellett fednie szemét a fénytől.

A vezetőfülkében ülő két ember csodálkozva nézte a hídnál álló öreget és mellette a sovány gebét, nyereg meg zabla nélkül, mintha nem is ló, hanem kutya volna, amely ráakaszkodott az emberre. A nyílegyenes fénysáv egy pillanatra fehérbe borította az öregembert és a lovat, hirtelen mindketten testetlen, fehér árnyakká váltak.

– Érdekes, mit keres ez itt éjnek idején? – szólalt meg a sofőr mellett ülő, hórihorgas, füles sapkát viselő férfi.

– Ez lesz az, ennek a kocsija áll amott – vélte a gépkocsivezető, és megállította az autót. – Hé, öreg! – kiáltott a fülkéből kihajolva. – Te hagytad ott azt a szekeret az úton?

– Igen, én – felelte Tanabaj.

– Vagy úgy! Épp az imént néztük, micsoda hányódó taliga vesztegel az úton. Egy lélek sem volt korülötte. Magunkkal akartuk hozni a lószerszámot, de ócska az is.

Tanabaj hallgatott.

A gépkocsivezető kiszállt a teherautóból, előrelépett egyet-kettőt, elárasztva az oreget a vodka égetett szagával, és vizelni kezdett az útra.

– Mi történt? – kérdezte hátrafordulva.

– Nem bírta a ló. Elgyengült, meg aztán vén is már.

– Hm. No és most hová?

– Hazafele. A Szárigovszki-szorosba.

– Tyűha – füttyentett a gépkocsivezető. – Fel a hegyekbe? Nem arra visz az utunk. De azért csak szállj fel, oda hátra, elviszlek a szovhozig, onnan aztán továbbmehetsz holnap.

– Köszönöm. A ló is velem van.

– Ezt a döglődő gebét gondolod? Hagyd itt a kutyáknak, lökd a szakadékba, a többit elintézik a dögkeselyűk. Ha akarod, segítünk mi is.

– Hajts tovább – mordult rá komoran az öreg.

– Te tudod – vigyorodott el a sofőr, becsapta a kocsi ajtaját, és odaszólt társának: – Féleszű vénember!

A gépkocsi elindult, magával vitte a zavaros fénysugarat. A híd nagyot nyikordult a szakadék felett, a stoplámpák sötétvörös fénye bevilágította.

– Minek kell azt a vénembert kinevetni? Te is járhatsz még így – mondta a füles sapkás, miután a hidat elhagyták.

– Ilyen baromság! – ásított a gépkocsivezető. – Velem már annyiféle dolog megesett. Én csak kimondtam, amit gondoltam. Gondold el, egy ócska gebe miatt! A múlt élő maradványa az a ló. Ma már, pajtás, a technika a fő. Mindenütt megtalálhatod a technikát. Még a háborúban is. Az efféle öregeknek már lőttek, a lovaikkal együtt.

– Te állat! – förmedt rá a társa.

– Köpök rá! – felelt a másik.

Amikor az autó elment, és újra rájuk borult az éj, s Tanabaj szeme ismét hozzászokott a sötétséghez, az öreg bökött egyet a lovon:

– Gyíte! Gyerünk, lovacskám!

A hidat elhagyva, letért a széles útról, s az ösvényre vezette a lovat. Lassan haladtak az ösvényen a szakadék felett, alakjuk szinte beleolvadt a sötétségbe. A hold még alig emelkedett ki a hegyek mögül. A csillagok hidegen ragyogva várták feljövetelét a hűvös égboltozaton.

Gülszári betörésének és idomításának esztendejében a mének sokáig szedelőzködött az őszi legelőkön. A szokásosnál hosszabbra nyúlt az ősz, enyhe tél ígérkezett. Gyakran esett a hó, de nem maradt meg, elegendő takarmányuk volt. Tavasszal a mének ismét levonult a hegy lábához, és továbbindult, amint kivirult a sztyepp.

A háború után történt, Tanabaj életének legszebb időszakában. Az öregség rozzant gebéje még a hágón túlról kacsingatott felé – bár közel volt a hágó –, s Tanabaj egyelőre a fiatal poroszka csődört lovagolta. Ha néhány évvel később került volna a ló a keze alá, nemigen érezte volna ezt a boldogságot, ezt a férfias nekibuzdulást, amit Gülszári lovaglása jelentett. Bizony, Tanabaj örömest büszkélkedett vele olykor-olykor az emberek előtt. Hát hogyne feszített volna a száguldó paripa nyergében! Gülszári is jól tudta ezt. Különösen amikor Tanabaj az aulba lovagolt a mezőkön át, és útközben munkába induló nők lármás csapatával találkozott. Még messzire volt tőlük, de már kihúzta magát a nyeregben, izmai megfeszültek, és felbuzdulása a lóra is átragadt. Gülszári magasra, csaknem hátával egy szintre emelte farkát, sörénye suhogva úszott a szélben. Fel-felhorkantva, táncos léptekkel futott, könnyedén hordta lovasát. A fehér meg piros fejkendőt viselő asszonyok kihúzódtak az út két szélére, térdig süppedtek a zöldellő búzába. Megbabonázottan álltak, egyszerre fordultak feléje, megannyi szép arc, ragyogó szempár, fehér fogsort villantó mosoly.

– Hej, te csikós! Állj meg!

Hahota kísérte Tanabajt, szállt utána az asszonyok szava:

– Meglásd, kezünkbe kerülsz még, egykettőre megfogunk!

Volt úgy, hogy valóban megfogták, elállták útját, összefogózkodva. Micsoda zsinatolás volt ott! Szeret bolondozni a fehérnép. Leráncigálták a nyeregből Tanabajt, kacagtak, sikoltoztak, kitépték kezéből a korbácsot:

– Ki vele, mikor hozol kumiszt?

– Mi a mezőn gürcölünk hajnaltól vakulásig, te meg csak lovagolsz egész nap!

– Ugyan ki tart vissza benneteket? Menjetek csikósnak.

Aztán meghagyjátok ám a férjeteknek, hogy keressen más asszonyt magának, mert ti bizony jégcsappá dermedtek odafönn a hegyekben!

– Még mit nem! – nevettek, és már ráncigálták megint.

De arra nem volt példa, hogy Tanabaj bárkinek is átengedte volna helyét a poroszka csődör nyergében. Még az az asszonyka sem lovagolt Gülszárin, akinek láttára nyomban felderült Tanabaj, s akinek közeledtén lépésre fogta lovát. Lehetséges persze, hogy nem is akart volna felülni rá.

Abban az esztendőben a revíziós bizottság tagjává választották Tanabajt. Gyakran kellett az aulba mennie, és ilyenkor csaknem minden alkalommal találkozott vele. Tanabaj gyakran jött ki dühösen az irodából, és Gülszári megérezte ezt gazdája tekintetén, hangján, kézmozdulatain. De ha azzal az asszonykával találkoztak, Tanabaj nyomban felvidult.

– Hóha, lassabban, ejnye, hová futsz? – csillapította a nekibuzdult poroszka lovat, és az asszonykát utolérve lépésre ösztökélte az állatot.

Halkan beszélgettek, vagy egyszerűen nem szóltak egy szót sem. Gülszári érezte, hogyan múlik el gazdája szívéről a gond, hogyan válik melegebbé a hangja, gyengédebbé a simogatása. Ezért szerette, ha elérték útközben azt az asszonykát.

Honnan is sejthette volna a ló, hogy rosszul álltak a kolhoz ügyei, hogy a munkaegységre jóformán semmi sem jutott, és hogy Tanabaj Bakaszov revíziós bizottsági tag az iránt érdeklődött az irodában, hogy miért van ez így, és mikor kezdődik végre az az élet, amikor az államnak is lesz mit beadni, és az emberek se ingyen dolgoznak?

Az elmúlt esztendő rossz termést hozott, nem volt takarmány, az idén terven felül adtak be gabonát meg jószágot, mások helyett is, hogy a kerület szégyenben ne maradjon, de hogy aztán mire számíthatnak a kolhoztagok, azt senki nem tudta. Az idő telt, a háború lassan már feledésbe ment, és továbbra is abból éltek az emberek, amit a háztáji veteményes adott, meg amit a földekről szereztek nagy ravaszkodással. Pénze sem volt a kolhoznak. Mindent veszteséggel szolgáltattak be: gabonát, tejet, húst. Nyáron megszaporodott az állatállomány, télen meg kárba ment, hullott a jószág az éhségtől, hidegtől. Sürgősen fel kellett volna építeni

a juhaklokat, a tehénistállókat, tető alá hozni a takarmányt, és nem tudták, honnan szerezzenek építőanyagot. Sehol senki nem ígérte, hogy adnak. Hát még a lakóházak hogy tönkrementek a háború alatt! Ha építkezett is valaki, csak azok közül való lehetett, akik a bazárokat járták, és jószággal, krumplival kupeckodtak. Az effélék alapos befolyásra tettek szert, és amúgy balkézről még építőanyaghoz is hozzájutottak.

– Nem, ez nem maradhat így, elvtársak, itt valami nincs rendben! Valami bökkenő van a dologban – hajtogatta Tanabaj. – Nem tudom elhinni, hogy ennek így kell lennie. Vagy elfelejtettük, hogyan kell dolgozni, vagy maguk roszszul vezetnek bennünket.

– Mi nincs itt rendben? Hol itt a szabálytalanság? – szórta elébe aktáit a könyvelő. – Tessék, nézd végig a terveket... Itt van, amit kaptunk, itt, amit beadtunk. Tartozik, követel, egyenleg. Jövedelem, haszon az nincs, csak veszteség. Mit akarsz még? Először igazodj ki a dolgokban. Azt hiszed, egyedül te vagy kommunista, mi meg a nép ellenségei?!

A vitába többen bekapcsolódtak, hangos veszekedés támadt, Tanabaj pedig csak ült, két kezébe temette arcát, és kétségbeesetten töprengett, hogy voltaképp mi is megy végbe itt. Nemcsak azért gyötrődött a kolhozügyek miatt, mert a munkája idekötötte – volt annak egy másik, különös oka. Élt itt néhány olyan ember, akiknek régi számadásuk volt Tanabajjal. Tudta, hogy ezek most csendben a markukba nevetnek a háta mögött, és ha meglátják, kihívóan az arcába vágják: „No, hogy állnak az ügyek? Talán újra elkezded a kuláktalanítást? Csakhogy most már sokra nem mégy velünk. Amink van, rajtunk van. Ejnye, hogy el nem vitt az ördög a fronton!..."

Tanabaj a tekintetével felelt meg nekik: „Várjatok csak, aljas söpredék, mégis úgy lesz, ahogy mi akarjuk!" De hisz ezek nem idegenek, ők is közéjük tartoznak. Féltestvére, Kulubaj – ma már öreg ember –, a háború előtt hét évet húzott le Szibériában. Fiai, apjuk példája nyomán, hevesen gyűlölik Tanabajt. De miért is szeretnék? Az is lehet, hogy ezeknek a gyerekei is gyűlölni fogják Tanabaj nemzedékét. És meg is van rá minden okuk. Régi dolog ez, de a sérelem

él az emberekben. Mindenképp így kellett viselkednie Kulubajjal? Nem volt egyéb, mint jómódú középparaszt! És a rokoni kapcsolatot sem lehet véka alá rejteni. Kulubaj az idősebbik, ő az ifjabbik feleség fia volt, de az ilyen féltestvérek Kirgiziában úgy számítottak, mint az egy anyától valók. Tehát még a rokonra sem volt tekintettel; hányan szapulták ezért akkoriban! Most már, természetesen, másképpen lehet megítélni a dolgokat. De abban az időben? Vajon nem a kolhoz javáért tette, amit tett? Hogy valóban szükséges volt-e? Azelőtt nem volt kétsége efelől, de a háború óta másként gondolkozott. Nem szerzett-e éppen ezzel a cselekedetével fölös számú ellenséget magának meg a kolhoznak is?

– No, mit ülsz itt, Tanabaj? Térj magadhoz! – vonták be újra a beszélgetésbe. És megint csak ugyanazt hajtogatták: a tél beálltáig ki kell hordani az összes trágyát a földekre, portánkint kell összegyűjteni. Kerék nincs, tehát szilfát kell venni meg sínvasat, de hogy milyen pénzből? Adnak-e rá hitelt, s milyen fedezetre? A bankot puszta ígérettel ki nem fizetheted. Rendbe kell hozni a régi öntözőárkokat, no meg újakat is kell ásni: komoly, nagy munka. Télen nem járnak ki dolgozni az emberek, fagyos a föld, nem fogja az ásó. Tavasszal már nincs rá idő – ott a vetés, az elletés, a gyomlálás, a szénakaszálás ... És mi legyen a juhtenyésztéssel? Hol van rá megfelelő helyiség? A tejgazdaságban sem különb a helyzet. Elrohadt a tető, kevés a takarmány, a fejőnők nem akarnak dolgozni. Kilincselnek reggeltől estig, és mi az eredmény? Tengernyi baj és gond mindenütt. Szörnyű volt a helyzet időnként.

De erőt vettek magukon. Újra megvitatták ezeket a kérdéseket a pártgyűlésen, a kolhozvezetőségi ülésen. Csoró volt az elnök. Tanabaj csak később tudta érdeme szerint értékelni. Lám, bírálni könnyebb. Tanabaj a ménesért, a lovakért felelt, Csoró pedig mindenkiért és mindenért az egész kolhozban. Igen, Csoró erős ember volt. Amikor úgy tetszett, hogy minden összeomlik, amikor a kerületben az asztalra csaptak a kolhoz zilált ügyei miatt, a kolhozban pedig a tagok kapták az elnök grabancát, Csoró akkor sem csüggedt. Tanabaj az ő helyében eszét vesztette volna, vagy talán végez magával. Csoró viszont mégiscsak fenntartotta

a gazdaságot, kiállt az utolsó emberig, amíg beteg szíve egészen fel nem mondta a szolgálatot, s azután is még két évig végzett párttitkári munkát. Csoró értett az emberek meggyőzéséhez, el tudott beszélgetni velük. Így történt, hogy Tanabaj, Csorót hallgatva, újra bizakodni kezdett. Hitte, hogy elrendeződnek a dolgok, s végül minden úgy lesz, ahogyan kezdetben megálmodták. Csoróba vetett hite egyetlenegyszer ingott meg, de ez is inkább a saját hibájából történt . . .

A poroszka ló nem sejtette, mi megy végbe Tanabaj lelkében, amikor felbőszült ábrázattal, összevont szemöldökkel elhagyta az irodát, kemény mozdulattal a nyeregbe ugrott, és hevesen megrántotta a gyeplőt. Azt azonban megérezte, hogy gazdája nagy bajban van. Bár Tanabaj sohasem verte Gülszárit, a poroszka ló ilyen alkalmakkor tartott gazdájától. S megpillantván az úton azt az asszonyt, már tudta, hogy gazdája tüstént megkönnyebbül, arca felderül, és megállítja őt. Halkan elbeszélget az asszonykával, aki ujjaival fésülgeti Gülszári sörényét, simogatja a nyakát. Senkinek sem volt ilyen finom keze. Csodálatos kéz volt, ruganyos és gyengéd, mint a csillagos homlokú pej kanca ajka. A világon senki másnak nem volt olyan szeme, mint annak az asszonykának. Míg Tanabaj a nyergéből lehajolva beszélgetett vele, egyszer mosolygott, másszor elkomorult, tiltakozón csóválta a fejét, hol felderült a szeme, hol elborult, fény és árnyék játszott a tekintetében, mint holdas éjszakákon gyors folyású patak medrébe ágyazott kövek felületén. Elmentében még visszapillantott, és ismét csak megcsóválta a fejét.

Ezután Tanabaj elgondolkozva lovagolt tovább. Elengedte a gyeplőt, és a poroszka ló úgy haladhatott, ahogyan kedve tartotta. Szabadon, rövid ügetéssel. Mintha a gazda nem is ülne a nyeregben. Mintha az ember és a ló külön-külön, magukban volnának. Az ének is szinte önmagától csendült. Halkan, érthető szöveg nélkül, a poroszka ló kimért lépteinek ritmusára dalolt Tanabaj rég elhalt emberek szenvedéseiről. A jól ismert ösvényre tért, és vitte a sztyeppen, a folyón túlra, a ménes felé . . .

Gülszári szerette, ha gazdája ilyen hangulatba esett, és a maga módján vonzódott az asszonykához is. Ismerte alak-

ját, járását, érzékeny szaglása valami különös illatot is felfedezett rajta, valami ismeretlen fű csodálatos illatát. Szegfűszeg volt. Az asszonyka szegfűszegfüzért viselt a nyakán.

– Észrevetted, mennyire szeret téged, Bübüzsán? – kérdezte Tanabaj. – No, simogasd meg, simogasd csak. Nézd, hogy hegyezi a fülét! Akár egy kisborjú. A ménesben meg nincs tőle nyugtunk. Ha szabadjára engedjük, marakszik a csődörökkel, mint egy kutya. Ezért inkább nyereg alatt tartom, félek, hogy megnyomorítják. Zöld ez még!

– Ő igen, ő szeret engem – felelt az asszony elmélyedve saját gondolataiban.

– Azt akarod ezzel mondani, hogy mások nem szeretnek?

– Nem arról beszélek. Mi már megkaptuk a részünket a szeretetből. Csak sajnállak téged.

– Ugyan miért sajnálsz?

– Nem vagy te olyan ember. Később nehéz helyzetbe kerülnél.

– Hát te?

– Én? Én özvegy vagyok, hadiözvegy. De te . . .

– Én meg a revíziós bizottság tagja. Most találkoztunk mi ketten, és tisztázunk bizonyos tényeket – próbált tréfálni Tanabaj.

– Mintha az utóbbi időben gyakrabban akarnál tisztázni bizonyos tényeket. Nézd . . .

– Mit tehetek én erről? Én is erre járok, te is erre jársz . . .

– Én a magam útját járom. A kettőnk útja eltér egymástól. No, isten veled. Nem érek rá.

– Ide hallgass, Bübüzsán!

– Mit akarsz? Nincs ennek értelme, Tanabaj. Ugyan mire volna jó? Hiszen te okos ember vagy, nekem meg nélküled is émelyeg a gyomrom.

– Talán az ellenséged vagyok, vagy mi?!

– Te a magad ellensége vagy.

– Hogy értsem ezt?

– Ahogy akarod.

Az asszony elment, Tanabaj meg járta a falu utcáit, mintha a dolga után menne. A malomnak fordult, majd az iskola felé vette útját, azután újabb kört írt le, és visszatért,

hogy legalább távolról láthassa, amint a fiatalasszony kilép anyósa házából, ahol a kislányát hagyja, amíg dolgozik, és elindul faluszéli háza felé, kézen fogva vezetve a kislányt. Egész lénye oly végtelenül kedves volt! Az is, ahogyan járt, kerülve Tanabaj tekintetét, az alkonyatból kifehérlő arca is, a kislánya is, meg a mellettük szaladó kiskutya.

Végül eltűnt a háza udvarán, és Tanabaj lovaglás közben elképzelte, hogyan nyitja ki az üres ház kapuját, ledobja magáról a szakadozott vattakabátot, egy szál ruhában vízért szalad, befűt a kemencébe, levetkőzteti és megmosdatja kislányát, utánanéz saját tehenének a csordában; éjszaka magányosan fekszik a sötét, néma házban, és rábeszéli önmagát és őt is, hogy nem szerethetik egymást, Tanabaj családos ember, az ő korában nevetséges a szerelmeskedés, mert mindennek megvan a maga ideje, és jó asszony a felesége, nem érdemli, hogy a férje más nő után vágyakozzék.

Tanabaj kínosan feszengett, ha erre gondolt. „Ez tehát kimaradt a sorsom könyvéből" – gondolta, és a folyón túli ködös messzeségbe révedve ősi dalba fogott, elfeledve mindent a világon, a munkát, a kolhozt, a hiányzó gyerekruhát meg lábbelit, a barátokat és az ellenségeket, mostohafivérét, Kulubajt, akivel hosszú-hosszú évek óta nem állnak szóba egymással, a háborút, amelyet olykor-olykor felidéznek verejtékfakasztó álmai – elfeledett mindent, az egész életét. Észre sem vette, hogy a ló átgázolt a folyón, majd a másik parton kilábalva tovább folytatta útját. Csak amikor a poroszka csődör már a ménes közelségét megérezve megszaporázta lépteit, akkor ocsúdott fel kábulatából.

– Hó, Gülszári, hová rohansz?! – kapott észbe Tanabaj, és megrántotta a kantárszárat.

5

És mégis, mindentől eltekintve, Tanabaj és a poroszka ló életének gyönyörű időszaka volt ez. A versenyló dicsősége a labdarúgó dicsőségéhez hasonlatos. Tegnap még kisfiú, aki a grundon rúgja a labdát, és egyszerre mindenki kedvencévé válik, a szakértők beszédtémája, a tömeg lelkesedésének tárgya lesz. Dicsősége az idő múlásával egyenes

arányban nő, amíg csak gólokat rúg. Aztán fokozatosan kiszorul a pályáról, és teljesen megfeledkeznek róla. Méghozzá éppen azok az emberek felejtik el leghamarabb, akik mindenkinél harsányabban lelkesedtek érte. A nagy futballista helyére másik kerül. Ilyen a versenyló pályafutása is. Addig nagy a híre, amíg legyőzhetetlen a versenyeken. Talán csak annyi az egyetlen különbség, hogy a lovat nem irigyli senki. Lovak között ismeretlen az irigykedés, az emberek pedig hála istennek még nem tanulták meg, hogy lovakat irigyeljenek. Ámbár az irigység útjai kifürkészhetetlenek. Hallottunk már olyan emberekről, akik szöget vertek társuk lovának patájába, hogy ezzel ártsanak neki. Hej, az a sötét irigység! . . . No de hagyjuk ezt . . .

Torgoj jóslata valóra vált. Azon a tavaszon magasra ívelt a poroszka ló csillaga. Ismerte mindenki, öreg és fiatal: „Gülszári!", „Tanabaj poroszka lova", „Az aul szépe!" – így emlegették.

Maszatos kisfiúk, akik még az r betűt sem tudták kimondani, a poroszka ló futását utánozva szaladtak végig a poros utcán, és egyre kiabáltak: „Én vagyok Gülszáli!", „Nem igaz, nem te, én vagyok Gülszáli!", „Mama, mondd nekik, hogy igazán én vagyok Gülszáli! . . .", „Hajlá, előle, én vagyok Gülszáli!"

Hogy a dicsőség tulajdonképpen mit is jelent és mekkora hatalma van, azt első komoly versenyén tanulta meg a poroszka ló. Május elsején történt.

Gyűlés után a folyóparti nagyréten kezdetét vette a játék. Tenger nép gyűlt össze, jöttek mindenfelől. A szomszéd szovhozból, a hegyekből, sőt még Kazahsztánból is érkeztek emberek. A kazahok benevezték lovaikat a versenybe.

Azt mondták, a háború óta nem volt példa ilyen nagy ünnepségre.

Már kora reggel, amikor Tanabaj felnyergelt és különös gonddal vizsgálgatta a nyereghevedert meg a szíjak feszességét, a poroszka ló gazdája szemének ragyogásából és kezének remegéséből kiérezte, hogy valami rendkívüli esemény készül. Nagyon izgatott volt a gazda.

– Figyelj rám, Gülszári! Valahogy be ne csapj! – suttogta, ujjaival a ló sörényét fésülgetve. – Nem maradhatunk szégyenben, hallod? Nincs jogunk lemaradni!

A nagy esemény izgalma érződött a levegőben, kiáltozás, futkosás mindenfelé. A szomszédos táborhelyen csikósok nyergelték lovaikat. A gyerekek már lóháton ültek, kiabálva vágtattak körbe-körbe. Majd összesereglettek a csikósok, és levonultak a folyóhoz.

Gülszárit elszédítette a réten összegyűlt emberek és lovak sokasága. Áradt a zaj a rét, a folyó és az ártér menti dombok felett. A ló szeme káprázott a tarka kendők, ruhák, vörös zászlók és fehér turbánok kavargásától. A lovak parádés szerszámaikat viselték. Csilingeltek a kengyelek, a zablák s a szügyelők díszes ezüstfityegői.

A lovak több sorban szorongtak lovasaikkal a hátukon, türelmetlenül toporzékoltak, indulásra várva kapálták a földet. A kör alakú pályán néhány lovasbravúrt mutattak be a játékvezető öregek.

Gülszári érezte, mint nő benne a belső feszültség, egész valóját erő töltötte el. Mintha valami tüzes szellem telepedett volna a testébe, úgy érezte, nyomban előre kell törnie, hogy megszabadulhasson tőle.

Amikor a játékvezetők jelt adtak a sorakozásra és Tanabaj megeresztette a kantárszárat, a poroszka ló a középre vitte lovasát, és forgolódni kezdett, nem tudva, merre igyekezzék. Kiáltás szállt a sorok felett: „Gülszári! Gülszári!"

Mindazok előléptettek, akik részt kívántak venni a nagyszabású versenyen. Legalább ötven lovas gyűlt össze.

– Kérjétek a nép áldását! – szólította fel őket ünnepélyesen a legfőbb játékmester.

A szoros homlokpántot viselő, borotvált fejű lovasok több sorban előreléptek, karjukat felemelték, kifelé fordították tenyerüket, és széltében-hosszában zengett a fohász: „Ámen!", és kezek százai emelkedtek a homlokokhoz, majd leereszkedtek, s az arcokra borultak a tenyerek, mint a lezúduló vízáradat.

Ezután a lovasok a starthoz ügettek, amely kinn volt a mezőn, kilenc kilométernyi távolságra.

Közben megkezdődtek a játékok a kör alakú pályán, megindult a lovas-gyalog párharc, a nyeregből kivetés, a pénzdarabok felszedése vágta közben, és más efféle versengések. De ezek csak kisebb mutatványok voltak, a fő attrakció ott kezdődik, ahová a lovasok elindultak.

Gülszári heveskedett útközben, nem értette, miért tartja vissza a gazda. Körülötte táncoltak, vadultak a lovak. A sok, vágtatásra kész ló felgerjesztette Gülszárit, dühösen reszketett a türelmetlenségtől.

Végül mindnyájan felálltak a startvonalban, fej fej mellett, az indító végiglovagolt a sor előtt, és felemelte a fehér kendőt. Mindnyájan megmerevedtek, fellelkesülve, készenlétben vártak. Az indító karja meglebbentette a kendőt. Előretörtek a lovak, és a többivel együtt nekilendült s rohant Gülszári is. Rengett a föld a paták lavinája alatt, magasan szállt a por. A lovasok rikoltozása vad futásra késztette a lovakat. Csak Gülszári nem tudott galoppban vágtatni, és továbbra is poroszkálva futott. Ez volt a gyengesége és egyben az ereje is.

Először mind egy csoportban futottak, de néhány perc alatt széthúzódtak a sorok. Gülszári nem vette észre ezt. Csak azt látta, hogy a fürgén vágtató lovak megelőzik, és már az úton futnak. Az őt előző lovak patái alól kavics és száraz agyagtörmelék csapódott a pofájába. Körülötte lovak vágtattak, lovasok ordítoztak, süvített a korbács, gomolygott a por. Egész porfelhő lebegett a föld felett. Erős izzadságszag keveredett a kovakő szagával és a letaposott zsenge ürömfűhajtások illatával.

Így folytatódott ez csaknem a félútig. Még mindig vagy tucatnyi ló vágtatott előtte, a poroszka csődör szemében szinte elérhetetlennek tűnő sebességgel. Kétoldalt csendesedni kezdett a lárma, a hátsó sorok zaja eltávolodott, de Gülszárit bőszítette, hogy más lovak futnak előtte, és hogy a kantárszár még most is visszatartja. Tekintete elsötétült a dühtől, szemét égette a szél, az út sebesen futott a lába alatt, egyre közeledett feléje a nap, égő gömbje mind lejjebb ereszkedett. Forró verejték lepte el az állat egész testét, de minél erősebben párolgott, annál könnyedebbé vált a mozgása.

És elérkezett az a pillanat, amikor a vágtázó lovak fáradni kezdtek. Futásuk fokozatosan lassult, míg a poroszka ló most érte el ereje teljét. „Gyíte, Gülszári!" – hallotta a gazda hangját, és a napkorong még sebesebben közeledett felé. Egymás után villant szemébe az utolért és lehagyott lovasok eltorzult arca, a megannyi hörgő, vicsorgó lópofa

és szélbe mosódó korbács. Hirtelen megszűnt a zabla és a gyeplő hatalma, Gülszári számára nem létezett többé nyereg vagy lovas, egyes-egyedül a futás tüzes szelleme élt benne.

De mégis ott maradt előtte két vágtató paripa, egy sötétszürke meg egy vörös. Mindketten egy vonalban száguldottak, üvöltő lovasaik korbácsütései közepette. Kiváló versenyló volt mindkettő. Gülszári sokáig a nyomukban haladt, míg egy útkanyarulatban végül is sikerült beérnie őket. Felugratott a dombra, mint egy nagy hullám tarajára, és a következő pillanatban szinte súlytalan repülésbe csapott át. Elfulladt a lélegzete, még erősebben tűzött szemébe a nap. Sebesen futott az úton lefelé, de csakhamar meghallotta az őt követő paták dobogását. A két ló, a szürke meg a vörös, visszavágásra készült, két oldalról szorosan közrefogták Gülszárit, és most már egy lépésre sem maradtak el tőle.

Így vágtattak hármasban, fej fej mellett, azonos ritmusban. Gülszári úgy érezte, hogy tulajdonképpen nem is futnak, hanem valami különös, néma mozdulatlanságba merevedtek mindhárman. Még szomszédainak arckifejezését is láthatta, feszülten előretartott pofájukat, összeharapdált zablájukat, gyeplőjüket. A szürke vadul, csökönyösen meredt maga elé, a vörös izgatott volt, tekintete bizonytalanul járt jobbra-balra. Éppen ő kezdett elsőnek lemaradozni. Először bűntudatos, téveteg tekintete tűnt el, majd a hátramaradt, feszülő orrcimpája, és többé nem is látták. A sötétszürke sokáig kitartott, gyötrődve maradt hátra. Lassan tűnt el mellőle, egyre üvegesebb lett a tekintete a tehetetlen dühtől. Így maradt le végül, nem akarván beismerni vereségét.

Amikor versenytársai mögötte maradtak, mintha könnyebben lélegzett volna Gülszári. Elöl már látszott a folyókanyarulat ezüstös csillogása, zöldellt a rét, és a távolból üvöltő emberi hangok hallatszottak. A legszenvedélyesebb szurkolók már az úton várakoztak rájuk. Ujjongva és rikoltozva vágtattak az út szélén. És a poroszka ló most egyszerre csak gyengeséget érzett. Megviselte a táv. Gülszári nem tudta, mi folyik a háta mögött, beérik-e versenytársai vagy sem. Nem bírt tovább futni, ereje elhagyta.

De előttük zajongva hullámzott a hatalmas tömeg, már rohantak is feléjük az emberek, égnek emelt karral, ki lo-

von, ki gyalogszerrel, kiáltásaik egyre erősebben hallatszottak. És a ló hirtelen világosan, meghallotta a nevét: „Gülszári! Gülszári! Gülszári!..." Mélyen magába szívta e kiáltásokat, nevének hangzói megtöltötték, mint a levegő, és a poroszka ló újult erővel lendült neki. Mire nem képesek az emberek!...

Szüntelen lármában és ujjongó kiáltások közepette haladt végig Gülszári a versenyzőket fogadók keskeny sorfala közt, majd lelassította futását, és kört írt le a réten.

De ez még korántsem volt minden. Most már sem ő, sem a gazda nem volt a maga ura. Amikor a ló kissé kifújta magát és megnyugodott, a tömeg kört alkotott a győztes körül. És újra felhangzottak a kiáltások: „Gülszári! Gülszári!" S az ő nevével együtt zengték a gazda nevét is: „Tanabaj! Tanabaj! Tanabaj!"

Az emberek ismét csodát tettek a poroszka lóval. Büszkén, szaporán léptetett az arénába, magasra feltartott fejjel, égő szemmel. A dicsőség mámorossá tette, és Gülszári táncolépésekbe kezdett, majd ismét futásba lendült át. Tudatában volt, hogy szép, erős és híres.

Tanabaj, a győztes, kitárt karral lovagolt a tömeg előtt, amikor ismét felhangzott az egyöntetű fohász: „Ámen!", és ismét kezek százai emelkedtek a homlokokhoz, majd tenyerek százai ereszkedtek alá az arcokon, miként a zúgó vízáradat.

És az arcok sokaságában a poroszka ló hirtelen ismerős vonásokra bukkant. Azonnal felismerte az asszonyt, amikor az arcára takarta tenyerét, bár ezúttal nem a megszokott sötét színű, rojtos kendőjét viselte, hanem fehér vállkendőt. Az első sorban állt, boldogan örvendezve, és le nem vette róluk a tekintetét. Úgy ragyogott a szeme, mint a sebes patak napsütötte medrében a kövek. Gülszári megszokásból elindult feléje, hogy megálljon mellette, és míg a gazdával elbeszélgetnek, az asszonyka a sörényét fésülgesse, nyakát simogassa csodás kezével, mely oly ruganyos és finom, mint a csillagos homlokú kis pej kanca ajka. De Tanabaj, érthetetlen módon, megrántotta a kantárszárat, és a másik oldalra vezette Gülszárit. A ló csak forgolódott, és továbbra is az asszony felé igyekezett. Nem értette gazdáját. Vajon

csakugyan nem veszi észre, hogy ott áll az a nő, akivel okvetlenül beszélnie kell? . . .

A következő nap, május másodika, szintén nagy napja volt Gülszárinak. Délután kecskeviadalt rendeztek a sztyepp és az erdő találkozásánál. Ez a játék sajátságos lovasfutball volt, ahol a labda szerepét egy kibelezett, fejetlen kecsketetem tölti be. A kecske azért alkalmas erre a célra, mert hosszú szőrű, tartós a gyapja, és a nyeregben ülve könnyen fel lehet kapni a földről lábainál vagy szőrénél fogva.

Ismét ősi kiáltások verték fel a sztyeppet, döngött a föld, mintha dobot vernének. A lelkesen ordítozó lovas szurkolók lavinaként száguldoztak a játékosok körül. És a nap hőse újra csak Gülszári lett. Ez alkalommal, már a dicsőség glóriájával övezve, kezdettől fogva ő volt a legerősebb ellenfél. Tanabaj azonban a finisre tartogatta lova erejét, a rablóviadalhoz, amelyben szabad, kötetlen összecsapásra nyílik lehetőség: aki ügyes és gyors, az viszi a kecskét saját auljába. A rablóviadalt várták valahányan, mivel ez a játék a versengések versengése volt, és bárki részt vehetett benne. Mindenki szeretett volna szerencsét próbálni.

A májusi nap időközben nyomasztóan rátelepedett a távoli kazah tájra. A napkorong olyan volt, akár a tojássárgája, sűrű és domború, hunyorítás nélkül is bele lehetett nézni.

Egészen estig száguldoztak a kirgiz és kazah lovasok, hajladoztak a nyeregben, vágta közben fel-felkapták a kecsketetemet. Egymás kezéből tépték ki a zsákmányt, hol egy kupacba akaszkodtak, hol kiáltozva szétszóródtak a mezőn.

És csupán amikor hosszan elnyúló, szürkés árnyékok lopóztak a sztyeppre, akkor adtak engedélyt az öregek a rablóviadal megkezdésére. A kecskét a kör közepére hajították. „Rablás!"

Mindenfelől elindult a vágta a kecske felé, összeseregleltek a lovasok, s igyekeztek felkapni a földről az irhát. De a nagy tolongásban ez nem is volt olyan egyszerű. A lovak eszelősen forogtak, haraptak, fogukat vicsorították. Gülszárit émelyítette ez a bőszült kavarodás, tág térre vágyott, de Tanabajnak sehogyan sem sikerült megkaparintani a kecskét. Hirtelen átható kiáltás hallatszott: – Vigyá-á-ázz! A kazahok elragadták! – A lovak forgatagából kitört egy

kazah ifjú, megvadult barna csődöre hátán, szakadozott gimnasztyorkában. Előrehajolt, s a lába alatt felhúzta a kengyel alá a kecsketetemet.

– Fogd el! Az ott, az a barna! – kiáltották, és űzőbe vették. – Gyorsabban, Tanabaj, csak te érheted utol!

A barna csődörön lovagló kazah egyenesen arra tartott a kengyel alatt himbálózó kecskével, amerre vöröslött az alkonyi nap. Úgy tetszett, még egy rövidke pillanat, és belerepül a lángoló korongba, s ott vörös köddé oszlik.

Gülszári nem értette, miért tartja vissza a gazda. De Tanabaj jól tudta: előre kell engednie a kazah dzsigitet, hogy elszakadjon az őt üldöző lovasok lavinájától, s minél távolabbra kerüljön segítségére siető földijeinek seregétől. Mert ha utolérik, akkor vágtató kordonnal veszik körül a barnát, és nincs az az erő, amivel megszerezhetné az elszalasztott zsákmányt. Csakis párharcban számíthat sikerre.

A szükséges idő elteltével Tanabaj teljes erejéből nekieresztette lovát. Gülszári a földhöz simulva vágtatott, egyszerre mögötte maradt a dobogás és a hangzavar, és a távolság egyre csökkent közte és a barna csődör között. Amaz súlyos teherrel vágtatott, nem is volt oly nehéz őt beérni. Tanabaj a barna csődör jobb oldala felé vezette lovát. A kecsketetem ott függött a ló jobb oldalán, a lovas lába alá szorítva. Lassan egy vonalba kerültek. Tanabaj lehajolt a nyeregből, hogy elkapja a lovas lába alá szorított kecskét, és magához ragadja. De a kazah ügyesen átvetette a zsákmányt a ló bal oldalára. S a paripák továbbszáguldottak, egyenesen a nap irányába. Tanabajnak most le kellett maradnia, s újból előrerúgtatnia, hogy átkerülhessen a barna ló bal oldalára. Nehezen tudta a poroszka lovat a barna csődörtől elszakítani, de végül sikeresen végrehajtotta ezt a manővert is. És a szakadt gimnasztyorkás kazahnak mégis sikerült átvetnie a kecskét a másik oldalra.

– Derék legény vagy! – kiáltott Tanabaj.

A lovak csak vágtattak tovább, egyenesen a nap irányába.

Többet nem kockáztathatott Tanabaj. Szorosan a barna csődör mellé szorította a poroszka lovat, és mellével a szomszéd nyeregkápájának esett. Amaz megpróbált elszabadulni tőle, de Tanabaj nem engedte. A poroszka ló fürgesége és

ruganyossága folytán csaknem a barna csődör nyakára fekhetett. Így nyújtózott a kecsketetemig, és húzni kezdte maga felé. Jobb felől könnyebben mozgott, s mindkét keze szabad volt. Már majdnem félig sikerült magához ráncigálnia a kecskét.

– Most tartsd magad, kazah testvér! – kiáltott Tanabaj.

– Hazudsz, szomszéd! Nem kapod meg! – válaszolt amaz.

És a veszett vágta kozben megkezdődott koztük a párviadal. Saskarommal kapaszkodtak a kozos zsákmányba, torkukszakadtából ordítoztak, horogtek, vicsorogtak, mint a vadállatok, úgy ijesztgették egymást, kezük osszekulcsolódott, kormük alól a vad szorításban kiserkedt a vér. Lovasaik párharca alatt a paripák szorosan egymás mellett vágtattak, dühodten igyekeztek utolérni a bíborvoros napot.

Áldásunk szálljon őseinkre, hogy ránk hagyták e férfias, hősi játékokat!

A kecsketetem most közéjük került, ott lógott a két vágtató ló kozott. Küszóbon állott a kibontakozás. Némán, osszeszorított foggal, minden erejüket megfeszítve rángatták a tetemet, és mindketten arra torekedtek, hogy lábuk ala szorítsák, azzal a szándékkal, hogy aztán a győztes elszakadjon, és oldalirányban elvágtasson. A kazah erős ember volt. Eres keze hatalmas, és ráadásul sokkal fiatalabb Tanabajnál. De a tapasztalat nagy dolog. Tanabaj váratlanul kiszabadította lábát a kengyelből, és a barna csődor oldalába vágta. Gyorsan magához rántotta a kecskét, s ugyanakkor lábával eltolta vetélytársa lovát. A kazah ujjai lassan széttárultak.

– Vigyázz! – szólt még Tanabaj után a legyőzött.

A heves lökés majdnem kirepítette Tanabajt a nyeregből, de mégis megtartotta magát. Ujjongó üvöltés szakadt ki melléből. Éles fordulatot vett, majd vágtába kezdett, kengyele alá szorítva a becsületes párviadalban elnyert trófeát. Üvöltő lovassereg száguldott feléje:

– Gülszári! Gülszári elragadta!

Nagy csapatra való kazah vetette magát rájuk, elvágták útjukat.

– Ojbaj, fogd el, tartsd vissza Tanabajt!

Most az volt a fő, hogy Tanabaj elkerülje őket, s hogy

az ő auljába tartozók mielőbb sűrű kordont vonjanak köréje.

Tanabaj megint éles fordulatot írt le lovával, félrevágott uldozői elől. „Koszonom, Gulszári, hálásan koszonom, kedves lovacskám!" – hálálkodott magában a poroszka lónak, amint az állat, gazdája testének legapróbb mozdulatát is érzékelve, hol egyik, hol másik oldalon siklott ki üldozői elól.

A poroszka ló kis híján felbukott, de kifordult az éles kanyarból, és egyenes pályán futott tovább. Itt csatlakoztak Tanabaj földijei, felzárkóztak kétoldalt és hatul, s mindnyájan együtt, tomott csoportot alkotva, próbáltak elszelelni. Üldozőik azonban elébük vágtak. Ismét vissza kellett fordulni. Mint sűrűn egymás mellett repülő, sebes röptű madárraj, úgy száguldottak a határtalan sztyeppen a menekülő lovasok és az őket űző horda. Por gomolygott a levegőben, hangzavar uralkodott, az egyik ember lovával együtt elesett, a másik a lova fején zuhant keresztul, a harmadik sántikálva kereste a lovát, de mindőjüket egytől egyig megszállta a versengés láza és a lelkesedés. A játékban történtekért senki sem felelős. A kockázatnak és a merészségnek egy a szulóanyja . . .

A napból már csak keskeny sáv látszott, sotétedett, de még egyre dúlt a rablóviadal az est kék hűvösében, a patkódobogás megreszkettette a földet. Már nem kiabált senki, senki sem üldozte a másikat, de folyt tovább a vágta, a lovasokat elragadta a mozgás szenvedélye. Széles frontot alkotva sodródtak dombról dombra, mint sötéten hullámzó lavina, a futás ritmusának és dallamának hatalmában. Vajon nem ez az erő tette oly hallgataggá és figyelmessé a lovasok arcát, vajon nem ez hívta életre a kazah domra és a kirgiz komuz búgó hangjait? . . .

Már a folyóhoz közeledtek. Homályosan csillogott a víz a sotétlő bokrok mögött. Csak egy rövid útszakasz volt még hátra. A folyón túl a játéknak vége – ott az aul. Tanabaj és az őt korülvevő kirgizek sűrű, tömött csoportban vonultak. Gulszári középen haladt, mint vezérhajó a védelmező bárkák korében.

De a poroszka ló már elfáradt, túlságosan nehéz nap állt

mögötte. Kimerült. A két oldalán vágtató két dzsigit tartotta kantárszáron, nem hagyta elesni. A többiek oldalt és hátul fedezték Tanabajt. Ő pedig a nyereg előtt keresztbe vetett kecsketetemre borulva feküdt a lován. Feje ingott, alig tudta tartani magát a nyeregben. Ha nem lettek volna mellette lovas kísérői, sem ő, sem a poroszka ló nem tudott volna megmozdulni. A régi időkben bizonyára így futottak el a zsákmánnyal, és így mentették meg a sebesült vitézt a fogságtól . . .

És lám, itt a folyó, a rét, a széles, kavicsos gázló. Alig látható a sötétben.

A lovasok minden teketória nélkül a vízbe hajtották lovaikat. Felforrt a víz, tajtékzott a folyó. Tajtékfelhők között, fülsiketítő patkócsattogás közepette vonszolták át a dzsigitek Gülszárit a túlsó partra. „Befejeződött! Miénk a győzelem!"

Valaki leemelte a kecsketetemet Tanabaj nyergéből, és elvágtatott vele a falu irányába.

A kazahok odaát maradtak.

– Köszönjük a játékot! – kiáltották át a kirgizek.

– Minden jót! Ősszel találkozunk! – válaszolták a kazahok, és visszafordították lovaikat.

Egészen besötétedett. Míg Tanabaj vendégeskedett, a poroszka ló a többi lóval együtt az udvaron álldogált, kikötve. Soha még így el nem fáradt Gülszári, talán csak betörésének első napján. De akkor még zsenge fűzfagally volt mostani énjéhez képest. Odabenn, a házban, róla folyt a szó:

– Igyunk Gülszári egészségére, Tanabaj! Ha nincs Gülszári, ma nem lett volna mienk a győzelem.

– Hatalmas volt a barna csődör, akár egy oroszlán. S az a legény is nagy erejű. Sokra viszi még az övéi közt.

– Bizony igaz. De még mindig a szemem előtt van Gülszári, úgy szökött meg üldözői elől, hogy szinte ráterült a földre, mint a fű. A lélegzetem is elállt a láttán.

– Mi tagadás, a régi időkben portyázni jártak ilyen lovakkal a vitézek. Nem is ló ez, hanem mesebeli táltos!

– Mikor szándékozod a kancákhoz engedni, Tanabaj?

– Már most is menne, de még korai. Jövő tavaszra éppen elérkezik az ideje. Ősztől szabadjára engedem, hadd szedjen magára valamit . . .

Még sokáig elüldögéltek, kissé pityókosan, taglalták a rablóviadal részleteit, a poroszka ló érdemeit sorolták, az állat pedig csak álldogált az udvaron, egészen kiszikkadva a nagy verítékveszteségtől, és rágta a zabláját. Éhen kellett itt vesztegelnie reggelig. De nem is az éhség kínozta. Sajgott a válla, fájtak a lábai, mintha nem is a saját végtagjai volnának, patái égtek, fejében még mindig a rablóviadal lármája visszhangzott. Még mindig kísértette a hajsza és az ordítozás. Időről időre összerezzent, és horkantva hegyezte fülét. Nagyon szeretett volna a fűben hemperegni, jól megrázni magát, és kószálni egyet a legelőn, a lovak között. De a gazda váratott magára.

Azután nemsokára kijött, enyhén imbolygó járással közeledett a sötétben. Valami erős, égetett bűzt árasztott. Ilyesmi ritkán fordult elő vele. De nem telik bele egy esztendő, s Gülszári olyan ember mellé kerül, aki állandóan ettől a szagtól fog bűzleni. És a ló gyűlölni fogja azt az embert meg azt az ocsmány szagot.

Tanabaj a poroszka lóhoz lépett, megmozgatta sörényét, bedugta a kezét a nyereg nemezbélése alá.

– No, lehűltél egy kicsit? Elfáradtál? Én is pokoli fáradt vagyok. Ejnye, ne pislogj, ha ittam is, csak a te tiszteletedre történt. Ünnepnap van. Különben nem is volt sok az az ital. Ismerem a határt, ne feledd. Még a fronton is mértéktartó voltam. Hagyd abba, Gülszári, ne pislogj már annyit! Megyünk a méneshez, kipihenjük magunkat...

A gazda meghúzta a nyereghevedert, pár szót váltott a házból kitóduló emberekkel, mindnyájan lóra ültek és szétszéledtek.

Tanabaj az aul alvó utcáin lovagolt. Csendesség volt körös-körül. Sötétek voltak az ablakok. Alig hallhatóan zakatolt a mezőn egy traktor. A hold már a hegyek fölé emelkedett, fehérlettek a kertekben virágzó almafák, valahol csalogány dalolt. Egyedül volt ébren az egész aulban. Énekelt, elhallgatott, majd újra trillázásba fogott.

Tanabaj visszafogta lovát.

– Micsoda népség! – szólalt meg fennhangon. – Milyen csend van! Csak egy csalogány dalol. Érted ezt, Gülszári? De hiszen a te helyed a ménesben van, én meg itt...

Elhaladtak a kovácsműhely mellett, onnan vezetett az út

a folyóhoz, a folyón túl pedig a ménes felé. De a gazda valami oknál fogva az ellenkező irányba vezette. Végigmentek a főutcán, s megálltak az utca végén annál a portánál, ahol az asszonyka lakott. Kiszaladt a kutyus, amely a kislányt szokta kísérni, ugatott egyet-kettőt, azután elhallgatott, s barátságosan csóválta a farkát. A gazda némán ült a nyeregben, egy darabig gondolkozott, majd felsóhajtott, és határozatlanul megérintette a gyeplőt.

A poroszka ló elindult. Tanabaj a folyó irányába fordult, és az útra kiérve, sietésre ösztökélte lovát. Gülszári maga is szeretett volna mielőbb a táborhelyre jutni. Átmentek a réten. Már itt a folyó, Gülszári patái a parton dobogtak. Hideg volt a víz, erősen csobogott. A gázló közepe táján a gazda hirtelen hevesen megrántotta a kantárszárat, és visszafordította a lovat. Gülszári megrázta fejét, azt hitte, gazdája tévedett. Nem kellett visszafordulniok. Mennyit lehet még egyfolytában menni? De válaszul a gazda oldalba csapta a korbáccsal. Gülszári nem szerette, ha verték. Ingerülten rágta a zablát, és akarata ellenére engedelmeskedett: visszafordult. Ismét előre, a réten át, végig az úton, ismét ahhoz a házhoz vágtatott.

Odaérve a gazda megint fészkelődni kezdett a nyeregben, hol erre, hol arra rántotta a zablát, ki érthette meg, hogy mit akar? Megálltak a kapunál. Különben tulajdonképpen nem is volt kapu. Csak a megvetemedett tartóoszlopok maradtak belőle. Újra kiszaladt a kutya, ugatott, aztán elhallgatott, és a farkát csóválta. Csendes és sötét volt a ház.

Tanabaj leszállt a nyeregből, bement az udvarra, kantárszáron vezetve lovát. Az ablakhoz érve, ujjával megkocogtatta az üveget.

– Ki az? – hallatszott bentről egy hang.

– Én vagyok, nyisd ki, Bübüzsán. Én vagyok itt, nem hallod?

A házban világot gyújtottak, gyenge fény szűrődött ki az ablakon.

– Mit akarsz? Honnan ilyen későn?

Bübüzsán megjelent az ajtóban. Fehér ruhát viselt, kigombolt gallérral, sötét haja a vállára omlott. Testmeleget és annak az ismeretlen fűnek csodás illatát árasztotta.

– Ne haragudj – szólt halkan Tanabaj. – Későn oszol-

tunk szét a viadal után. Elfáradtam. A ló is egészen kimerült. Pihennie kell. A ménes pedig messze van, magad is tudod.

Bübüzsán hallgatott.

Szeme felragyogott, majd kihunyt, mint a holdsütötte patak medrében heverő kő. A poroszka ló várta, hogy odalép hozzá és megsimogatja a nyakát, de az asszony elmulasztotta.

– Hideg van – húzta össze vállát Bübüzsán. – No, mit állsz itt? Kerülj beljebb, ha már így adódott. Ej, te, ezt aztán jól kieszelted – nevette el magát csendesen. – Én magam is belefáradtam, amíg odakinn topogtál a lovadon. Akár egy serdülő legény!

– Mindjárt jövök. Elhelyezem a lovat.

– Állítsd oda, a sarokba.

Soha még nem remegett így a gazda keze. Sietve vette le a zablát, sokáig vesződött a nyereghevederrel: egyet meglazított, a másikról megfeledkezett.

Az asszonnyal együtt ment be, és az ablakban csakhamar kihunyt a fény.

A poroszka ló szokatlannak találta az álldogálást az ismeretlen udvaron.

A hold teljes fényében ragyogott. Gülszári feltekintett, és magasba nyúló, éjbe borult hegyeket látott, tejkék ragyogás ömlött el a szirteken. Fülét hegyezte, hallgatózott. Csobogott a víz az árokban. A távolban most is ugyanaz a traktor zakatolt a földeken, s az egyik kertben egyre csak dalolt a csalogány.

A közeli almafa ágairól fehér szirmok hullottak alá nesztelenül, és elborították Gülszári fejét, sörényét.

Világos éjszaka volt. A ló csak állt, egyik lábáról a másikra állt, és türelmesen várta gazdáját. Nem sejtette, hogy még sokszor kell itt éjjeleken át álldogálnia.

Tanabaj pirkadatkor jött ki, meleg kezével felkantározta a lovat. Most az ő keze is annak az ismeretlen fűnek csodálatos illatát árasztotta.

Bübüzsán kijött, hogy kikísérje Tanabajt. Hozzásimult, és a gazda sokáig csókolgatta.

– Összeszurkálsz a bajszoddal – suttogta. – Igyekezz el-

indulni, nézd, milyen világos van. – Ezzel visszafordult, hogy bemenjen a házba.

– Bübüzsán, gyere ide – hívta Tanabaj. – Simogasd meg, kényeztesd egy kicsit – intett a ló felé. – Ne sérts már meg bennünket!

– Jaj, meg is feledkeztem róla – mosolyodott el az asszony. – Nézd, egészen belepte az almavirág. – És kedveskedő szavakat suttogva, simogatni kezdte a lovat csodálatos kezével, amely oly ruganyos és finom, mint a csillagos homlokú kis pej kanca ajka.

A folyón túl dalba fogott a gazda. De jó is volt énekszóra futni! Gülszári nagyon szeretett volna minél gyorsabban kiérni a méneshez a legelőre.

Jó élete volt Tanabajnak azon a májuson. Éppen rá került az éjszakai legeltetés sora. A poroszka ló is megszokta az éjszakai életformát. Nappal legelt, pihent, éjszaka pedig, miután kihajtották a ménest a vízmosáshoz, a gazda már száguldott is vele oda, abba az udvarba. Hajnalban, még a sötétség leple alatt ismét vágtattak, mint a lótolvajok, kivehetetlen sztyeppi ösvényeken, vissza, a vízmosásnál hagyott lovakhoz. Itt a gazda összeterelte a ménest, megszámlálta a lovakat, és végre megnyugodott. Nehéz napok voltak. A gazda oda is, vissza is sietett, és úttalan utakon vágtatni éjnek idején nem könnyű dolog. De így akarta a gazda.

Gülszári másképpen szerette volna. Ha rajta múlik, ő sohasem vált volna meg a ménestől. Ébredezett benne a hím. Egyelőre még összeférte a vezérménnel, de mindennap gyakrabban zördültek össze, ugyanazt a kancát kerülgetvén. Mind gyakrabban tetszelgett a ménes előtt Gülszári, előrenyújtott nyakkal, magasra emelt farokkal. Dallamosan nyerített, heveskedett, harapdálta a kancákat. Úgy látszik, kedvüket lelték benne, mert hozzásimultak, kihívták a ménesbeli vezérmén féltékenységét. Keményen kijutott a poroszka lónak – a csődör öreg verekedő volt. Ám jobb volt izgatottan futni az öreg csődör elől, mint éjszakákon át álldogálni azon az udvaron. Ott egyre csak a kancák után vágyakozott. Sokat topogott, toporzékolt, csak nagy sokára tudott megnyugodni. Ki tudja, meddig folytatódnak ezek az éjszakai kirándulások, ha közbe nem jön az a bizonyos eset . . .

Azon az éjszakán a poroszka ló megszokottan álldogált az udvaron, a ménes után vágyakozva várta a gazdát, és már-már elszundikált. A kantárszárat magasra felkötötték az eresz alatti gerendához, s ez nem hagyta lefeküdni: ahányszor a feje lehanyatlott, a zabla belevágódott szája lágy részébe. Mégis szeretett volna aludni. Nyomasztóan súlyos volt a levegő, felhők sötétítették el az eget.

Már szundikált Gülszári, már félálomban volt, amikor hirtelen megneszelte, hogy susognak, hullámzanak a fák, mintha valaki hirtelen rájuk támadt volna és tépázná ágaikat. Szél zúgott az udvaron. Csörömpölve gurult egy üres fejősajtár, leesett a kötélről, és szerteszét szállt a mosott fehérnemű. Vinnyogásba kezdett a kutya, körbe-körbe szaladgált, nem tudta, hol húzza meg magát. A poroszka ló mérgeset horkantott, mozdulatlanná dermedve hegyezte a fülét. Kidugta fejét, és mereven nézte a gyanúsan terjeszkedő sötétséget – elnézett a sztyepp felé, ahonnan zúgva közeledett valami rettenetes. És a következő pillanatban megreccsent az éj, mint amikor kidől a kivágott fa, mennydörgés támadt, villámok pásztázták az eget. Ferdén szakadt az eső. A poroszka ló rántott egyet a kötőféken, mintha korbácsütés érte volna, és kétségbeesett nyerítést hallatott. Féltette a ménest. Felébredt benne az örök ösztön, hogy megvédje fajtáját a veszélytől. Ösztöne hívta, hogy segítségükre siessen. És eszét vesztve fellázadt a zabla, a kantár, a kötőfék ellen, mindennel szembehelyezkedett, ami oly erősen tartotta. Forgolódni kezdett, a földet kapálta, és szüntelen nyerített, abban a reményben, hogy meghallja a ménes válaszát. Nemcsak a vihar fütyült és bömbölt, ó, ha sikerül akkor letépnie magát a kötelékről! . . .

A gazda fehér alsóingben rohant ki a házból, mögötte az asszony, szintén fehérben. Egy szempillantás alatt átáztak az esőben, és sötét lett rajtuk a fehér ruha. Nedves arcukra, ijedt szemükre kiült a félelem, a cikázó villámok kék fénybe borították az elsötétült ház pitvarát s a szélben csapódó ajtót.

– Állj! – ordított a lóra Tanabaj, és igyekezett kioldani kötelékeit. De az állat már nem ismerte fel. A poroszka ló vadállatként támadt gazdájára, patáival tönkretett mindent maga körül, egyre rángatta a kikötőcölöpöt. Tanabaj oda-

lopózott hozzá, a falhoz simulva előreugrott, a ló fejét eltakarta kezével, és a kantárszárra akaszkodott.

– Oldozd ki gyorsan! – kiáltott oda az asszonynak.

Bübüzsán alig bogozta ki a kötőfékszárat, a poroszka ló máris ágaskodva hurcolta az udvaron Tanabajt.

– Gyorsan a korbácsot!

Bübüzsán rohant a korbácsért.

– Állj meg, mert megöllek! – kiabált Tanabaj, és őrjöngve korbácsolta a ló pofáját. Fel kellett ülnie a nyeregbe, a ménes mellett volt most a helye. Mi lehet a ménessel? Hová kergette a lovakat a vihar?

A poroszka ló is a ménes felé igyekezett. Most, azonnal, ebben a pillanatban ott akart lenni mellettük, ott, ahova az ösztön hatalmas ereje hívta ebben a rettentő órában. Azért nyerített, azért ágaskodott, mert szabadulni akart. Tömör vízfüggönyt alkotva ömlött az eső, tombolt a vihar, mennydörgés reszkettette meg a lángra lobbanó éjszakát.

– Tartsd! – parancsolt Tanabaj Bübüzsánra, s amikor az asszony elkapta a kantárszárat, felpattant a ló hátára. Még arra sem volt érkezése, hogy a nyeregbe üljön, éppen csak megkapaszkodhatott a ló sörényében, és Gülszári már ki is tört az udvarról, fellökve az asszonyt, s beletaszítva őt egy pocsolyába.

Gülszári most nem engedelmeskedett zablának, korbácsnak, még a gazda hangjának sem, csak száguldott a viharos éjszakában, a metsző záporon át, egyedül, ösztönére hagyatkozva lelt rá a helyes útra. Hatalmavesztett gazdáját átvitte a tajtékzó folyón, a zajló víz és a zengő ég között, a vihar zúgásán, szurdokokon át száguldott előre feltartóztathatatlanul. Eddig még sohasem futott így Gülszári, mint e viharvert éjszakán, sem a nagy vágtában, sem a rablóviadalon.

Tanabaj később nem emlékezett, hogyan és merre vitte őt a megvadult poroszka ló. Az esőt égető lángnyelveknek érezte, melyek arcát, egész testét nyaldosták. Egyetlen gondolat kalapálta az agyát: „Mi van a ménessel? Hol lehetnek a lovak? Ne adja isten, hogy az alsó folyásnál levő vasútszakaszhoz vágtassanak! Szerencsétlenség lehet belőle! Allah, segíts! Hol vagytok, őseink szellemei? Segítsetek! El ne bukj, Gülszári, vigyél ki a sztyeppre, oda, oda, a lovakhoz!"

A sztyeppen pedig távoli villámok cikáztak fehéren, megannyi vakító lángnyelv szabdalta át a fekete éjszakát. Majd újból elborított mindent a sötétség, tombolt a szélvihar, szakadt az eső.

Hol világos lett, hol sötét, hol világos, azután megint csak sötét . . .

A poroszka ló felágaskodott, és torkaszakadtából nyerített egyet. Hívta, kereste, várta a ménest. „Hol vagytok? Merre vagytok? Feleljetek!" És válaszul megdördült az ég – ismét futás, keresés-kutatás következett, ismét előre, neki a viharnak . . .

Hol világos lett, hol sötét, hol világos, azután megint csak sötét . . .

A vihar csak reggelre ült el. Lassan szertefoszlottak a felhők, de a mennydörgés még mindig nem csitult el, egyre zengett az ég, s kelet felől hosszú, elnyújtott dörgés hallatszott. Párolgott a felszaggatott föld.

Néhány csikós kutatta a környéket, összeszedték az elbitangolt lovakat.

Tanabajt pedig a felesége kereste. Jobban mondva, nem kereste, hanem várt rá. Még az éjszaka lóra ült a szomszédokkal együtt, hogy a férje segítségére siessen. A ménest megtalálták, együtt tartották a lovakat a meredek vízparton. De Tanabaj nem volt sehol. Az emberek azt gondolták, eltévedt. De az asszony tudta, hogy nem tévedt el. És amikor a szomszéd fiú örömmel felkiáltott: – Ott van, Dzsajdar néne, ott lovagol! –, és felé ugratott, Dzsajdar nem mozdult helyéről. Némán, lóhátról nézte, hogyan tér meg tévelygő férje.

Hallgatagon és komoran lovagolt Tanabaj, nedves alsóingben, sapka nélkül, a megcsappant poroszka lovon. Gülszári húzta a jobb lábát.

– Éppen magát keressük – közölte örömmel az elébe futó legényke. – Dzsajdar néne már kezdett nyugtalankodni . . .

Ej, ej, legényke . . .

– Eltévedtem – mordult rá Tanabaj.

Így találkozott a feleségével. Egyetlen szót sem szóltak egymáshoz. Amikor a legény odébbállt, hogy kihajtsa a ménest a vízmosás alól, az asszony csendesen mondta:

– Mi az, még felöltözni sem volt időd? Jó, hogy legalább a nadrágod meg a csizmád rajtad van. Nem szégyelled magad? Hiszen nem vagy már fiatal! A gyerekek lassan felnőnek, te meg . . .

Tanabaj hallgatott. Mit is mondhatott volna?

A legényke időközben összeterelte a ménest. Valamennyi ló és csikó épségben maradt.

– Gyerünk haza, Altike – hívta a legényt Dzsajdar. – Van még elég tennivaló odahaza, nálunk is, nálatok is. Menjünk, a jurtákat felforgatta a szél, szedjünk össze mindent.

Tanabajnak pedig félhangosan mondta:

– Te itt maradsz. Hozok neked ennivalót meg ruhát, hogy legyen mit felvenned. Nem kerülhetsz így az emberek szeme elé.

– Odalenn leszek – biccentett Tanabaj.

Ellovagoltak. Tanabaj kihajtotta a ménest a legelőre. Sokáig terelgette a lovakat. Kisütött a nap, felmelegedett az idő. Tikkasztó hőség lett, feléledt a sztyepp. Esőszag és zsenge fű illata szállt.

A lovak komótosan ügettek a zúgókon, szurdokokon át, ki a síkságra. És itt mintha más világ tárult volna Tanabaj szeme elé. Messze esett innen a fehér felhőkkel teleszórt látóhatár. Tág volt az égbolt, magas és tiszta. A távolban vonat füstölgött a sztyeppen.

Tanabaj leszállt a lóról, és belegázolt a fűbe. Felröppent egy pacsirta, és a levegőben dalolni kezdett. Tanabaj csak lépkedett, lehorgasztott fejjel, majd hirtelen a földre rogyott.

Gülszári még sohasem látta gazdáját ilyen állapotban. Arccal lefelé feküdt a földön, vállát rázta a zokogás. Szégyenében és bánatában sírt, jól tudta, hogy elvesztette a boldogságot, amely utoljára adatott meg neki ebben az életben. A pacsirta egyre csak dalolt . . .

Már csak egy nap – és a hegyekbe vonul a ménes, s majd a jövő évben, kora tavasszal kell ide visszatérniök. A pásztorok a folyó mentén, az ártéren, az aul mellett haladtak el a jószággal. Vonult a sok nyáj, gulya, ménes . . . Felmálházott tevék, megrakodott lovak lépkedtek, az asszonyok, gyerekek nyeregben ültek. Loncsos kutyák futottak mellettük.

Hangzavar volt a levegőben: harsány kiáltások, nyerítés bégetés . . .

Tanabaj a nagyréten terelte át a ménest, majd azon a dombon, ahol nemrég az ünnepélyre sereglett a nép, és tekintete elkerülte az ault. És amikor Gülszári hirtelen a faluszéli udvar irányába húzta, korbácsütést kapott ezért. Így aztán nem mentek el az asszonykához, akinek csodálatos keze oly ruganyos és finom, mint a csillagos homlokú kis pej kanca ajka . . .

Békésen futott a ménes.

Gülszári szerette volna, ha a gazda énekelni kezd, de nem énekelt a gazda. Hátuk mögött maradt az aul. Isten veled, aul! Előttünk magasodnak a hegyek. Viszontlátásra, sztyepp. Viszontlátásra a jövő tavaszig. Előttünk magasodnak a hegyek.

6

Éjfél közelgett. Gülszári már nem tudott továbbmenni. A szakadékig csak elvánszorgott valahogy, közben tízszer is megállt, de a szakadékot már nem sikerült leküzdenie. Rádöbbent az öreg Tanabaj, hogy nincs joga többet követelni a lovától. Gülszári kínosan nyöszörgött, nyögött, mint egy ember. És amikor lefekvéshez készült, Tanabaj hagyta, hadd feküdjön le a földre.

A hideg földön fekve tovább nyögött a poroszka ló, ideoda ingatta fejét. Fázott, egész testében reszketett. Tanabaj levetette subáját, és a ló hátára terítette.

– No, mi az, Gülszári, rosszul érzed magad? Nagyon beteg vagy? Bizony, jól összefagytál, Gülszári. Pedig sohasem voltál fázós . . .

Tanabaj még mormogott valamit, de a poroszka ló már mit sem hallott belőle. A szíve a halántéka mögött dobogott, süketítőn, szaggatottan, fulladozva: bu-tupp, tupptupp, bu-u-tupp . . . – mintha rettegve vágtatna a ménes, üldözői elől menekülne.

A hold előbújt, s ködfüggönybe takarózva függött a világ felett. Némán lehullott és kihunyt egy csillag . . .

– Te csak feküdj itt, én elmegyek, török egy kis rőzsét – mondta az öreg.

Sokáig járkált a közelben, szedegette az elszáradt tavalyi gazt, gallyakat. Kezét felsértette a tüske, míg összegyűjtött egy ölre valót. Elment egy kicsit messzebbre, leereszkedett a szakadékba, mindenesetre késsel a kezében, és egy tamariszkuszbokorra bukkant. Megörült a bokornak: valódi tábortüzet rakhat belőle.

Gülszári mindig félt, ha tűz égett a közelében. Most nem bánta, megcsapta a meleg meg a füst. Tanabaj némán ült a zsákon, felváltva dobott a tűzre tamariszkuszt és gazt, kezét melengetve a lángokba bámult. Néha felállt, megigazította a lóra vetett subát, majd újra visszaült a tűzhöz.

Gülszári felmelegedett, teste remegése csillapult, de zavaros, sárga homály ült a szemében, szorongó szíve sajgott, alig kapott levegőt. Hol alábbhagyott a tűz lobogása, hol felkapta a szél. Régi gazdája, a szemben ülő öreg el-eltűnt, majd újra megjelent. A poroszka ló lázálmában viharos éjszakán vágtat a sztyeppen, nyerít, ágaskodik, keresi a ménest, s a ménes nincs sehol. Fehér fényű villámok cikáznak, kihunynak.

Hol világos lesz, hol sötét, hol világos, azután megint csak sötét . . .

7

Elmúlt a tél, s egy időre megnyugodtak a pásztorok, hogy e világon élni nem is oly nehéz. Beköszöntenek a meleg napok, a jószág felhízik, lesz elég tej meg hús, jönnek a vágtatások és az ünnepnapok, no meg a hétköznapok is – ellés, nyírás, a növendék állatok gondozása, a nomád táborozás –, és eközben mindenkinek zajlik a saját élete: szerelem és válás, születés és halál, a gyermekek sikerein érzett büszkeség, vagy az elkeseredés az intézetből érkező rossz hírek hallatára: talán ha otthon marad, jobban tanult volna . . . Bizony, mennyi minden előadódik, a gond sohasem kevés, s egy időre elfeledkeznek a téli viszontagságokról. A csikorgó fagy, az állatok hullása, a lyukas jurták és a hideg karámok az életből a kimutatásokba kerültek át a jövő esz-

tendőig. Akkor aztán újra felébred a tél; fehér tevéjén száguldva felkutatja a pásztort, akárhol is legyen, a hegyekben vagy a sztyeppen, és kimutatja a foga fehérjét. Eszébe jut a pásztornak mindaz, amiről egy időre megfeledkezett. A tél a huszadik században sem változik.

Ugyanúgy történt minden akkor is. A megcsappant nyájak, ménesek elvonultak a hegyek közül, és szétszóródtak a sztyeppen. Tavaszodott. Átvészelték a telet.

Ezen a tavaszon Gülszári érett csődörként járta a ménest. Tanabaj ritkán nyergelte fel mostanában, sajnálta, no meg nem is lehetett – közeledett a fedeztetési időszak.

Gülszári jó vezérménnek ígérkezett, olyan gondosan ügyelt a csikókra, mint egy igazi apa. Ha az anyakanca félrenézett, ő nyomban ott termett, nem hagyta, hogy a csikók felbukjanak, vagy elkószáljanak a ménestől. Gülszárinak még egy jó tulajdonsága volt: nem szerette, ha fölöslegesen nyugtalankodtak a lovak. Ilyen esetekben azonnal továbbhajtotta a ménest.

Azon a télen a kolhozban nagy változások mentek végbe. Új elnököt küldtek. Csoró átadta az ügyeket, és befeküdt a kerületi kórházba. Szívbaja komolyra fordult. Tanabaj egyre készülődött, hogy meglátogassa barátját, de hát tudott rá időt szakítani?! Olyan a pásztor, akár a sokgyermekes anya – örökké gondokkal küzd, kiváltképp télen meg tavasszal. Az állat nem gép: nem lehet kikapcsolni és otthagyni. Így aztán Tanabaj nem is jutott el a kerületi kórházba. Váltótársa nem volt abban az időben. A feleségét íratta be segédcsikósnak, meg kellett keresni valamiképpen a mindennapit: bár vajmi csekély volt a fizetség egy munkaegységre, de kettőért mégis több járt, mint egyért.

Dzsajdar karján még ott a gyerek. Miféle váltótárs lehetett? Éjjel-nappal egymagának kellett boldogulnia. Amíg Tanabaj készülődött, és szomszédaival megbeszélte a helyettesítést, híre jött, hogy Csoró kikerült a kórházból, és visszatért az aulba. Akkor elhatározták a feleségével, hogy amint a hegyekből lemennek, felkeresik Csorót. De alig ereszkedtek le a völgybe, alig rendezkedtek be az új helyen, történt valami, amire Tanabaj azóta sem tud izgatottság nélkül visszaemlékezni.

Aznap reggel Tanabaj kihajtotta a lovakat a legelőre,

maga pedig hazatért reggelizni. Kislányát az ölébe ültette, teát ivott, és a családi ügyekről beszélgetett a feleségével. Be kellett menni az intézetbe a fiukhoz, és egyúttal az állomás melletti bazárba is, valami ruhaneműt vásárolni a gyerekeknek meg az asszonynak az ócskapiacon.

– A poroszka lovat nyergelem fel, Dzsajdar – mondta Tanabaj, és kortyolt egyet a bögréből –, különben nem érek haza. Utoljára nyergelem, többet már nem bántom.

– A te dolgod – helyeselt a felesége.

Kintről lódobogás hallatszott, valaki lóháton érkezett hozzájuk.

– Nézd meg, ki az – küldte az asszonyt Tanabaj.

Az asszony kiment, és visszatérve közölte, hogy Ibrahim van itt, az állattenyésztési telepvezető, és vele jött még valaki.

Tanabaj kényszeredetten felállt, és kislányával a karján kilépett a jurtából. Bár nem szívelte Ibrahimot, az állattenyésztő telep vezetőjét, de a vendéget méltóképpen kell fogadni. S hogy miért nem kedvelte Ibrahimot, arról Tanabaj maga sem tudott számot adni. Udvarias volt, nem úgy, mint egyesek, de mégis volt benne valami veszedelmes. Lényegében semmit sem csinált, csak saját magának készített számításokat, s újra átszámolgatta azokat. Ami a telepen folyt, azt igazán nem lehetett lótenyésztésnek nevezni, minden csikós magára volt utalva. Tanabaj a párttaggyűléseken többször is szóvá tette ezt a kérdést, és mindenki egyetértett vele. Egyetértett maga Ibrahim is, megköszönte a kritikát, azután minden maradt a régiben. Még szerencse, hogy lelkiismeretes embereket szemeltek ki csikósnak, Csoró maga válogatta őket.

Ibrahim leszállt a nyeregből, és udvariasan széttárta karját.

– Asszalom-alejkum, bej! – Ibrahim minden csikóst bejnek szólított.

– Alejkum-asszalom! – válaszolt tartózkodóan Tanabaj, kezet szorítva az érkezőkkel.

– Hogy s mint élnek? Mi van a lovakkal, és mi újság maguknál, Tanake? – tette fel Ibrahim szokásos kérdéseit, és kövér képére nyájas mosoly telepedett.

– Jól vagyunk.

– Hála istennek. Maguk miatt nem is nyugtalankodom.

– Kerüljenek beljebb a jurtába.

Dzsajdar új nemezt terített le a földre a vendégek számára, a nemezre kecskebőr ülőpárnát tett. Ibrahim az asszonynak is figyelmet szentelt.

– Jó napot, Dzsajdar asszonyság. Hogy szolgál az egészsége? Aztán jóltartja-e az urát?

– Jó napot, tessék, tessék, üljenek le.

Mindnyájan elhelyezkedtek.

– Tölts kumiszt – kérte Tanabaj a feleségét.

Itták a kumiszt, beszélgettek erről-arról.

– Most még az állattenyésztésnél a legkedvezőbb a helyzet. Itt legalább nyáron van tej meg hús – vélte Ibrahim –, a földművelésnél meg a többi munkán egyáltalán semmi sincs. Így hát most legjobb a nyáj meg a ménes közelében. Igáz-e, Dzsajdar asszonyság?

Dzsajdar bólintott, Tanabaj hallgatott. Tudta ezt maga is, és nem először hallott ilyesmit Ibrahimtól, aki örökösen célozgatott rá, milyen nagy előny az állattenyésztői beosztás. Tanabaj szerette volna megmondani neki, hogy semmi jó sincs abban, ha az emberek a jobb helyek köré csoportosulnak, ahol van hús meg tej. És a többiekkel mi lesz? Meddig fognak még éhbérért dolgozni az emberek? Hát a háború előtt hogyan volt? Ősszel két-három kocsira való kenyérgabonát hordtak be minden házba. Most meg? Üres zsákokkal szaladgálnak, hátha valahol csurran-cseppen valami. Maguk termelik meg a gabonát, és eközben kenyér nélkül maradnak. Mire való ez? Egyedül csak gyűlésekkel meg figyelmeztetéssel nem sokra mennek. Csoró is azzal tette tönkre a szívét, hogy a jó szón kívül semmi mást nem adhatott munkájukért az embereknek. De minderről, ami a szívét nyomta, hasztalan lett volna Ibrahim előtt beszélni. Meg aztán Tanabaj nem is akarta most hosszúra nyújtani a beszélgetést. Mielőbb ki akarta kísérni vendégeit, aztán felnyergeli a poroszka lovat, és indul a dolgára, hogy minél korábban hazaérjen. Vajon mi járatban vannak náluk? De ezt kínos lett volna megkérdezni.

– Téged nem ismerlek, testvér – fordult Tanabaj Ibrahim társához, egy fiatal, hallgatag dzsigithez. – Nem te vagy a megboldogult Abalak fia?

– De igen, Tanake, az ő fia vagyok.

– Lám, hogy múlik az idő. Kijöttél a méneshez körülnézni? Kíváncsi vagy rá?

– Dehogy, mi . . .

– Velem együtt jött – szakította félbe Ibrahim. – Hivatalos ügyben járunk, de erről majd később. A kumisz kitűnő, Dzsajdar asszonyság. Micsoda erős illata van! Töltsön már még egy bögrével!

Tovább beszélgettek, szó esett erről is, arról is, Tanabaj érezte, hogy valami nincs rendben, de sehogy sem tudta arra terelni a beszélgetést, hogy kiderüljön, mi szél hozta erre Ibrahimot. Végül is Ibrahim egy írást vett elő a zsebéből.

– Tanake, ebben az ügyben jöttünk. Itt van a papír, olvassa.

Olvasta Tanabaj, olvasta magában, olvasta soronkint, és nem hitt a szemének. Öles betűkkel a következő szöveget írták a papírra:

Rendelkezés.
Bakaszov csikós kezéhez.
A Gülszári nevű poroszka ló átadandó a kolhozistálló részére lovaglás céljából.

Olvashatatlan aláírás
kolhozelnök

1950. március 5.

A dolog váratlan fordulata lesújtotta Tanabajt. Némán négyrét hajtotta a papírt, zsebébe tette, és sokáig ült lesütött szemmel. Kellemetlen hideget érzett a gyomra tájékán. Tulajdonképpen az egész ügyben nem volt semmi váratlan. Éppen azért nevelte fel a lovakat, hogy átadja munkára meg hátasnak. Hányat nevelt már a brigádoknak e néhány év alatt? De Gülszárit odaadni! Ez meghaladta erejét. Lázas töprengésbe kezdett, hogyan tarthatná meg a poroszka lovat. Mindent jól meg kellett gondolni. Össze kellett szednie magát. Ibrahim már nyugtalankodni kezdett.

– Hát ezért a csekélységért jöttünk volna magához, Tanake – magyarázkodott óvatosan.

– Jól van, Ibrahim – pillantott rá nyugodtan Tanabaj. –

Ráérünk, a munka nem szalad el. Igyunk még egy kis kumiszt, beszélgessünk.

– Hát persze, hiszen maga értelmes ember, Tanake.

„Értelmes! A fészkes fenét dőlök én be a te ravaszkodásodnak!" – dühöngött magában Tanabaj.

És folytatódott a felszínes beszélgetés. Most már nem volt hová sietni.

Így került Tanabaj először összeütközésbe a kolhoz új elnökével. Vagyis jobban mondva, nem az elnökkel személyesen, hanem az aláírásával. Szemtől szembe még nem látta. Odafenn teleltek a hegyekben, amikor az új elnök leváltotta Csorót. Azt mondják, szigorú ember, megtartja a három lépés távolságot. A legelső gyűlésen figyelmeztette az embereket, hogy szigorúan fogja büntetni a hanyagságot, és a minimális munkaegység nemteljesítéséért bírósággal fenyegetőzött; elmondta, hogy a kolhozok minden baja abból ered, hogy kicsik voltak, de most megnagyobbítják a gazdaságokat, és a helyzetnek rövidesen javulnia kell – ezért is küldték őt ide, és fő feladatának tekinti, hogy az élenjáró agrotechnika és zootechnika összes szabályait figyelembe véve vezesse a gazdaságot. Ezért mindenki köteles részt venni az agrotechnikai és zootechnikai tanfolyamokon.

És valóban, a tanulást megszervezték, plakátokat függesztettek ki, előadásokat tartottak. S ha a kondások elszunyókáltak az előadásokon, az már az ő dolguk . . .

– Tanake, ideje útnak indulnunk – nézett Ibrahim várakozón Tanabajra, s hozzáfogott, hogy felhúzza lecsúszott csizmaszárát, megrázta, formálta rókaprémes kirgiz fejfedőjét.

– Hát tessék, állattenyésztési vezető elvtárs, ezt üzenem a kolhozelnöknek: Gülszárit nem adom. Ő most a vezércsődör a ménesben. Vele fedeztetem a kancákat.

– Ej, Tanake, adunk helyette öt csődört, egyetlen kanca se maradjon parlagon. Hát probléma ez? – ámult Ibrahim. Már megnyugodott, hogy minden rendjén megy, és most hirtelen . . . Hej, ha nem Tanabaj állt volna vele szemben, rövid lett volna ez a beszélgetés. De Tanabaj, az Tanabaj, ő még a fivérét sem kímélte, és ezt figyelembe kell venni. Itt selyempapírba kell csomagolni a mondanivalót.

– Nem kell énnekem a maguk öt csődöre! – Tanabaj le-

törölte homlokáról a verejtéket, és elhallgatott. Elhatározta, hogy kereken megmondja a magáét. – Az elnököd tán nem tud más lovon lovagolni? Mind elvitték az istállóból a lovakat? Miért éppen Gülszárit követeli?

– Hát, hogy is mondjam, Tanake . . . Az elnök a vezetőnk, mi tiszteljük őt. Gyakran bemegy a kerületbe, meg hozzá is érkeznek emberek. Az elnök rangos ember, a nép előtt jár, hogy úgy mondjam . . .

– Mit mondtál? Másik ló hátán talán nem tisztelik? Vagy ha a nép előtt jár, azt okvetlenül csak a poroszka lovon teheti?

– Okvetlenül vagy nem, ez így illik! Maga, Tanake, katona volt a háborúban. Vajon maga személygépkocsin utazott, míg a tábornoka teherautón járt? Ugye, nem, természetesen. Tábornoknak tábornokhoz illőt, katonának katonához illőt. Ez így ésszerű, nemde?

– Másról van szó – vetette ellen bizonytalanul Tanabaj. Hogy mi másról, azt nem kezdte taglalni, meg aztán nem is tudta volna megmagyarázni. Érezte, hogy szorul a hurok a poroszka ló körül, és dühösen kitört: – Nem adom! Ha nem tetszik, dobjatok ki a ménesből. Majd elmegyek a kovácsműhelybe. A kalapácsomat talán nem fogjátok tőlem elvenni.

– Miért beszél így, Tanake? Tiszteljük, nagyra becsüljük magát, de most úgy viselkedik, mint egy gyerek. Hát való ez? – Ibrahim fészkelődni kezdett. Úgy látszik, kellemetlen históriába keveredett. Maga ígérte, maga ajánlkozott, és ez a makacs alak az egész dolgot elrontja.

Ibrahim mélyet sóhajtott, és Dzsajdarhoz fordult:

– Döntse el, Dzsajdar asszonyság, olyan sokat ér egy ló, még ha poroszka ló is? A ménesben akad mindenféle fajta, válassza ki bármelyik lovat. Eljött hozzánk ez az ember, kiküldték ide elnöknek . . .

– Te meg miért töröd magad annyira? – kérdezte Dzsajdar.

Ibrahim dadogott, széttárta karját:

– De kérem! Ez a fegyelem. Engem megbíztak, én csak egy egyszerű ember vagyok. Nem magamnak kérem. Nekem akár egy öszvér is megteszi. Kérdezzék csak meg, Abalak fiát küldték velem, hogy elhajtsa a poroszka lovat.

A fiatalember némán bólintott.

– Rossz hatást kelt – folytatta Ibrahim –, hogy az elnököt ideküldték hozzánk, ő a mi vendégünk, és még egy rendes lovat sem tud adni neki az egész aul. Mit fognak szólni az emberek, ha megtudják? Ki látott ilyent kirgizek között?

– Jól van – felelt Tanabaj –, hadd tudja meg az aul. Elmegyek Csoróhoz. Döntsön ő.

– Azt hiszi, Tanake, hogy Csoró majd azt mondja: nem kell odaadni a lovat? Vele már megállapodtunk. Csak kellemetlenséget okoz neki. Az új elnököt nem vesszük figyelembe, és a régihez megyünk panaszra. Ez már afféle szabotázs. Csoró beteg ember. Minek rontaná el kapcsolatát az elnökkel? Csoró párttitkár lesz, nekik együtt kell működniök. Miért okoznánk zavart?

Amikor Csoróról került szó, Tanabaj elhallgatott. Hallgattak mindnyájan. Dzsajdar mélyet sóhajtott.

– Add csak oda – mondta a férjének. – Ne tartsd fel ezeket az embereket.

– Ez igen, ez már okos beszéd. Így kellett volna kezdeni, köszönöm, Dzsajdar asszonyság.

Ibrahim nem ok nélkül olvadozott a hálálkodástól. Nem sokkal ezután állattenyésztési telepvezetőből elnokhelyettes lett.

Tanabaj ült a nyeregben, összehunyorította szemét, de mindent látott, anélkül, hogy odanézett volna. Látta, amint megragadták Gülszárit, és rátették az új kötőféket – a sajátját Tanabaj a világért sem adta volna. Látta, mennyire nem akart Gülszári megválni a ménestől, hogyan rángatta a kantárszárat, melyet Abalak fia tartott a kezében, hogyan ütötte megcsavart korbáccsal Ibrahim, miközben a ló egyik oldaláról a másikra ugrált. Látta a poroszka ló szemét, lázongó tekintetét, aki nem értette, hová viszik ezek az ismeretlen emberek, és miért választják el az anyakancáktól, a csikóktól és a gazdájától. Tanabaj látta, amint a ló nyerítő szájából párafelhő tört elő, látta a sörényét, a hátát, a farkát, oldalán és hátán a korbács nyomait, látta egész alakját, még azt a kis bütyköt is a bal mellső lábán, a bokája fölött, látta a lépteit, patáinak nyomát, mindent, a ló világ-

gossárga, fakó szőrének utolsó száláig – mindent látott, és ajkát összeharapva, némán szenvedett. Amikor a fejét felemelte, azok, akik Gülszárit elvezették, már eltűntek az emelkedő mögött. Tanabaj felkiáltott, megeresztette a gyeplőt, és utánuk iramodott lován.

– Megállj, ne merj utánuk menni! – futott ki Dzsajdar a jurtából.

És a férfi vágtatás közben szörnyű gondolatra ébredt. Az asszony azokat az éjszakákat bosszulja most meg a poroszka lovon. Éles fordulat, és lovát korbácsolva visszafelé indult. A jurta mellett lelassított, leugrott a nyeregből, és rettentően sápadt, eltorzult arccal a feleségéhez sietett.

– Miért tetted? Miért mondtad, hogy adjam oda?

– Térj észhez, Tanabaj. Ne heveskedj – csillapította Dzsajdar nyugodtan, mint mindig. – Hallgasd meg, amit most mondok. Gülszári talán a saját tulajdonod? Mi a tiéd itt? Minden a kolhozé. A kolhozból élünk. A poroszka ló is a kolhozé. Az elnök pedig a kolhoz gazdája: amit ő mond, úgy lesz. Arra a dologra meg hiába gondolsz. Akár most is elmehetsz. Menj csak. Ő különb nálam, szebb, fiatalabb. Rendes nő. Én is megözvegyülhettem volna, de te visszakerültél a frontról. Mennyit vártalak! De hagyjuk ezt. Három gyereked van. Azokkal mi lesz? Mit mondunk nekik később? S mit fognak ők mondani? Mit mondjak nekik én? Határozz, Tanabaj . . .

Tanabaj kilovagolt a sztyeppre. Egész estig lebzselt a ménes körül, de sehogyan sem tudott megnyugodni. Elárvult a ménes. Elárvult Tanabaj lelke is. A poroszka ló Bübüzsánt is magával vitte. Mindent elvitt. Minden más lett. A nap sem ugyanolyan, az ég sem ugyanolyan, s mintha ő maga is megváltozott volna.

Már sötétedett, amikor hazaért. Hangtalanul, borús arccal lépett a jurtába. A kislányok már aludtak. Égett a tűz. Felesége vizet öntött Tanabaj kezére, s feltálalta a vacsorát.

– Nem kérek – tolta el az ételt Tanabaj, majd így szólt: – Hozd a temir-komuzt,[1] és játszd el *A teve panaszá*-t.

Dzsajdar elővette a temir-komuzt, ajkához emelte, ujjával megérintette a vékony acélhúrt, rálehelt, azután nagy

[1] Népi hangszer.

lélegzetet vett, és felhangzott a nomád törzsek ősi dallama, a dal az anyatevéről, aki elvesztette fehér tevecsikóját. Soksok napon át fut a puszta vidéken. Keresi, hívogatja kicsinyét. Bánkódik, hogy nem vezetheti többé alkonyatkor a szakadék felett, reggelenkint pedig a síkságon, nem szednek együtt több falevelet az ágról, nem lépkednek többé a fodrozódó homokban, nem bolyongnak együtt a tavaszi mezőn, nem táplálhatja őt fehér tejével. Hol vagy, sötét szemű tevecsikóm? Felelj! Ömlik a tej duzzadó tőgyéből, végigfolyik hosszú lábán. Hol vagy? Felelj! A teli tőgyből ömlik a tej. Ömlik a fehér tej . . .

Dzsajdar jól játszott a hangszeren. Valamikor ezért szerette meg, egészen kislány volt még akkor.

Hallgatta Tanabaj lehajtott fejjel, és ismét mindent látott, anélkül, hogy odanézett volna. Látta sokévi munkától, hőségtől, fagytól eldurvult kezét, megőszült haját és a ráncokat nyakán, szája és szeme körül. A ráncok mögül előtűnt az elmúlt fiatalság, az a régi barna kislány, vállát verdeső hajfonataival, és ő maga is egész fiatalon; feltámadt régi közelségük. A férfi tudta, hogy az asszony most nem figyel rá. Elmerült a dalban, a saját gondolataiban. És akkor meglátta szemében a fele bánatát, a fele szenvedését. Az asszony mindig magában hordta férje gondjait.

. . . Fut az anyateve sok-sok napon át, keresi, hívogatja kicsinyét. Hol vagy, sötét szemű tevecsikóm? Duzzadó tőgyéből ömlik a tej, végigfolyik hosszú lábán. Hol vagy? Felelj! A teli tőgyből ömlik a tej. Ömlik a fehér tej . . .

A kislányok egymást átölelve alszanak. S a jurta mögött terül el a sztyepp, az éjbe borult, áthatolhatatlan, óriási sztyepp.

Abban az órában Gülszári az istállóban lázongott, nem hagyta aludni a lovászokat. Először került istállóba – a lovak börtönébe.

8

Nagy volt Tanabaj öröme, amikor egy reggel ott látta kedves poroszka lovát a ménes lovai közt. Az elszakított kötőfék maradéka lógott rajta, a hátán nyereg.

– Gülszári, Gülszári, isten hozott! – ugrott fel Tanabaj, és hirtelen közelről látta az állatot, idegen zablával, ormótlan nyereggel, súlyos szíjakkal. És ami különösen felháborította – puha bársonypárna volt a nyeregben, mintha nem is férfi, hanem holmi nagy fenekű vénasszony ülné meg.

– Fuj! – köpött ki felháborodottan Tanabaj. Meg akarta fogni a lovat, és ledobni róla az egész képtelen szerszámot, de Gülszári kisiklott a keze közül. A poroszka ló most nem vele törődött. Az anyakancáknak kedveskedett. Annyira vágyakozott utánuk, hogy volt gazdáját észre sem vette.

„Tehát csak elszökött, letépte a kötőféket. Derék állat! No, csak sétálj, mulass, én hallgatok rólad" – gondolta Tanabaj, és úgy döntött, hogy megfuttatja a ménest. Hadd érezze Gülszári, hogy otthon van, míg üldözői utol nem érik.

– Gyí! – kiáltott Tanabaj, majd felállt a nyergében, és ostorát pattogtatva hajtotta a ménest.

Vonultak az anyák csikóikat hívogatva, játékosan futott a sok fiatal kanca. A szél belekapott a lovak sörényébe. Nevetett a nap alatt a zöldellő föld. Gülszári megrázkódott, kihúzta magát, és legénykedni kezdett. A ménes közepébe vetette magát, elzavarta az új csődört, alaposan farba lódította, és horkantott egyet, a ménes előtt tetszelegve táncolni kezdett, majd egyik oldalról a másikra futott. Elszédítette a ménes szaga: a kancatej, a csikók s az ürömillatú szél bódító keveréke. Nem bánta, hogy a hátán ott díszeleg az a képtelen nyereg meg a bársonypárna, nem bánta, hogy a súlyos szíjak verdesték oldalát. Elfeledte, hogy tegnap a kerületi nagy istállóban állt és a zablát rágta, meg-megrezzenve a dübörgő teherautók zajától. Elfeledte, hogyan állt azután egy tócsa közepén a bűzlő kifutónál, s hogy új gazdája egész kompániájával együtt jött ki hozzá, és valamenynyiükről áradt a bűz. Hogy böfögött és szuszogott új gazdája, amikor felült a hátára! Elfeledte, hogy az úton bolond vágtába kezdett a sártengeren át. Lóhalálában hurcolta új gazdáját, s az csak hánykolódott a nyeregben, zötyögött, mint egy zsák, azután rángatni kezdte a zablát, és a ló fejét korbácsolta.

Mindent elfelejtett a poroszka ló, elszédítette a ménes szaga, a kancatej, a csikók, az ürömillatú szél. Futott a po-

roszka ló, futott, és nem is gyanította, hogy üldözői már vágtatnak utána.

Mire Tanabaj visszatért a ménessel a kiindulópontra, már ott várt rájuk két aulbeli lovász. És újra elvitték Gülszárit a ménesből az istállóba.

Nemsokára újra megjelent. Ez alkalommal nyereg és kantár nélkül. Az egész szerszámot sikerült levetnie a fejéről valahogy. Éjszaka szökött el az istállóból. Tanabaj először elnevette magát, majd elhallgatott, és gondolkodóba esett; azután fogta a hurkos végű botot, és a poroszka ló nyakára vetette. Maga fogta meg, maga vitte vissza az aulba, megkérte az egyik fiatal csikóst a szomszéd táborból, hogy jöjjön mögötte, és vezesse a poroszka lovat. Félúton találkoztak a lovászokkal, akik a szökött poroszka lóért jöttek. Tanabaj rájuk mordult, amikor Gülszárit átadta:

– Mi az, csupa ostoba, ügyetlen fajankó gyűlt össze az istállóban, nem tudtok vigyázni az elnök lovára? Kössétek meg jobban!

– Ej, te kötöznivaló! Az ördög hozott ide újra! Megvesztél? – szitkozódott a következő alkalommal. Újra visszavitte, és újra leszidta a lovászokat.

De Gülszári nem akart megokosodni, és minden adandó alkalommal újra megszökött. Torkig voltak vele a lovászok, torkig volt vele Tanabaj is.

... Tanabaj későn aludt el azon a napon. Későn tért haza a legelőről. Mindenesetre a jurta közelébe hajtotta a ménest, és lefeküdt – nyugtalan volt, nehezen aludt el. Valami furcsát álmodott: hol megint a háborúban volt, hol a vágóhídon. Vér, vér mindenütt, az ő keze is ragadós a vértől. És álmában is arra gondol, hogy vérről álmodni nem jót jelent. Szeretné megmosni a kezét valahol. És az emberek lökdösik, nevetnek rajta, szinte vinnyogva hahotáznak, mind csupa idegen: „Vérben mosod a kezed, Tanabaj! Itt nincs víz, itt csak vér van, Tanabaj, csak vér mindenütt! Hahaha! Hohohohihihaha!"

– Tanabaj, Tanabaj! – rázta fel a felesége. – Ébredj!

– Mi van?

– Nem hallod? A lovakkal történik valami. Marakszanak a csődörök. Biztosan megint Gülszári szökött vissza.

– Az átkozott! Nincs egy perc nyugta az embernek! –

Tanabaj gyorsan felöltözött, fogta a hurkos végű botot, és a völgyhajlat felé szaladt, ahonnan a csetepaté hallatszott. Már pirkadt.

Odafutott a lovakhoz, és meglátta Gülszárit. De mi ez? A poroszka ló sántikálva ugrál, két lábán vasbilincs. Csörög a lábán a béklyó, forog, ágaskodik, lármázik, nyöszörög. Az új vezérmén meg, az az ostoba állat rúgja is, harapja is, teljesen feleslegesen.

– Ó, te szörnyeteg! – Tanabaj rárohant az új csődörre, s úgy megtaszította, hogy eltörött a hurkos bot. Elkergette a csődört. Hirtelen könnybe lábadt a szeme. – Mit tettek veled? Ki vasaltatott meg? S minek vánszorogtál idáig, te szerencsétlen?

Milyen messziről ugrálhatott idáig, bilincsbe verve, árkon-bokron át, keresztül a folyón, míg eljutott valahogy a ménesig! Egész éjszaka botorkálhatott. A lánccsörgés hangjára, egyedül, akár egy szökött fegyenc.

– Ejnye, no! – csóválta a fejét Tanabaj. Simogatni kezdte a poroszka lovat, arcát a ló szájához szorította. Gülszári megnyalta Tanabaj arcát, cuppantott, összehúzta a szemét.

– Mi lesz velünk, Gülszári? Felhagyhatnál már ezzel. Nem akarsz kigyógyulni ebből a betegségből. Buta vagy, nagyon buta. Nem értesz te semmit . . .

Tanabaj szemügyre vette a poroszka lovat. A verekedésekben szerzett sebei kiújultak. Lábait alaposan tönkretette a béklyó. Patáinak vérzett a széle. A bilincs nemezszegélye rohadt volt, megrágta a moly. Amikor a ló a vízbe gázolt, a szegély levált, és fedetlenül hagyta a vasat. Ez vérezte ki Gülszári lábait. „Biztosan Ibrahim kotorta elő valamelyik öregtől, nem lehet másképp. Az ő keze van ebben" – gondolta dühösen Tanabaj. Ugyan ki őriz még ilyen régi, láncos béklyót? Mindegyiknek más zárja van, a kulcsa nélkül ki nem nyitod. Azelőtt a jobbfajta lovak lábát vásalták meg, hogy a lótolvajok el ne köthessék a legelőről. A kötelet el lehet vágni késsel is, a béklyóba vert lovat nem lehet elhajtani. Régestelen-régen volt mindez, manapság ritkaságszámba megy már a béklyó. Egyik öreg tarthatta meg, mint a hajdani élet emlékét. Biztosan ajánlotta valaki. Megbék-

lyózták a poroszka lovat, hogy ne menjen messzire az aul legelőjétől. Gülszári mégis elszökött.

Közreműködött az egész család, hogy levehessék Gülszári béklyóit. Dzsajdar a kantárszár alatt fogta, és betakarta a szemét, a kislányok a közelben játszadoztak, és Tanabaj egész szerszámosládáját odahozta, remegő kézzel keresett álkulcsot a zárhoz. Jó hasznát vette a kovácsmesterségben szerzett jártasságának. Sokáig bajlódott, összevissza verte a kezét, de végül sikerült megtalálni a zár nyitját.

Félrehajtotta a béklyót. Kenőccsel gyógyítgatta a vérző sebeket a ló lábán, majd Dzsajdar az álláshoz vezette Gülszárit. A nagyobbik lányka a hátára vette kishúgát, és ők is elindultak hazafelé.

Tanabaj ülve maradt még, hogy kifújja magát – elfáradt. Azután összeszedte a szerszámokat, az eldobott béklyót felvette a földről. Vissza kell juttatni, mert még felelősségre vonják miatta. Ahogy szemügyre vette az elrozsdált vasat, gyönyörködött mesteri kidolgozásában. Kitűnő munka, csupa ötlet. Régi kirgiz kovácsok készítették. A kézműipar ma már a múlté, elfeledték mindörökre. Nincs szükség most már béklyóra. De más dolgok is odavesztek, amelyekért kár. Milyen szép díszítéseket, ezüst-, réz-, bőr- és famunkákat tudtak készíteni! Nem kerültek sokba, mégis milyen szépek voltak! Egy-egy különleges mestermű mindegyik. Most nincs ilyen. Mindent alumíniumból préselnek: korsót, bögrét, kanalat, fülbevalót meg mosdótálat. Amerre néz az ember, mindenütt ugyanaz. Szinte unalmas. Kihaltak a nyeregkészítő mesterek is. Pedig micsoda nyergeket csináltak! Minden nyeregnek megvolt a maga története: ki, mikor, kinek készítette, és milyen viszonzást kapott munkájáért. Nemsokára gépkocsin jár majd itt is mindenki, mint Európában. Mindenki egyforma gépkocsin, csak a számukról lehet megkülönböztetni őket. Nagyapáink tudományát pedig elfelejtjük. Eltemetjük a régi kézművességet, pedig a kézben van az ember szeme, lelke . . .

Sokszor előfordult, hogy ilyen gondolatok foglalkoztatták Tanabajt. Fejtegetésekbe bocsátkozott a régi kézműiparról, méltatlankodott, de nem tudta, kit okoljon érte, hogy kiveszőben van. Hiszen ifjúkorában ő is egyike volt a múlt sírásóinak. Egyszer még fel is szólalt egy Komszomol-gyű-

lésen, beszédet tartott a jurták felszámolásáról. Valahol azt hallotta, hogy a jurtának el kell tűnnie, mivel a jurta forradalom előtti lakóhely. „Le a jurtával! Elég volt a régi életből!"

És „kuláklistára" tették a jurtát. Elkezdtek házakat építeni, és a jurta szemétre került. A nemezt szétvagdalták mindenféle egyéb célra, a fát elhasználták kerítésnek, karámnak, még el is tüzeltek belőle . . .

Azután kiderült, a rideg állattartás elképzelhetetlen jurta nélkül. Tanabaj nemegyszer maga is elképedt, hogy mondhatott olyasmit, hogy szólhatta le a jurtát, amelynél jobbat még nem találtak ki a nomád táborozás céljaira. Hogyan lehetséges, hogy nem látta meg a jurtában népének csodálatos találmányát, amelynek minden apró része nemzedékek évszázados tapasztalatát egyesítette.

Most a Torgojtól rámaradt lyukas, füstös jurtában lakott. Sok éve szolgált már ez a jurta, s ha még tartott valahogy, az kizárólag Dzsajdar nagy türelmének volt köszönhető. Egész napokon át javítgatta, foltozta a jurtát, hogy lakható állapotba hozza, és egy-két hét múlva újra széjjelment a hitvány nemez, ismét tátongtak rajta a hasadékok, befújt a szél, behullott a hó, beesett az eső. És az asszony ismét hozzáláthatott a javítgatáshoz. Nem volt ennek se vége, se hossza.

– Meddig fogunk még így kínlódni? – panaszkodott az asszony. – Nézd csak, ez nem is nemez már, hanem hamu, porlik, akár a homok. És mivé lett a jurta szétszedhető faváza? Szégyen a nevén nevezni. Legalább azt elérhetnéd, hogy új nemezt kapjunk. Te vagy a ház gazdája, vagy nem? Végül is emberi módon kell laknunk . . .

Tanabaj első időben nyugtatta az asszonyt, ígérgette, hogy intézkedik. De amikor az aulban bejelentette, hogy új jurtát kellene felállítania, kiderült, hogy az öreg mesterek régen meghaltak, a fiatalságnak pedig fogalma sincs, hogyan készítik a jurtát. Jurtára való nemez sem akadt a kolhozban.

– Akkor adjatok gyapjút, majd szövünk magunknak nemezt – kérte Tanabaj.

– Miféle gyapjúról beszélsz? – kérdezték. – Talán a holdról pottyantál ide? Az egész gyapjú beadásra megy a terv szerint, a gazdaságban egy grammnyi sem maradhat belőle . . . – És sátorponyvát ajánlottak fel nemez helyett.

Dzsajdar kereken elutasította:

– Még a lyukas jurtában is jobb lakni, mint sátorban.

Arra az időre számos állattenyésztő már sátorba kényszerült. De ugyan miféle lakás a sátor? Se felállni, se leülni, se tüzet rakni nem lehet benne. Nyáron rekkenő hőség, télen kutya hideg. Nincs hová rakni a holmit, nem lehet konyhát kialakítani benne, sem kicsinosítani. S ha vendég jön, nem tudja az ember, hova ültesse.

– Nem és nem! – utasította el Dzsajdar. – Legyen, ahogy akarod, de én nem megyek sátorba. A sátor magánosoknak való, azoknak is csak ideiglenesen, de mi családosak vagyunk, nekünk gyerekeink vannak. Fürdetni, nevelni kell őket. Nem, én nem megyek sátorba.

Tanabaj találkozott Csoróval akkoriban, és elbeszélte neki az egész esetet.

– Hogyan lehetséges ez, elnök?

Csoró szomorúan ingatta fejét:

– Erre is annak idején kellett volna gondolnunk. És a vezetőinknek is, odafenn. Mert most mi a helyzet? Írjuk a leveleket, és nem tudjuk, mi lesz a válasz. Azt mondják, a gyapjú értékes nyersanyag. Ráfizetést, exportot emlegetnek. A belföldi gazdálkodás szükségleteire felhasználni, úgy mondják, célszerűtlen.

Elhallgatott erre Tanabaj. Még kiderül, hogy részben ő maga is hibás. Némán nevette saját ostobaságát: „Célszerűtlen! Haha! Célszerűtlen!"

Sokáig nem ment ki a fejéből ez a kemény szó: „Célszerűtlen!"

Így aztán a régi, agyonjavítgatott jurtában laktak továbbra is, amelynek rendbe hozásához közönséges birkagyapjúra lett volna szükség. Ezt a gyapjút mellesleg tonnaszám nyírták a kolhoz juhtenyésztő telepén . . .

Tanabaj, kezében tartva a béklyót, a jurtához ment, és olyan nyomorúságosnak találta, hogy veszett düh fogta el minden iránt. Haragudott önmagára, a béklyóra, amellyel felsértették a poroszka ló lábát, úgy felbőszült, hogy még a fogát is csikorgatta. Éppen kapóra jöttek a Gülszárit kergető lovászok.

– Takarodjatok! – kiáltott rájuk Tanabaj, dühtől remegő ajakkal. – Ezt a béklyót adjátok át az elnöknek, és mond-

játok meg neki: ha még egyszer meg merészeli vasaltatni a poroszka lovat, ezzel a béklyóval verem szét a fejét! De így mondjátok ám!

Ezt meggondolatlanul mondta. De még mennyire! Tanabaj egyszer s mindenkorra megfizetett hevességéért és szókimondásáért.

9

Derűs, napsugaras délelőtt volt. A tavasz felkacsintott a napra, bebújt a bodor falevelekbe, illatfelhőt árasztott a kaszálóra, és fű alakjában kúszott az ösvényeken, egyenesen az ember lába alá.

Gyerekek bigéztek az istálló mellett. Az egyik fürge fiúcska feldobja a bigét, és nagy lendülettel elüti. Pálcájával kiméri a földön a távolságot: egy, kettő, három . . . hét . . . tíz . . . tizenöt . . . Csapatostól követik az akadékos bírák, ügyelnek rá, nehogy csaljon. Huszonkettő.

– Volt hetvennyolcam, és most van huszonkettő – számol a fiúcska, összeadja az eredményt, és határtalan örömmel felkiált: – Száz! Megvan a száz!

– Hurrá! Megvan a száz! – visszhangozzák a többiek.

Se több, se kevesebb, éppen beletalált. Most a vesztesnek „dudálni" kell. A győztes odamegy a „házhoz", onnan ismét elüti a bigét minél messzebbre. Mindnyájan oda futnak, ahol leesett, akkor még egy ütés következik, és ez megismétlődik háromszor. A vesztes torkát sírás szorongatja – ilyen hosszú utat „végigdudálni"! De a játék törvénye nem ismer könyörületet. „Mit állsz ott, no gyerünk, dudálj!" A dudás nagy lélegzetet vesz, és futásnak ered, közben fújja a mondókát:

Akháj, Kokháj,
Borjút loptál,
De a borjú elfutott,
Fuss utána, megfogod.
Du-u-u-u-u-u! . . .

Már zúg a feje, s még mindig dudál. De nem tudta elérni a „házat". Vissza kell menni, és elölről kezdeni az egészet. És megint nem sikerült. A győztes ujjong. „Ha nem bírod szusszal, vigyél a hátadon." A dudás hátára kapaszkodik, s üget vele, mint egy őszvér.

– Előre, gyorsabban! – nógatja a lábával a lovas. – Fiúk, nézzétek Gülszárit! Ő az én Gülszárim, nézzétek, hogy poroszkál!

Az igazi Gülszári pedig a fal mögött álldogált, az istállóban. Kínlódott. Ma fel sem nyergelték, ki tudja, miért? Reggel óta sem enni, sem inni nem kapott. Megfeledkeztek róla. Az istálló régen kiürült, kihajtottak a bricskák, elvágtattak a hátasok, csak ő maradt idebenn, a kikötőálláson . . .

A lovászok a trágyát takarítják. A fal túlsó oldalán gyerekek lármáznak. De jó lenne most a ménesben, a sztyeppen! Maga előtt látja a szabad síkságot, látja a legelésző ménest a lapályos mezőn. Szürke vadlibák húznak el felettük, szárnycsapásaikkal hívogatják a lovakat . . .

Megrándult Gülszári, megpróbálta a kötőféket elszakítani. De nem lehet: jó erősen kikötötték, kettős lánccal. Talán a hangja eljut az övéihez. Felnyújtja fejét a tető alatti ablakhoz, és a padlóburkolatot taposva, zengőn, vontatottan felnyerít: „Hol vagyto-o-ok?!"

– Elhallgass, te ördög, hiába ordítasz! – ugrott fel az egyik lóápoló, és megfenyegette a lapáttal. Azután az ajtó felé fordult, és kikiáltott valakinek: – Kivezessem?

– Vezesd ki – felelték az udvarról.

Két lovász vezeti Gülszárit az udvarra. Milyen világos van idekinn! És ez a jó levegő! Megremegtek a poroszka ló érzékeny orrcimpái, szívták magukba a mámorító tavaszi levegőt. Kesernyés a falevelek illata, érezni a nedves agyag szagát. Bőven kering a vér Gülszári testében. Futni volna jó. Gülszári könnyedén ugrott egyet.

– Megállj! – hűtötte le nyomban egyszerre több hang is.

Mi van itt ma, hogy ilyen sok ember veszi körül? Felgyűrt ingujjak, egészséges szőrös karok nyúlnak feléje. Egyikük, szürke köpenyben, csillogó fémtárgyakat rakosgat szét egy fehér rongyon. Úgy ragyognak a napfényben, szinte bántja a szemet. A többiek köteleket fognak. Itt van új gazdája is. Fontoskodva áll, kurta, vastag lábát szétterpesztve,

bő lovaglónadrágban. Szemöldökét összevonja, mint a többiek, csak az inge ujja nincs feltűrve. Egyik keze csípőn, a másikkal zubbonya gombját forgatja. Tegnap megint csak úgy áradt belőle az a bizonyos bűz.

– No, mit álltok ott, kezdjetek hozzá. Elkezdhetjük, Dzsorokul Aldanovics? – fordul az elnökhöz Ibrahim. Amaz némán bólint.

– No, akkor gyerünk! – sürgölődik Ibrahim, és nagy lendülettel felakasztja rókaprémes sapkáját az istállóajtóba vert szögre. A sapka leesik, bele a trágyába. Ibrahim undorodva felkapja, lerázza, majd újra felakasztja. – Ön távolabb húzódhatna, Dzsorokul Aldanovics – jegyzi meg eközben. – Ki tudja, mikor rúg egyet ez a ló? Az állat értelmetlen lény, állandóan tartani kell tőle, hogy forral valamit.

Gülszári bőre megborzadt, amikor megérezte nyakán a gyapjas pányvát. Csúszós hurokra kötötték a szügyén, végét átvetették az oldalán. Mit akarnak tőle? Valami okból a hátsó lábaihoz vezetik a pányvát, le a csüdjéig, és még be is tekerik a lábát – ugyan miért? Gülszári idegeskedni kezd, felhorkan, pislog. Mire jó ez?

– Gyorsabban – sürgeti az embereket Ibrahim. Váratlanul, magas fejhangon felüvölt: – Rajta!

Két pár egészséges, bozontos kar egy rándítással maga felé húzza a pányvát. Gülszári a földre zuhan, mint akit ledöntöttek a lábáról. Cigánykereket hányt a nap, az ütéstől megremegett a föld. Mi történt? Miért feküdt az oldalára? Miért nyúlt meg olyan furcsán az emberek arca, miért nőttek meg úgy a fák? Miért e kényelmetlen fekvés a földön? Nem, ez így nem mehet tovább.

Gülszári megrázta a fejét, egész teste megrándult. A pányva kifeszült, a ló lábait hasa alá szorította. A poroszka ló rántott egyet magán, megfeszült, kétségbeesetten nekigyürkőzött szabadon maradt hátsó lábával. A pányva megfeszült, megreccsent.

– Tartsátok, nyomjátok vissza! – rohangált fel s alá Ibrahim.

Mindnyájan a lóra vetették magukat, rátérdepeltek a testére.

– A fejét! A fejét szorítsátok a földhöz. Kötözd le! Húzd meg! Így ni! Gyorsabban! Itt fogd meg még egyszer. Húzz

rajta még egyet. Most akaszd be, kösd csomóra! – visított szünet nélkül Ibrahim.

És egyre szorosabbra tekerték a pányvát a poroszka ló lábain, míg egyetlen kemény csomóba nem kötözték mind a négyet. Nyögött, ordított Gülszári, még mindig igyekezett kiszabadulni a lasszó halálos öleléséből, és lerázta a nyakára, fejére telepedett embereket. De azok újra rátérdeltek. Végigfutott a hideg a poroszka ló nyirkos testén, lábai elzsibbadtak. Megadta magát.

– Hű! No végre!

– Micsoda ereje van!

– Most már akkor sem mozdulhat, ha egy traktor ereje veszett el benne.

És ekkor maga az új gazda lépett oda az elnyúló állathoz. A fejéhez guggolt, elárasztotta másnapos pálinkabűzzel, és gyűlöletét nyíltan kimutatva, diadalmasan elmosolyodott, mintha nem is ló heverne előtte, hanem ember, esküdt ellensége.

Kendőjével törülközve, odaguggolt mellé a verejtékező Ibrahim. És így, egymás mellett, szépen rágyújtottak, várták, ami elkerülhetetlenül bekövetkezik.

Az udvaron túl bigéztek a gyerekek.

Akháj, Kokháj,
Borjút loptál,
De a borjú elfutott,
Fuss utána, megfogod.
Du-u-u-u-u-u! . . .

Változatlanul tűzött a nap. Gülszári utolsó gondolata a tágas sztyeppnek szólt, látta maga előtt a szabadon legelésző lovakat. Szürke vadlibák húznak el felettük, szárnycsapásokkal hívják őket. Legyek lepték el Gülszári pofáját. El sem tudja hessegetni.

– Kezdjük, Dzsorokul Aldanovics? – kérdezte ismét Ibrahim.

Amaz némán bólintott. Ibrahim felállt.

Újra nekigyürkőzött mind, a megkötözött poroszka ló mellé térdepeltek. Fejét még erősebben a földre szorították. Egyikük keze a ló lágyéka körül motoszkált.

A fiúcskák felkapaszkodtak a kerítésre, úgy ültek sorban, mint a verebek.

– Nézzétek, gyerekek, nézzétek, mit csinálnak ott?

– A poroszka ló patáit tisztogatják.

– Mit értesz te ehhez? Még hogy a patáit! Egyáltalában nem a patáit!

– Hé, fiúk! Mi dolgotok itt? Takarodjatok! – kergette le őket Ibrahim. – Menjetek játszani. Semmi keresnivalótok itt.

A gyerekek leugráltak a kerítésről.

Csend lett.

Gülszári egészen összelapult a sok lökdöséstől, és valami hideg tárgy érintése is bántotta. Az új gazda csak guggolt előtte, nézte, nézte várakozásteljesen. Hirtelen olyan éles fájdalom hasított belé, hogy csillagokat látott. Jaj! Tűzpiros láng csapott a magasba, azután hirtelen sötét lett, koromsötét . . .

Amikor mindennek vége volt, Gülszári ott feküdt lekötözve. Várni kellett, míg alábbhagy a vérzés.

– No lám, Dzsorokul Aldanovics, rendben vagyunk – szólalt meg kezét törülgetve Ibrahim. – Nem szökik ez most már sehova. Vége – kiszaladgálta magát egy életre. Tanabaj miatt meg ne fájjon a feje. Köpjön rá. Tanabaj mindig ilyen volt. Még a saját fivérét sem szánta, kuláklistára tétette, száműzték is Szibériába. Gondolja, hogy van itt olyan ember, akinek jót akar?

Ibrahim elégedetten emelte le a szögről rókaprém sapkáját. Felrázta, lesimította, és verítékben úszó fejére tette.

A gyerekek még mindig a bigét hajtották.

Akbáj, Kokbáj . . .

– No, most megvagy! Gyere! tartsd a hátad! Gyí, Gülszári, előre! Hurrá, te vagy az én Gülszárim!

10

Éjjel van. Sötét éjszaka. Az öreg ló mellett öreg ember virraszt. Tábortűz ég a vízmosás szélén. A láng alábbhagy, majd újra belekap a szél . . .

Fagyos, kemény föld dermeszti a poroszka ló oldalát. Tarkója ólomsúllyal húzta lefelé, feje elfáradt az örökös bólogatástól, mint akkor, amikor béklyóba vert lábbal ugrálta végig az utat a méneshez. És ugyanúgy, mint akkor, Gülszári most sem tudta széttörni bilincseit. Szeretett volna szabadon vágtatni, égő patákkal, lábait lendítve, és repülni a föld felett, hogy teli tüdőből lélegezhessen, sebesen száguldani a legelőig, hogy teli torokból felnyeríthessen. Szeretné hívni a ménest, hogy véle fussanak a kancák és a csikók a nagy, ürömillatú sztyeppen, de a bilincsek nem engedik. Egyedül, lánccsörgés hangja mellett ugrál lépésről lépésre, akár egy szökött fegyenc. Sötét, kihalt a táj. Gülszári magányos. Odafenn az égen villózik a holdfény. Felkél a hold, amikor felugorván hátrakapja fejét a ló, és lebukik, amint lehorgasztja.

Hol világos lesz, hol sötét, hol világos, majd ismét sötét . . . Gülszári szemének fárasztó már a puszta nézés.

Csörögnek a láncok, véresre dörzsölik a lábát. Most egy ugrás, azután még egy és még egy . . . Sötét, kihalt a táj. Milyen hosszú az út így, bilincsbe verve, milyen nehéz bilincsek közt menni.

Ég a tábortűz a vízmosás szélén. Fagyos, kemény föld dermeszti a poroszka ló oldalát.

II

Két hét múlva kellett indulniok az új táborhelyre, ismét fel, a hegyek közé. Egész nyárra, őszre és télre, a következő tavaszig. Pedig milyen fáradságos a költözködés egyik lakhelyről a másik lakhelyre! Ugyan honnan gyűlik össze az a sok lom? Nemhiába mondogatják a kirgizek régi időktől fogva: ha szegénynek tartod magad, próbálj csak költözködni.

Már készülődtek a továbbvonulásra, egy csomó különféle dolgot el kellett intézni, bemenni a malomba, a bazárba, a csizmadiához és a fiúhoz, az intézetbe . . . Tanabaj meg lógó orral járt-kelt. Az asszony különösnek találta férje viselkedését azokban a napokban. Hajnalban elsiet, még szót váltani sem lehet vele, rohan a lovakhoz. Komoran, ingerülten

tér meg ebédre, és mintha várna valamire, mindig készenlétben áll.

– Mi történt veled? – érdeklődött Dzsajdar. A férje hallgatott, majd hirtelen megszólalt:

– Rossz álmom volt a minap.

– Ezt csak azért mondod, hogy félrevezess?

– Ugyan dehogy, valóban rosszat álmodtam. Nem megy ki a fejemből.

– Megettük már a kenyerünk javát, Tanabaj. Nem te voltál az istentagadók vezére az aulban? Nem téged átkoztak a vénasszonyok? Öregszel, Tanabaj. A ménes körül teszel-veszel, és egy fikarcnyit sem törődsz azzal, hogy nyakunkon a költözködés. Gondolod, hogy egyedül is boldogulok a két gyerek mellett? Legalább Csorót meglátogathattad volna. Rendes népek felköltözés előtt meglátogatják a betegeket.

– Ráérek még – legyintett Tanabaj. – Majd később.

– De mikor később? Mi van veled, félsz az aulba menni? Menjünk együtt, holnap bevisszük a gyerekeket is. Nekem is dolgom van ott.

Másnap megegyeztek a fiatal szomszéd csikóssal, hogy ügyel a ménesre, és elindultak lóháton, családostul. Dzsajdar a kisebbik lánykával, Tanabaj az idősebbel. Maguk elé ültették a gyerekeket a nyeregben.

Végiglovagoltak a falu utcáin, köszöntötték egymást a szembejövőkkel, üdvözölték az ismerősöket. A kovácsműhely mellett Tanabaj hirtelen megállította a lovát.

– Állj meg – szólt a feleségének. Leszállt a nyeregből, és nagyobbik lányát átültette az asszony lovának farára.

– Mi az? Hová mégy?

– Mindjárt jövök, Dzsajdar. Te csak menj el Csoróhoz, és mondd meg neki, hogy perceken belül én is ott leszek. Sürgős dolgom van az irodában, és ebédidőben bezárják. Be kell néznem a kovácsműhelybe is. Tartalék patkó kell a költözéshez.

– Nem szeretek egyedül menni.

– Nem számít az, eredj csak. Megyek én is hamarosan.

De Tanabaj be sem nézett az irodába vagy a kovácsműhelybe. Egyenesen az istállóba ment.

Sietve, egyetlen szó nélkül lépett be az istállóba. Amíg

szeme megszokta a félhomályt, kiszáradt a torka. Az istálló kihalt volt és üres, a lovakat mind kihajtották. Tanabaj körülnézett, és megkönnyebbülve felsóhajtott. Kilépett az oldalajtón az istálló udvarára, hogy találkozzék valamelyik lovásszal. És itt elé tárult a látvány, amitől napok óta tartott.

– Tudtam! Az aljas söpredék! – tört ki, és ökölbe szorult a keze.

Gülszári a fészerben állt, bepólyált farokkal, nyakánál kikötve. Szétterpesztett hátsó lábai közt hatalmas, korsó nagyságú, gyulladt daganat sötétlett. A ló mozdulatlanul állt, csüggedten lógatta fejét az etetővályúba. Tanabaj elsírta magát, ajkát harapdálta. Szeretett volna odamenni a poroszka lóhoz, de nem mert. Félt. Nyugtalansággal töltötte el a kihalt istálló, az üres udvar és a magányos, kiherélt poroszka ló. Megfordult, és némán kiment.

Este, amikor már hazatértek a jurtába, Tanabaj szomorúan szólt oda a feleségének:

– Valóra vált az álmom.

– Mi volt az?

– A vendégségben nem akartam erről beszélni. Gülszári nem szökik többé vissza. Tudod, mit tettek vele? Kiherélték az aljasok!

– Tudom. Azért is vittelek le az aulba. Féltél, hogy megtudod? Miért kell ettől félni? Hiszen nem vagy gyerek! Talán először és utoljára esik meg, hogy kiherélnek egy lovat? Így van évszázadok óta, és így lesz ezután is. Ezt igazán minden ember tudja.

Semmit sem válaszolt erre Tanabaj. Csak annyit mondott:

– Valahogy mégis az az érzésem, hogy az új elnök rossz ember. Azt súgja a szívem.

– Hagyjuk, Tanabaj – intette le férjét Dzsajdar. – Kiherélték a lovadat, hát mindjárt rossz ember az elnök. Miért beszélsz így? Az elnök új ember, nagy a gazdaság, nem is könnyű eset. Lám, Csoró azt mondja, hogy mostanában törődnek a kolhozokkal, segítik a gazdaságokat. Valami terveken dolgoznak. Te meg előre bíráskodsz. Hiszen mi annyi mindenről nem tudhatunk!

Vacsora után Tanabaj kiment a méneshez, és ott maradt késő éjszakáig. Korholta magát, igyekezett mindent elfelej-

teni, de sehogyan sem ment ki a fejéből, amit aznap délben az istállóban látott. „Talán valóban nem szabad egy emberről elhamarkodottan ítélkezni. Hát persze, ostobaság. Az az oka biztosan, hogy öregszem, meg hogy egész évben csak a ménest hajkurászom, semmit sem látok, semmit sem tudok. De meddig kell még ilyen keservesen élnünk? S ha a beszédeket hallgatja az ember, mintha a legnagyobb rendben menne minden. Jól van, tegyük fel, hogy én tévedek. Adná isten, hogy tévedjek. De hiszen mások is nyilván így vélekednek . . ."

Járta a sztyeppet Tanabaj, töprengett, nem talált megnyugtató választ kétségeire. És visszaemlékezett, hogyan alapították meg a kolhozt, hogyan ígértek a népnek boldogabb életet, micsoda álmokat szőttek mindnyájan! És hogyan küzdöttek azokért az álmokért! Mindent felforgattak, fejtetőre állították a régi világot. Nézzük csak – eleinte nem is éltek rosszul. Még jobban összeszedték volna magukat, ha nem tör ki az az átkozott háború. „És most? Hány esztendő múlt el a háború óta, és mi csak toldozzuk-foldozzuk a gazdaságot, mint az avítt jurtát. Egyik helyen befoltozzuk, a másikon már ott a hasadék. Mitől?" Mi az oka, hogy a kolhoz szinte nem is az övék már, mint régen, olyan, mint valami idegen tulajdon? Régen törvény volt a közgyűlés határozata. Tudták azt is, hogy be kell tartani. A közgyűlés ma már csak üres szószaporítás. Senki sem törődik az emberekkel. Mintha nem is a kolhoztagok, hanem kívülállók vezetnék a gazdaságot. Mintha bizony kívülről jobban lehetne látni, mi a teendő, hogyan megy legjobban a munka, hogyan gazdálkodjanak. Összekevernek mindent, felforgatják a gazdaságot, értelmetlenül. „Nem jó találkozni az emberekkel, bármikor megkérdezhetik: »No lám, te pártember vagy, a kolhozt ti alapítottátok, mindenkinél nagyobb volt a hangod, most aztán gyerünk, magyarázd meg, hogyan lett ilyen?« Mit mondok nekik? Bárcsak gyűlést hívnának egybe, és elmondanák, hogy mi miért van. Megkérdeznék, kinek mi nyomja a lelkét, milyen gondolatok foglalkoztatják, s mi gondja-baja. De nem így ők. Kijönnek a megbízottak a kerületből, de ezek sem olyan emberek, mint a régiek. Azelőtt a megbízottak a nép közé vegyültek, mindenki megtalálhatta őket. A mai megbízott meg odajön, ráförmed az

elnökre az irodában, a faluszovjettel pedig egyáltalában nem áll szóba. Felszólal a párttaggyűlésen, de legtöbbször a nemzetközi helyzetről beszél, mintha a kolhoz helyzete nem is volna olyan lényeges dolog. Dolgozzatok, teljesítsétek a tervet, ennyi az egész . . .”

Emlékezett rá Tanabaj, hogy nemrégiben járt itt egy ilyen megbízott, egyre csak valami új nyelvtudományról magyarázgatott. Tanabaj megpróbált szót érteni vele a kolhozéletről – hát csak pislogott: „A maga gondolatai – úgymond – gyanúsak.” Nem értett egyet Tanabajjal. Hogyan juthattak idáig?

„Ha Csoró kikerül a betegágyból – határozta el Tanabaj –, kényszeríteni fogom, hogy öntse ki a szívét. És én magam is kitálalok mindent. Mondja meg, ha tévedek. De mi van, ha mégse? Mi lesz akkor? Nem, ez nem fordulhat elő. Persze hogy én tévedek. Hiszen ki vagyok én? Egyszerű csikós, pásztorember. Amott pedig bölcs emberek vannak . . .”

Visszatért Tanabaj a jurtába, és sokáig nem jött álom a szemére. Egyre csak azon törte a fejét, hol itt a baj. És megint csak nem lelt rá választ.

Csoróval nem sikerült összehozni a beszélgetést. Nyakig volt munkával a költözés előtt.

És ismét útnak indult a pásztortábor, fel a hegyekbe, egész nyárra, őszre, télre, a következő tavaszig. Újra vonultak a nyájak, a csordák, a ménesek a folyó menti ártér szélén, málhás karavánok. Hangzavar, tarkálló női ruhák, fejkendők – a lányok az elválásról daloltak.

Hajtotta a méneset Tanabaj is, át a nagyréten, dombok közt, az aul mellett végig. Éppúgy állt most is az a faluszéli ház, az az udvar, ahová poroszka lovával olykor betért. Belesajdult a szíve. Nem volt már az övé sem az asszonyka, sem Gülszári. Minden a múlté már, elzúgott az az idő felette, mint a szürke vadlibák tavasszal . . .

. . . Fut az anyateve sok-sok napon át, keresi, hívogatja kicsinyét. Merre vagy, fekete szemű tevecsikóm? Felelj! Tőgyéből, duzzadó tőgyéből ömlik a tej, végigfolyik hosszú lábán. Hol vagy? Felelj! Tőgyéből, duzzadó tőgyéből ömlik a tej. Ömlik a fehér tej . . .

Azon az őszön Tanabaj Bakaszov sorsa váratlan fordulatot vett.

A hegyszoros mögül visszatérve megállapodott az őszi legelőkön, hogy mielőbb eljuthasson a ménessel a telelőre, a hegyi táborhelyre.

Éppen ezekben a napokban ért oda egy küldött a kolhozból.

– Csoró üzeni – mondta Tanabajnak –, holnap gyere be az aulba, s onnan mentek tovább a kerületi tanácskozásra.

Másnap Tanabaj megérkezett a kolhozba. Csorót a pártirodán találta. Sokkal jobb színben volt, mint tavasszal, bár kékes ajka és soványsága sejteni engedte, hogy a kór még benne bujkál. Bizakodó volt és nagyon elfoglalt, körülvették az emberek. Tanabaj megörült barátjának. Csoró rendbe jött tehát, és újra munkához látott.

Amikor ketten maradtak, Csoró Tanabajra nézett, tenyerével végigsimogatta saját beesett, erős vonású arcát, és elmosolyodott.

– Te nem öregszel, Tanabaj, éppen olyan vagy, mint azelőtt. Mióta nem találkoztunk? Tavasz óta. A kumisz és a hegyi levegő nagy dolog... Én meg szép lassan elfogyok. Biztosan ideje már... – Csoró elhallgatott, majd a tárgyra tért: – Lássuk csak, Tanabaj. Tudom, azt fogod mondani, hogy a kisujjad ideadtad, és most már az egész kezedet akarjuk. Ismét akadt valami neked való dolog. Holnap bemegyünk az állattenyésztők tanácskozására. Az állattenyésztés nagyon rosszul áll, kivált a juhok ügye, és különösen a mi kolhozunkban. Úgyszólván veszett fejsze nyele. A kerületi pártbizottság felhívással fordult hozzánk: „Kommunistákat és komszomolistákat a lemaradó részlegekbe, a nyájak mellé!" Segíts, Tanabaj! Annak idején kisegítettél a ménessel, köszönet illet érte, hát most segíts ki a juhok dolgában. Vállalj el egy nyájat, csapj fel juhásznak!

– Hirtelen ért ez engem, Csoró – mondta Tanabaj, és elhallgatott. „A lovakat megszoktam – gondolta. – De a juhok mellett megöl az unalom. Vajon hogy válik ez be?"

– El kell vállalnod, Tanabaj – szólalt meg újra Csoró. – El kell vállalnod, mert pártmegbízatás. Ne haragudj rám.

Alkalomadtán barátilag majd emlékeztethetsz rá, és én mindenre választ adok azonnal . . .

– Emlékeztetlek is, de még mennyire, nem lesz sok örömöd benne! – nevetett Tanabaj. Nem is gyanította, hogy nincs messze az a nap, amikor kénytelen lesz mindent Csoró emlékezetébe idézni . . . – Ami pedig a nyájat illeti, azt meg kell gondolnom. Megbeszélem a feleségemmel . . .

– Jól van, gondold csak meg. De reggelre határozz, mert holnap a tanácskozás elé kell terjeszteni. Dzsajdarral megbeszélheted azután, majd elmagyarázol neki mindent. Esetleg magam is elmegyek, elmondom neki. Okos asszony, meg fogja érteni. Ha nem állna melletted, már rég a nyakad szegted volna valahol – tréfált Csoró. – Hogy s mint van az asszony? Hát a gyerekek?

És elbeszélgettek családról, betegségről, erről-arról. Tanabaj egyre készült, hogy komolyabb dolgokra tereli a szót, de szállingózni kezdtek a hegyek közül beidézett állattenyésztők, és Csoró maga is sietett, az óráját nézte.

– Hát, így állunk. A hátasodat add le az istállóban. Úgy döntöttünk, gépkocsival mentek mindnyájan együtt, holnap reggel. Hiszen kaptunk kocsit. A másodikat is megkapjuk rövidesen. Rendbe jövünk! Én pedig indulok azonnal, utasításom van, hogy hétre legyek a kerületi pártbizottságon. Úgy vélem, a poroszka lovon estére ott vagyok, nem fut ő sem rosszabbul, mint a gépkocsi.

– Ugyan, te lovagolod Gülszárit? – csodálkozott Tanabaj. – Úgy látszik, nagy becsben állsz az elnöknél . . .

– Hát, hogy is mondjam csak, becsben állok vagy nem, de nekem adta Gülszárit. Nagy szerencsétlenség történt – tárta szét karját nevetve Csoró. – Gülszári valami oknál fogva meggyűlölte az elnököt. Ez egyszerűen felfoghatatlan. Dühöngött, nem engedte közel magához. Próbálkoztak vele mindenféleképpen, de semmire sem mentek. Ha megölik, sem engedelmeskedett. Ha pedig én ülök a nyergében, békésen poroszkál. Keményen belovagoltad. Tudod, olykor szorít a szívem, sajog; hát csak felülök a poroszka lóra, s alighogy elindul, a fájdalom elmúlik, mintha letörölték volna. Már ezért az egyért kész vagyok dolgozni életem végéig a párttitkári poszton, mert ez a ló gyógyít engem! – nevetett Csoró.

Tanabaj nem nevetett.

– Hiszen én sem kedvelem – mormogta.

– Kit? – kérdezte Csoró, és a nevetéstől kibuggyant könnyeit törölgette.

– Az elnököt.

Csoró elkomolyodott.

– Miért nem kedveled?

– Nem tudom. Üres lelkű embernek tartom. Üres lelkű, és gonosz.

– Téged sem lehet ám kielégíteni. Engem egész életemben a puhaságomért korholtál, s lám, most meg ezt nem kedveled . . . Nem tudom. Csak nemrégen álltam munkába. Egyelőre még nem tudtam eligazodni.

Elhallgattak. Mindazt, amit Tanabaj el akart mondani Csorónak a béklyóról, Gülszári kasztrálásáról, azt most nem érezte helyénvalónak, meggyőzőnek. Hogy az akadozó beszélgetést tovább ne nyújtsa, Tanabaj a kellemes hírrel folytatta, ami örömmel töltötte el:

– Remek dolog, hogy adtak gépkocsit. Tehát már a kolhozban is gépkocsin járnak. Erre nagy szükség volt. Itt az ideje. Emlékszel, háború előtt kaptuk az első másféltonnást? Egész gyűlést hívtak össze a fogadására. Hát persze! Saját autót kapott a kolhoz. Te ott álltál a vezetőfülkén: „Íme, elvtársak, a szocializmus gyümölcse!" Azután kivitték a frontra a kocsit is . . .

– Igen, így éltünk valamikor . . . Csodálatos idők voltak, akár a napfelkelte. De mit, egy gépkocsi! Amikor a Csujszki-csatorna építkezéséről visszatértek az emberek és magukkal hozták az első gramofonokat, hogy megszerette az aul az új dalokat! Nyár végi estéken összegyűltek valamennyien, és meglátogatták a gramofontulajdonosokat, kivitték a masinákat az utcára, és együtt hallgatták vég nélkül a piros kendős élmunkáslányról szóló lemezt. Hej, te piros kendős élmunkáslány, főznél még nékem forró teát . . . Nekünk akkor ez is a szocializmus gyümölcse volt.

– Mi pedig – emlékszel, Csoró? – gyűlés után bezsúfolódtunk a másféltonnásba – emlékezett felélénkülve Tanabaj. – Én a fülkében álltam vörös zászlóval, mintha ünnep lenne. És kikocsikáztunk csak úgy, egyszerűen, minden cél nélkül, az állomásra, s onnan a vasúti sín mentén elhajtot-

tunk a következő állomásig, ez már Kazahsztánban volt. Egy közeli parkban sört ittunk. Egész úton énekeltünk, odafelé és vissza. Kevesen maradtunk az akkori dzsigitek közül – odavesztek a háborúban. Igen... És aznap éjjel – ezt hallgasd még meg – nem engedtem ki a kezemből a vörös zászlót. Éjszaka volt, nem látta volna senki sem, de én mégsem engedtem el... Az én zászlóm volt. Egyre csak énekeltem, még be is rekedtem... Miért nem énekelünk mostanában, Csoró?

– Öregszünk, Tanabaj, nem illik már hozzánk a dal...

– Nem is arról beszélek. Mi már eldaloltuk a magunk nótáját. De időnként meglátogatom a fiamat az intézetben. Mit tanul ott? Azt már mindenesetre megtanulta, hogyan járhat a vezetőség kedvében. „Te, apa – mondja nekem –, gyakrabban hozz kumiszt az igazgatónak." Ugyan minek? A tanulásával nincs baj... De szívesen meghallgattam volna, hogyan énekelnek. Gyermekkoromban Jefremov bérese voltam Alekszandrovkában. Elvitt egyszer a templomba húsvétkor. Hát most a mi gyerekeink állnak a színpadon, kezük a nadrágvarráson, és megkövült arccal énekelnek, mint régen az orosz templomban. És mindig ugyanazt... Nem tetszik ez nekem. És általában, sok mindent nem értek, beszélnünk kellene... Elmaradtam az élettől, nem mindent értek.

– Jól van, Tanabaj, majd beszélgetünk még. Találunk rá alkalmat. – Csoró összeszedte a papírjait, és belerakta az oldaltáskájába. – Csak ne vedd a szívedre a dolgokat. Én például hiszek. Erősen bízom benne, hogy bármilyen nehéz is a sorunk, mindenképp felemelkedünk, összeszedjük magunkat, élünk mi még úgy, ahogy megálmodtuk... – mondta, már indulófélben. A küszöbről visszafordult, eszébe jutott valami: – Ide hallgass, Tanabaj. A házad nagyon elhanyagolt. Nem törődsz vele. Mindig fenn vagy a hegyek közt, gazdátlan a portád. Dzsajdar egyedül is különbül rendben tartotta a háború alatt, tenélküled. Nézd meg, aztán közöld, mire van szükséged. Tavasszal majd segítünk rendbe hozni. Hazajött a mi fiunk, Szamanszur, nyári szünidőre, de nem nézhette tétlen: fogta a kaszát, „elmegyek – azt mondta –, lekaszálom a gazt Tanake udvarán".

A vakolat mind lehullott, az ablaküveg kitörve, azt mondja, verebek tanyáznak a szobában, mintha fészer lenne.

– Ami a házat illeti, igazad van. Szamanszurnak meg köszönöm. Hogy tanul a gyerek?

– Már a második évfolyamot végzi. Jól halad. No lám, te azt mondod, silány a fiatalja, de én, a fiamról ítélve, úgy vélem, nem rossz a mai ifjúság. Szamanszur elbeszéléseiből tudom, sok ügyes fiú van köztük az intézetben. Majd elválik. Kilép az életbe a tanult ifjúság, elgondolkodik saját magáról . . .

Csoró az istállóba indult, Tanabaj elment, hogy megnézze a házát. Körbejárta az udvart. Ropogott lába alatt a száraz, porlepte gaz, amit Csoró diák fia még a nyáron lekaszált. Szégyen, hogy a gazda rá sem néz a házára. A többi állatgondozó házában rokonok maradtak, vagy felügyel rá valaki más. De az ő két édesnővére más faluban él, a fivérével, Kulubajjal rossz viszonyban vannak, Dzsajdarnak pedig egyáltalában nincs közeli atyafija. Így aztán elhanyagolt a ház. És megint állatokkal kell dolgoznia, ezúttal juhász lesz. Tanabaj egyelőre habozott, de ismerte magát, tudta, hogy Csoró így is, úgy is rábeszéli, képtelen ellentmondani, s előbb-utóbb beleegyezik, mint mindig.

Reggel gépkocsin utaztak az aulból a kerületi központba. Mindnyájuknak megtetszett az új, háromtonnás GAZ. „Úgy utazunk, mint a cárok" – tréfálkoztak az állattenyésztők. Örült Tanabaj is, régóta nem ült gépkocsin, utoljára a háborúban. Akkoriban Szlovákia és Ausztria útjait róták, amerikai Studebakereken. Hatalmas, háromtengelyes teherautók voltak. „Nekünk lenne ilyen kocsink! – gondolta akkor Tanabaj. – Különösen amikor a hegyláb környékéről hordják be a gabonát. Ilyen autó sehol sem akad el." És akkor azt hitte: ha befejezik a háborút, ilyen kocsik lesznek náluk is. A győzelem után lesz minden!

A huzatos, nyitott kocsiszekrényben sehogy sem indult meg a beszélgetés. Egyre sűrűbb lett a csend, míg Tanabaj biztatni nem kezdte a fiatalabbakat:

– Énekeljetek, fiúk. Mit bámultok bennünket, öregeket? Daloljatok, mi majd hallgatjuk.

A fiatalok dalba kezdtek. Eleinte akadoztak, de azután egyre jobban belejöttek. „Ez a jó – gondolta Tanabaj. – Így sokkal jobb. És ami a legfontosabb, jó, hogy összehívnak bennünket. Biztosan elébünk tárják, hogy és mint legyen a kolhozzal. A főnökség ezt alighanem jobban tudja nálunk. Mi csak a magunk háza táját ismerjük, semmivel sem többet. Majd felülről kapjuk a sugallatot, ahhoz tartjuk magunkat, és új módszerekkel látunk munkához . . ."

A kerületi központ zsúfolt volt és zajos. Egy sereg hátasló, autók, szekerek, egészen betöltötték a klub melletti teret. Sasliksütők, teaárusok bukkantak fel lépten-nyomon. Füstölögve csábították az érkezőket.

Csoró már várt rájuk.

– Szálljatok le gyorsan, és menjünk. Üljetek le. Hamarosan elkezdik. Tanabaj, hová mész?

– Azonnal jövök – vetette oda Tanabaj, befurakodva a hátasok közé. Már a gépkocsiból észrevette Gülszárit, és most hozzá igyekezett. Nem látta tavasz óta.

A poroszka ló felnyergelve állt a lovak közt, kivált közülük halványsárga, fakó szőrével, széles, erős farával, sötét szemű, görbe orrú, száraz pofájával.

– Isten hozott, Gülszári! – súgta hozzáhajolva Tanabaj. – Hogy vagy?

A poroszka ló odasandított, felismerte régi gazdáját, topogni kezdett, felhorkant.

– Jó színben vagy, Gülszári. Hadd nézzelek: a szügyed szélesebb lett, sokat futsz biztosan. Nagyon rossz volt akkor? Tudom . . . Most jó kezekbe kerültél. Viselkedj jámborul, és minden rendben lesz – intette Tanabaj. Megtapogatta a zsákban a zab maradékát. Csoró hát itt is gondoskodik róla, hogy lova ne éhezzen. – No, csak álldogálj tovább, én most elmegyek.

A klub bejáratánál vászoncsíkok vöröslöttek a falon, rajtuk felirat: „Kommunisták, előre!", „A Komszomol a szovjet ifjúság élcsapata!"

Sűrűn özönlött a nép az előcsarnokon át a nézőtér felé. Tanabaj az ajtóban találkozott Csoróval és Aldanov kolhozelnökkel.

– Tanabaj – szólt rá Aldanov –, vonuljunk félre egy ki-

csit. Téged jelöltünk ki, itt a jegyzet. Párttag vagy, a legjobb csikósunk, fel kell szólalnod.

– Aztán miről beszéljek?

– Mondd el, hogy te mint kommunista úgy határoztál, hogy átmégy a lemaradt részleghez. A törzsnyáj mellé szegődsz juhásznak.

– Ennyi az egész?

– Már hogy volna ennyi? Elmondod a felajánlásodat. „Vállalom – mondod – a párt és a nép színe előtt, hogy minden száz anyajuh után száztíz bárányt elletek és nevelek. Vállalom ezenkívül, hogy fejenkint három kilogramm gyapjút nyírok."

– Hogyan vállalhatnám én ezt, amikor annak a nyájnak még színét sem láttam?

– Még hogy nem láttad! Kapsz egy nyájat, és kész!

Csoró enyhítette a beszélgetés hangját:

– Kiválaszthatod magadnak a juhokat. Amelyik megtetszik, a tiéd. Ne nyugtalankodj, Tanabaj. És még azt is mondd el, hogy két ifjú komszomolista juhászt fogsz patronálni.

– Kik lennének azok?

Emberek tolakodtak körülöttük. Csoró végigolvasta a listát.

– Esim Bolotbekov és Bektaj Zarlikov.

– De hisz nem is beszéltem még velük, azt sem tudom, hogyan vélekednek a dologról.

– Már megint a magadét fújod! – háborodott fel az elnök. – Különös ember vagy! Okvetlen beszélned kell velük? Nem mindegy az neked? Nem vész el egyik sem, őket osztottuk be melléd, ez eldöntött kérdés.

– No, ha eldöntött kérdés, akkor meg miért kell erről beszélgetni? – Tanabaj elindult.

– Állj meg – tartotta vissza Csoró. – Mindent megjegyeztél?

– Megjegyeztem, megjegyeztem – vetette hátra ingerülten Tanabaj.

A tanácskozás estére véget ért. Elnéptelenedett a járási központ, szétszéledtek az emberek, az egyik erre, a másik arra: ki fel a hegyekbe, a nyájakhoz, gulyákhoz, ki az állattenyésztő telepre, ki pedig az aulba vagy a faluba.

Tanabaj a többiekkel együtt gépkocsin utazott át az alekszandrovkai kaptatón, a sztyeppen. Sötét volt már, fújdogált a szél. Őszre járt. Tanabaj valahogy elhelyezkedett a kocsiszekrény egyik sarkában, elbújt feltűrt gallérja mögött, és gondolataiba temetkezett. Lám, hát véget ért a tanácskozás. Ő a maga részéről semmi különöset nem tett hozzá, jobbára csak a többit hallgatta. Úgy látszik, sok munkájukba kerül még, amíg minden rendbe jön. Helyesen beszélt az a szemüveges férfi, a kerületi pártbizottság titkára: „Senki sem vágott nekünk utat, magunknak kell utat törni." Még elgondolni is rossz, hogy évek óta így megy – hol fent, hol lent, hol emelkedünk, hol csúszunk lefelé a lejtőn. Nem is olyan egyszerű dolog ez a kolhoz... Ő például már félig megőszült, az egész ifjúságát rááldozta, mennyi mindent megélt, mennyi mindent csinált, még ostobaságot is nemegyszer, és hányszor hitte már, hogy „most! most megvan a nyitja", s lám, csak nem lehet a kolhoz feje felől elhárítani a terheket.

No, ha dolgozni kell, hát dolgozzunk. Helyesen mondta a titkár: „... az élet nem megy olyan simán magától, ahogy egykor, a háború után gondoltuk. A vállunkkal kell taszigálnunk örökké, míg csak élünk. Csakhogy minden fordulónál tartogat valami keményet, mely feltöri a vállunk. De törődünk is mi a sebekkel, csak elégedettek lehessünk azzal, amit csinálunk s amit mások csinálnak, és a munkánk nyomán boldogság fakadjon..." Vajon mi vár rá a nyáj mellett? Mit fog szólni Dzsajdar? Az áruházba már nem volt ideje bemenni, hogy legalább egy kis cukorkát vehetett volna a kislányoknak. Megígérte. Könnyű kijelenteni, hogy száz birkára száztíz bárány lesz a szaporulat, és jószágonkint három kiló gyapjút fognak nyírni. Minden magzatnak meg kell születnie, és minden megszületett báránykának életben kell maradnia, ha esik, ha fúj, ha fagy. Kezünkbe veszünk egy parányi gyapjúszálat – szabad szemmel alig látható –,

ráfújunk, és már nincs sehol. Honnan vegyük hát a kilogrammokat? Aranyat érő kilogrammok! Hisz egyeseknek bizonyára fogalmuk sincs róla, milyen nehezen gyűlik össze a gyapjú . . .

Igen, Csoró levette a lábáról, és megzavarodott. „Szólalj fel – mondta neki –, de csak röviden, a vállalásaidat sorold. Semmi másról ne beszélj. Nem tanácsolom." És Tanabaj megfogadta. Kiment az emelvényre, elbátortalanodott, és semmit sem mondott el abból, ami a szívét nyomta. Elmotyogta a vállalásait, és helyére ment. Restelli is, ha eszébe jut. Csoró pedig elégedett vele. Ugyan mitől lett ilyen óvatos? Talán a betegség teszi, vagy az, hogy most nem ő a kolhoz első embere? Miért kellett figyelmeztetnie Tanabajt? Nem, Csoró megváltozott, valami nincs rendben nála. Biztosan az az oka, hogy egész életében kolhozelnök volt, és a vezetőség örökké őt szidta. Megtanult ravaszkodni, úgy lehet.

„No, várj csak, barátom, eszedbe juttatom én ezt még négyszemközt" – gondolta Tanabaj, és még jobban beburkolózott a bundájába. Hideg volt, fújt a szél, messze volt még az otthon. Vajon mi vár ott reá?

Csoró a poroszka lovon lovagolt. Egyedül volt, nem várta meg az útitársakat. Minél hamarabb szeretett volna hazaérni, rakoncátlankodott a szíve. Szabadjára engedte a lovat, az állat egész nap álldogált, s most lendületes, szapora poroszkálással haladt. Patkói úgy dobogtak az esti úton, mint egy jól bejáratott gép. Valamennyi régi szenvedélye közül ez az egy maradt meg Gülszárinak: a futás. Minden más már régen kihalt belőle. Kiölték, hogy ne ismerjen mást, csak a nyerget és az utat. A futásban élte ki magát. Lelkiismeretesen, fáradhatatlanul futott, mintha bizony utolérhetné azt, amit elvettek tőle az emberek. Futott, és sohasem ért célhoz.

Az úton, a szélben Csoró kissé megkönnyebbült. Szívfájása elmúlt. A tanácskozással egészében elégedett volt, nagyon tetszett neki a kerületi pártbizottság titkárának felszólalása. Sokat hallott már erről az emberről, de most látta először. És mégsem volt egészen jó a közérzete. Valami

nyomta a szívét. Pedig ő jót akart Tanabajnak. Hiszen már minden csínját-bínját kitanulta az efféle tanácskozásoknak, értekezleteknek és gyűléseknek, tudta, hol mit kell és mit nem kell mondani. Megtanulta. És bár Tanabaj hallgatott rá, mégsem akarta ezt megérteni. A tanácskozás után egyetlen szót sem váltott senkivel. Beült a gépkocsiba, elfordult. Megsértődött. Hej, Tanabaj, Tanabaj! Egyszerű ember vagy, semmire sem tanított meg az élet. Semmit sem tudsz, semmit sem veszel észre. Amilyen voltál fiatal korodban, olyan is maradtál. Mindent kereken kimondanál. Pedig nem olyan idők járnak manapság. Most mindennél fontosabb, hogy „hogyan" mondja az ember, ki előtt mondja, s hogy szavát az idők szellemében fogalmazza meg, mint a többiek, attól semmiben el ne térjen, ne akadozva beszéljen, hanem gördülékenyen fejezze ki magát, mintha írott szöveget olvasna. Akkor minden a helyén lesz. Ha hagyom, hogy lelkedből beszélj, Tanabaj, akkor fákat döntöttél volna ki, lehet, hogy még felelősségre is vontak volna a szavaidért. „Hogyan nevelitek a tagságot? Hol itt a fegyelem? Miféle lazaság ez?!" Hej, Tanabaj, Tanabaj!

14

Még mindig tartott az az éjszaka, mely ott érte utol őket az úton. Öreg lova mellett virraszt az öreg ember. Tábortűz ég a szakadék szélén. Tanabaj feláll, s ki tudja, hányadszor, újra megigazítja a döglődő Gülszári hátára vetett subát. És ismét visszaül a ló feje mellé. Gondolatban végiglapozza egész életét. Évek, évek, évek . . . sebesen futnak, akár hajdan a poroszka ló. Hogyan is volt akkor, abban az esztendőben, késő ősszel, kora télen, amikor juhász volt, s a hegyeket járta a nyájjal?

15

Száraz volt az október, és aranyszínekben tündökölt. Csak a hónap elején esett két napig a hegyek közt, lehűlt a levegő, leszállt a köd. De harmadnap virradóra kiderült, hogy

elmúlt a rossz idő, és reggel, a jurtából kilépve, Tanabaj hirtelen visszahőkölt – friss hóval fedett csúcsokkal tárultak elébe a hegyek. Egészen belepte őket a hó! Ott magasodtak az ég alján, makulátlan tisztaságban. Élesen elvált a fény és az árnyék, mintha épp akkor teremtette volna az isten. A hótakaró fölött kezdődött az ég végtelen kékje. Messze, messze, a kékség mélyén feltárult az áttetsző világmindenség. Tanabaj oly parányinak érezte magát a bőven áramló friss fényben, és vágyakozás fogta el. Újra őrá gondolt, őreá, akihez Gülszári hátán lovagolt. Bárcsak most kéznél lenne a poroszka ló, hátára pattanna, és örömkiáltással, lelkendezve bukkanna elé hirtelen, mint ma reggel a friss, fehér hó . . .

De tisztában volt azzal, hogy ez csak ábránd. Hát igen, ábrándozások közt telik el a fél életünk, talán épp ezért oly édes. Talán azért oly becses ez az élet, mert nem váltja valóra mind az álmainkat. Tanabaj a hegyeket és az eget nézte, s arra gondolt, hogy az emberek aligha lehetnek egyenlő mértékben boldogok. Saját sorsa van mindenkinek. Abban pedig éppúgy összefér az öröm és a bánat, mint ez a fény és árnyék ugyanott, egyidőben. Ez teszi teljessé az életet . . . Bübüzsán már bizonyosan nem is várja. Vajon eszébe jut-e, amikor megpillantja odafönn a hegyen a friss hótakarót?

Az emberi test öregszik, de a lélek nem akarja megadni magát, felriad, s a hangját hallatja.

Tanabaj felnyergelte lovát, kinyitotta a karámot, és bekiáltott a jurtába a feleségének:

– Dzsajdar, én átterelem a juhokat, visszajövök, mire te elkészülsz.

A juhok szaporázták apró lépteiket, csak úgy özönlött a birkahátak és fejek sokasága, ahogy felfelé haladtak a hegyoldalon. Már a szomszédos juhászok is kihajtották juhaikat. A hegyoldalakon, a horpadásokban, szűk völgyekben itt is, ott is juhnyájak tűntek elő, legelték a föld örök ajándékát, a füvet. Szürkésfehér csomók gyanánt lepték el az őszi hegyi legelők vörösesen barnálló füvét.

Egyelőre kedvezően alakult a helyzet. Tanabaj nyája nem volt rossz összetételű, másod-, harmadellő anyajuhokból állt. Másfél ezer főt számlált, s ahány juh, ugyanannyi gond.

Ellés után pedig több mint kétszer ennyien lesznek. De ellésig, a juhászok vesszőfutásáig, még sok idő volt hátra.

Természetesen a juhok között nyugodtabb az élet, mint a ménes mellett, de azért Tanabaj nem tudta mindjárt megszokni őket. Milyen más volt a lovak közt! De azt beszélik, a lótenyésztés elvesztette korábbi jelentőségét. A lovakat kiszorította az autó. Úgy látszik, már nem haszonállat a ló. Most legfontosabb a juhtenyésztés, a gyapjú, a birkahús, a báránybőr. Bántotta Tanabajt ez a józan számítás, bár megértette, hogy van benne igazság.

Egy jó ménest, rátermett vezérmén mellett, kis időre néha ott lehet hagyni, fél napra vagy tán még többre is, ilyenkor elintézheti az ember a saját ügyeit. De a juhok mellől egy lépésre sem lehet elszabadulni. Nappal szakadatlan kísérni kell őket, éjszaka pedig őrizni kell a nyájat. A juhászon kívül szükség lett volna bojtárra is, de nem adtak. Hát ez lett belőle: unalmas munka, leváltás, pihenés nélkül. Dzsajdart besorolták éjszakai őrzésre, nappal csak nagy ritkán tudott a gyerekektől a juhok után nézni, éjfélig puskával őrködött a karámnál, azután Tanabajnak kellett átvenni az őrzést. És Ibrahim, aki most már a kolhoz egész állattenyésztésének vezetője volt, mindenre talált kifogást.

– Ugyan honnan vegyek magának juhászbojtárt, Tanake? – sopánkodott búbánatos képpel. – Hisz maga értelmes ember. A fiatalja mind tanul. Akik meg nem tanulnak, azok hallani sem akarnak a juhokról, elmennek a városba, a vasúthoz, és még bányába is, valahová. Mitévő legyek, nem fér a fejembe. Magának mindössze egy nyája van, és még panaszkodik. Mit szóljak én? Az egész állattenyésztés ott van az én nyakamon. Bíróság elé fogok kerülni. Hiába, kár volt belevágnom ebbe a dologba. Mit kezdhet az ember olyanokkal, mint a maga patronáltja, Bektaj? Azt mondja, biztosítsak neki rádiót meg mozit, újságot, vadonatúj jurtát, és hetenkint keresse őt fel a vándorkereskedés. Ha ezt nem kapja meg, elindul és megy, amerre lát. Legalább maga beszéljen a fejével, Tanake!

Ibrahim nem hazudott. Már ő maga is bánta, hogy ilyen magasra kapaszkodott. És ami Bektaj dolgát illeti, az is való igaz. Tanabaj néha időt szakított magának, és felkereste komszomolista pártfogoltjait. Esim Bolotbekov alkal-

mazkodó, bár nem túlságosan ügyes. Bektaj viszont jóképű, helyre legény, de fekete, sanda szeméből árad a gonoszság. Mogorván fogadta Tanabajt, és annyit mondott neki:

– Ne törd magad túlzottan, Tanake. Inkább foglalkozz a saját gyerekeiddel. Az ellenőrökből elegem van nélküled is.

– Miért, ez talán kellemetlen?

– Kellemes vagy kellemetlen, nem szeretem az efféléket, mint te. Majd összetöritek magatokat a nagy igyekezettől. Egyre csak lelkesedtek, éljeneztek. Ti magatok sem tudjátok, hogyan kell emberi módon élni, és nekünk sem hagytok békét.

– Csak hátrabb az agarakkal – morgott a foga közt Tanabaj, alig türtőztetve haragját: – Engem ne piszkálj. Ez a dolog nem tartozik rád. Mi törtük össze magunkat az igyekezettől, nem te. És nem is sajnáljuk. Tiértetek törtük magunkat. Ha nem így lett volna, meghallgatnám, hogyan szavalnál most. Nemhogy mozi meg újság, még saját nevedet sem tudnád. Három-négy betűből állna a neved: kuli vagy rab!

Tanabaj nem szerette Bektajt, bár a lelke mélyén tisztelte egyenességéért. Csakhogy nem volt erős jellem, Tanabaj keserűen látta, hogy rossz úton jár a fiú . . . Később, amikor már elváltak útjaik, és egy alkalommal véletlenül összeakadtak a városban, egy szóval sem illette, de meg sem hallgatta.

Akkor, tél elején . . .

Sebesen száguldott bősz, fehér tevéjén a Tél, elindult, hogy ráncba szedje a feledékeny pásztorokat. Száraz volt az október, és aranyszínekben tündökölt. De novemberben hirtelen rájuk szakadt a tél.

Este Tanabaj behajtotta a juhokat a karámba, látszólag minden rendben volt. Éjfélkor felköltötte a felesége:

– Kelj fel, Tanabaj. Egészen összefagytam. Esik a hó.

Az asszony keze hideg volt, egész teste a nedves hó illatát árasztotta. Puskája is nyirkos volt és hideg.

Odakint fehéren világított az éjszaka. Sűrűn hullott a hó. A juhok nyugtalanul feküdtek a karámban, fejüket ingat-

ták, rosszallták a szokatlan időjárást. Krákogtak, rázták magukról a havat, de az tovább szitált. „Várjatok csak, megélünk mi még együtt különb dolgokat is ennél! – gondolta Tanabaj, miközben szorosabbra fogta magán a subát. – Korán, nagyon korán beköszöntöttél hozzánk, Télapó. Mi lesz ebből, jót hozol vagy rosszat? De a vége felé ugye megenyhülsz? Csak ellés idejére tűnj el. Ez minden kérésünk. Addig meg tedd a dolgod. Jogod van hozzá, senkinek sincs beleszólása . . ."

Hallgatott a születő tél, némán, sietősen munkálkodott a sötétség leple alatt, hogy reggelre mindenki fejvesztve futkosson ámulatában.

A hegyek egyelőre még csak dermedt, sötét tömegek az éjszakában. Nekik nincs mit félni a téltől. A pásztorok fognak futkosni a nyájjal. A hegyek csak úgy állnak ezután is, mint eddig.

Kezdetét vette az az emlékezetes tél, de hogy mit forralt ellenük, azt akkor még nem sejtette senki. A tájat beborította a hó, néhány nap alatt vastag hótakaró keletkezett, egyre több hó hullott, kiszorította a juhászokat a táborhelyekről. A nyájak szétszóródtak, behúzódtak a szorosokba, szélvédett, kevésbé havas helyekre. Ismét szükség lett a pásztorok évszázados tudományára: takarmányt kellett találni a nyájnak olyan helyeken, ahol más csak legyint és azt mondja, hogy itt nincs semmi más, csak hó. Hisz épp ezért voltak juhászok. Néha feljön valaki a vezetőségből, körülnéz, kérdezősködik, fűt-fát ígér – és gyorsan elpucol a hegyről. A juhász pedig újra egyedül marad, szemtől szemben a téllel.

Tanabaj mindenképpen szeretett volna lejutni a kolhozba, hogy megérdeklődje, hogyan vélekednek az ellés lefolytatása felől, megtettek-e mindent, tartalékoltak-e eleget. De nem tehette! Lélegzetvételnyi ideje sem volt. Dzsajdar egy alkalommal bement a fiukhoz az intézetbe, de nem maradt soká, tudta, hogy nélküle nagyon nehezen boldogulnak. Tanabaj két kislányával legeltette a nyájat. A kicsit maga elé ültette a nyeregbe, beburkolta a subájába, meleg fészket készített neki, de az idősebbik fázott, apja mögött ült, hátul, a nyeregben. Még a tűz is másképp égett a kemencében, hajléktalanul.

Amikor másnap anya megérkezett, nagy öröm volt! A gyerekek a nyakába ugrottak, úgy kellett őket erőszakkal lefejteni anyjukról. Ó, nem – az apa természetesen mindig apa marad, de anya nélkül még ő sem az igazi.

Így telt az idő. Változékony volt a tél, hol szigorúbb, hol enyhébb, kétszer is tombolt a hóvihar, azután megenyhült a tél szigora, és olvadni kezdett. Éppen ez aggasztotta Tanabajt. Ha az ellés a melegebb szakaszba esik, akkor nincs baj, de mi lesz, ha nem?

Közben a vemhes juhok egyre jobban elnehezedtek. A nagyobb magzatot vagy kettős szaporulatot ígérő anyaállatok hasa már lejjebb ereszkedett. Nehézkesen, óvatosan lépkedtek az anyák, erősen fogytak. Gerincoszlopuk kiállt. Nincs ezen semmi csodálkoznivaló: nő a magzat az anyaméhben, megtelik anyai nedvekkel, ilyenkor minden fűszálat ki kell kaparni a hó alól. A juhász legszívesebben reggel is, este is megetette volna az anyaállatokat, takarmányt hordott volna fel a hegyekbe, de a kolhoz hombárai mind kiürültek az utolsó szemig. A vetőmagon és az igáslovak részére tartalékolt zabon kívül más nincs.

Tanabaj minden reggel, amikor kihajtotta az anyaállatokat a karámból, szemügyre vette őket, megtapogatta tőgyüket, hasukat. Meghányta-vetette, hogy ha minden szerencsésen alakul, teljesíteni tudja a szaporulatra vonatkozó felajánlását, de a gyapjúval bajok lesznek. Gyengén nőtt a juhok gyapja a tél folyamán, megritkult, vedleni kezdett – megint csak a bőségesebb takarmány hiányát szenvedték. Komor volt Tanabaj, mérgelődött, de semmit sem tehetett. Szidta magát, miért hallgatott Csoróra. Fűt-fát ígért. Felszólalt az emelvényen. „Én – mondotta –, ilyen meg ilyen élenjáró állattenyésztő, a párt és a haza előtt szavamat adom." Legalább ezt ne mondta volna! Mi köze az egésznek a párthoz és a hazához? Közönséges gazdasági ügy. Egyáltalán, minek dobálózni nagy szavakkal lépten-nyomon, akár szükséges, akár nem?

Tehát ő maga is hibás. Nem gondolta át. Idegen sugallatot követett. Azokkal nem törődött, majd csak kivágják magukat, de Csorót sajnálta. Nem sikerültek a dolgai. Egy napig egészséges, két napig beteg. Egész élete csupa jövésmenés, rábeszélés, biztatás, és ugyan mi értelme? Óvatos

lett, megválogatja a szavait. De ha egyszer beteg, igazán elmehetne már pihenni.

A tél pedig haladt a maga útján, hol reményt, hol nyugtalanságot keltve a pásztorokban. Tanabaj nyájában végkimerülésben elpusztult két anyajuh. Gyengéknek bizonyultak. És az általa patronált fiatal juhászok nyájában is elhullott néhány jószág. De ez vele jár. Egy-két tucatra való anyaállat elvesztése a tél folyamán megszokott dolog. A lényeg még előttük állt, tavasz elejére várták.

Hirtelen engedett a tél, a juhok tőgye egyszerre megtelt. Elnézi őket az ember, milyen girhesek, a hasukat alig vonszolják, de a tőgyük rózsaszínre vált, megduzzad napok, sőt órák alatt. Ugyan mitől? Honnan ez a friss erő? Az a hír járja, hogy itt-ott már megellett egy-egy anya. Tehát elszámították a fedeztetés idejét. Ez volt az első jeladás. Egy-két hét, és már potyognak a báránykák, mint a vadkörte. Csak győzzék felkapkodni. És megkezdődik a pásztorok pokoljárása. Mert minden báránykáért reszket a pásztor, átkozza a napot, amikor a nyájhoz szegődött, és örömének nem lesz határa, ha épségben megőrzi a növendék állatokat, ha lábra állnak a báránykák, és fittyet hánynak a télnek.

Bár így lenne! Hogy bátran nézhessen az emberek szemébe.

Elletőasszonyokat küldtek a kolhozból – nagyrészt öregedő, gyermektelen nőket, akiket sikerült rávenni, hogy elhagyják a falut, és segítsenek ellés idején. Tanabaj nyájához is irányítottak két asszonyt. Ágyakkal, sátorral felszerelve érkeztek, cókmókostul. Vidámabb lett az életük. Legalább hét elletőre lett volna szükség. Ibrahim bizonygatta, hogy lesznek elegen, amire a juhok az elletőhelyet elérik az Öt Fák Völgyében, most még, úgymond, elég ennyi is.

Megindultak a nyájak, ereszkedtek le a hegyoldalon az elletőtelepek felé. Tanabaj megkérte Esim Bolotbekovot, segítene az asszonyoknak eljutni odáig, hogy letelepedhessenek, és berendezkedhessenek az új helyen, míg ő odatereli a nyájat. Útjukra bocsátotta őket már kora reggel, egész karaván nal, maga pedig összegyűjtötte a juhokat, és elindult velük. Lassú ütemben haladtak, hogy ne essék nehe zére az út a mindenórás anyajuhoknak. Ezután még két-

szer kell megtennie ugyanezt az utat, hogy segítsen patronáltjainak.

Lassan haladtak a juhok, de nem lehetett őket siettetni. Még a kutya is elunta magát, el-elszaladt a közelükből.

Már hanyatlott a nap, de még érezték a melegét. Minél lejjebb ereszkedett a nyáj a hegyláb közelébe, annál enyhébb lett az idő. A nap hevétől már kizöldült a föld.

Az úton rövid időre feltartóztatta őket egy esemény. Megellett az első anya. Még nem kellett volna, kesereg Tanabaj, miközben átfúrja az újszülött kisbárány fülét és orrlyukát. Az ellés ideje csak egy hét múlva esedékes. Nesze neked, pásztor!

Lehet, hogy még útközben elkezdik az ellést? Megnézte a többit – nem, nem úgy festenek. Megnyugodott, még fel is vidult. Örülni fognak a kislányok az első kisbáránynak. Az elsőszülött mindig kedves. És a bárányka egész erősnek mutatkozott. Fehér volt, fekete szempillával és patácskákkal. Volt a nyájban néhány féldurvagyapjas juh, közülük ellett meg az egyik. Az ilyenfajta bárányok rendszerint erősek, gyapjasan születnek, nem úgy, mint a finomgyapjas juhok ivadékai, amelyek csaknem teljesen csupaszon jönnek a világra.

– No, ha már így siettél, vess egy pillantást az isten világára – beszélt hozzá Tanabaj. – És hozz ránk szerencsét. Legyen sok-sok hozzád hasonló kisbárányunk, hogy férni se lehessen tőlük, hogy a hangjuktól a fülünk csengjen, és mind egy szálig életben maradjon. – Feje fölé emelte a báránykát. – Tekints le, juhok védelmezője, íme, az elsőszülöttünk! Segíts rajtunk!

Körülöttük némán magasodtak a hegyek.

Tanabaj subája alá rejtette a báránykát, és elindult, továbbterelte a juhokat. Az anyajuh is ott futott a nyomában, aggódva bégetett.

– Gyerünk, gyerünk! – szólt rá Tanabaj. – Itt a csemeted, ne félj, nem vész el!

Megszáradt a bárányka a suba alatt, felmelegedett a teste. Tanabaj estére beterelte a nyáját az elletőhelyre.

Már a helyükön voltak mindnyájan, a jurtából szállt fel a füst. A sátrak mellett az elletőasszonyok tettek-vettek. Elkészültek hát az átköltözéssel. Esimet nem látta sehol. No

igen, már elvezette a málhás tevét, hogy másnap maga is útra kelhessen. Minden rendben van.

De az, amit Tanabaj ezután pillantott meg, úgy érte, mint derült égből a villámcsapás. Nem várt semmi jót, de hogy az újszülött báránykáknak kijelölt juhakol nádfedele rohad és széthullik, hogy lyukasak a falak, se ajtó, se ablak, és keresztül-kasul jár a helyiségben a szél – nem, erre nem számított. Már jóformán nyoma sem volt hónak a környéken, de az akolban hóbuckák púposodtak.

A karám, amelyet valaha kőből építettek, szintén romokban hevert. Tanabaj annyira lehangolódott, hogy oda se nézett, mennyire örülnek kislányai a báránykának. A kezükbe nyomta, és ment körülnézni. Ahova csak lépett, mindenütt olyan elvadult, gazdátlan állapotok fogadták, amilyent még nem látott a világ. Alighanem a háború óta elhanyagoltak itt mindent, úgy-ahogy boldogultak a juhok ellésével, és elmentek, odahagyva mindent esőnek, szélnek. A csűr tetején rothadó szénarakás szomorkodott félrecsúszva, mindenfelé szétdobált szalmakupacok hevertek. Ennyi volt az egész takarmány és alom a báránykáknak meg az anyajuhoknak, ha nem számítjuk azt a két félig telt zsák árpalisztet és egy láda sót, amit a sarokba dobva találtak. Találtak ugyanott még néhány törött üvegű lámpást, egy rozsdás petróleumosbödönt, két lapátot és egy foghíjas villát. Szerette volna az egészet leönteni petróleummal, felgyújtani amúgy istenigazában, és menni innen, amerre lát . . .

Járkált Tanabaj, fagyott tavalyi trágya- és hókupacok között botorkálva, és nem tudott szóhoz jutni. Nem talált szavakat. Csak ezt hajtogatta, mint akinek elment az esze: „Hát hogyan lehetséges ez? Hát hogyan lehetséges ez?"

Azután kiugrott az akolból, és rohant, hogy felnyergelje a lovát. Remegett a keze nyergelés közben. Most azonnal az aulba vágtat, felver mindenkit éjnek idején, és maga sem tudja, mit csinál! Elkapja annak az Ibrahimnak meg Aldanov elnöknek a grabancát, Csorót is előveszi: ne várjanak tőle irgalmat! Ha így elbántak vele, ne számítsanak jóra tőle sem! Elég volt!

– Megállj! – Dzsajdarnak még sikerült elkapni a kantárszárat az utolsó pillanatban. – Hová mégy? Ne merészelj elmenni! Szállj le, hallgass rám!

De hogyan is tudhatta volna visszatartani Tanabajt? Azt próbálta volna meg valaki!

– Eressz! – ordított a férfi, kikapta a gyeplőt felesége kezéből, lovával majdnem elgázolta az asszonyt, korbáccsal ütötte az állatot. – Eleressz, ha mondom! Megölöm őket! Megölöm!

– Nem engedlek el! Ha mindenáron meg akarsz ölni valakit, akkor ölj meg engem!

Ekkor Dzsajdar segítségére odaszaladt a két kislány is, nagy volt a sírás-rívás.

– Apa, apa! Ne tedd!

Lehiggadt ekkorra Tanabaj, de még mindig menni akart.

– Ne tarts vissza, hát nem látod, mi történik itt? Hát nem látod, hogy itt vannak az anyaállatok, s maholnap a báránykák is? Hová helyezzük el őket, hol van fedél a fejük fölé? Hol a takarmány? Mind egy szálig megdöglenek itt! Ki fog felelni értük? Eressz, Dzsajdar!

– Állj meg már! Jól van, hát elmégy, rájuk kiabálsz, botrányt csapsz. És akkor mi történik? Ha eddig nem csináltak semmit, az azt jelenti, hogy nincs meg a tehetségük hozzá. Tán nem épített volna új aklot a kolhoz, ha lett volna miből?

– De azért egy tetőt felhúzhattak volna. És hol vannak innen az ajtók? Hát az ablakok? Körös-körül omladozik minden, az akolban áll a hó, tíz éve nem hordták ki a trágyát. És nézd csak meg jobban, mire elég ez a rohadó széna? Vajon ez kisbárányoknak való eleség? Hát almot honnan szerzünk? Hadd dögöljenek halomra a sárban, ugye? Szerinted ez a módja ennek? Eredj innen!

– Elég volt, Tanabaj, térj észhez. Ki vagy te, különb vagy mindenkinél? Csak olyanok vagyunk mi is, mint más. És még férfinak tartanak téged! – pirított rá az asszony. – Inkább gondolkozz, mit lehetne tenni, amíg nem késő. Fütyülj rájuk. Mi vagyunk a felelősek, nekünk kell segíteni magunkon. Az árok felé vezető úton sűrű vadrózsát láttam az imént, igaz, hogy tüskés – azt kivágjuk, befoltozzuk vele a tetőt, trágyát hányunk a tetejére. Alomnak meg kaszálunk gyomot. Valahogy átvészeljük, ha csak az idő rá nem szed bennünket . . .

Az elletőasszonyok is nyugtatgatták Tanabajt. Leszállt a

férfi a nyeregből, kiköpött a fehérnép felé, és bement a juртába. Ült, lehorgasztott fejjel, letörten, mintha súlyos betegség után lenne.

Elcsendesedtek mind odabenn. Féltek beszélgetni. Dzsajdar levette a faszénről a teáskannát, jó erős teát készített, vizet hozott a korsóban, odaadta férjének, hogy mosson kezet. Tiszta abroszt terített fel, még cukorkát is kerített valahonnan. Olvasztott vajat tett egy kistányérra, sárga szeletekben. Meginvitálták az asszonyokat, és leültek teázni. Ezek a nők! Isszák a teát a bögréből, mindenféléről elbeszélgetnek, mintha csak vendégségben volnának. Tanabaj hallgatott, majd tea után kiment, és a karám leomlott kőfalát kezdte visszarakni. Tengernyi munka volt itt. De legalább valamit csinálni kellett, hogy behajthassák a juhokat éjszakára. Kijöttek az asszonyok, ők is munkához láttak. Még a kislányok is erőlködtek, hogy kézre adják a köveket.

– Szaladjatok haza – szólt rájuk az apjuk.

Tanabaj szégyellte magát. Hordta a köveket, fel sem emelte a szemét. Igazat mondott Csoró: ha nincs Dzsajdar, nem viszi el szárazon szegény feje.

16

Másnap elment Tanabaj, hogy a védnöksége alá vett fiatal juhászok költözésében segédkezzék, majd egész héten szünet nélkül dolgozott. Nem is emlékezett, mikor gürcölt így, talán a fronton, amikor a védelmi vonalat építették napokon át. De ott kivonult az egész ezred, az egész hadosztály, az egész hadsereg – itt meg ő maga, a felesége és az egyik elletőasszony. A másik a közelben legeltette a juhokat.

A legnehezebb volt az aklot a trágyától megtisztítani és a vadrózsát kivágni. A sövény sűrű volt és tüskés. Tanabaj csizmáját összeszaggatta, katonaköpenyét tönkretette: rongyokban lógott rajta. A kivágott csipkebokrot kötéllel körülkötözték, és úgy vontatták, mivel se lóra nem málházhatták, se az ember nem veheti hátára, olyan szúrós. Átkozódott is Tanabaj; Öt Fák Völgye, de nemhogy fát, még rönköt sem lehetett találni a környéken. Agyongyötörve, verítékben úszva vonszolták azt az átkozott vadrózsát, alapo-

san átboronálta az utat az akolig. Sajnálta Tanabaj az asszonyokat, de mit tehetett? Nyugtalanul dolgoztak. Szűkében voltak az időnek, és az égre is fel kellett olykor pillantani: mi a helyzet odafent? Megindulhat a hóesés, és akkor mindez hiábavaló. Idősebbik lánykáját minduntalan a nyájhoz küldözgette; tudja meg, nem kezdődött-e el az ellés.

A trágya még több problémát jelentett. Annyi volt belőle, hogy fél esztendő alatt sem lehetett volna kihordani. Amikor jó tető alatt fekszik a száraz, ledöngölt juhtrágya, akkor szinte kellemes vele a munka. Összefüggő, tömör darabokban válik el a kihasított réteg. A szárított juhtrágya tüze kellemes és tiszta, mint az arany, annak lángja mellett melegednek a juhászok a téli hidegben. De ha eső verte a trágyát, vagy hó alatt feküdt, mint itt is, akkor nincs keservesebb, mint vele dolgozni. Kényszermunka az. Az idő meg nem vár. Éjjel meggyújtották a kormosan füstölgő lámpásokat, és tovább hordták a hideg, ragadós, ólomnehéz sarat. Már második napja.

A hátsó udvart már telehordták hatalmas trágyakupacokkal, de az akolban még mindig sok volt. Igyekeztek legalább a helyiség egyik sarkát megtisztítani a születendő báránykák részére. De mit jelent egy sarok, amikor az egész akol kevés, hogy minden anyát és bárányt elhelyezzenek benne, hiszen naponta húsz-harminc kisbárány jön majd a világra! „Mi lesz velük?" – csak ez járt Tanabaj fejében, miközben a taligába rakta a trágyát és kihordta, majd visszafelé ment, és így tovább, ide-oda, szünet nélkül, éjfélig, hajnalig. Már kavargott a gyomra. Keze elzsibbadt. Ráadásul még a lámpásokat is elfújta a szél. Szerencse, hogy az elletőasszonyok nem zúgolódtak, ugyanúgy dolgoztak, mint Tanabaj és Dzsajdar.

Elmúlt egy nap, azután még egy és még egy. Ők csak egyre hordták a trágyát, tömködték a lyukakat a tetőn és a falakon. És éjszaka, amint épp az akolból kifelé tolta a taligát, egyszer csak báránybégetést hallott. Az anya visszabégetett válaszul, lábával kapálva. „Elkezdődött!" – ütötte szíven a hang.

– Hallod? – fordult Tanabaj a feleségéhez.

Egyszerre dobták le a trágyával telt taligát, felkaptak egy-egy lámpást, és a karámba rohantak.

Kutattak a lámpások, bizonytalan fényüket a nyájra villantva. Hol van? Lám, ott a sarokban! Az anya már nyalogatta az újszülött vézna, reszkető kis testét. Dzsajdar szoknyája szélébe takarta a kisbárányt. Jó, hogy idejében észrevették, mert ha nem, megfagyott volna itt a karámban. Mint kiderült, odébb ellett még egy anyaállat. Ikreket hozott a világra. Ezeket Tanabaj tette a köpenyébe. Vajúdva feküdt még öt juh, és fojtottan nyöszörgött. Tehát elkezdődött. Reggelre ezek is megellenek. Hívták az elletőasszonyokat. Sorban kivezették a karámból a megellett juhokat, hogy az akol úgy-ahogy megtisztított sarkában helyezzék el őket.

Tanabaj szalmát terített szét a fal mellett, rátette a báránykákat, akik először kóstolgatták anyjuk föcstejét, és zsákokkal letakarta őket. Hideg volt. Beengedte ide az anyákat is. Elgondolkodott, ajkát harapdálta. De mi értelme volt egyáltalában gondolkodni? Csak a remény maradt, hogy talán mégis kialakul. Mennyi dolog, mennyi gond! Legalább szalma lenne elegendő, de az sincs. Ibrahim erre is talál majd elfogadható kifogást. Azt fogja mondani, hogy próbáljon valaki szalmát felhozni a hegyre, úttalan utakon.

Ej, lesz, ami lesz! Elment, hozott egy üveg hígított tintát. Az egyik bárányka hátára kettest mázolt, az ikreket pedig hármassal jelölte meg. Ugyanúgy számozta meg az anyákat. Különben hiába próbálna később eligazodni köztük az ember, amikor majd százával nyüzsögnek. Nyakukon volt, elkezdődött a juhászok pokoljárása!

És hirtelen, hevesen támadt rájuk, mint a háborúban, amikor nincs fegyver a védekezéshez, és jönnek a harckocsik. Az ember meg ott áll a lövészárokban, és nem megy el, mert nincs hová. Két lehetőség van: vagy csodával határos módon kitartani, vagy meghalni a csatában.

Tanabaj reggel a dombtetőn állott, mielőtt a legelőre hajtották volna a nyájat, és némán végignézett minden oldalon, mintha felmérné hadállásait. Silány, semmirevaló volt a védelem. Mégis ki kellett tartani. Innen nem mehettek sehová. A kanyargó kis völgy, elsekélyesedett folyócskájával, meredélyek között húzódott, azok mögött emelkedtek a hegyek, mögöttük a magasabb, hóborította csúcsok. Fehér lejtők fölött köves sziklák feketéllettek, és a vastag jéggel bevont hegygerinceken még a tél volt az úr. Kőhajításnyira

volt tőlük. Csak meg kellett mozdulnia, felhőbe borítani a völgyet, és a kis völgy belefullad a sötétségbe, nem talál rá senki.

Szürke volt az ég, szürke, hideg homály takarta. Talaj menti szél fújt, kihalt volt a vidék. Hegyek és hegyek köröskörül. Hideg szállt a szívre, szorongató aggodalom. Az omladozó akolban pedig már bégettek a báránykák. Most választottak el a nyájtól még tíz anyát, és otthagyták elleni.

A nyáj szép lassan elindult, hogy megszerezze szűkös táplálékát. A legelőn is szemmel kellett tartani őket. Előfordul, hogy a juh semmi jelét nem adja a közeli ellésnek. Azután egyszer csak lefekszik egy bokor mögé, és világra hozza a bárányát. Ha elkerüli az ember figyelmét, könnyen meghűl a kisbárány a csupasz földön, és akkor már akár ne is élne.

Tanabaj sokáig mozdulatlanul állt a dombon. Azután legyintett, és az akol felé vette útját. Ott még mindig tengernyi a munka, legalább egy keveset el kell végezniök.

Azután megérkezett Ibrahim, lisztet hozott – a szemtelen fráter!

– Honnan szerezzek maguknak palotákat? Amilyenek voltak a kolhozban az aklok, olyanok most is. Más nincs. Egyelőre még nem jutottunk el a kommunizmusig.

Tanabaj alig tudta magát türtőztetni, hogy ököllel rá ne rohanjon.

– Mit gúnyolódsz itt? Én a munkámról beszélek, és arra is gondolok. Felelnem kell az állatokért.

– És én, maga szerint, nem arra gondolok? Maga egyetlen nyájért felelős, én pedig mindenért: magáért, az összes többiért, az egész állattenyésztésért. Azt hiszi, nekem könnyű? – és hirtelen, Tanabaj ámulatára, sírva fakadt ez az agyafúrt, alamuszi ember, tenyerébe temette arcát, és könnyek közt motyogta: – Bíróság elé kerülök! Bíróság elé! Sehol semmit sem lehet beszerezni. Az emberek nem vállalkoznak az elletésre, még időlegesen sem. Öljön meg, téppjen darabokra, akkor sem tehetek többet. És ne várjanak tőlem semmit. Hiába, hiába adtam a fejem erre a dologra . . .

Ezzel el is ment. Ugyancsak zavarba esve hagyta ott a jámbor Tanabajt. Többet nem is látták.

Egyelőre az első száz anya ellett meg. Esim és Bektaj nyájában, akik feljebb telepedtek meg a dombon, még nem kezdődött meg az ellés, de Tanabaj már érezte, hogy közeleg a katasztrófa. Ők, ahányan csak voltak, három felnőtt, nem számítva az idősebbik elletőasszonyt, aki most állandóan a nyájat legeltette, és Tanabaj idősebbik lánykáját, alig tudták felfogni, megtörölgetni a báránykákat, anyjuk mellé fektetni őket, s meleget csinálni azzal, ami éppen a kezük ügyébe esett, a trágyát hordták, a rőzsét szedték, alomnak valót gyűjtöttek. És már hallani lehetett a báránykák éhes kiáltásait – kevés volt nekik a tej, kimerültek az anyaállatok, és nem volt mivel felerősíteni őket. No és ami még előttük állott!

Összekeveredett a nappal és az éjszaka, sokasodott a szaporulat, a juhászoknak sóhajtozásra, nyújtózkodásra sem jutott idejük.

Tegnap alaposan megijesztette őket az időjárás. Erős lehűlés következett be hirtelen, felhők kúsztak az égre, kemény hódara hullott. Homályba borult a táj, besötétedett . . .

De hamarosan szétoszlottak a felhők, és felmelegedett az idő. Tavasz, nedvesség érződött a levegőben. „Talán beköszönt a tavasz, adná az isten – gondolta Tanabaj. – Csak tartósan itt maradna, mert nincs annál rosszabb, mint amikor hol erre, hol arra csatangol." Így elmélkedett, miközben hordta a villáján a trágyát.

És eljött a tavasz, csakhogy nem úgy, ahogy Tanabaj várta. Hirtelen jelent meg, éjjel, eső, köd, hó kísérte. Nedves, hideg tömegével tört az akolra, a jurtára, a karámra, az egész vidékre. Patakokkal, tócsákkal lett tele a fagyos, csatakos föld. Átcsurgott az eső a rothadó tetőn, alámosta a falakat, olyan latyak lett az akolban, hogy lakóit a csontjuk velejéig átjárta a hideg. Mindnyájukat talpra ugrasztotta. Csomókba verődve álltak a kisbárányok a vízben, bőgtek az anyák, állva ellettek. Alighogy világra jöttek az újszülöttek, jeges vízzel keresztelte őket a tavasz.

Ideges futkosásba kezdtek lámpásaikkal a köpenyes emberek. Szaladgált Tanabaj is. Mint űzött vadak, úgy szántották a sötétben Tanabaj hatalmas csizmái a pocsolyákat, a trágyalét. Suhogott a köpenye széle, mint a felvert madár szárnya. Rekedten kiabált, magának meg a többieknek:

– A feszítővasat, gyorsan! Lapátot! Ide öntsétek a trágyát! Tömjétek el a víz útját!

Legalább el kellett vezetni valahogy az akolba bezúduló vízáradatot. Ásta a fagyott földet, mélyítette az árkot.

– Világot! Világot ide! Mit bámulsz?

Ködös homállyá lankadt az éj sötétje. Havas eső zuhogott. És nem lehetett megállítani.

Tanabaj a jurtába sietett. Meggyújtotta a lámpást. Itt is becsepegett a víz mindenhol. De nem úgy, mint az akolban. A gyerekek aludtak, takarójuk átnedvesedett. Tanabaj felnyalábolta a gyerekeket, az ágyukkal együtt a sarokba húzta őket, hogy minél több helyet szabadítson fel a jurtában. Nemezdarabot dobott a gyerekekre, hogy takarójuk felülről át ne ázzon, majd kiszaladt, és átkiáltott az asszonyoknak az akolba:

– Hozzátok a bárányokat a jurtába! – és ő maga is odaszaladt.

De hány juh fért el a jurtában? Néhány tucat, nem több. És a többit hova teszik? De legalább mentik, ami menthető.

No lám, már reggel van. S az égi csatornák vég nélkül ontották az esőt, havat. Hol csendesedett kissé, majd újra rázendített, hol eső, hol hó, hol eső, hol megint hó . . .

A jurtát zsúfolásig megtöltik a bárányok. Szünet nélkül bőgnek. Árad a bűz. A saját holmijukat egy helyre rakták össze, egy halomba, letakarták ponyvával, és ők maguk átköltöztek a sátorba, az elletőasszonyokhoz. A gyerekek fagyoskodnak, sírnak.

Elkövetkeztek a pásztorélet gyásznapjai. Tanabaj átkozza sorsát. Lehord a világon mindent és mindenkit. Nem alszik, nem eszik, ereje fogytáig bajlódik a csuromvizes juhokkal, a dermedt kisbárányokkal. Már javában kaszálja őket a halál az áporodott levegőjű akolban. Nem volt nehéz ide beférkőznie, bejöhetett, ahol csak akart. A ledőlt tetőn, az üvegezetlen ablakokon, az üres ajtótokon keresztül. Megjelent, és elkezdte kaszálni a kisbárányokat és a legyengült anyaállatokat. Kihordja a juhász az elkékült tetemeket, többet is egyszerre, és ledobja az akol mögött.

A szabadban, a karámban pedig eső veri és hó lepi a hasas, mindenórás anyajuhokat. Maholnap megellenek ezek is.

Áznak, vacog a foguk. Csomókban lóg a nedves gyapjuk, csomókban . . .

Nem akarnak a juhok kimenni már a legelőre. Micsoda legelő az, ilyen fagyban, ilyen latyakban? Az öreg elletőasszony zsákot húz a fejére, úgy tereli, hajtja őket, azok meg futnak visszafelé, mintha maga az édenkert várna itt rájuk. Az asszony sír, összetereli a jószágot, újra kihajtja, de a juhok újra visszaszaladnak. Tanabaj dühösen kiront. Legszívesebben bottal verné ezeket az ostoba juhokat, de hiszen mindenórás, vemhes állatok. Hívja a többieket, és mindnyájan együtt, üggyel-bajjal kihajtják a nyájat a legelőre.

Amióta ez a nyomorúság elkezdődött, Tanabaj elvesztette időérzékét, nem tudta számon tartani a szeme előtt pusztuló szaporulatot sem. Többnyire kettesével, hármasával születtek a báránykák, és ez a gazdagság mind kárba veszett. Egész munkájuk mind hiábavaló volt. Világra jöttek a báránykák, és még ugyanaznap kimúltak a latyakban, a trágyalében. Az életben maradottak pedig köhögtek, krákogtak, hasmenéssel kínlódtak, bemocskolták egymást. Az elárvult anyák bőgtek, lökdösődtek, a vajúdókat taposták. Volt ebben valami természetellenes, valami iszonyatos. Mennyire szerette volna Tanabaj, ha kissé lelassul ez a hirtelen szaporodási vágy! Szeretett volna rákiáltani azokra az ostoba juhokra: „Hagyjátok abba! Ne szüljetek! Hagyjátok abba!"

De az anyák, mintha összeesküdtek volna, egyik a másik után ellett, egyik a másik után, egyik a másik után . . .

És Tanabaj lelkében szörnyű harag támadt. Fekete gyűlölet áradt komor tekintetéből mindazok iránt, akik ezt cselekedték, gyűlölte a rohadó aklot, a juhokat, önmagát, az életét, mindazt, aminek a kedvéért úgy vergődött itt, mint a szárazra vetett hal.

Valami eltompulásféle lett úrrá rajta. Betege volt a saját gondolatainak, egyre hessegette őket, de azok nem tágítottak, a lelkébe férkőztek, az agyába kúsztak: „Miért van mindez? Kinek kellett ez? Minek tenyésztünk juhokat, ha nem tudjuk őket megtartani? Ki itt a bűnös? Kicsoda? Felelj, Tanabaj, kicsoda? Te és a hozzád hasonló fecsegők. »Mert mi – úgymond – mindent fellendítünk, elérünk, túlszárnyalunk, mindenre szavunkat adjuk.« Szépen beszélni, azt tu-

dunk! Lám, most fellendíthetjük a vállunkra a döglött juhokat, és kihordhatjuk őket. Kivonszolhatjuk ott azt az anyát, amelyik ott múlt ki éppen, abban a tócsában. Most megmutathatod, ki vagy."

És különösen éjjel, amikor térdig járt a sárban és a juhvizeletben, olyankor fulladozott Tanabaj keserű sértődöttségében. Ó, azok az álmatlan éjszakák ellés idején! Lába alatt a megsavanyodott trágya, fejére esik az eső. Szél jár az akolban, akár a szabad mezőn, elfújja a lámpást. Tanabaj tapogatózva jár, botladozik, négykézláb mászik, hogy agyon ne nyomja az újszülötteket, végül megleli a lámpást, meggyújtja, és annak fényében megpillantja a saját püffedt, fekete kezét, amelyet bemocskolt a trágya és a vér.

Már régen nem nézett tükörbe. Nem tudja, hogy megőszült, sok évet öregedett. És azt sem, hogy mostantól a neve: „öreg". Nem ért rá, nem jutott ideje, hogy saját magával foglalkozzék. Evésre, mosdásra nincs idő. Se magának, se a többieknek nem hagyott egy perc nyugtot. Látta, hogy a teljes katasztrófa felé haladnak, hát lóra ültette a fiatalabbik elletőasszonyt.

– Vágtass, keresd meg Csorót. És mondd neki, hogy jöjjön azonnal. És ha nem jön, üzenem neki: a szemem elé ne kerüljön!

Estére visszatért az asszony, elkékülve, bőrig ázva lerogyott a nyeregből.

– Beteg, Tanake. Ágyban feküdt, és azt mondta, hogy egy-két napon belül, ha holtan is, de eljön.

– Hogy vinné el a nyavalya! – szitkozódott Tanabaj.

Dzsajdar szerette volna rendreutasítani, de nem merte. Nem lehetett.

Harmadnapra világosodni kezdett az idő. Kénytelen-kelletlen szétoszlottak a felhők, a hegyekbe húzódott a köd. Elcsendesedett a szél. De már késő volt. A mindenórás juhok úgy lesoványodtak ez alatt a néhány nap alatt, hogy rossz volt rájuk nézni. Csupa sovány ság, csak áll felfújt hasával, négy vékonyka lábán. Miféle dajkák lesznek ezek? Hát a megellett juhok és az életben maradt báránykák kihúzzák-e a nyárig, és rendbe jönnek-e a friss, zöld fűtől? A nyavalya előbb-utóbb végez velük. De ha mégse, hát korcs lesz: se gyapjút, se húst nem várhatnak tőle . . .

Alighogy kiderült az idő, újabb csapás érte őket: az olvadó hó ráfagyott a földre. Jégkéreg keletkezett. Délre azonban felengedett. Tanabaj megörült: talán sikerül még valamennyit megmenteni belőlük. Ismét kézbe kerültek a lapátok, villák, talicskák. Akármilyen keveset végeznek, de utat kell csinálni, különben egy lépést sem tudnak tenni. Ezzel azonban nem sokáig foglalatoskodhattak. Meg kellett etetni az árva szopós báránykákat, a kicsinyüket vesztett anyák tőgyére tették őket. De azok nem engedték, nem fogadták el az idegen kicsinyeket. A kisbárányok döfölődnek, tejet kérnek. Hideg szájacskájukkal az ember ujja után kapnak, azt szopják. Ha eltolják őket, akkor a köpenyek piszkos csücskét szopják. Enni akarnak. Sírva futnak gondozóik után, csapatostól.

Sírhat akár, vagy megszakadhat. Mennyit követelhet még ezektől az asszonyoktól és kicsi lányától? Alig állnak már a lábukon. Hány napja már, hogy meg se száradt rajtuk a köpeny? Sohasem szól rájuk Tanabaj. Csak egyetlenegyszer nem bírta ki. Az öregasszony délben a karámba hajtotta a juhokat, segíteni akart Tanabajnak. A férfi felugrott, hogy megnézze, mi történik ott. Odanéz, és elönti a forróság: állnak a juhok, és egymás gyapját nyalják. Azt jelenti ez, hogy az éhhalál fenyegeti a nyájat. Kiszaladt, és rátámadt az asszonyra:

– Nem látsz a szemedtől? Miért hallgatsz? El innen! Hajtsd ki a nyájat. Ne hagyd őket megállni! Ne hagyd, hogy a gyapjukat rágják. Csak menjenek. Egy percre se álljanak meg. Különben megöllek!

És megint egy újabb csapás: az egyik anya nem akar tudni ikreiről. Döfködi őket, nem engedi közel magához, félrerúgja a kicsinyeket. Azok meg odamásznak, elesnek, sírnak. Ilyesmi is előfordul, amikor az önfenntartás könyörtelen törvénye lép érvénybe, amikor az anya ösztönösen megtagadja szopós báránykáitól a tejet, hogy ő maga életben maradjon, mert szervezete nem képes másokat táplálni. Olyan ez, mint a járvány. Elég, ha egyetlen juh példát mutat, máris követni kezdi mind. Megijedt Tanabaj. Kislányával kihajtották az éhségtől megvadult anyát két bárányával az udvarra a karámhoz, és kényszerítették, hogy táplálja kicsinyeit. Először Tanabaj tartotta az anyát, és kis-

lánya helyezte alá a bárányokat. De az anya forgolódott, fészkelődött. A kislánynak sehogyan sem sikerült a dolog.

– Apa, nem tudnak ezek szopni.

– Dehogynem tudnak, csak te vagy ügyetlen.

– Nem, oda nézz, elesnek. – A kislány már-már sírva fakad.

– No, fogd te, majd én megpróbálom.

De ugyan mennyi ereje van egy kicsi lánynak? Alighogy Tanabaj a tőgyekhez igazította a báránykákat, alighogy szopni kezdtek, a juh kitépi magát, fellöki a kislányt, és elszalad. Tanabaj elvesztette a türelmét. Pofon vágta a lányát. Soha nem verte a gyerekeket, és most megtette. A kislány szepegett. Tanabaj fogta magát és otthagyta. Fütyült mindenre, és elment.

Járt egyet, majd visszatért, nem tudta, hogy kérjen bocsánatot a kislánytól, de az már futott elébe:

– Apa! Megtűrte őket! Mamával alátettük a kisbárányokat. Már nem kergeti őket!

– Jól van, kislányom. Ügyesek vagytok.

Mindjárt könnyebb lett a lelke. Mintha már túl lennének a nehezén. Talán még sikerül is megtartani, ami megmaradt. Nézzük csak, az idő is jóra fordul. Hirtelen még beköszönt az igazi tavasz, és elmúlnak a juhász gyásznapjai? Ismét munkához lát. Dolgozni, dolgozni, dolgozni: csak így lehet, csak ebben rejlik a menekülés . . .

Eljött a számadó, fiatal lovas legény. No végre. Kérdi, hogy és mint. Tanabaj szerette volna elzavarni valahová. De ugyan mit tehet ő az egészről?

– Eddig hol voltál?

– Hol lettem volna? A nyájakat jártam. Nem győzöm, egyedül vagyok.

– Hogy állnak a többiek?

– Semmivel sem jobban. Ez a három nap sokat elvitt.

– Mit mondanak a juhászok?

– Mit mondanának? Szitkozódnak. Egyik-másik beszélni sem akar. Bektaj kizavart az udvarból. Dühöngve jár-kel, nem lehet a közelébe se menni.

– Igen. Bizony, én lélegzethez sem jutottam, nem volt időm, hogy beszaladjak hozzá. No és te?

– Én? Én számadó vagyok.

– Aztán kapunk-e valami segítséget?

– Kapnak. Azt beszélik, Csoró kijött. Elindított egy szekér szénát, szalmát, az istállóból mindent elvittek; inkább a lovak dögöljenek meg, azt mondja. No meg azt is beszélik, hogy a szekér elakadt valahol, mert rosszak az utak.

– Az utak! És eddig mit gondoltak? Minálunk örökké így megy. Ennek a szekérnek is mi értelme most már? No de eljutok én még hozzájuk! – fenyegetőzött Tanabaj. – Te meg ne kérdezősködj. Menj, nézz körül, számolj és írd fel. Nekem már mindegy. – És félbeszakítva a beszélgetést, az akolba ment az ellésre ügyelni. Ezen a napon is megellett vagy tizenöt anyajuh.

Ment Tanabaj, szedegette a szaporulatot, s látja, hogy a számadó valami papírt dug az orra alá.

– Írd alá a jegyzőkönyvet az elhullásról.

Aláírta, meg se nézte. Úgy megnyomta a ceruzát, hogy beletörött a hegye.

– Viszontlátásra, Tanake. Üzen valamit? Mondja csak bátran.

– Nincs mit mondanom. – De azután visszahívta a legénykét. – Térj be Bektajhoz. Azt üzenem neki: holnap ebédidő tájban beszaladok hozzá . . .

De kár volt nyugtalankodnia. Bektaj megelőzte. Ő maga jött, de hogyan! . . .

Azon az éjszakán ismét feltámadt a szél, havazott is, igaz, nem nagyon sűrűn, de reggelre fehérbe borította a földet. Belepte a karámban a juhokat is, amelyek lábon töltötték az egész éjszakát. Nem fekszenek le mostanában. Csoportba verődve állnak, mozdulatlanul és közömbösen minden iránt. Túlságosan sokáig tart az éhezés, túlságosan sokáig harcol a tavasz a téllel.

Az akolban hideg volt. Az esőmosta tetőn keresztül behullottak a hópelyhek, lámpások ködös fényében kavarogtak, és lebegve ereszkedtek alá az összeverődött anyajuhokra és bárányokra. Tanabaj szüntelenül ott járkált a juhok között, teljesítette kötelességét, mint a katona, aki temetési paranccsal járja a csatateret, ütközet után. Már hozzászokott súlyos gondolataihoz, felháborodása néma dühvé érett. Kölöncként nehezedett lelkére ez a düh, és nem hagyta ösz-

szeroppanni. Jött, ment, csizmái cuppogtak a trágyalében, és ezekben az éji órákban fel-felidézte elmúlt életét.

Pásztorgyerek volt valamikor. Bátyjával, Kulubajjal, egyik rokonuk juhait legeltették. Amikor kitelt az esztendő, kiderült, hogy csupán a betevő falatért dolgoztak. Rászedte őket a gazda. Még szóba sem akart állni velük. Úgy mentek el, lábukon elrongyolódott bocskorral, szánalmas koldusarisznyával a hátukon, üres kézzel. Elmenőben Tanabaj megfenyegette a gazdát: „Ezt még megemlegeted, ha felnövök!" De Kulubaj nem szólt semmit. Öt évvel idősebb volt Tanabajnál, tudta, hogy ezzel nem ijeszti meg a gazdát. Más dolog, ha maga is gazda lesz, jószágot, földet szerez. „Ha gazda leszek, sose bántom a bérest" – mondta már akkor. Ezzel el is váltak. Kulubaj pásztornak ment egy másik bej szolgálatába, Tanabaj meg elszegődött béresnek Alekszandrovkába, egy Jefremov nevű orosz telepeshez. Nem volt gazdag paraszt, egy pár ökör, egy pár ló, saját szántó volt a vagyona. Gabonát vett. A búzát a hengermalomba hordta, a közeli városkába, Aulie-Atába. Ő maga hajnaltól vakulásig dolgozott, Tanabaj többnyire az ökrök, lovak után járt. Szigorú gazda volt, de igazságosságához nem fért kétség. Megfizette, ami járt. Az akkori kirgiz szegényparasztok, akiket jobb módú atyafiaik örökösen kizsákmányoltak, szívesebben szegődtek orosz gazdákhoz. Tanabaj megtanult oroszul, a fuvarral együtt bejárt Aulie-Atába, látott egy kis világot. Ott már érett a forradalom. És felfordult minden, fenekestül. Eljött a tanabajok ideje.

Visszatért az aulba Tanabaj. Más élet kezdődött. Elragadta, megszédítette őket. Olyan hirtelen jött minden: egyszerre kaptak földet, szabadságot, jogot. Tanabajt beválasztották a béresek bizottságába. Csoróval azokban az években került össze. Művelt ember volt, az ifjúságot tanította a betűvetésre, szótagolva olvasásra. És Tanabajnak nagy szüksége volt írásra, olvasásra, hogyisne, hiszen bizottsági tag. Belépett a Komszomol-sejtbe. Itt is egyek voltak Csoróval. A pártba is együtt léptek be. Minden ment szépen a maga útján, a szegények felülkerekedtek. S amikor megkezdődött a kollektivizálás, Tanabaj szívvel-lélekkel támogatta az ügyet. Ki harcoljon az új paraszti életért, ha nem éppen ő? Azért, hogy minden, a föld, a jószág, a munka, az álmok

közkinccsé váljanak. Le a kulákokkal! Könyörtelen, viharos idők jártak. Nappal a nyeregben, éjjel gyűléseken, értekezleteken. Összeállították a kuláklistát. A bejeket, a mullákat és a többi gazdagot kiszórták, mint a gyomot a veteményesből. Meg kellett tisztítani a földet a gaztól, hogy az új hajtások felnövekedjenek. Kulubaj is kuláklistára került. Az idő alatt, míg Tanabaj lóháton száguldott, értekezett, gyűlésezett, bátyja szépen összeszedte magát. Özvegyasszonyt vett el, akadt gazdaság is. Jószágra is szert tett, juh, tehén, egy pár ló, kanca meg csikó, eke, borona meg minden volt ott, ami hozzá jár. Aratáskor munkásokat szegődtetett. Nem lehetett azt mondani, hogy meggazdagodott, de szegény sem volt. Keményen élt, keményen dolgozott.

A faluszovjet értekezletén, amikor Kulubajra került a sor, Csoró ezt mondta:

– Rajta, elvtársak, gondoljuk át a dolgot. Kulák vagy nem kulák? Az ilyen emberek, mint Kulubaj, hasznára válnának a kolhoznak is. Hiszen ő maga a szegényparasztok közül való. Ellenséges agitációt nem fejtett ki.

Különféleképp vélekedtek az emberek. Voltak mellette is, ellene is. Aztán Tanabajra került a sor. Mogorván ült, komoran, mint egy holló. Bár féltestvére Kulubaj, de mégiscsak testvér. A testvére ellen kell cselekednie. Békességben éltek, bár ritkán találkoztak. Mindegyiket elfoglalta a saját dolga. Azt mondaná: „ne bántsátok", de akkor hogy viselkedjék a többiekkel – mindenkinek akad védelmezője, atyafija. Ha azt mondja, határozzanak nélküle, azt gondolják, kibúvót keres.

Az emberek várták, mit mond. És ettől a várakozástól Tanabajban felülkerekedett a keménység:

– Te mindig így viselkedsz, Csoró! – szólalt meg, felállva. – Az újságokban sokat írnak az elméleti emberekről, hogy is nevezik őket . . . „intelligencia". Te is ezek közé tartozol. Örökösen kételkedsz, félsz, nehogy így meg nehogy úgy . . . Mire való ez a habozás? Ha egyszer a listán szerepel, hát kulák! És nincs kegyelem! A szovjethatalomért feláldoznám az apámat is. Ne zavarjon benneteket, hogy a testvérem. Ha ti nem, hát majd én felszámolom.

Kulubaj eljött hozzá másnap. Tanabaj hidegen fogadta, nem nyújtott kezet.

– Miért tesztek engem kuláklistára? Hiszen együtt voltunk bojtárgyerekek! Vajon nem együtt hajított ki bennünket a bej a portájáról?

– Az már nem számít. Te magad is bej lettél.

– Miféle bej lettem én? Saját munkámmal szereztem mindent. De nem sajnálom. Vegyétek el az egészet. De miért kell engem meghurcolni a kulákok között? Nem félsz az istentől, Tanabaj?

– Mindegy. Osztályellenség vagy. Likvidálunk, hogy felépíthessük a kolhozt. Az utunkban állsz, hát félreteszünk . . .

Ez volt az utolsó beszélgetésük. Már húsz esztendeje egyetlen szót sem váltottak egymással. Amikor Kulubajt Szibériába küldték, mennyi szóbeszéd, mennyi pletyka járta az aulban!

Mindenfélét összefecsegtek. Még olyasmit is kitaláltak, hogy amikor Kulubajt kidobták az aulból két lovas milicista kísérete mellett, csak ment, lehajtott fejjel, sehová sem nézett, senkitől sem búcsúzott. Az ault elhagyván, átvágtak a földeken át vezető úton, és itt egy helyütt Kulubaj rávetette magát a fiatal búzára, a kolhoz első vetésére, és gyökerestől tépkedte ki és taposta és törte, mint a csapdába esett vadállat. Kísérői, úgymond, csak erőszakkal boldogultak vele, és továbbhajtották. Elmenőben azt mondták, keservesen zokogott, és átkozta Tanabajt.

Tanabaj nem nagyon hitte ezt. „Ellenséges fecsegés, csak zaklatni akarnak vele. De a fészkes fenét fogok én nekik bedőlni!" – bizonygatta saját magának.

Azután közvetlen aratás előtt egyszer körbejárta a földeket, gyönyörködött – abban az évben derekas termés ígérkezett, dicsőségükre vált, kalász kalász mellett büszkélkedett –, és rátalált a búzában arra a helyre, ahol Kulubaj vergődött kétségbeesetten, ahol letaposta és gyökerestől tépte ki a fiatal életet. Körös-körül falként magasodott a búza, itt meg mintha bikák viaskodtak volna, minden letaposva, letörve, kiszáradva, labodával benőve. Amint meglátta Tanabaj, megállította lovát.

– Ó, te gazember! – suttogta, és forrt benne a düh. – A kolhoz kenyerére emelted a kezed! Tehát az vagy, kulák vagy! De ugyan ki is vagy? Most már senki vagy! . . .

Sokáig állt ott, hallgatagon és komoran, súlyos gondola-

tokkal a fejében, majd megfordult, és vissza sem nézve, ellovagolt. Ezután sokáig elkerülte azt a rossz emlékű helyet, amíg le nem aratták a gabonát, és a tarlóföldde egyenlővé nem lett a jószág patái alatt.

Kevesen vették védelmükbe akkor Tanabajt. Többnyire elítélték: „Isten őrizzen az ilyen testvértől. Akkor már jobb magányosnak lenni." Volt, aki egyenesen a szemébe vágta ezt. Őszintén szólva, elpártoltak akkoriban tőle az emberek. No, nem nyíltan, de amikor az ő jelöltségére kellett szavazniok, inkább tartózkodtak. Így lassan-lassan kimaradt az aktívából. És hiába mentegette magát azzal, hogy a kulákok felgyújtották a kolhozokat, lövöldöztek – ami a legfontosabb, a kolhoz megéledt, a dolgok évről évre jobban mentek. Egészen más élet köszöntött rájuk. Nemhiába történt akkor minden.

Felidézte Tanabaj a múltat a legapróbb részletekig. Mintha egész élete ott maradt volna, abban a csodálatos időszakban, amikor erőre kaptak a kolhozok. Ismét eszébe jutottak az akkori idők dalai a „piros kendős élmunkáslányról", felidézte a kolhoz első másfél tonnás teherautóját, és azt, hogyan állt éjszaka fönt a kocsiban, vörös zászlóval a kezében.

Bolyongott Tanabaj éjjel az akolban, teljesítette szomorú kötelességét, és keserű gondolatokon rágódott. Miért hull most minden széjjel az eresztékek mentén? Talán tévedtek, nem oda jutottak, rossz úton haladtak? De ez lehetetlen. Az út helyes volt. Hát akkor? Eltévedtek? Letértek a helyes útról? Mikor és hogyan? Lám, most munkaverseny van – felírták a vállalásokat, és többé senkit sem érdekel, hogy ő itt van, és mi van vele. Azelőtt ott volt a piros és a fekete tábla: mennyit vitáztak nap mint nap: ki kerüljön a piros táblára és ki a feketére! Ezt komolyan vették az emberek. Most azt mondják, mindez túlhaladott, idejét múlta. És mi van helyette? Üres szóbeszéd, ígéretek. De valójában semmi. Miért van ez így? Kit hibáztassanak érte?

Tanabajt egészen elgyötörték ezek a kínzó gondolatok. Közöny, eltompulás kerítette hatalmába. A munka kihullott a kezéből. Feje fájt. Aludni vágyott. Látta, hogy a fiatalabbik elletőasszony a falnak támaszkodik. Látta, hogy lecsukódik gyulladt szeme, küzd az álmossággal, és lassan

csúszni kezd lefelé, majd leül a földre, és fejét térdére hajtva elalszik. Nem ébresztette fel. Ő is a falnak támaszkodott, csúszni kezdett lefelé, és semmit sem tudott tenni a vállára nehezedő súly ellen, amely húzta, egyre húzta lefelé . . .

Fojtott kiáltás ébresztette fel, és egy tompa ütődés. Ijedten nyüzsgő juhok toporogtak a lába körül. Felugrott, nem értette, mi történt. Már sötétedett.

– Segíts, Tanabaj! – hívta a felesége.

Az elletőasszonyok odafutottak hozzá, és ő a nyomukban. Nézi: a tetőről leszakadt szarufa ráesett a feleségére. A szétázott falból kiugrott a fa egyik vége, és a tetőszerkezet beomlott az elrohadt gaz súlya alatt. Hirtelen mintha kitörölték volna az álmot Tanabaj szeméből.

– Dzsajdar! – kiáltott, vállával a szarufa alá csúszott és felrántotta.

Dzsajdar kimászott a gerenda alól, és feljajdult. Az asszonyok siránkoztak, és tapogatni kezdték. Tanabaj eltolta őket. Ijedtségében nem is gondolkodott, reszkető kezei a vattakabát alatt Dzsajdar testét tapogatták.

– Mi van veled?

– Jaj, a derekam, a derekam!

– Megsérült? No, gyerünk! – Egy pillanat alatt ledobta magáról a köpenyt, a hátára tették Dzsajdart, és kivitte az akolból.

A sátorban megnézték. Kívülről semmi sem látszott. De alaposan megütötte magát. Mozdulni sem tudott.

Dzsajdar sírva fakadt.

– Most mi lesz? Dologidőben így járni! Mi lesz veletek?

„Ó, istenem! Örülni kell, hogy életben maradt – egyre ez járt Tanabaj fejében. – Vigye az ördög ezt a munkát! Csak te felépülj, szegénykém . . ."

Tanabaj simogatni kezdte Dzsajdar fejét.

– Ugyan, Dzsajdar, nyugodj meg. Az a fontos, hogy te lábra állj. Minden egyéb ostobaság, majd csak boldogulunk valahogy . . .

Erre mindnyájan felocsúdtak, és egymás szavába vágva igyekeztek meggyőzni és megnyugtatni Dzsajdart. Mintha megkönnyebbült volna ettől. Könnyei közt elmosolyodott.

– Jól van már, csak ne haragudjatok, hogy így történt.

Nem fekszem sokáig. Két nap alatt lábra állok, meglátjátok.

Az asszonyok hozzáfogtak Dzsajdar ágyának megvetéséhez, és tüzet gyújtottak. Tanabaj visszament az akolba. Még mindig alig tudta elhinni, hogy elvonult fejük felől a szerencsétlenség.

A reggel fehéren köszöntötte őket, friss, puha hótakaróval. Az akolban Tanabaj talált egy döglött anyajuhot, agyonnyomta a szarufa. Az imént észre sem vették. Szopós báránya pofácskájával a kimúlt állat tőgyét döfködte. Még szörnyűbb érzés fogta el Tanabajt, és még jobban örvendett, hogy felesége életben maradt. Fogta az elárvult báránykát, ment más anyát keresni neki. És azután, támaszt állítván a szarufa alá és a fal tövébe, egyre az járt a fejében, hogy át kellene menni és megnézni, mi van a feleségével.

Kilépett, és a közelben juhnyájat pillantott meg, amely lassan botorkált a hóban. Miféle jövevény pásztor hajtja őket erre? Összekeverednek a juhok, ezt így nem szabad! Tanabaj kiment, hogy figyelmeztesse az idegen pásztort, rossz helyre tévedt.

Közelebb érve, meglátta, hogy Bektaj tereli a nyájat.

– Hé, Bektaj, te vagy az?

Amaz nem válaszolt. Némán odahajtotta a nyájat, bottal verte a juhok hátát. „Hogy bánhat így mindenórás anyaállatokkal?" – háborodott fel Tanabaj.

– Honnan jössz? Hová tartasz? Isten hozott.

– Onnan jövök, ahol már nem vagyok. És hogy hová megyek, azt magad is láthatod – ezzel Tanabaj felé indult, derekán szorosan megkötött öv, mellén köpenye alá dugta kesztyűjét.

Botját a háta mögött tartva, pár lépésnyire megállt, de nem köszönt. Dühöset köpött, és a köpést a hóba taposta. Hátravetette a fejét. Fekete volt a képe, csupa szőr, mintha odaragasztották volna a szakállt szép fiatal arcára. Vörös szemę gyűlölettel és kihívón meredt elő összevont szemöldöke alól. Még egyet köpött, hideglelősen megragadta a botot, és fenyegetően rázta a nyáj felé.

– Nesze, itt vannak. Ha akarod, számold meg, ha nem akarod, ne számold. Háromszáznyolcvanöt darab.

– Minek számolnám?
– Elmegyek.
– Hogyhogy elmégy? Hová?
– Valahová.
– Nekem meg mi közöm ehhez?
– Te patronálsz.
– No és? Állj meg! Hova mész? – Tanabaj csak most fogta fel, mit eszelt ki a pártfogoltja. Hirtelen rosszullét fogta el, és elöntötte a forróság a fejébe tóduló vértől.
– Hogyhogy? – morogta elveszetten.
– Úgyhogy. Elegem van. Meguntam. Torkig vagyok ezzel az élettel.
– Érted te, mit beszélsz? Maholnap megkezdődik nálad az ellés. Hogyan tehetsz ilyet?
– Ha velünk ezt tették, mi is megtehetjük. Isten veled! – Bektaj megforgatta feje fölött a botot, és teljes erejéből elhajította, majd folytatta útját.
Tanabaj dermedten, némán állt. Nem talált szavakat. Amaz pedig csak ment, lépkedett, vissza sem nézett.
– Gondold meg, Bektaj! – futott utána. – Nem teheted! Gondold meg. Hallod?
– Menj innen! – fordult vissza hirtelen Bektaj. – Te gondold meg. Én élni akarok, emberi módon élni. Semmivel sem vagyok rosszabb másoknál. Én is tudok dolgozni a városban, fizetésért. Miért pusztuljak el én is a juhokkal együtt? Takarmány nélkül, akol nélkül, jurta nélkül, még fedél sincs a fejem felett. Menj innen! Menj csak, törd magad, fulladj bele a trágyába. Nézz a tükörbe, mi lett belőled. Itt döglesz. Neked ez is kevés. Még szólamokat hangoztatsz! Másokat is magaddal akarsz rántani. A fenét! Elegem volt ebből! – És lépkedett, olyan erővel taposta a szűz havat, hogy lábnyomai egy szempillantás alatt megfeketedtek, és elöntötte őket a víz . . .
– Bektaj, hallgass rám! – szaladt utána Tanabaj. – Mindent megmagyarázok!
– Nekem ne magyarázz. Keress magadnak más bolondot.
– Állj meg, Bektaj. Beszéljük meg a dolgot.
De a fiú továbbment, nem akarta meghallgatni.
– Bíróság elé kerülsz!

– Még a bíróság is jobb, mint így élni! – vágott vissza Bektaj, és többé vissza sem fordult.

– Te dezertőr!

A legény kilépett.

– Az ilyeneket a fronton agyonlövik.

A legény csak lépkedett előre.

– Megállj, ha mondom! – Tanabaj elkapta a kabátja ujját.

Bektaj kitépte a karját, és továbbment.

– Nem engedlek el, nincs jogod elmenni! – Tanabaj megragadta a vállát, és ekkor hirtelen szemébe villant a környező dombvonulat, majd elsötétült a szeme előtt a világ. Elesett az állkapcsára mért váratlan ütéstől.

Amikor szédülő fejét felemelte, Bektaj alakja már eltűnt az emelkedő mögött.

A hóban fekete lábnyomok magányos láncolata követte.

– Elveszett a fiú, elveszett! – nyögött fel Tanabaj, és négykézlábra emelkedett. Keze a hóba és a sárba mélyedt. Azután felállt.

Nagyot sóhajtott, majd összeterelte Bektaj nyáját, és csüggedten behajtotta a magáéhoz.

17

Két lovas hagyta el az ault, a hegyek felé tartottak. Az egyik pej lovon, a másik sárgán lovagolt. Feszes csomóba kötötték fel a lovak farkát, hosszú út állt előttük. Cuppogott a sárral keveredett hó, cseppekben és darabokban fröcskölt a lovak patái alatt.

Gülszári rövidre fogott kantárszáron, energikus léptekkel haladt. Sokat vesztegelt a poroszka ló, míg gazdája otthon betegeskedett. De most mégsem a gazdát vitte, hanem egy bőrkabátos ismeretlent, aki a bőrkabát felett nyitott, vízhatlan köpenyt viselt. Ruházatának festék- és gumiszaga volt. Csoró mellette lovagolt egy másik lovon. Átengedte poroszka lovát a kerületből ideérkezett elvtársnak – így történt. Gülszárinak a maga részéről teljesen mindegy volt, hogy ki ül a hátán. Mióta a ménesből elhozták, s régi gazdájától meg kellett válnia, sokan lovagoltak rajta. A legkülön-

bözőbb emberek, jók, rosszak egyaránt. Voltak köztük könnyű lovasok, meg olyanok is, akik kellemetlenek a nyeregben. Fenegyerekek keze alá is került már. Azok csak igazán gonoszak! Meghajszolják a lovat, majd hirtelen lefékezik a zablával, és ágaskodásra kényszerítik, újra vágtába hajszolják, és megint megállítják hirtelen. Az ilyen fickó maga sem tudja, mit tegyen, csak hogy mindenki észrevegye, hogy ő a poroszka lovon lovagol. Mindent megszokott már Gülszári, csak az istállóban ne kelljen gyötrődve álldogálnia. Még élt benne a régi szenvedély, futni, futni, futni. S hogy kit visz, az teljesen mindegy volt neki. A lovasnak azonban korántsem volt közömbös, hogy milyen lovon járt. Ha a sárga poroszka lovat átengedték neki, ez azt jelentette, hogy tisztelik, tartanak tőle. Szép, erős állat Gülszári. Nyugodt, biztonságos lovaglás esik a hátán.

Gülszárin ezúttal Szegizbajev kerületi ügyész lovagolt, akit teljhatalmú megbízottként küldtek a kolhozba. A kolhoz párttitkára kísérte – ez is a megtiszteltetés jele volt. Hallgat a kolhoz párttitkára, bizonyára fél: rosszul áll a juhtenyésztés ügye, kivált a szaporulat dolgában. Nagyon rosszul áll. No, hát hadd hallgasson. Hadd féljen. Minek is kezdene vele üres társalgásba, a beosztott legyen csak bátortalan a felettesével szemben. Különben nem lesz rend. Még akadnak olyanok, akik közvetlenek alárendeltjeikkel, de azután éppen ezektől kapnak olyan fricskát, hogy csak úgy porzik. A hatalom nagy dolog, nagy felelősség, nem minden embernek való.

Ilyen gondolatok foglalkoztatták Szegizbajevet, miközben a poroszka ló lépteinek ütemére ringott a nyeregben. Nem volt kifejezetten rossz hangulatban, bár ellenőrzésre indult a juhászokhoz, és tudta, hogy nem sok jóra számíthat. A tél összeakaszkodott a tavasszal, és most nem eresztik egymást, ám ebben a viaskodásban a juhok húzzák a rövidebbet – pusztul a fiatalja, pusztulnak a legyengült anyák, és nincs mit tenni ellene. Hisz minden évben ugyanez a helyzet. De ha egyszer őt mint megbízottat kiküldték ide, az azt jelenti, hogy valakit felelősségre kell vonnia. És a lelke mélyén tisztában volt azzal is, hogy ez a magas elhullási arányszám még jól jöhet neki a kerületben. Végül is a kerületi ügyész, a pártbizottság szürke tagja, nem felelős az állattenyésztés-

ben uralkodó állapotokért. Azért az első titkár a felelős. Új ember, nemrég van a kerületben, hadd tartsa a hátát. És ő, Szegizbajev, majd még meglátja. Hadd vizsgálgassák odafönt, nem tévedtek-e, amikor kívülről küldtek párttitkárt. Bosszantotta Szegizbajevet ez az eset, nem tudott belenyugodni, hogy őt kihagyták. Már régóta itt van az ügyészségen, nemegyszer bizonyságot tett a tehetségéről. De nem baj, vannak jó barátai, akik majd támogatják alkalomadtán. Ideje, hogy áttérjen a pártmunkára, eleget ült már az ügyészi karosszékben ... De jófajta ez a poroszka ló, himbál, mint egy hajó, sár, latyak oda se neki. A párttitkár lova már iszamos a verejtéktől, s a poroszka ló még alig párállik ...

Csoró a maga dolgán gondolkodott. Nagyon rossz színben volt. Elcsigázott arca sárga, szeme beesett. Hány esztendeje kínlódik már a szívével, és az idő múlásával csak egyre rosszabb. Nyomasztó gondolatokkal küszködött. Igen, Tanabajnak igaza volt. Az elnök kiabál, lármázik, de értelmetlenül. Többnyire nyoma vész a kerületben, mindig akad ott valami dolga. Párttaggyűlésen kellene felvetni ezt a problémát, de a kerületben utasították, hogy várjon. De mire? Beszélnek vele, talán Aldanov maga akar elmenni ... Úgy még jobb, ha elmegy. Neki, Csorónak is vissza kell vonulnia. Mi hasznuk belőle? Örökké betegeskedik. Szünidőre hazajött Szamanszur, ő is azt tanácsolja, hogy menjen. Elmehetne, de nem hagyja a lelkiismeret. Szamanszur nem buta fiú, most már apjánál is jobban kiismeri magát mindenben. Egyre magyarázza, hogyan kellene vezetni a mezőgazdaságot. Jó dolog az a tudomány, amit ott tanulnak, idővel talán olyanná is válik a gazdaság, ahogy a professzorok tanítják, de egyelőre csak huzavona van; az apja, lám, a lelkét is beleadja. És a gondja-baja elől sehová se bújhat. Saját maga elől nem menekülhet, nem rejtőzhet el az ember. No és mit fognak mondani? Ígért, biztatott, végeláthatatlan adósságokba rántotta a kolhozt, és most nyugdíjba megy? Nem lenne nyugta, jobb mindvégig kitartani. Segítenek majd, sokáig nem maradhat így. Csak jönnének minél hamarabb! De igazi segítők, nem olyanok, mint ez itt. „Ítéletet hozunk – mondta – az összeomlás miatt!" Hát csak ítélkezzen! De az ügyet ítélkezéssel nem hozza helyre. Mi-

lyen mogorván lovagol, mintha bizony csupa áruló élne odafenn a hegyekben, és egyedül ő harcolna a kolhozért... Pedig nem törődik ez semmivel, csak fontoskodó képpel jár-kel. De próbálná ezt neki megmondani az ember...

18

Szürke homályba borultak a nagy hegyek. Naptól elfeledetten, zordan sötétlettek a magasban, mint megannyi sértődött óriás. Gyengélkedett a tavasz. Tapadós, nyirkos köd ült a tájon körös-körül.

Tanabaj az akolban bajlódott. Fülledt volt a hideg levegő. Egyszerre több anya is ellett, és nem volt hová tenni a kisbárányokat. Akár a tüdejét kiköpheti. Lárma, bégetés, tülekedés. Mind enni-inni akar, és úgy hullanak, mint a legyek. És ráadásul még a felesége is ágynak esett, zúzott derékkal. Felkelt volna, de nem tud kiegyenesedni. Jöjjön, aminek jönnie kell. Nincs már erő.

Nem ment ki a fejéből az a Bektaj. Tehetetlen düh fojtogatta Tanabajt. Nem azért, mert elment a legény, hiszen odavaló, nem is azért, mert otthagyta a nyáját, mint a kakukk, amely idegen fészekbe tojja tojását – végül is majd csak küldenek valakit, és átveszik a juhokat –, hanem azért, mert nem tudott Bektajnak olyan választ adni, hogy annak a bőr lesüljön a képéről szégyenében. Hogy az élettől is elmenjen a kedve. Adta taknyos kölyke! És ő, Tanabaj, aki egész életét a kolhoznak szentelte, régi kommunista létére nem talált szavakat, hogy méltóképp megfeleljen neki. Elhajította a pásztorbotot, és továbbállt a taknyos! Hát gondolta volna Tanabaj, hogy ilyen előfordulhat? Hát gondolta volna valaha, hogy kinevetik az ő szívügyét?

„Elég!" – csillapította önmagát, de egy perc múlva újra visszatért ezekhez a gondolatokhoz.

Megellett ismét egy anya, ikreket hozott a világra, takaros kis báránykákat. De hová helyezze el őket? A juh tőgye üres, mitől is lenne teje? Tehát ezek a bárányok is megdöglenek. Ilyen szerencsétlenség! Amott már hever néhány döglött, merev bárányka. Tanabaj összegyűjtötte a kis tetemé-

ket, és éppen kezdte őket kihordani, amikor zihálva beszaladt hozzá a kislánya.

– Apa, jön a vezetőség!

– Csak jöjjön – morgott Tanabaj. – Te menj át, vigyázz anyádra.

Tanabaj két lovast pillantott meg az akolból kilépve. „Gülszári! – örvendezett. Régen elnémult húr pendült meg szívében. – Milyen régóta nem láttalak! No nézd csak, de peckesen jár, éppolyan, mint volt!" Csoró az egyik jövevény, de a másikat, a bőrkabátost, aki a poroszka lovon lovagolt, azt nem ismeri. Biztosan a kerületből jött.

„No, csak gyertek! Végre-valahára!" – gondolta kárörvendőn. Panaszkodhatott, siránkozhatott volna a sorsa felett, de nem, nem kezd el nyafogni, hadd szégyenkezzenek, hadd piruljanak ők! Hát szabad ezt?! Odavetik a pusztulásba, és most megjelennek . . .

Tanabaj nem várta be, míg odalovagolnak, hátrament az akol sarkára, és a halomra dobta a döglött bárányok tetemét. Szép kényelmesen fordult.

A jövevények már az udvarban voltak. Lovaik ziháltak. Csoró szánalmasan festett, látszott rajta a bűntudat. Tudta, hogy felelnie kell a barátja előtt. A poroszka lovon ülő idegen pedig haragos volt, fenyegető, még csak nem is köszönt. Rögtön kirobbant.

– Pimaszság! Mindenütt ugyanaz! Nézze meg az ember, mi történik itt? – háborodott fel, Csoróhoz intézve szavait. Ezután Tanabaj felé fordult. – Mi az ott, elvtárs? – intett arrafelé, ahova Tanabaj a halott báránykákat kitette. – Kommunista juhász vagy, és a bárányok hullanak?

– Biztosan nem tudják, hogy kommunista vagyok – felelte epésen Tanabaj. Mintha hirtelen elpattant volna egy rugó a lelkében, oly üres lett, közömbös és keserű.

– Hogyan? – vörösödött el Szegizbajev, és elhallgatott. – Szocialista vállalást tettél? – tért magához végül, és fenyegetően a ló fejére csapott.

– Tettem.

– És mit vállaltál?

– Nem emlékszem rá.

– Hát ezért döglenek a bárányaid! – Szegizbajev ismét ugyanoda vágott a korbács nyelével, és felállt a kengyelben.

Fellelkesült a kínálkozó lehetőségtől, hogy most megleckéztetheti a szemtelen pásztort. Először Csoróra támadt: – Mire ügyelnek maguk? Az emberek a saját vállalásukat sem tartják számon. Felborítják a terveket, pusztítják a jószágot! Mivel foglalkoznak maguk? Hogyan nevelik a kommunistákat? Miféle kommunista ez itt? Magát kérdeztem, Szajakov!

Csoró hallgatott, lehorgasztotta a fejét. Tenyerében gyűrögette a kötőfékszárat.

– Csak olyan, amilyen – válaszolt helyette nyugodtan Tanabaj.

– Hát éppen ez az, olyan, amilyen! Te kártevő! Pusztítod a kolhoz vagyonát? Te népünk ellensége! A börtönben a te helyed, nem a pártban! Kineveted a munkaversenyt!

– A börtönben az én helyem, a börtönben – helyeselt Tanabaj, éppoly nyugodtan. Ajka megrándult, nevetésre torzult szívet tépő dührohamában, amelyet a sértődöttség és a keserűség váltott ki belőle, mindaz, amitől türelmének pohara végre kicsordult. – No! – bámult rá Szegizbajevre, ez erőlködött, hogy elfojtsa ajka remegését. – Van még valami mondanivalód?

– Miért beszélsz így, Tanabaj? – avatkozott közbe Csoró. – Miért? Magyarázd el a dolgot értelmesen.

– No lám! Tehát még te is magyarázatra szorulsz? Minek jöttél, Csoró?! – kiabált Tanabaj. – Minek jöttél ide? Téged kérdeztelek! Közölni akartad, hogy pusztulnak a bárányaim? Ezt magam is tudom! Közölni akartad, hogy nyakig ülök a mocsokban? Ezt is tudom! Hogy bolond voltam egész életemben, mert összetörtem magam a kolhozért? Ezt is tudom! . . .

– Tanabaj! Térj észhez! – ugrott le a nyeregből elsápadva Csoró.

– El innen! – lökte félre Tanabaj. – Köpök a felajánlásomra, az egész életemre köpök! Menj innen! Az én helyem a börtönben van! Minek hoztad a nyakamra ezt az új zsarnokot, ezt a bőrkabátos kizsákmányolót? Hogy kigúnyoljon? Hogy börtönbe csukasson? No, gyerünk, gazember, csukass a börtönbe! – Tanabaj lehajolt, hogy a kezébe kapjon valamit, megragadta a falhoz támasztott vasvillát, és Szegizba-

jevre támadt. – Takarodj innen, te gazember! Takarodj! – és már nem is gondolkodott, csak hadonászott a vasvillával.

A beijedt Szegizbajev ide-oda rángatta a poroszka lovat, s a vasvilla a megzavarodott ló fejét érte, csendülve lecsúszott, majd újra lecsapott rá. Tanabaj megvadult lelkiállapotában nem értette, miért rángatózik hideglelősen Gülszári feje, miért tépi úgy a zabla vörös, forró száját, s miért villognak olyan elveszetten a ló kifordult szemei.

– Menj innen, Gülszári! Hadd üssem agyon ezt a bőrkabátos kizsákmányolót! – üvöltött Tanabaj, csapást csapás után mérve a szegény poroszka ló ártatlan fejére.

Az odaérkező fiatalabbik elletőasszony rácsimpaszkodott, megpróbálta elvenni tőle a vasvillát, Tanabaj azonban ellökte. Csoró ezalatt újból nyeregbe ugrott.

– Vissza! Fussunk innen! Megöl! – kiabált Csoró, és Szegizbajev elé vetette magát, hogy elválassza Tanabajtól.

Tanabaj egyre rázta feléjük a vasvillát, s a két lovas kivágtatott az udvarból. A kutya ugatva szaladt utánuk, a kengyelek és a lófarkak után kapkodva.

Tanabaj botladozva követte őket, futtában felkapott egy göröngyöt, utánuk dobta, és szakadatlanul üvöltött:

– A börtönben a helyem! A börtönben! El innen! Takarodjatok! Az én helyem a börtönben van, a börtönben!

Ezután morogva visszafordult, majd felsóhajtott: „A börtönben a helyem, a börtönben!" A kutya büszkén, a jól végzett munka örömével ment mellette. Várta a gazda helyeslését, de az észre sem vette. Velük szemben botra támaszkodva bicegett kifelé a sápadt, rémült Dzsajdar.

– Mit tettél?! Mit tettél!

– Hiába.

– Mit hiába? Persze hogy hiába.

– Hiába ütöttem Gülszárit.

– Eszednél vagy? Tudod, mit tettél?

– Tudom. Kártevő vagyok. A nép ellensége vagyok – mormogta levegő után kapkodva, majd elhallgatott, és tenyerét arcára szorítva, hangosan felzokogott.

– Nyugodj meg, nyugodj meg – könyörgött neki a felesége, és ő is sírt vele együtt, de a férfi egyre csak zokogott, zokogott, támolyogva. Dzsajdar még sohasem látta sírni Tanabajt.

A kerületi pártbizottság vezetősége a rendkívüli eseményt követő harmadik napon ült össze.

Tanabaj Bakaszov az előszobában ült, és várta, hogy behívják az irodába, amelynek ajtaja mögött róla folyt a beszéd. Sokat gondolkozott ezekben a napokban, de még mindig nem tudta eldönteni, hogy vétkes-e vagy sem. Tisztában volt vele, hogy súlyos hibát követett el, amikor a hatalom képviselőjére kezet emelt, de ha csak erről lett volna szó! Nagyon is egyszerű lett volna. Méltatlan viselkedéséért kész volt akármilyen büntetést elszenvedni. De ő dührohamában meggondolatlanul szabadjára engedte nagy fájdalmát a kolhoz miatt, bemocskolta minden aggodalmát, minden elképzelését. Ki hisz most már neki? Ki érti meg? „Vagy talán mégis megértik? – csillant meg benne egy reménysugár. – Elmondok mindent nekik az idei télről, az akolról, a jurtáról, a takarmányhiányról, álmatlan éjszakáimról, Bektajról . . . Hadd tudják meg ők is. Hát lehet így gazdálkodni?" És már nem sajnálta, hogy így alakult. „Csak büntessenek meg – tépelődött –, így talán másoknak könnyebb soruk lesz. Lehet, hogy ezután jobban rajta tartják szemüket a juhászokon, többet törődnek életünkkel, gondjainkkal." De egy perc múltán felidézve az átélteket, ismét megkeményedett, ökölbe szorította kezét a két térde közt, és makacsul erősgette: „Nem, semmiben sem vagyok hibás!" Azután újra elfogta a kétség . . .

Ugyanitt, az előszobában ült Ibrahim is valamilyen ügyben. „Ennek meg mi dolga itt? Ideszállt, mint a keselyű a dögre!" – mérgelődött Tanabaj, és hátat fordított neki. Ibrahim is hallgatott, sóhajtozott, nézte a juhász lehajtott fejét.

„Miért húzzák az időt? – fészkelődött székén Tanabaj. – Mire várnak? Ha ütni kell, hát üssenek!" Ott, az ajtó mögött, úgy lehet, mind egybegyűltek már. Utolsónak néhány perccel ezelőtt Csoró lépett be a pártirodába. Tanabaj a csizmaszárára tapadt szőrszálakról ismert rá. A poroszka ló sárgás szőre volt az! „Nagyon siethetett, látni való, hogy jól megizzasztotta Gülszárit" – vélte, de nem nézett fel. És a poroszka ló verejtékcseppjeivel és szőrszálaival jelölt csiz-

mák határozatlanul topogtak egy darabig Tanabaj mellett, majd eltűntek az ajtó mögött.

Sokáig tartott, mire az irodából kidugta fejét a titkárnő:

– Lépjen be, Bakaszov elvtárs!

Tanabaj összerezzent, felállt, szíve a torkában dobogott, és ez a szüntelen dübörgés kísérte be az irodába. Szeme elhomályosult. Alig tudta megkülönböztetni egymástól az ott ülő emberek arcát.

– Üljön le. – A kerületi pártbizottság első titkára, Kaskatajev helyet mutatott egy széken, a hosszú asztal végén.

Tanabaj leült, elnehezedett kezét a térdére fektette, és várta, hogy a szeme kitisztuljon. Végignézett az asztal körül ülőkön. Az első titkár jobbján gőgös arccal Szegizbajev ült. Tanabaj teste megfeszült Szegizbajev iránt érzett gyűlöletében, és szeméről egyszeriben elszállt a köd. Most már jól látta az arcokat. A legsötétebb valamennyi közt – egészen sötétvörös – Szegizbajev arca, a legsápadtabb, teljesen vértelen, Csoró arca volt. Ő ült legközelebb Tanabajhoz. Sovány ujjai idegesen doboltak az asztal zöld posztóján. Aldanov kolhozelnök, aki szemben ült Csoróval, hangosan szuszogott, mogorván félrefordult. Ő nem rejtette véka alá, hogyan vélekedik a szóban forgó ügyről. A többiek, láthatóan, még várakozási álláspontón voltak. Végül az első titkár felnézett az előtte fekvő aktacsomóból.

– Rátérünk Bakaszov kommunista személyi ügyére – mondta, keményen megnyomva az egyes szavakat.

– Ha ugyan lehet így nevezni – jegyezte meg valaki kajánul.

„Dühösek! – állapította meg Tanabaj. – Nem várhat tőlük könyörületet az ember. De miért várnék én könyörületet? Hát mi vagyok én: áruló?"

Nem tudhatta, hogy ügyének eldöntése ürügyén két vetélkedő fél csap össze, és bármelyik kész a maga javára kiaknázni ezt a sajnálatos esetet. Az egyik fél – Szegizbajev és hívei – az új titkár ellenállóképességét igyekezett kipróbálni, kipuhatolni, hogy kezdetnek legalább a kezükbe tudják-e kaparintani. A másik fél – maga Kaskatajev, aki sejtette, hogy Szegizbajev az ő pozíciójára tör – azon gondolkodott, hogyan lehetne úgy intézni a dolgot, hogy magát se

járassa le, és mégse élezze ki kapcsolatát ezekkel a veszedelmes emberekkel.

A kerületi pártbizottság titkára felolvasta Szegizbajev beadványát. A beadvány tüzetesen leírta a Fehér Kövek kolhoz juhászának, Tanabaj Bakaszovnak szóban és cselekedetben elkövetett bűntetteit. A beadvány egyetlen szót sem tartalmazott, amit tagadhatott volna Tanabaj, de annak hangvétele, megfogalmazása kétségbe ejtette. Elöntötte a veríték. Be kellett ismernie, hogy teljesen tehetetlen ezzel a szörnyűséges papírral szemben. Szegizbajev beszámolója sokkal szörnyűbb volt, mint ő maga. Ez ellen nem támadhat vasvillával. Mindaz, amit mentségére akart felhozni Tanabaj, egy pillanat alatt szertefoszlott, a saját szemében is elvesztette jelentőségét, és átalakult szánalmas pásztorsirámokká a szokásos viszontagságok felett. Hát nem volt ostoba? Mit ér az ő mentegetőzése ezzel a szörnyű papírral szemben? Kivel akart mérkőzni Tanabaj?

– Bakaszov elvtárs, elismeri-e, hogy a Szegizbajev pártbizottsági tag beadványában foglalt tények megfelelnek a valóságnak? – kérdezte Kaskatajev, amikor befejezte a beadvány felolvasását.

– Igen – válaszolt tompán Tanabaj.

Mindenki hallgatott. Úgy látszott, mindnyájan tartanak attól a papírtól. Aldanov önelégülten, kihívó tekintettel nézett végig az asztal körül ülőkön: – Látják, mi történik itt?

– Elvtársak, tisztelt pártbizottság, ha megengedik, én fényt derítek a dolog lényegére – kezdte határozottan Szegizbajev. – Én mindjárt az elején szeretnék egyes elvtársakat óva inteni attól, hogy a kommunista Bakaszov tettét megkíséreljék egyszerű huligán magatartásként beállítani. Ha csupán erről lenne szó, higgyék el, nem vetettem volna fel ezt a kérdést a pártbizottság előtt. A huligánokkal szemben más módszerekkel vesszük fel a harcot. És természetesen nem az én személyes sérelmem a lényeg. Az én személyem mögött a kerületi pártbizottság áll, vagy az adott esetben, ha úgy akarják, az egész párt, s nem tűrhetem, hogy tekintélyét sárba tiporják. És ami a legfontosabb, mindez arról tanúskodik, hogy elhanyagoljuk a politikai nevelőmunkát a kommunisták és a pártonkívüliek között, hogy

komoly hibák vannak a kerületi pártbizottság ideológiai munkájában. Még mindannyiunknak felelni kell majd az ilyen kommunista közkatonák gondolkodásáért, mint Bakaszov. Még előttünk áll a feladat, hogy kiderítsük, egyedül van-e, vagy vannak még hozzá hasonló gondolkodású emberek? Mit jelent ez a kijelentése: „Bőrkabátos, új kizsákmányoló!"? Tegyük félre a bőrkabátot. De Bakaszov szerint én, a szovjet ember, a párt teljhatalmú megbízottja – új kizsákmányoló, vagyis: uraság, a nép elnyomója vagyok. Hát tessék! Értik, mit jelent ez? Értik, hogy mi rejlik e szavak mögött? Azt hiszem, itt minden kommentár felesleges . . . Most nézzük az ügyet a másik oldaláról. Elkeseredtem azon, amit a Fehér Kövek kolhozban láttam, és válaszul Bakaszov felháborító szavaira, aki megfeledkezett szocialista felajánlásáról, kártevőnek és a nép ellenségének neveztem őt, továbbá azt mondtam, hogy nem a pártban, hanem a börtönben van a helye. Elismerem, hogy megsértettem, és kész voltam ezért bocsánatot kérni tőle. De most meggyőződtem arról, hogy igazam volt. Nem vonom vissza szavaimat, és megerősítem, hogy Bakaszov veszedelmes ellenséges elem . . .

Sok mindent átélt Tanabaj, átvészelt háborút elejétől végig, de nem is gyanította, hogy az ember szíve képes úgy verni, mint ahogy most vert az övé. És e dobogás közben, mely szakadatlan ágyúdörgésként robajlott fülében, szive elbukott, felállt, néhány botorkáló lépés után ismét letört, és újra megpróbált feltápászkodni, de a lövedékek közvetlen közelről záporoztak rá. „Istenem – lüktetett Tanabaj fejében –, hová tűnt mindaz, ami életem értelme, egész munkám értelme volt? Mit kellett megérnem – a nép ellensége lettem! És még én szenvedtem az akol miatt, a bárányok miatt, a rossz útra térő Bektaj miatt. Kinek van erre szüksége? . . ."

– Emlékeztetőül még egyszer felidézem beadványom következtetéseit – folytatta Szegizbajev, szigorú rendszerbe foglalva szavait. – Bakaszov gyűlöli rendszerünket, gyűlöli a kolhozt, gyűlöli a munkaversenyt, köp az egészre, gyűlöli a mi egész életünket. Ezt nyíltan kijelentette a kolhoz párttitkára, Szajakov elvtárs jelenlétében. Magatartása bűncselekményt valósít meg: merénylet a hatalom képviselője el-

len, aki a kötelességét teljesítette. Kérem, értelmezzék helyesen a szavaimat, azt követelem, hogy Bakaszov bíróság előtt feleljen tettéért, és amint elhagyja ezt a helyiséget, vegyék őrizetbe. Bűncselekménye az ötvennyolcadik paragrafus szerint minősül. Ami pedig Bakaszov párttagságát illeti, arról, szerintem, szó sem lehet a továbbiakban . . .

Szegizbajev tudta, hogy túl sokat követelt, de úgy számított, hogy ha a bizottság nem is fogja szükségesnek tartani Tanabaj Bakaszov bírói felelősségre vonását, a pártból való kizárása mindenesetre biztos. Ezt a követelést Kaskatajevnek is támogatnia kell, és akkor Szegizbajev helyzete még jobban megszilárdul.

– Bakaszov elvtárs, mi mondanivalója van tettével kapcsolatban? – kérdezte Kaskatajev már ingerülten.

– Semmi. Már mindent elmondtak. Kiderült, hogy kártevő vagyok, a nép ellensége vagyok, és az is maradok. Akkor hát ki kíváncsi rá, hogy mit gondolok én? Döntsék el maguk, jobban tudják . . .

– És ön becsületes kommunistának tartja magát?

– Ezt már úgysem tudom bebizonyítani.

– A bűnösségét beismeri?

– Nem.

– Hogyan, talán mindenkinél okosabbnak tartja magát?

– Ellenkezőleg, mindenkinél ostobábbnak tartom magam.

– Engedjék meg, hogy én elmondjam – állt fel helyéről egy Komszomol-jelvényes fiatalember. Ifjabb volt mindenkinél, cingár, keskeny arcú, kisfiús külsejű.

Tanabaj csak most vette észre. „Rajta, fiú, ne sajnálj! – biztatta magában. – Valamikor én is ilyen voltam, nem sajnáltam senkit . . ."

És mint távoli felhők közt felvillanó fénypont, úgy villant elé hirtelen az a rész a búzatábla szélén, ahol Kulubaj tépte, taposta a fiatal életet. Egész tisztán állt a kép lelkiszeme előtt, és összerezzent, hangtalanul felsírt a lelke.

Kaskatajev hangja térítette magához:

– Beszéljen, Kerimbekov.

– Én sem helyeslem Bakaszov elvtárs eljárását. Úgy vélem, hogy el kell viselnie a megfelelő pártfegyelmi vizsgálatot. De Szegizbajev elvtárssal sem értek egyet. – Kerim-

bekov hangja remegett az izgalomtól. – Sőt mi több, úgy gondolom, hogy el kell ítélni magát Szegizbajev elvtársat is . . .

– No nézd csak! – szólt közbe valaki. – Maguknál a Komszomolban ez a rend?

– A rend mindenütt egyforma – válaszolt Kerimbekov még izgatottabban, és elvörösödött. Dadogni kezdett, kereste a szavakat, le akarta küzdeni félszegségét, és kétségbeesésében egyszerre pimasz és dühös hangot váltott: – Milyen jogon sértegette ön ezt a kolhozparasztot, ezt a régi kommunistát? Csak próbálna engem a nép ellenségének nevezni! . . . Ön azzal magyarázta, hogy az állattenyésztés rendkívül kedvezőtlen állapota miatt tette, de ugyanakkor nem feltételezi, hogy a juhász sem volt kevésbé elkeseredett? Ön, amikor megérkezett hozzá, érdeklődött tőle, hogy s mint él, és hogy haladnak a dolgai? Kérdezte, miért pusztulnak a fiatal állatok? Nem, az ön beadványából ítélve, ön azonnal rátámadott Bakaszov elvtársra. Senki előtt sem titok, hogy a kolhozokban gyenge az állatszaporulat. Én gyakorta kijárok a telepekre, és szégyenkezem, kényelmetlenül érzem magam a komszomolista juhászok előtt azért, mert követelményeket támasztunk velük szemben, de semmi gyakorlati segítséget nem adunk nekik. Nézzék meg az aklok állapotát a kolhozokban, nézzék meg, hogy áll a takarmányellátás! Én magam is juhász fia vagyok. Tudom, mit jelent, amikor pusztulnak a bárányok. Az intézetben megtanítottak bennünket, hogyan kell gazdálkodni, de a telepeken minden maradt a régiben. A szíve fáj az embernek, ha látja! . . .

– Kerimbekov elvtárs – szakította félbe Szegizbajev –, ne próbáljon itt a szívünkre hatni, az érzelem tág fogalom. Tények kellenek ide, nem érzések.

– Bocsásson meg, de most nem egy bűnöző ügyében folytatott bírósági tárgyaláson vagyunk, itt egyik párttagunk, elvtársunk ügyének kivizsgálása folyik – folytatta Kerimbekov. – Egy kommunista sorsa felett döntünk. Gondolkozzunk csak el, miért viselkedett így Bakaszov elvtárs? Cselekedetét természetesen el kell ítélnünk, de hogyan kerülhetett sor arra, hogy a kolhoz egyik legkiválóbb állattenyésztője, mert az volt Bakaszov, idáig juthatott?

– Üljön le, kérem – szólt rá elégedetlenül Kaskatajev. – Ön eltér a lényegtől, Kerimbekov elvtárs. Itt, szerintem, mindenki előtt világos, hogy Bakaszov kommunista igen súlyos hibát követett el. Mire jó ez? Ki látott már ilyent? Senkinek sem engedhetjük meg, hogy vasvillával támadjon megbízottainkra, senkinek sem engedhetjük meg, hogy dolgozóink tekintélyét aláássa. Önnek inkább Komszomol-ügyek intézésével kellett volna foglalkoznia, semmint hogy elvont vitákat folytat itt a lélekről meg az érzésekről. Más dolog az érzés, és más dolog az ügy. Az, amit Bakaszov megengedett magának, valóban éberségre int bennünket, és természetesen nincs többé helye köztünk a pártban. Szajakov elvtárs mint a kolhoz párttitkára egyetért ezzel? – kérdezte Csorót.

– Igen, egyetértek – válaszolt sápadtan Csoró, lassan felemelkedve helyéről. – De szeretném megmagyarázni . . .

– Mit szeretne megmagyarázni?

– Elsősorban azt szeretném kérni, hogy mi, a saját pártszervezetünkben dönthessünk Bakaszov ügyében.

– Ez nem okvetlen szükséges. Majd később tájékoztatja pártszervezete tagjait a kerületi pártbizottság határozatáról. Mi van még?

– Szeretném megmagyarázni . . .

– Mit akar itt megmagyarázni, Szajakov elvtárs? Bakaszov pártellenes magatartása nyilvánvaló. Itt nincs mit megmagyarázni. Ön is felelős ezért. És megfeddjük önt, mert elhanyagolta a párttagok közötti nevelőmunkát. Miért igyekezett lebeszélni Szegizbajev elvtársat, hogy az ügyet a pártbizottság elé vigye? El akarta tussolni? Hallatlan! Üljön le!

Megkezdődött a vita. A gépállomás igazgatója és a kerületi újság szerkesztője Kerimbekovot támogatta. Voltak olyan pillanatok, amikor úgy látszott, sikerül megvédniök Tanabajt. De ő maga, lesújtott, megzavarodott lelkiállapotában, már semmit sem hallott. Egyre azt kérdezgette önmagától: „Hová tűnt el minden, amiért éltem? Hiszen itt, úgy látszik, senkit sem érdekel a mi életünk, hogy mi van a nyájjal, a gulyával . . . Milyen bolond voltam! Tönkretettem az életemet a kolhoz javáért, a juhokért, a bárányokért. És most mindez nem számít semmit. Veszedelmes

ember lettem. De az ördög vigyen el valamennyiőtöket! Csináljatok, amit akartok! Ha ettől jobb lesz itt az élet, nem fogom sajnálni! Gyerünk, fogjatok nyakon, dobjatok ki. Nekem már minden mindegy, üssetek, ne sajnáljatok . . ."

Aldanov kolhozelnök szólalt fel. Az elnök arckifejezéséből és mozdulataiból ítélve, Tanabaj úgy látta, hogy lehord valakit, de hogy kit, az nem jutott el a tudatáig, míg meg nem hallotta e szavakat: „Béklyó . . . Gülszári, a poroszka ló . . ."

– . . . és mit gondolnak? – kérdezte felháborodottan Aldanov. – Nyíltan fenyegetőzött, hogy szétveri a fejemet, csak azért, mert kénytelen voltam a ló lábát megvasaltatni. Kaskatajev elvtárs, tisztelt pártbizottság, én mint a kolhoz elnöke arra kérem önöket, szabadítsanak meg bennünket Bakaszovtól. Az ő helye valóban a börtönben van. Gyűlöli az egész vezetőséget. Kaskatajev elvtárs, az ajtó másik oldalán tanúk ülnek, akik bizonyíthatják, hogyan fenyegetett engem Bakaszov. Behívhatom őket?

– Nem, nem kell – ráncolta homlokát Kaskatajev. – Ez is elég. Üljön le.

Ezután következett a szavazás.

– Első javaslat: Bakaszov elvtárs kizárása a pártból. Ki van mellette?

– Egy pillanatra, Kaskatajev elvtárs – ugrott fel ismét Kerimbekov. – Elvtársak, tisztelt pártbizottság, vajon nem követünk-e el súlyos hibát? Volna egy ellenjavaslatom: maradjunk a szigorú megrovásnál Bakaszov fegyelmi ügyében, és ezzel együtt részesítsük megrovásban Szegizbajev pártbizottsági tagot Bakaszov kommunista emberi és párttagi méltóságának megsértése miatt, valamint azért, mert Szegizbajev mint a kerületi pártbizottság teljhatalmú megbízottja megengedhetetlen munkamódszert alkalmazott.

– Demagógia! – kiabált Szegizbajev.

– Nyugalom, elvtársak – szólt Kaskatajev. – Önök a kerületi pártbizottság irodáján vannak, nem pedig otthon, kérem, tartsanak fegyelmet. – Most minden tőle függött, a kerületi pártbizottság első titkárától. És úgy vezette tovább az ügyet, ahogy Szegizbajev kiszámította. – Bakaszov bűnvádi felelősségre vonását nem tartom szükségesnek – mond-

ta Kaskatajev –, de természetesen a pártban nincs helye, Szegizbajev elvtársnak ebben tökéletesen igaza van. Szavazni fogunk. Ki van Bakaszov kizárása mellett?

A bizottság hét tagból állt. Hárman a kizárás mellett foglaltak állást, hárman ellene. Hátra volt maga Kaskatajev. Lassan, vonakodva emelte fel a kezét a kizárás mellett. Tanabaj mit sem látott ebből. Akkor hallotta meg a határozatot, amikor Kaskatajev a titkárnőhöz fordult:

– Vegye jegyzőkönyvbe: A kerületi pártbizottság határozata értelmében Tanabaj Bakaszovot a párt tagjai sorából kizárta.

„Ennyi az egész!" – tépelődött Tanabaj halálra váltan.

– De én ragaszkodom hozzá, hogy Szegizbajev elvtársat megrovásban részesítsük – folytatta harcát Kerimbekov.

El lehetett volna kerülni a szavazást ebben a kérdésben, de Kaskatajev úgy döntött, hogy fel kell tenni szavazásra. Ennek is megvolt a maga rejtett értelme.

– Ki van Kerimbekov elvtárs javaslata ellen? Kérem, emelje fel a kezét.

Ismét három – három ellen. Újra Kaskatajev emelte fel kezét negyediknek, és ezzel megmentette Szegizbajevet a megrovástól. „Vajon megérti-e, értékeli-e ezt a szolgálatot? Ki tudja . . . hiszen alattomos, ravasz . . ."

Az emberek felálltak székükből, mintha már menni készülnének. Tanabaj úgy vélte, hogy ezzel minden véget ért, felállt, és némán, lesütött szemmel az ajtó felé indult.

– Bakaszov, hova megy? – állította meg Kaskatajev. – Hagyja itt a párttagsági könyvét.

– Itt hagyjam? – Csak most fogta fel Tanabaj a történtek értelmét.

– Igen. Tegye az asztalra. Maga már nem párttag, és nincs joga a tagkönyvet magánál tartani.

Tanabaj keresni kezdte a párttagsági könyvecskét. A beállott csendben sokáig bajlódott. Mélyen volt a tagkönyv, a vattakabát alatt, a kiskabát alatt, Dzsajdar keze munkáját őrző bőrtasakban. Vállán átvetett szíjon viselte ezt a bőrtasakot Tanabaj. Végül előhúzta, kivette belőle a tagkönyvet, amely még őrizte teste melegét, szagát, és letette Kaskatajev hideg, fényezett íróasztalára. Tanabaj összehúzta magát,

szinte fázott. És ismét senkire sem nézve, visszadugta a bőrtasakot zekéje alá, és indulni készült.

– Bakaszov elvtárs – hallotta hátulról, az asztal felől Kerimbekov együttérző hangját –, és mit mond maga? Hiszen eddig semmit sem mondott. Talán nehezére esett a beszéd. Reméljük, hogy a visszatérés útja nyitva áll a maga számára, és előbb-utóbb visszaléphet a pártba. Mondja el, mire gondol most?

Tanabaj mély fájdalommal, feszengve fordult az ismeretlen fiatalember felé, aki még mindig próbálta valahogy enyhíteni a vállára szakadt szomorúságot.

– Mit mondjak? – bökte ki búsan. – Nem tudom túlharsogni ezeket itt. Egyebet nem mondhatok, csak azt, hogy nem vagyok vétkes semmiben, még ha fel is emeltem a kezem, még ha rossz szóra is vetemedtem. Ezt nem tudom magának megmagyarázni. Ennyi az egész.

Nyomasztó hallgatás következett.

– Hm. Tehát a pártra sértődtél meg? – mondta ingerülten Kaskatajev. – Nahát, Bakaszov elvtárs! A párt megtartott a helyes úton, megmentett a bírósági eljárástól, és te még elégedetlenkedsz, sértődött vagy. Tehát valóban nem vagy méltó a párttag nevére. És aligha marad nyitva előtted a visszaút!

Látszólag nyugodtan lépett ki Tanabaj a pártirodából, sőt túlságosan is nyugodtnak látszott. Meleg volt, sütött a nap, de már közeledett az este. Emberek jöttek, mentek a dolguk után. Gyerekek szaladgáltak a klub előtti téren. Tanabaj émelygett mindentől, még önmagától is. Csak el innen, minél előbb haza, a hegyek közé. Amíg nem éri valami újabb rossz.

A kikötőállásban az ő lova mellett álldogált Gülszári. Nagy, hosszú törzsű, erős állat volt, egyik lábáról a másikra állt, amikor Tanabaj közeledett hozzá, és nyugodtan, bizakodva nézett sötét szemével. Elfeledte már a poroszka ló, hogy Tanabaj vasvillával csépelte a fejét. Hiába, mégiscsak ló.

– Felejtsd el, Gülszári, ne haragudj rám – súgta a poroszka lónak Tanabaj. – Nagy bajban vagyok. Nagyon nagy bajban – és hüppögött egyet a ló nyakát átölelve,

de tartotta magát, nem fakadt sírásra, restellte a járókelők előtt.

Felült lovára, és elindult hazafelé.

Csoró az alekszandrovkai kaptatónál érte utol. Alighogy meghallotta maga mögött a poroszka ló ismerős lépteit, Tanabaj sértetten összeszorította száját, és mogorván maga elé meredt. Nem fordult hátra. A sértődöttségtől fekete lett a lelke, sötét a tekintete. Csoró nagyot esett a szemében, nem volt már az, mint valamikor. Mert mi történt ma is? Elegendő volt, hogy Kaskatajev felemelje a hangját, ő máris alázatosan leült a helyére, mint egy ráncba szedett nebuló. És mi lesz ezután? Az emberek hisznek benne, és ő nem meri megmondani nekik az igazságot. Vigyáz magára, megválogatja a szavait. Kitől tanulta ezt? Akkor inkább elmaradott, egyszerű ember marad Tanabaj. Hiszen Csoró művelt ember, mindent tud, egész életét a vezetőségben töltötte el. Hát csakugyan nem látja Csoró, hogy nem minden úgy van, ahogyan a szegizbajevek és a kaskatajevek mondják? Hogy a szavaik látszatra tetszetősek, de tartalomra hazugok, üresek? Kit csapnak be ezzel, és miért?

Akkor sem fordította oldalt a fejét Tanabaj, amikor Csoró utolérte, és mellette ügetett, visszatartva a felhevült poroszka lovat.

– Azt hittem, együtt megyünk haza, Tanabaj – mondta elfúló hangon. – Mire észbe kaptam, te már eltűntél.

– Mi kell? – vetette oda Tanabaj, rá sem pillantva Csoróra. – Járj a magad útján.

– Beszélgessünk. Ne fordulj el tőlem, Tanabaj. Beszéljünk egymással, mint két jó barát, mint kommunista a kommunistával – kezdte Csoró, és mondat közben torkán akadt a szó.

– Én nem vagyok a te barátod, sőt, most már kommunista sem vagyok. Te viszont már régen nem vagy kommunista. Csak úgy teszel, előttük.

– Te ezt komolyan mondod? – kérdezte Csoró elhaló hangon.

– Úgy mondom. Ahhoz még most sem értek, hogy megválogassam a szavaimat. Mit, hol és hogyan kell mondani, azt szintén nem tudom. No, isten veled. Te egyenesen mégy, az én utam meg arra, a dűlőúton vezet. – Tanabaj letérí-

tette lovát az útról, átvágott a mezőn, és vissza sem nézve, mint ahogy egyetlenegyszer sem pillantott barátja arcára, elindult a hegyekbe, toronyiránt.

Nem látta, milyen halálsápadt lett Csoró, azt sem, hogy meg akarta őt állítani, kinyújtotta feléje a kezét, majd összegörnyedt, melléhez kapott, belekapaszkodott a poroszka ló sörényébe, s úgy kapkodott levegő után.

– Rosszul vagyok – suttogta Csoró, összegörnyedve az elviselhetetlen fájdalomtól. – Rosszul vagyok! – hörögte elkékülve, lihegve. – Gyorsan haza, Gülszári, gyorsan haza!

Száguldott a poroszka ló az aul irányába a sötét, kihalt sztyeppen, megrémülve az ember hangjától, valami szörnyűséges, valami baljóslatú sejlett ki belőle. Fülét hátracsapta, ijedten horkantott vágtatás közben. Az ember pedig összegörnyedve kínlódott a ló nyergében, lázasan kapaszkodott kezével és fogaival a ló sörényébe. A vágtató Gülszári nyakáról himbálózva lógott le a gyeplő.

20

Tanabaj még mindig úton volt a hegyekben, amikor az aul utcáin egy lovas száguldott, riadalmat keltve az ugató kutyák között ebben a késői órában.

– Hej, aki otthon vagy! Gyere ki! – hívta a gazdákat. – Gyertek párttaggyűlésre az irodába.

– Mi van? Miért ilyen sürgős?

– Nem tudom – válaszolt a hírvivő. – Csoró hív. Azt mondta, gyertek minél hamarabb.

Maga Csoró eközben az irodában ült. Az asztalra támaszkodott, meggörnyedve zihált, mellére szorította kitárt ujjait az inge alatt. Kínlódott a nagy fájdalomtól, ajkát harapdálta. Hideg verejték ütött ki elzöldült arcán, szeme beesett mély, sötét gödrébe. Olykor megfeledkezett magáról, és abban a tudatban élt, hogy még mindig száguld vele a poroszka ló a sötét sztyeppen, vissza akarja hívni Tanabajt, de az búcsúzóul izzó, kemény szavakat vet oda neki, és vissza sem néz. Szívét, lelkét elégetik Tanabaj szavai . . .

Karon fogva hozták ide a párttitkárt az istállóból, miután

egy ideig a szénán feküdt. A lovászok haza akarták vezetni, de ő nem egyezett bele. Elküldött egy embert, hogy hívja össze a kommunistákat, és most minden percben várta őket.

Az öreg éjjeliőr meggyújtotta a lámpát, és egyedül hagyta Csorót, s az előszobában a kályhával vesződött. Néha benézett a félig nyitott ajtón, sóhajtott, a fejét csóválta.

Csoró várta az embereket, és az idő szinte cseppenkint haladt. Keserű, súlyos csepp volt minden másodperc, és lassan fogyott az idő, amelynek értékét csak most fogta fel, amikor már csak olyan kevés maradt hátra. Nem ügyelt eddig napokra, évekre, még felnézni sem volt érkezése, úgy elszálltak munkában és gondban. Nem minden sikerült úgy az életében, ahogy szerette volna. Igyekezett, törte magát, de itt-ott meghátrált, hogy az ütközőket kikerülje, s hogy könnyebb legyen végigjárni az életet. De mégsem kerülhette el. Falhoz állította az az erő, amellyel kerülni akarta az összeütközést, most már sehová sem bújhatott előle, az út véget ért. Ó, ha hamarább észbe kap, ha hamarább kényszeríti önmagát, hogy farkasszemet nézzen az élettel . . .

Ám az idő múlt, keserű, kotyogó cseppekben fogyott az élet. Milyen sokáig nem jönnek az emberek, mennyit kell várni rájuk!

„Csak annyi időm legyen! – fohászkodott rémülten Csoró. – Csak legyen időm mindent elmondani! – Hangtalan, kétségbeesett kiáltással tartotta vissza testében az életet, amely már elhagyni készült. Összeszedte erejét, felkészült a végső küzdelemre. – Mindent elmondok. Elmondom, hogyan történt a dolog: hogyan zajlott le a pártbizottsági ülés, hogyan zárták ki Tanabajt. Hadd tudják meg: én nem értek egyet a pártbizottság határozatával. Hadd tudják meg: én nem értek egyet Tanabaj kizárásával. Mindent elmondok, amit Aldanovról gondolok. Hadd hallgassák meg őt is énutánam. Döntsenek a kommunisták. Magamról is elmondok mindent, azt, hogy milyen vagyok. A kolhozról, az emberekről . . . Csak fussa az időmből, csak jöjjenek mielőbb . . ."

Elsőnek a felesége érkezett a gyógyszerekkel. Ijedten tettvett, sírva fakadt.

– Hát eszednél vagy? Nem volt még eleged a gyűlések-

ből? Nézz magadra. Istenem, legalább most gondolj magadra!

Csoró nem hallgatott rá. Legyintett, miközben az orvosságot itta. Fogai a pohár széléhez verődtek, mellére ömlött a víz.

– Semmi baj, már jobban vagyok – mondta, és megpróbált egyenletesebben lélegzeni. – Várj ott kinn, majd később hazaviszel. No, ne félj, menj csak.

És amikor az utcáról behallatszottak a közeledő emberek léptei, Csoró kiegyenesedett az asztalnál, elnyomta fájdalmát, összeszedte minden erejét, hogy teljesíthesse azt, amit végső kötelességének tartott.

– Mi történt? Mi van veled, Csoró? – kérdezgették.

– Semmi. Mindjárt elmondom, ha mindenki itt lesz – válaszolta.

S az idő csak múlt, keserű, kotyogó cseppekben.

Amikor a kommunisták összegyűltek, Csoró Szajakov párttitkár felállt, levette sapkáját, és megnyitotta az értekezletet . . .

21

Éjszaka ért haza Tanabaj. Dzsajdar a lámpással elébe ment az udvaron. Várta, várta, majd kinézte a szemét. És első pillantásra megértette, hogy nagy baj szakadt a férjére. Tanabaj némán lekantározta, lenyergelte a lovat, az asszony világított neki. Tanabaj egy szót sem szólt a feleségéhez. „Bárcsak leitta volna magát a kerületi központban, talán könnyebb lenne neki" – gondolta Dzsajdar, míg férje hallgatott. Szörnyű volt ez a némaság. Pedig meg akarta örvendeztetni: hoztak egy kevés takarmányt, szalmát, árpalisztet, és az idő is melegebb lett, a kisbárányokat kihajtották a legelőre, már csipegetik a füvet.

– Bektaj nyáját elvitték. Új juhászt küldtek – mondta.

– A fenébe velük, Bektajjal, a nyájjal, meg a te juhászoddal is.

– Elfáradtál?

– Mitől fáradtam volna el? Kidobtak a pártból!

– Halkabban, meghallják az asszonyok!

– Miért halkabban? Minek titkoljam? Kidobtak, mint egy utolsó kutyát, és kész. Úgy kell nekem. És neked is. Nekünk még ez is kevés. No, mit állsz, mit bámulsz?

– Menj, pihenj le

– Magam is tudom.

Tanabaj az akolba ment. Megnézte a juhokat. Azután bement a karámba, végigbotorkált a félhomályban, majd visszatért az akolba. Nem találta a helyét. Visszautasította az ételt, nem hajlott a beszélgetésre. Lerogyott a sarokba vetett szalmára, és feküdt mozdulatlanul. Az élet elveszítette értelmét, minden gondjával, bajával együtt. Már semmit sem akart. Sem élni, sem gondolkodni. Semmit sem akart meglátni maga körül.

Forgolódni kezdett, el akart aludni, hogy megfeledkezzen mindenről, de hová bújhat az ember önmaga elől? Ismét felidézte Bektaj távozását, a fehér hóba mélyedt fekete lábnyomokat, eszébe jutott, hogy nem tudott a fiúnak méltóképp megfelelni; ismét maga elé képzelte Szegizbajevet, amint a poroszka lovon ült és üvöltözött, a leggorombább szavakkal hordta le őt, fenyegette, hogy börtönbe csukatja; felidézte a kerületi pártbizottság ülését, ahol kártevőként és a nép ellenségeként állt a bizottság előtt, és ezzel véget ért az egész élete. Szerette volna újra felragadni a vasvillát, hatalmas üvöltéssel belerohanni az éjszakába, ordítani, bele a világba, amíg le nem zuhan egy szakadékba, és ki nem töri a nyakát.

Elszunnyadóban arra gondolt, hogy jobb lenne meghalni, mint így élni. Igen, igen, akkor már jobb a halál . . .

Nehéz volt a feje, amikor felébredt. Néhány percig nem tudta, hol van, és mi történt vele. Mellette bégettek a juhok, a kisbárányok. Tehát az akolban fekszik. Az udvarról beszűrődött a pirkadat. Miért is ébredt fel? Minek? Jobb lett volna örökre elaludni. Csak a halál van hátra, végeznie kell önmagával.

Ezután tenyeréből itta a vizet a folyónál. Itta a jeges vizet, ropogtak foga alatt a jégdarabok. A víz csobogva folyt át reszkető ujjai közt, és ő újra meg újra merített és ivott, végigömlött rajta a víz. Csak amikor magához tért és léleg-

zethez jutott, akkor döbbent rá, hogy őrültség, amit tenni akart. Hát hogyan is foszthatná meg magát az ember az élettől, amely csupán egyszer adatik meg neki? Vajon érnek ennyit a szegizbajevek? Nem! Élni fog Tanabaj, és megmozgatja még a hegyeket!

Visszatérve, észrevétlen elrejtette a fegyvert, a tölténytáskát, és egész nap keményen dolgozott. Szerette volna, ha kedvesebb lehetne feleségéhez, kislányaihoz és az asszonyokhoz, de magába fojtotta a gyengédséget, nehogy a nők gyanút fogjanak. Azok meg dolgoztak, mintha mi sem történt volna, minden ment a maga útján. Tanabaj hálás volt ezért, elhallgatott, és dolgozott ő is. Kiment a legelőre, segített hazahajtani a juhokat.

Estére elromlott az idő. Eső vagy hó, de valami várható. Ködbe borultak körben a hegyek, felhős volt az ég. Ismét gondoskodni kellett arról, hogy megóvják a fiatal állatokat a hidegtől. Ismét ki kellett tisztogatni az aklot, szalmát teríteni alájuk, hogy újra fel ne üsse fejét a járvány. Elkomorult Tanabaj, de igyekezett elfelejteni mindent, ami történt.

Már sötétedett, amikor az udvaron egy lovas jelent meg. Dzsajdar fogadta. Beszélgettek. Tanabaj ezalatt az akolban dolgozott.

– Gyere ki egy percre – hívta a felesége. – Egy ember jött hozzád. – Tanabajt rossz érzés fogta el.

Kiment. Üdvözölte az érkezőt. A szomszéd telep juhásza volt.

– Te vagy az, Ajtbaj? Szállj le a lóról. Honnan jössz?

– Az aulból. Dolgom volt odalenn. Kértek, hogy adjak át egy üzenetet: Csoró súlyos beteg. Azt mondták, menj el hozzá.

„Megint ez a Csoró!" Fellobbant a kialvófélben lévő sérelem. Nem akarta látni őt.

– Mi vagyok én, doktor? Csoró mindig betegeskedik. Nélküle is nyakig vagyok a bajban. Lám, az idő is elromlik.

– No, ez a te dolgod, Tanake, ha mégy, mégy, ha nem, nem. Én átadtam, amire megkértek. Viszontlátásra. Mennem kell, hamarosan itt az éjszaka.

Ajtbaj megnógatta a lovát, de azután visszatartotta.

– Gondold meg mégis, Tanake. Csoró rosszul van.

A fiát hazahívták az intézetből. Kimentek elébe az állomásra.

– Köszönöm, hogy átadtad. De nem megyek.

– Elmegy – testelkedett Dzsajdar. – Ne aggódjék, el fog menni.

Tanabaj hallgatott, és amikor Ajtbaj kilovagolt az udvarról, dühösen mordult a feleségére:

– Ne beszélj te helyettem. Tudom én a magamét. Ha egyszer azt mondtam, hogy nem megyek, akkor nem megyek.

– Tanabaj, gondold meg, mit beszélsz!

– Nincs mit meggondolnom. Elég volt. Addig gondolkoztam, amíg kidobtak a pártból. Nincs senkim. Ha én megbetegszem, senki se jöjjön hozzám. Majd megdöglök egyedül! – Tanabaj legyintett egyet, és visszament az akolba.

De a lelki nyugalma nem tért vissza. Egyre szitkozódott, morgott, miközben az ellést ügyelte, a báránykákat hordta, a sarokba tette, a bégető juhokat csendesítette, széjjelválasztotta.

- Rég nyugdíjba mehetett volna, akkor nem szenvedne így. Egész életében betegeskedett, folyton a szívéhez kapkod, de nem száll le a nyeregből. Szép kis vezető! Látni sem akarlak ezek után. Ha megsértődsz, ha nem, nekem is megvan a magam sérelme. És senkinek semmi köze hozzá.

Az udvarra leszállt az éj. Lassan hullani kezdett a hó, és olyan teljes volt a csend, hogy még a ritkásan hulló hópelyhek surrogását is hallani lehetett, amint a földre értek.

Tanabaj nem ment be a jurtába, kerülte a vitát a feleségével, az asszony meg nem jött ki. „No, csak ülj benn – gondolta a férfi –, de arra nem kényszeríthetsz, hogy elmenjek. Csoró meg én idegenek vagyunk. Ő is a maga útján jár, én is a magamén. Barátok voltunk, de csak voltunk. És ha a barátjának tart, akkor hol volt eddig? Nem, nekem most már teljesen közömbös . . .”

Dzsajdar mégis kijött. Kihozta a köpenyét, az új csizmát, a széles derékszíjat, kesztyűt, sapkát, amit hosszabb utakra szokott felvenni.

– Öltözz – mondta.

– Hiába erőlteted. Sehova sem megyek.

– Ne vesztegesd az időt. Majd bánni fogod egész életedben.

– Nem bánok semmit. Semmi baja sem lesz neki. Kiheveri. Nem először fordul elő.

– Tanabaj, én még nem kértem tőled semmit. Most kérek. Add át nekem a sérelmed, a bánatod. Te meg indulj el.

– Nem. – Tanabaj makacsul megrázta a fejét. – Nem megyek. Nekem most már minden közömbös. Te az illendőségre, a kötelességre gondolsz. Arra, hogy mit mondanak az emberek. De én semmiről sem akarok tudni.

– Gondold meg, Tanabaj. Én addig a tűz után nézek, nehogy a parázs a nemezre hulljon.

Elment és otthagyta Tanabaj holmiját, de a férfi nem mozdult helyéről. Ült a sarokban, nem tudott felülkerekedni önmagán, nem tudta elfeledni Csorónak mondott szavait. És a történtek után . . . „Isten hozott, eljöttél meglátogatni, megnézni, hogy vagyok?" „Nem lehetek a segítségedre valamiben?" Nem, ezt képtelen megtenni. Nem engedik az elvei.

Dzsajdar visszatért.

– Még nem öltöztél fel?

– Hagyj ezzel. Mondtam, nem megyek . . .

– Állj fel! – kiáltott rá dühösen az asszony. És Tanabaj, legnagyobb csodálkozására, felállt az asszony parancsszavára, mint a katona. Dzsajdar odalépett hozzá, a lámpás homályos fényénél ránézett, elgyötörten, felháborodva. – Ha te ilyen hitvány ember vagy, akkor majd én elmegyek helyetted, te meg maradj itt, és siránkozz. Indulok, most rögtön! Eredj, nyergelj.

És Tanabaj engedelmesen elindult, hogy felnyergelje a lovat. Az udvaron szállingózott a hó. Mintha a sötétség lassú, nesztelen körhintaként keringett volna, mint mély öbölben a víz. A hegyek körvonalai sem látszottak. Sötét volt. „No, még csak ez hiányzott! Hová menne most egyedül, éjnek idején? – latolgatta, amikor a sötétben rádobta a lóra a nyerget. – És nem lehet lebeszélni. Nem mond le a szándékáról. Ha megölöd, sem tesz le róla. És ha eltéved? Akkor magára vessen . . ."

Felnyergelte a lovat Tanabaj, és elszégyellte magát: „Ál-

lat vagyok, semmi más. Elment az eszem sértődöttségemben. Kiteszem közszemlére a bánatom: nézzétek, milyen szerencsétlen vagyok, milyen rossz a sorom. Még az asszonyt is kihozom a sodrából. Pedig ő igazán nem tehet róla. Minek kínzom? Semmirekellő ember vagyok. Vadállat, semmi egyéb."

Megingott Tanabaj. Nem volt könnyű megmásítani a szavait. Lesütött szemmel, zavartan ment vissza.

– Felnyergeltél?

– Igen.

– No, akkor készülj. – És Dzsajdar odanyújtotta a köpenyét.

Tanabaj némán öltözködni kezdett, örült, hogy a felesége békült meg elsőnek. De a látszat kedvéért azért megkockáztatta:

– Ne menjek inkább reggel?

– Nem, most azonnal indulj. Késő lesz.

Csendesen örvénylett az éj a hegyek között. Lebegve, puhán ereszkedtek alá az utolsó tavaszi hópelyhek. A sötét hegyoldalon egyedül lovagolt Tanabaj az éjszakában, elhagyott barátja hívó szavára. A hó belepte fejét, vállát, szakállára, karjára tapadt. Tanabaj mozdulatlanul ült a nyeregben, nem rázta le a havat. Így jobban tudott gondolkodni. Csoró járt az eszében és mindaz, ami sok éven át összekötötte őket, amikor Csoró írni tanította, amikor a Komszomolba, majd a pártba beléptek. Emlékezett a csatornaépítésnél végzett közös munkájukra és arra, amikor Csoró elsőnek hozta mutatni az újságot, amelyben cikket írtak Tanabajról, és közölték a fényképét is. Csoró elsőnek gratulált, kezet rázott vele.

Megenyhült Tanabaj, és gyötrő nyugtalanság kerítette hatalmába. „Hogy van Csoró? Csakugyan olyan beteg? Különben miért hívták volna haza a fiát? Vagy mondani akar valamit? Tanácskozni valamiről? . . ."

Már virradt. Még egyre esett a hó. Tanabaj siettette, szapora ügetésre fogta lovát. Ott, a dombok mögött, a síkságon, ott fekszik az aul. „Hogy van Csoró? Gyorsabban kellene menni. Gyorsabban!"

És hirtelen, a reggel csendjében tompa hang hallatszott

a távolból, az aul felől. Egy kiáltás hangzott, majd megtört és elhalt. Tanabaj megállította a lovát, fülét a szél irányába fordította. Nem, semmi sem hallatszik. Biztosan csak képzelődött.

A ló a dombig vitte Tanabajt. Odalent húzódtak az aul utcái, fehér, behavazott veteményeskertek közt, kopár kertek alján; még kihalt volt a falu ilyen korán. Sehol egy lélek. Csupán egyetlen udvaron nyüzsgött feketén a nép, a fáknál felnyergelt lovak. Csoró udvara volt. Miért gyült össze annyi ember? Mi történt? Csak nem . . .

A kengyelben állt Tanabaj, hideglelősen visszanyelte a hideg levegőt, és megdermedt. Nyomban hajszolni kezdte a lovát az úton lefelé. „Az nem lehet! Az nem lehet!" Olyan rettentő érzés szorította össze a szívét, mintha ő lenne a hibás mindabban, ami odalent – bizonyára – megtörtént. Csoró, az ő egyetlen barátja hívja utolsó találkozóra, és ő makacskodik, megköti magát, és sérelmeinek hánytorgatásában leli kedvét. Hát milyen ember ő ezek után? Miért nem köpte szemen az asszony? Ugyan mi lehet tiszteletre méltóbb a földön, mint egy haldokló utolsó kívánsága?

Tanabaj előtt ismét ott állt az a sztyeppi út, ahol Gülszári hátán lovagolva utolérte Csoró. Mit felelt akkor neki? Vajon valaha is megbocsáthatja magának azokat a szavakat?

Mintegy lázálomban lovagolt végig Tanabaj a havas utcán, bújának és szégyenének terhe alatt görnyedezve, és hirtelen meglátta, hogy Csoró udvarán túl egy csapat lovas közeleg.

– *Ojbaj, baurimaj! Ojbajaj, baurim!*[2]

„Megérkeztek a kazahok" – állapította meg Tanabaj, és rádöbbent, hogy már nincs miben reménykednie. A folyón túlról jöttek a kazah szomszédok, siratták Csoróban a jó barátot, a testvért, szomszédot, szívükhöz közel álló embertársukat, akit ismert az egész vidék. „Köszönet, testvérek! – mondta magában Tanabaj. – Apáink és nagyapáink óta együtt vagyunk a bajban és a szomorúságban, együtt a menyegzőkön és a vágtában. Sírjatok velünk!"

[2] Sirató kiáltás.

És megrengette az ébredő ault Tanabaj fájdalmas kiáltása.

– Csoróóóó! Csoróóóó! Csoróóóó!

Vágtatott a lovon, hol jobbra, hol balra csúszott a nyeregben, és siratta másvilágra költözött barátját.

Már itt az udvar, ott áll a ház mellett a gyászpompába öltöztetett Gülszári. Ráhull a hó, s a testén elolvad. Gazda nélkül maradt a poroszka ló, üres nyereggel.

Tanabaj a lova sörényére zuhan, felemelkedik, majd ráesik újra. Körös-körül összemosódó emberarcok, sűrű ködön keresztül látja őket, és sírás, sírás. Nem is hallotta, amikor valaki megszólalt:

– Vegyétek le a nyeregből Tanabajt. Vezessétek Csoró fiához.

Több kar nyúlt ki feléje, segítették leszállni a lóról, karon fogva vezették a tömegen át.

– Bocsáss meg nekem, Csoró! Bocsáss meg – zokogott Tanabaj.

Az udvaron, arccal a ház fala felé fordulva állt Csoró fia, Szamanszur, a diák. Könnyezve fordult Tanabaj felé, sírva ölelkeztek össze.

– Apád nincs többé, meghalt az én Csoró barátom! Bocsáss meg, Csoró, bocsáss meg nekem! – zokogott hüppögve Tanabaj.

Azután elválasztották őket. És ekkor látta meg Tanabaj maga mellett az asszonyok közt őt, Bübüzsánt. Ránézett, és némán ontotta könnyeit. Tanabajt még jobban rázta a zokogás.

Siratott mindent, minden veszteségét, Csorót, vele szemben elkövetett bűnét, hogy nem vonhatta vissza azokat a szavakat, amelyeket csak úgy odavetett neki az úton, siratta azt az asszonyt, aki most úgy állt mellette, mint egy idegen, azt a régi szerelmet, azt a viharos éjszakát, azt, hogy Bübüzsán magára maradt, és bizony már eljárt felette az idő, siratta poroszka lovát, Gülszárit, aki most gyászdíszben állt, siratta sérelmét és kínjait, minden elsiratlan bánatát.

– Bocsáss meg, Csoró, bocsáss meg! – hajtogatta. És mintha egyben bocsánatot kért volna Bübüzsántól is.

Szerette volna, ha Bübüzsán odajön hozzá és vigasztalja, ha letörli könnyeit, de nem jött. Csak állt és sírt.

A többiek vigasztalták.

– Elég volt, Tanabaj. Könnyekkel már nem segíthetsz. Nyugodj meg!

És ez még csak növelte fájdalmát és keserűségét.

22

Délután temették Csorót. A homályba borult napkorong sápadtan világított a bágyadt felhők mozdulatlan fátyolán keresztül. A levegőben puha, nedves hópelyhek keringtek. A fehér mezőn át vonult a gyászmenet – néma, fekete folyam, mely hirtelen eredt, és most vág magának medret a földben. Elöl, a lehajtott oldalú gépkocsin vitték az elhunyt Csorót, szorosan becsavarva a temetési fehér nemeztakaróba. Mellette ültek gyermekei, felesége, rokonai. Mindenki más lóháton követte őket. Ketten mentek a gépkocsi után gyalogszerrel: Szamanszur, a megboldogult fia, és Tanabaj, kantárszáron vezetve az elhunyt barát lovát, Gülszárit, a poroszka lovat, üres nyereggel a hátán.

A kertek alján vezető utat egyenletes, puha hótakaró borította. Lópaták taposta széles sáv követte nyomon a gyászmenetet, mintha megjelölné Csoró utolsó útját. Az út a dombok mögé vezetett, a temetőbe. És itt visszavonhatatlanul bevégeztetett Csoró élete.

Vezette a poroszka lovat Tanabaj, és magában beszélgetett vele. „Látod, Gülszári, elveszítettük a mi Csorónkat. Nincs többé . . . Miért nem kiáltottál akkor utánam, miért nem állítottál meg? Nem adott neked beszélőképességet az isten. És én, ember létemre, hitványabbnak bizonyultam egy lónál. Otthagytam a barátomat az úton, vissza sem néztem, el sem gondolkoztam. Megöltem Csorót, a szavaim ölték meg . . ."

A temető felé vezető úton mindvégig Csoró bocsánatát kérte Tanabaj. A sírnál, amikor Szamanszurral együtt a gödörbe ereszkedett, akkor is Csoróhoz beszélt:

– Bocsáss meg nekem, Csoró. Bocsáss meg. Hallod, Csoró, bocsáss meg!

Göröngy göröngy után hullott a sírba, majd minden oldalról áradt belé a föld, most már lapátolták. Csakhamar friss halom emelkedett a dombon.

Bocsáss meg, Csoró!

A halotti tor után Szamanszur félrehívta Tanabajt:

– Tanake, valamiről beszélnünk kellene.

Átvágtak az udvaron, otthagyták az embereket, a gőzölgő szamovárokat, tábortüzeket. Kikerültek a kertek alá. Végigmentek az árokparton, s a veteményeskertnél, a kivágott fa mellett megálltak. Leültek. Hallgattak, mindegyik elmerült a saját gondolataiban. „Lám, hát ilyen az élet! – elmélkedett Tanabaj. – Még kisfiú korában ismertem Szamanszurt, most pedig már felnőtt. Megérlelte a gond. Most ő lép Csoró helyére. Úgy beszélünk egymással, mint egyenrangú felek. Ennek így is kell lennie. A fiúk lépnek az apák helyére. A fiúk folytatják a nemzetséget, ők folytatják a munkát. Isten adja, hogy olyan legyen, mint az apja volt. Vagy vigye még többre, hogy józan ésszel és tudással valamennyiük fölé emelkedjék, hogy magának és másoknak megteremtse a boldogságot. Azért leszünk apák, azért nemzünk fiakat, mert reméljük, hogy különbek lesznek nálunk, ez a világ rendje."

– Szamanszur, te vagy a család legidősebb tagja – mondta neki Tanabaj, öregesen simogatva a szakállát. – Te lépsz most Csoró helyére, úgy hallgatlak hát, mint magát Csorót.

– Át kell adnom apám végső akaratát, Tanake – kezdte mondanivalóját Szamanszur.

Tanabaj összerezzent, oly világosan hallotta az apa hangját, hangvételét a fiú beszédében, és először fedezte fel, hogy nagyon hasonlít arra a fiatal Csoróra, akit Szamanszur nem ismerhetett, de akit ismert és megtartott emlékezetében Tanabaj. Nem ezért mondják-e éppen, hogy nem hal meg addig az ember, amíg azok élnek, akik ismerték?

– Hallgatlak, fiam.

– Én még életben találtam apámat, Tanake. Tegnap éjjel sikerült ideérnem egy órával a halála előtt. Az utolsó leheletéig öntudatánál volt. És magát, Tanake, nagyon várta. Egyre kérdezgette: „Hol van Tanabaj? Nem jött meg?" Nyugtattuk, hogy úton van már, és egyszerre betoppan.

Úgy látszik, mondani akart valamit. És már nem volt rá érkezése.

– Igen, Szamanszur, találkoznunk kellett volna. Nagyon kellett volna. Amíg élek, nem bocsátom meg magamnak. Nem értem ide idejében.

– Engem kért meg, hogy adjam át. „Fiam – mondotta –, közöld az én Tanake barátommal, hogy bocsánatot kérek tőle, mondd meg, hogy nem tartottam magamban a sérelmét, és kérem, hogy ő maga vigye vissza tagkönyvemet a kerületi pártbizottságra. Hadd adja le Tanabaj – mondotta – saját kezűleg a tagkönyvemet, ne feledd, add át neki." Azután elveszítette az öntudatát. Kínlódott. És haldokolva is úgy nézett, mintha várna valakit. Sírt is, de a szavait már nem tudtuk megérteni.

Tanabaj nem válaszolt. Hüppögve turkált szakállában. Csoró elment, elvitte magával énjének felét, életének egy részét.

– Köszönet a szavaidért, Szamanszur. És apádnak is köszönöm – szólalt meg végül Tanabaj, összeszedve magát. – Egyetlenegy dolog bánt. Tudod, hogy engem kizártak a pártból?

– Tudom.

– Hogyan vigyem én, a kizárt párttag, Csoró tagkönyvét a kerületi pártbizottságra? Nincs hozzá jogom.

– Nem tudom, Tanake. Döntse el maga. De nekem teljesítenem kell apám végakaratát. És megkérem, tegyen úgy, ahogy ő kívánta, amikor elhagyott bennünket.

– Lelkemből örülnék. De ha ilyen nagy baj esett meg velem . . . Nem lenne jobb, ha magad vinnéd, Szamanszur?

– Nem, nem lenne jobb. Apám tudta, mit kíván. Ha apám hitt magának, én miért ne higgyek? Mondja meg a kerületi pártbizottságon, hogy ez volt apám, Csoró Szajakov végakarata.

Még sötétben, virradat előtt lovagolt ki Tanabaj az aulból. Gülszári, a kedves poroszka ló, akire bajban és örömben egyaránt számíthatott, Gülszári vágtatott felnyergelve, patái alatt szanaszét repültek az úti keréknyomok fagyos göröngyei. Ezúttal Tanabajt vitte nyergében Gülszári, Tanabajt, aki halott barátjának, a kommunista Csoró Szajakovnak különleges megbízatását teljesítette.

Előtte, a láthatatlan horizont felett lassan szétáradt a pirkadat. Méhében új hajnal született. Ott fejlődött ki a szürke homályban.

A poroszka ló épp arrafelé futott, a pirkadat irányába, egy magányosan ragyogó csillag felé, amely még nem hunyt ki az égen. Egyedül haladt a kihalt úton, zakatolva visszhangzott a paták dobogása. Régen nem lovagolt rajta Tanabaj. Gülszári futása most is sebes és kitartó. A szél belekapott sörényébe, lovasának az arcába fújt. Derék paripa Gülszári, ereje teljében volt még.

Egész úton töprengett Tanabaj, találgatta, miért éppen őrá, a kizárt párttagra hagyta Csoró halála előtt, hogy tagkönyvét a kerületi pártbizottságra bevigye. Mit akart ezzel? Próbára akarta tenni? Vagy talán így akarta kifejezésre juttatni ellenvéleményét Tanabaj kizárásával kapcsolatban? Ezt már senki meg nem tudja, ki nem derítheti. Csoró nem beszél többé. Soha többé! Ezek a szörnyű szavak! És többé már szavak sincsenek . . .

Újra előbukkant sokféle gondolat, újra életre kelt mindaz, amit feledni akart, kitörölni agyából mindörökre. Nem, úgy látszik, nem fejeződött még be. Vele van Csoró végakarata. Elviszi a párttagsági könyvét, és beszél Csoróról, elmond mindent az igazsághoz híven, hogy mit jelentett Csoró az emberek számára, és mi volt őneki. És saját magáról is beszélni fog, hisz Csoró és Tanabaj egyazon kéz ujjai.

Hadd tudják meg, kik voltak ők akkor, milyen életet éltek ifjúkorukban. És ez talán rádöbbenti őket, hogy ő, Tanabaj nem érdemli meg, hogy elválasszák Csorótól, akár ebben az életben, akár azután. Csak meghallgatnák, csak engednék, hogy megnyilatkozzék!

Tanabaj rendre elképzelte, hogyan lép be a kerületi pártbizottság titkárának dolgozószobájába, hogyan teszi az asztalra Csoró tagkönyvét, és hogyan beszél el mindent. Beismeri hibáját, bocsánatot kér, csak vegyék vissza a pártba, amely nélkül oly rossz élnie, a párt nélkül el sem tudja képzelni önmagát.

És ha azt mondják, hogy milyen jogon merészelte ő, a kizárt párttag idehozni ezt a dokumentumot? „Nem kellett volna elvállalnod ezt a megbízatást, nem kellett volna hozzányúlnod egy kommunista tagkönyvéhez. Más is akadt vol-

na rajtad kívül." De hiszen ez volt Csoró végakarata! Ezt hagyta rá mindenki előtt, haldokolva. A fia, Szamanszur is megerősítheti. „No és aztán? Mennyi mindent összebeszélhet egy haldokló agóniájában, öntudatlan állapotban." Erre mit válaszol?

Ám Gülszári csak vágtatott a visszhangos, jeges úton, elhaladt a sztyepp mellett, és kiért az alekszandrovkai lejtőre. Sebesen vitte Tanabajt a poroszka ló. Szinte észre sem vette, hogy megérkezett.

A hivatalokban éppen csak megkezdődött a munkanap, ahogy Tanabaj beért a kerületi központba. Sehol sem időzött, egyenesen a pártbizottságra irányította a gőzölgő poroszka lovat, kikötötte a cölöphöz, leverte magáról a port, és izgalomtól dobogó szívvel belépett. Mit mondanak neki? Hogyan fogadják? A folyosók üresek voltak. Még nem értek ide az aulokból az emberek. Tanabaj Kaskatajev előszobájába ment.

– Jó napot – köszöntötte a titkárnőt.

– Jó napot.

– Kaskatajev elvtárs bent van?

– Igen.

– Hozzá jöttem. A Fehér Kövek kolhoz juhásza vagyok. A nevem Bakaszov – kezdte.

– Ugyan, hát ismerem magát – nevetett a titkárnő.

– Hát akkor jelentse be, hogy Csoró Szajakov, a párttitkárunk meghalt, és halála előtt engem kért meg, hogy hozzam el ide a tagkönyvét. Ezért jöttem.

– Jól van. Várjon egy percet.

Nem sokáig időzött a titkárnő Kaskatajev dolgozószobájában, de Tanabaj alaposan megkínlódott, nem találta a helyét, amíg várt rá.

– Kaskatajev elvtárs nem ér rá – mondta, és csendesen betette maga mögött az ajtót. – Kéri, hogy adja le Szajakov tagkönyvét a nyilvántartási osztályon. Arra van, a folyosón jobbra.

„Nyilvántartási osztály . . . a folyosón jobbra? Mi ez? – Tanabaj nem értette a dolgot. Azután egy csapásra mindent megértett, és hirtelen elcsüggedt. – Hogyan? Hát minden ilyen egyszerű? És ő még azt gondolta . . ."

– Beszédem volna Kaskatajev elvtárssal. Kérem, menjen

be hozzá, és mondja meg neki, hogy fontos beszédem van vele.

A titkárnő bizonytalanul bement az irodába, és visszatérve ismét azt mondta:

– Nagyon elfoglalt. – És azután együttérzőn hozzátette: – Hiszen magával már befejezték a beszélgetést. – Majd még halkabban folytatta: – Nem fogadja. Jobban teszi, ha elmegy.

Ment a folyosón Tanabaj, jobbra fordult. Ott volt a felirat: *Nyilvántartási osztály.* Az ajtón kis ablak. Bekopogott. A kis ablak kinyílt.

– Mit óhajt?

– Egy tagkönyvet hoztam. Szeretném leadni. Meghalt a párttitkárunk: Csoró Szajakov. Fehér Kövek kolhoz.

A nyilvántartás vezetője türelemmel kivárta, míg Tanabaj elővette a kabátja alól a szíjra erősített bőrzacskót, amelyben nemrég még a saját tagkönyvét hordta, és amelyben most Csoróét hozta el. Beadta a könyvecskét az ablakon. „Isten veled, Csoró!"

Nézte, amíg a vezetőnő beírta a tagsági könyv számát, Csoró családnevét, keresztnevét, apai nevét, a belépés évét – ez volt az utolsó emlék róla. Azután elébe tette a papírlapot, hogy írja alá.

– Ennyi az egész?

– Ennyi az egész.

– Viszontlátásra.

– Viszontlátásra. – A kis ablak becsapódott.

Tanabaj kiment az utcára. Bogozni kezdte a poroszka ló kötőfékjét.

– Ennyi az egész, Gülszári – szólt a lóhoz. – Ennyi az egész.

És a fáradhatatlan poroszka ló visszavitte az aulba. A tágas tavaszi sztyepp szembefutott a széllel, a patkódobogás ritmusára. Csak a ló futásától csillapult Tanabaj fájdalma.

Még aznap este hazatért a hegyekbe.

A felesége némán fogadta. Tartotta a ló kantárját, segített férjének leszállni a nyeregből, karjánál fogva támogatta. Tanabaj odafordult hozzá, átölelte, magához szorította. Az asszony is átölelte, sírva.

– Eltemettük Csorót. Nincs többé, Dzsajdar. Nincs töb-

bé az én barátom – mondta Tanabaj, és még egyszer szabad folyást engedett könnyeinek.

Azután némán üldögélt egy kövön, a jurta mellett. Egyedül akart maradni, nézni, hogyan kél fel a hold, amely csendesen emelkedett a hóborította hegygerinc csipkézett, fehér csúcsai mögött. A jurtában a felesége lefektette a gyerekeket. Kihallatszott a tűz pattogása. Azután felcsendült a temir-komuz búgó, szívszorongató hangja. Mintha baljóslatú szél fújna, mintha egy ember futna a földeken, zokogva, panaszos dalra fakadva, és körös-körül minden lélegzet-viszszafojtva hallgat, minden elnémul, csak az emberi bánat és keserűség magányos dala szárnyal. Mintha futna, és nem tudná, hová rejtőzzön bánatával, hogyan vigasztalódjék a néma, néptelen vidéken, és panaszos dalára senki sem válaszol. Sír, és hallgatja saját hangját. Tanabaj rádöbbent, hogy a felesége neki játssza az *Öreg vadász dalá*-t . . .

. . . A régi szép időkben volt egyszer egy öreg, annak egy fia, ifjú, bátor vadász. Az apa maga oktatta a vadászat nehéz mesterségére. És a fiú túlszárnyalta mesterét.

Elhibázott lövést nem ismert. Egyetlen élőlény sem menekült pontosan célzott, halált hozó golyója elől. Felzavarta a hegyek közt élő összes állatot. A vemhes anyákat sem kímélte, a kicsiny kölyköket sem sajnálta. Kiirtotta a Szürke Kecske nyáját, a Szürke Kecskéét, a kecskenemzetség ősanyjáét. A Szürke Kecske egyedül maradt az öreg Szürke Bakkal, és könyörgött az ifjú vadásznak, hogy szánja meg az öreg Bakot, ne ölje meg, hogy vele a nemzetséget folytathassa. De az nem hallgatott rá, és halálpontos lövésével letérítette a hatalmas Szürke Bakot. A Bak a sziklákra zuhant. És ekkor jajgatni kezdett a Szürke Kecske, oldalát fordította a vadász felé, és így szólt: „Lőj szíven. Nem mozdulok innen. De nem találsz el – és ez lesz utolsó lövésed!" Nevetett az ifjú vadász a bomlott agyú öreg Szürke Kecske szavain. Célzott. Süvített a golyó. És a Szürke Kecske nem bukott el. A golyó csupán mellső lábát ütötte át. Megijedt a vadász – ilyen még nem fordult elő vele. „No lám – fordult hozzá az öreg Szürke Kecske. – Most pedig próbálj megfogni engem, a sántát!" Felnevetett az ifjú vadász. „Ugyan, próbálj csak elfutni. De ha utolérlek, ne várj irgalmat. Leváglak, vén hencegő!"

Futásnak eredt a sánta Szürke Kecske, a vadász utána. Sok, sok napon és éjszakán át tartott a hajsza, sziklák közt, meredélyeken, havon, köveken. Már régen eldobta fegyverét a vadász, cafatokban lógott rajta a ruha. És észre sem vette, hogy a Szürke Kecske egy égbe nyúló sziklára csalta fel, ahonnan nincs tovább, se fel, se le, ahonnan lemászni, leugrani sem lehet. Itt elhagyta őt a Szürke Kecske, és megátkozta: „Ezt a helyet el nem hagyhatod, amíg csak élsz, és innen senki meg nem szabadíthat. Hadd sirasson éppúgy a te apád, miként én siratom megölt gyermekeimet, elpusztított nemzetségemet. Hadd sírjon apád magányosan a köves hegyek között, magányosan a hideg hegyek között, amint én sírok, én, az öreg Szürke Kecske, a kecskenemzetség ősanyja. Elátkozlak téged, Karagul, átok reád!" Sírva futott tova a Szürke Kecske, kőről kőre, hegyről hegyre . . .

Egyedül maradt az ifjú vadász a szédítő meredélyen. Állt a keskeny sziklafolyosón, arccal a kőfalnak fordulva, félt körültekinteni is, egy lépést sem tudott tenni se fel, se le, se jobbra, se balra. Se az eget, se a földet nem látta.

Apja közben mindenütt keresi. A hegyeket mind bejárja. És amikor az egyik ösvényen megleli fia elhajított fegyverét, megérti, hogy fia bajba került. Fut a sziklás szorosokban, sötét hágókon át, s kiált: „Karagul, hol vagy, Karagul? Felelj!" Válaszul a kőhegyek hahotája visszhangozza: „. . . hol vagy, Karagul? Felelj! . . ."

„Itt vagyok, apám!" – hallatszott hirtelen egy hang a magasból. Felnéz az öreg, és megpillantja fiát, mint egy kicsiny hollót, a szakadék szélén, magas, elérhetetlen sziklaszirten. Ott áll, hátat fordítva a világnak. Nem tud megfordulni.

„Hogy jutottál oda, szerencsétlen fiam?" – rémült meg az apa.

„Ne is kérdezd, apám – felelte a fiú. – A büntetésem töltöm itt. Az öreg Szürke Kecske csalt fel, és szörnyűséges átokkal sújtott. Sok nap múlt el azóta, hogy itt állok, nem látok napot, sem eget, sem földet. És a te arcodat sem látom, apám. Könyörülj meg rajtam! Ölj meg, könnyíts a szenvedésemen. Ölj meg, és temess el engem."

Mit tehetett az apa? Sír, gyötrődik, a fia meg egyre rimánkodik: „Ölj meg minél előbb. Lőj, apám! Könyörülj rajtam, lőj már!" Egészen estig nem tudta elhatározni ma-

gát az apa. Ám napnyugta előtt célba vette a fiát, és rálőtt. Aztán összetörte puskáját a köveken, és búcsúdalt zengett a fia teste felett:

Megöltelek téged, fiam, Karagul.
Egyedül maradtam, fiam, Karagul.
Megbüntetett a sors, fiam, Karagul.
Lesújtott rám a sors, fiam, Karagul.
Miért neveltelek, fiam, Karagul,
Kiváló vadásznak, fiam, Karagul,
Miért irtottál ki, fiam, Karagul,
Minden élő vadat, fiam, Karagul,
Mit élni s szaporodni rendelt a Természet, fiam, Karagul.
Magamra maradtam, fiam, Karagul,
Senki sem válaszol, fiam, Karagul,
Sírásomra sírással, fiam, Karagul.
Megöltelek téged, fiam, Karagul,
Saját két kezemmel, fiam, Karagul . . .

. . . Ült Tanabaj a jurta mellett, hallgatta az ősi kirgiz sirámot, nézte, amint lassan úszott a hold a hallgatag, sötét hegyek felett, függött a hold az éles, havas csúcsok felett, a hatalmas kőszirtek felett. És egyre csak kérte halott barátja bocsánatát.

Dzsajdar pedig a jurtában játszotta tovább a temir-komuzon Karagul, a nagy vadász dalát.

Megöltelek téged, fiam, Karagul.
Egyedül maradtam, fiam, Karagul . . .

23

Közeledett a virradat. A tábortűz mellett, a haldokló poroszka ló fejénél üldögélve, felidézte még Tanabaj, ami ezután történt.

Senki sem tudott arról, hogy ő azokban a napokban felutazott a területi székhelyre. Ez volt utolsó kísérlete. Szeretett volna a területi pártbizottság titkárával találkozni, aki-

nek felszólalását hallotta a kerületi tanácskozáson, és elmondani neki minden baját. Hitte, hogy ez az ember megértené, és segítene. Csoró csupa jót mondott róla, a többiek is dicsérték.

A titkárt azóta más területre helyezték. Akkor tudta meg, amikor már a területi pártbizottságon volt.

– Hát maga nem hallott erről?

– Nem.

– Ha nagyon fontos a dolog, akkor az új titkárunk elé terjesztem, talán fogadja önt – ajánlotta egy nő a titkár előszobájában.

– Nem, köszönöm – utasította vissza Tanabaj. – Vele akartam beszélni, a saját ügyemben. Őt ismertem, és ő is ismert engem. Nem akarok zavarni. Elnézést kérek, a viszontlátásra. – Kiment a várószobából, s lélekben hitte is, hogy jól ismerte azt a párttitkárt, és az szintén személyesen ismerte őt, Tanabaj Bakaszov juhászt. De miért ne? Ismerhették és becsülhették volna egymást, ebben nem kételkedett, ezért is beszélt így.

Tanabaj ment az utcán, az autóbuszmegálló felé. A sörösbódé mellett két munkás rakodott üres söröshordókat egy teherautóra. Az egyik fenn állt a kocsin, a másik pedig, aki felgurította a söröshordókat, véletlenül rápillantott a mellette elhaladó Tanabajra, és megmerevedett, megváltozott az arckifejezése. Bektaj volt. Visszatartotta a guruló hordót, keskeny vágású, vörös szeme átható ellenszenvet sugárzó tekintetet vetett Tanabajra, és várta, hogy megszólaljon.

– No, mi az, elaludtál? – mordult rá Bektajra ingerülten a gépkocsin álló munkás.

A hordó lejjebb gurult, és Bektaj visszatartotta. Meggörnyedt a súlya alatt, és egyre csak nézte Tanabajt, le nem vette róla a szemét. De Tanabaj nem köszöntötte. „Hát ide kerültél. Jól van. Egy szót se szólj. A sörszakmához csatlakoztál" – gondolta Tanabaj, és habozás nélkül továbbment. „Hiszen elzüllik! – gondolta azután, meglassítva lépteit. – Rendes ember lehetne még belőle, talán beszélni kellene a fejével . . ." És vissza akart fordulni, sajnálta Bektajt, kész volt megbocsátani neki mindent, csak meggondolja magát. De azután mégsem fordult vissza. Ráébredt, hogy ha a fiú tud az ő kizárásáról, akkor a beszélgetésből nem lesz semmi.

Nem akart alkalmat adni ennek a csúnya szájú legénynek, hogy gúnyolódjon rajta, az ő sorsán, és az ügyön, amelyhez hű maradt. Így aztán hazament. Egy arra tartó gépkocsin hagyta el a várost, és Bektajon rágódott. Egyre az ő alakját látta maga előtt, ahogyan ott állt, meghajolva a guruló hordó súlya alatt, és áthatóan, várakozásteljesen nézett őrá.

Később, amikor Bektaj ügyét tárgyalták a bíróságon, Tanabaj csak annyit mondott, hogy Bektaj otthagyta a nyájat, és elment. Többet nem mondott. Nagyon szerette volna, ha Bektaj végre megérti, hogy nem volt igaza, és megbánja bűnét. De az, úgy látszik, nem is gondolt megbánásra.

– Ha letöltöd a büntetést, gyere el hozzám. Megbeszéljük, mi legyen azután – mondta Tanabaj Bektajnak. De az nem felelt, még a tekintetét sem emelte fel. Tanabaj otthagyta. A pártból való kizárása után elvesztette önbizalmát, bűnösnek érezte magát mindenkivel szemben. Senki sem hányt a szemére semmit, s ő mégis távol tartotta magát az emberektől, kerülte a beszélgetést, jobbára hallgatott.

24

Gülszári, a poroszka ló mozdulatlanul feküdt a tűz mellett, a földre hajtotta fejét. Az élet lassan elszállt belőle. Hörgött, szeme tágra nyílt, majd kihunyt, pislogás nélkül, merőn nézte a lángot, bottá merevedtek kinyújtott lábai.

Búcsúzott Tanabaj poroszka lovától: „Dicső paripa voltál, Gülszári! A legszebb éveimet viszed magaddal. Mindig emlékezem rád, Gülszári. Most is, itt melletted, amint haldokolsz, jó lovam, Gülszári. Egyszer majd találkozunk a másvilágon. De ott nem hallom majd patáid dobogását, mert ott nincsenek utak, ott nincs föld, sem fű, sem élet. De ameddig élek, nem halsz meg te sem, mert emlékezni fogok rád, Gülszári. Patáid dobogása lesz kedvenc dalom . . ."

Így elmélkedett az öreg Tanabaj, és búsult. Oly gyorsan eljárt felette az idő, mint Gülszári sebes futása. Milyen hamar megvénültek. Talán korai még, hogy Tanabaj az öregek közé sorolja magát. De az embert nem is annyira a kor véníti meg, nem is az évek múlása, mint inkább az, ha öregnek

érzi magát, beletörődik, hogy eljárt felette az idő, és nincs más hátra, mint kivárni a véget . . .

És most, ezen az éjszakán, amikor utolsókat rúgta a poroszka ló, Tanabaj újra alaposan és figyelmesen végigkísérte a múltat, bánta, hogy ilyen korán megadta magát az öregségnek, és nem követte annak az embernek a tanácsát, aki nem feledkezett meg róla, hanem megkereste, eljött hozzá.

Ez hét esztendővel azután történt, hogy kizárták a pártból. Tanabaj akkoriban lovas őr volt a kolhoz földjein, a Szarigouszki-szorosban, ott lakott egy kis őrházban, öreg feleségével, Dzsajdarral. A két lány elutazott tanulni, majd férjhez ment. Fiuk a technikum elvégzése után a kerületben helyezkedett el, ekkor már ő is családos ember volt.

Nyár volt, Tanabaj füvet kaszált a folyóparton. Szénakaszálásra való idő volt éppen, forrón sütött a nap. A szorosban csend honolt. Tücskök ciripeltek. Kívülkötős ingben, öreges, rövid szárú fehér gatyában lépkedett Tanabaj a csengő kasza után, egyenletes, tömött halmokba rakta a füvet a folyó menti homokpadon. Élvezettel dolgozott. Észre sem vette, hogy a közelben egy kis GAZ személygépkocsi állt meg, ketten kiszálltak belőle, és feléje indultak.

– Jó napot, Tanake, adj' isten! – hallott egy hangot maga mellett. Körülnézett, és megpillantotta Ibrahimot. Ugyanolyan nyüzsgő, kövér képű, pocakos ember maradt, mint volt. – No lám, hát megtaláltuk egymást, Tanake – mosolyodott el szélesen. – A kerületi pártbizottság titkára jött el magához személyesen, látni akarja.

„Adta ravasz rókája! – adózott neki Tanabaj önkéntelen elismeréssel. – Minden időben megtalálja a helyét. Nézze meg az ember, hogy sürög-forog! Mintha csak ő lenne a legjobb ember a világon. Mindenkinek a kedvében jár, mindenkit kiszolgál."

– Jó napot – köszöntötte őket Tanabaj, és kezet fogott velük.

– Nem ismer meg, apám? – kérdezte udvariasan az Ibrahimmal érkezett elvtárs, erős tenyerében tartva Tanabaj kezét.

Tanabaj késlekedett a válasszal. „Hol is láttam ezt az embert?" – kérdezte önmagát. Nagyon ismerős és ugyanakkor nagyon megváltozott ember állt előtte. Fiatal, egész-

séges, napbarnított arcú, nyílt és magabiztos tekintetű, szürke vitorlavászon öltönyben, szalmakalapban. „Városi ember lehet" – gondolta Tanabaj.

– De hiszen ez . . . – akart súgni Ibrahim.

– Várj, várj, majd én magam – állította meg Tanabaj, és nevetve folytatta: – Megismerlek, fiam, hát hogyne ismernélek! Isten hozott. Örülök, hogy látlak.

Kerimbekov volt. A Komszomol-titkár, aki oly bátran védte Tanabajt a kerületi pártbizottságban, amikor kizárták a pártból.

– No, ha megismert, akkor jöjjön, beszélgessünk, Tanake. Menjünk, vágjunk át a parton. Maga meg addig fogja a kaszát, és kaszáljon egy kicsit – javasolta Kerimbekov Ibrahimnak.

Amaz pedig készségesen sürgölődni kezdett, ledobta magáról a kiskabátot:

– Természetesen, a legnagyobb örömmel, Kerimbekov elvtárs!

Tanabaj és Kerimbekov végigment a lekaszált széna mentén. A folyóparti köveken leültek.

– Bizonyára érdekli, Tanake, milyen ügyben járok – kezdte Kerimbekov. – Csak elnézem magát, jó erőben van, szénát kaszál, jó egészségnek örvend. Örülök neki.

– Hallgatlak, fiam. Én is örülök neked.

– Hát, hogy világosabban lásson, Tanake. Mostanában, ezt maga is tudja, sok minden megváltozott. Több dolog már rendbe jött. Ezt maga is éppúgy tudja, mint én.

– Tudom. Ami igaz, az igaz. A mi kolhozunk alapján is meg tudom ítélni. Mintha jobban mennének a dolgok. Szinte lehetetlen. Nemrég jártam az Öt Fák Völgyében, éppen ott bajlódtam abban az esztendőben mint juhász. Bizony, megirigyeltem. Új aklot állítottak. Jó akol. Zsindellyel fedett, ötszáz férőhelyes. Házat is építettek a juhásznak. Mellette csűr meg istálló. Egészen más, mint volt. És a többi telelőn ugyanez a helyzet. És benn az aulban is gyarapszik a nép. Ahányszor bemegyek, mindig egy-egy új ház épül az utcában. Adja isten, hogy továbbra is így maradjon.

– Ez a mi gondunk, Tanake. Még nincs minden úgy, ahogy kellene. De idővel mindent elrendezünk. A következő kéréssel jöttem magához: térjen vissza a pártba. Át-

vizsgáljuk az ügyét. A pártirodán már beszéltünk magáról. Ahogy mondani szokás, jobb későn, mint soha.

Tanabaj hallgatott. Zavarban volt. Örömet és keserűséget érzett. Felidézte az átélteket, nagyon mélyen belevéződött az a régi sérelem. Nem volt kedve felhánytorgatni a múltat, nem akart gondolni rá.

– Köszönet a jó szóért – hálálkodott Tanabaj a kerületi párttitkárnak. – Köszönöm, hogy nem feledted el az öreget. – És elgondolkodván, kereken megmondta: – Vén ember vagyok már. Mi haszna lenne belőlem a pártnak? Mit tehetek érte? Már nem érek semmit. Az én időm lejárt. Ne haragudj, hadd gondolkozzam rajta.

Sokáig nem döntött Tanabaj, egyre halogatta – „holnap bemegyek, no majd holnapután" –, és az idő múlt. Nehézkes lett az öreg.

Egyszer aztán mégis összeszedelőzködött, felnyergelte a lovat, elindult, de félútról visszafordult. Miért tette? Maga is tudta, hogy ostobaság volt visszafordulni. Szidta magát: „Elhülyültem, a második gyermekkort élem." Tisztában volt ezzel, de nem tudta legyőzni önmagát.

A sztyeppen meglátta a futó poroszka ló porát. Azonnal felismerte Gülszárit. Mostanában ritkán látta. A nyomában járó porfelhő csíkot húzott a száraz, nyári sztyeppen. Tanabaj a távolból nézte, és elkomorult. Azelőtt a patái alól felcsapó por sohasem érte utol a poroszka lovat. Úgy száguldott, mint a sebes röptű sötét madár, hosszú porfelhőt kavarva maga után. Most pedig a por olykor elérte, felhőbe burkolta a poroszka lovat. A ló kitört, de egy perc múlva újra eltűnt a saját maga által felvert, gomolygó porban. Nem tudott elébe vágni. Alaposan megvénült hát, elgyengült, roskatag lett. „Rosszul áll a szénád, Gülszári!" – gondolta Tanabaj maró fájdalommal.

Elképzelte, hogy zihál a ló a porban, milyen nehéz így futni, bizonnyal mérgelődik a lovasa, és korbácsolja Gülszárit. Látta maga előtt a poroszka ló megzavarodott tekintetét, érezte, hogy teljes erejéből igyekszik kikeveredni a gomolygó porból, de nem tud. És bár a lovas nem hallhatta meg Tanabajt – nagy volt köztük a távolság –, Tanabaj elkiáltotta magát: – Megállj! Ne hajszold azt a lovat! – és vágtába kezdett, hogy elébe vágjon.

De nem érte be, hamarosan megállt. Jó, ha az az ember megérti, de mi lesz, ha nem? És ha visszavág: „Mi közöd hozzá? Mit parancsolgatsz itt? Úgy lovagolok, ahogy akarok. Hordd el magad, vén bolond!"

A poroszka ló eközben mind távolabb ért, egyenlőtlen, nehézkes futással, hol eltűnt a porban, hol előbukkant ismét. Sokáig nézett utána Tanabaj. Aztán megfordította lovát, és visszalovagolt. „Mi már megfutottuk a magunkét, Gülszári – elmélkedett. – Mindketten megöregedtünk. Kinek kellünk már. Én sem vagyok már jó lábú futó. Nem maradt más hátra, Gülszári, várjuk a végét . . ."

Egy év múlva pedig kocsi elé fogva látta viszont Gülszárit Tanabaj. Lehangolta a látvány. Szomorú volt nézni az öreg, tönkrement versenylovat, amelynek az lett a sorsa, hogy molyrágta hámba fogva rozzant szekeret húzzon. Elfordult Tanabaj, nem akart odanézni.

Ezután még egyszer találkozott a poroszka lóval. Egy hét év körüli kisfiú lovagolta az utcán, kisnadrágban, szakadt trikóban. Meztelen talpával csapkodta a lovat, büszkén ült rajta, ujjongott, hogy egyedül lovagolhat. Látszott, hogy először ül lovon, és ezért a legjámborabb gebére ültették, mert ilyen lett az egykori Gülszári, a híres poroszka ló.

– Nézz ide, nagyapó! – dicsekedett az apróság az öreg Tanabajnak. – Én vagyok Csapajev! Most ugratok át a folyón!

– No, csak lovagolj, hadd lássam! – biztatta Tanabaj.

A gyerek megrántotta a gyeplőt, bátran átgázolt a folyón, de a túlsó parton elvesztette egyensúlyát, és beleesett a vízbe.

– Mama! – bőgött rémülten.

Tanabaj kihúzta a vízből, és odavitte a lóhoz. Gülszári békésen állt az ösvényen, hol egyik, hol másik lábára helyezte át a testsúlyát. „Zsibbadnak a lábai, már nagyon rossz bőrben van" – döbbent rá Tanabaj. Felültette a kisfiút a poroszka ló hátára.

– Máskor ne ess le!

Gülszári szép csendesen rótta az utat.

És íme, itt az utolsó alkalom, már azután, hogy a poroszka ló ismét Tanabaj kezébe került, és úgy látszott, az

öreg helyrehozta, lábra állította, most utoljára ment át Alekszandrovkába, és visszajövet elérte a vég az úton.

Tanabaj a fiához, menyéhez kocsizott be, az unoka születése alkalmából, aki a második gyermek volt a családban. Egy leölt bárányt vitt ajándékba, egy zsák krumplit, kenyeret, meg mindenféle más ennivalót, amit a felesége készített. Csak később értette meg, miért nem akart eljönni Dzsajdar, miért hivatkozott a betegségére. Bár az asszony senkinek sem említette, de nem szerette a menyét. A fiuk nélküle is önállótlan, akaratgyenge ember volt, és ráadásul kemény, hatalomra vágyó feleséget választott. Otthon ült a fiatalasszony, parancsolgatott a férjének, úgy zsarnokoskodott felette, ahogy neki tetszett. Vannak emberek, akiknek semmiből sem áll megbántani, elkeseríteni a másikat, csak hogy felülkerekedjenek, csak hogy érezzék hatalmukat.

Így történt ezúttal is. Kiderült, hogy a fia magasabb beosztást remélt a munkahelyén, de valami okból elnéztek a feje felett, és mást emeltek ki. És a fiatalasszony épp az öregre támadt, aki semmiről sem tehetett.

– Mire volt jó a pártba belépni, ha egész életét pásztorkodással töltötte, juhok, lovak közt élt? Végül így is, úgy is kizárták a pártból, s emiatt nincs előmenetele a fiának. Száz évig is egy beosztásban ülhet. Maguk odafent élnek a hegyekben – ugyan mi kell még az efféle öregeknek –, mi meg itt maguk miatt szenvedünk.

És így tovább, ebben a szellemben.

Nem örült Tanabaj, hogy elment hozzájuk. Valamiképpen azért meg akarta nyugtatni a menyét, és bizonytalanul megszólalt:

– Ha így áll a dolog, kérhetem visszavételemet a pártba.

– Kell is maga nekik! Csak magára várnak. Ilyen vénség nélkül nem is boldogulnak – dohogott válaszul a menye.

Ha nem a menyéről, az édesfia feleségéről lett volna szó, hanem valaki más van a helyén, vajon megengedte volna Tanabaj, hogy ilyen hangon beszéljenek vele? De a családja tagjait, ha jók, ha rosszak, akkor sem emésztheti el az ember. Elhallgatott az öreg, nem kezdett vitatkozni, nem fejtegette, hogy a férje nem az apja bűne miatt nem halad előre a rangsorban, hanem azért, mert ő maga semmirevaló, és ráadásul olyan asszonyra akadt, aki elől legjobb, ha elfut a

rendes ember, amerre lát! Nemhiába mondja a régi szólás: „A jó feleség a rossz férjből középszerű embert csinál, a középszerűből jót farag, s a jó férjet világhíressé emeli." De nem szívesen szégyenítette volna meg a fiát felesége füle hallatára, hadd higgyék inkább, hogy ő a hibás.

Ezért jött el tőlük hamarabb. Nem kívánt ott maradni.

„Ostoba vagy! Ostoba! – szidta most a menyét, a tűz mellett ülve. – Csak tudnám, honnan szalasztják az efféle nőszemélyeket! Se tisztelet, se becsület, se jó szó nem jut a másik embernek. Csak magatokkal törődtök. Mindenkit a magatok gondolkodása szerint ítéltek meg. Csakhogy nem minden úgy van, ahogy elképzeled. Szükség van rám, és szükség is lesz . . ."

25

Beköszöntött a reggel. Őrséget álltak a hegyek a föld felett, kitárult a tágas, végtelen sztyepp. A vízmosás szélén már alig pislákolt a kioltott tűz hamvadó parazsa. Mellette állt az ősz öreg, vállára vetett subával. Most már nem kellett betakarni vele a poroszka lovat. Gülszári elment a másvilágra, a mennybéli ménesbe. Nézte Tanabaj a kimúlt lovat, és elcsodálkozott: mi lett belőle! Gülszári az oldalán feküdt, félrehajtott fejjel, mély hegek látszottak a szája körül, a zabla nyomai. Kinyújtott lábai előremeredtek. A patáin töredezett patkók. Többé nem lép a földre, nem hagy nyomot az utakon. Menni kellett. Tanabaj lehajolt a lóhoz, még egyszer utoljára, és szemére húzta kihűlt szemhéját, majd vissza sem nézve, továbbment.

Átvágott a sztyeppen, ment fel a hegyekbe. Menet közben vég nélküli elmélkedését folytatta. Arra gondolt, hogy már öreg, és meg vannak számlálva a napjai. Nem akart árva madárként elpusztulni, sebes röptű rajától távol. Röptében óhajtott meghalni, hogy búcsúzó kiáltásaikkal körülkeringjék azok, akikkel közös fészekaljon nevelkedett, s akikkel egy volt az útja.

„Írok Szamanszurnak – határozta el magát Tanabaj. – Ezt fogom írni a levélben: »Emlékszel Gülszárira, a poroszka lóra? Emlékezned kell rá. Az ő hátán lovagoltam be

a kerületi pártbizottságra, amikor elvittem apád tagkönyvét. Te magad küldtél el arra az útra. Szóval, a múlt éjjel, Alekszandrovkából jövet, útközben kimúlt az én kedves poroszka lovam. Egész éjjel virrasztottam felette, egész életemet végiggondoltam. Ki tudja, nem halok-e meg én is így, útközben, mint Gülszári, a poroszka ló. Segítened kell, fiam, Szamanszur, hogy visszatérhessek a pártba. Nem sok időm maradt már hátra. Újra az akarok lenni, aki voltam. Most értettem meg, hogy a te apád, Csoró, nem véletlenül rendelkezett úgy, hogy én vigyem vissza tagkönyvét a pártbizottságra. Te pedig az ő fia vagy, és ismersz engem, az öreg Tanabaj Bakaszovot . . .«"

Ment Tanabaj a sztyeppen, vállán átvetve vitte a kötőféket. Könnyei végigfolytak az arcán, szakállát áztatták. De nem törölte le a könnyeket, hisz Gülszárit siratták. Könnyei közt nézte az új hajnalt s egy magányos, szürke vadlibát, mely sebesen repült a hegyoldal felett. Sietett a szürke vadliba a társai után.

– Repülj csak, repülj – súgta Tanabaj. – Addig érd utol a társaid, míg el nem fárad a szárnyad. – És felsóhajtott: – Isten veled, Gülszári!

Ment, ment az úton, és fülébe csendült az ősi dal:

. . . Fut az anyateve sok-sok napon át. Keresi, hívja kicsinyét. Hol vagy, fekete szemű tevecsikóm? Felelj! Tőgyéből, duzzadó tőgyéből ömlik a tej. A fehér tej . . .

Láng Anikó fordítása

FEHÉR HAJÓ

A kisfiúnak két meséje volt. Az egyik csak az övé, arról nem tudott senki. A másik az, amit a nagyapja szokott mesélni neki. Aztán egy meséje sem maradt. Erről lesz szó.

Abban az évben töltötte be a hetedik esztendejét, s lépett a nyolcadikba.

Először táskát vettek neki. Fekete műanyag táskát, csillogó fémcsattal. Pótzseb is volt rajta az apró holminak. Szóval egy egészen egyszerű, nagyszerű kis iskolatáskát. Talán ezzel is kezdődött minden.

Nagyapja vette az autóról, a „kerekesboltból". A vándorbolt körútja során, amikor árut vitt a hegyi állattenyésztőknek, néha betért hozzájuk is, az erdészházakhoz, a Szan-Tas-szorosba.

Innen a teleptől – a szorosban és a hegyoldalakon – védett hegyi erdő húzódott a fennsík felé. A telepen mindösszesze három család élt. De a vándorbolt azért időről időre ellátogatott hozzájuk is.

Mindig ő vette észre először a boltautót, az egyetlen kisfiú a három portán.

– Jön! – kiáltozta, ajtóhoz, ablakhoz rohangálva. – Jön a gurulóbolt!

A kocsiút az Isszik-Kul partvidékéről kígyózott idáig, mindvégig a szorosban, a folyó partján, köveken, gödrökön keresztül. Nem gyerekjáték ilyen úton vezetni! Amikor az autó eljutott az Őrdomb lábához, a szoros aljából a tetőre kaptatott fel, majd hosszan ereszkedett alá a meredek, sivár oldalban az erdészpartok felé. Az Őrdomb egészen közel van – a fiú nyáron majdnem mindennap elszalad oda, távcsővel kémleli a tavat. Onnan látja az utat, mint a tenyerét: a gyalogost is, a lovast is, no meg, persze, a gépkocsikat.

Azon a napon – forró nyáron történt – a fiú a folyó elrekesztett vizében fürdött, onnan látta meg a gépkocsi vette porfelhőt a lejtőn. A tavacskát a folyó kavicsos sekélyéből kerítette el kövekkel a nagyapja. Ha nincs ez a torlasz, ki a megmondhatója: az élők sorában volna-e még a fiú? Ahogy nagyanyja szokta mondani, a folyó már régen kimosta volna csontjait, elhordta volna egyenesen Isszik-Kulba, ott bámulhatnák a halak és a mindenféle vízi teremtmények. És senki sem keresné, senki sem bánkódna miatta; hiszen mire való folyton a vízbe mászkálni, meg különben sem igen hiányozna senkinek. Egyelőre semmi ilyen nem történt. De ha történne, ki tudja, lehet, hogy a nagyanyja csakugyan nem törné magát, hogy megmentse. Még ha édesunokája volna, de hát a nagyanyja azt mondja, mostoha. Márpedig a mostoha, az mindig csak mostoha, akármilyen jól etetik, gondozzák is. Mostoha . . . És ha nem akar mostoha lenni? S miért éppen ő a mostoha? Talán nem is ő, hanem nagyanyja a mostoha?

No de erről majd később, és a nagyapa építette gátról is később . . .

Szóval a fiú meglátta a vándorboltot, amint az a hegyről ereszkedett lefelé, és gomolygott mögötte a por. A fiú annyira megörült neki, mintha csak tudta volna, hogy táskát kap. Egy pillanat alatt kiugrott a vízből, gyorsan fölhúzta ösztövér csípejére a nadrágot, és csuromvizesen, szederjesen – hideg a folyó vize! – megiramodott az udvar felé, hogy elsőként tegye közhírré: megérkezett a vándorbolt!

Gyorsan szaladt, átszökdelt a kis bokrokon, és ha nem futotta erejéből, hogy átugorja a görgelékeket, sebesen megkerülte őket; egy másodpercet se vesztegetett sehol, sem a hosszú szálú füveknél, még a köveknél sem, pedig tudta, hogy azok nem akármilyen kövek. Sértődékenyek is néha, és akár el is gáncsolhatják. „Itt a gurulóbolt! Majd visszajövök" – szólt oda futtában a „fekvő tevének" – így nevezte a szügyig földbe mélyedt, púpos, vörös gránitkövet. Nemigen ment el mellette anélkül, hogy meg ne veregette volna „tevéje" púpját. Úgy veregette, mint a jó gazda, mint nagyapja a rövid farkú, herélt lovát, amúgy félvállról, elmenőben: „Te csak várj szépen, van még egy kis

dolgom." Volt neki „nyeregje" is: egy félig fehér, félig fekete kő, nyerges horpadással, amelyen lovagolni lehetett, mint egy paripán. Volt „farkas" is: ordasszürke kő, erős nyakú, súlyos koponyájú, szakasztott olyan, mint egy farkas. Ezt mindig kúszva, célra tartva közelítette meg. De a legkedvesebb a „tank" volt: egy győzhetetlen kőtömb, egészen a folyó alámosott partjánál. Szinte várni lehetett, hogy a „tank" megindul a parttól, s fehér tajtékot verve forrni kezd körülötte a folyó. Mert a moziban is így csinálják a tankok: a partról a vízbe – és gyerünk! A fiú ritkán látott filmet, ezért jól emlékezetébe vésett mindent, amit a vásznon látott. Nagyapja vitte el néha moziba, a hegyen túli törzsállattenyésztő szovhozba. Ezért is jelent meg a parton a „tank", állandó készenlétben, hogy átgázoljon a folyón. Akadtak még másfajta kövek is: „gonoszak" vagy „jószívűek", sőt „ravaszak" meg „buták".

Ugyanígy a növények is: vannak köztük „kedvesek", „bátrak", „félénkek", „mérgesek" meg mindenfélék. A szúrós aszat, például, az a fő ellenség. A fiú naponta tízszer is harcba szállt vele. A háború vége azonban beláthatatlan: az aszat egyre csak nő és burjánzik. Lám, a mezei szulák a legokosabb, legvidámabb virág, pedig vadon nő az is. A legszebben az köszönti reggel a napot. Más virágok semmit sem értenek; reggel van, este, mindegy nekik. A szulák meg, alig melengeti meg egy kicsit a napsugár, mar kinyitja szemét, mosolyo . Először csak a fél szemét, aztán a másikat, majd sorra mind kinyílnak összesodródott virágai. Fehérek, világoskékek, lilák, mindenfélék . . . S ha valaki egészen csendben elüldögél közöttük, úgy tetszik, hogy amikor felébrednek, némán sugdolóznak valamiről. Tudják ezt a hangyák is. Reggel föl-le szaladgálnak a szulákon, belehunyorognak a fénybe, és hallgatják, miről beszélgetnek egymás közt a szulák virágai. Lehet, hogy álmaikat mesélik?

Nappal, rendesen déltájban, a fiú szerette bevenni magát a hosszú szálú siraldzsin-bozótba. A siraldzsin virágtalan, illatos, magas növény, bokrai kis szigeteket alkotnak, nem engednek közelükbe más gyomot. A siraldzsin hű, megbízható barát. Különösen, ha valaki megbántott és sírhatnékod támad, legjobb elbújni a siraldzsin-sűrűbe, hogy

senki se lásson. Olyan illatot áraszt, mint a fenyves az erdőszélen. Meleg és csend van a siraldzsin-bozótban. És ami legfontosabb, az eget sem takarja el. Hanyatt kell feküdni, nézni az eget. Eleinte csak homályosan látsz a könnyektől. De aztán előúsznak a felhők, és olyan alakot öltenek, amilyent éppen kitalálsz. A felhők tudják, hogy te most szomorú vagy, szeretnél elmenni, elrepülni valahová, hogy senki se találjon rád, és hogy aztán mindenki keseregjen, sopánkodjék: eltűnt az a szegény kisgyerek, ugyan hol lehet? . . . S hogy ez meg ne történjék, hogy világgá ne menj, hogy csendben, nyugodtan feküdj, és örvendezz a fellegeknek, a felhők azzá változnak, amivé szeretnéd. Egy és ugyanaz a felhő a legkülönbözőbb alakokat öltheti. Csak kitalálni kell tudni, mit ábrázolnak a felhők.

A bozótban csend van, a siraldzsin nem takarja el az eget. Lám, milyen ez a siraldzsin, illatozik, mint a forró fenyves . . .

Sok mindent tudott még a füvekről. Az árréten növő ezüstös árvalányhajat lenézte. Csodabogár ez az árvalányhaj! Szélre forgó! Lágy, selymes kis seprűje nem tud meglenni szél nélkül. Mást sem tesz, csak várja, merre fúj a szél, és amerre fúj, arra hajol. És egy ütemre mind, valamennyi egyszerre, az egész rét mintha vezényszóra tenné. Ha pedig megered az eső, vagy vihar kerekedik, az árvalányhaj nem tudja, hová legyen. Hánykódik, vergődik, lapul a földhöz. Ha lába volna, biztosan elszaladna, ahová a szem ellát . . . De ezt csak színleli ám! Amint elcsendesedik a vihar, a könnyelmű árvalányhaj újra ott hajlik a szélben, amerre a szél, arra az árvalányhaj is . . .

Barátok nélkül, egyedül élt a fiú a mellészegődő egyszerű dolgok társaságában, és talán csak a vándorbolt tudta vele feledtetni őket, a bolt, amely felé most árkon-bokron keresztül szaladt. Hogy is lehetne holmi kövekhez, fűvekhez hasonlítani a vándorboltot? Mi minden van abban!

Mire a fiú hazaért, a vándorbolt a házak mögül már bekanyarodott az udvarba. A házak a folyóra néztek, a ház előtti lankás udvar egészen a partig ereszkedett, a folyó túlsó oldalán pedig, mindjárt az alámosott vízparttól, meredeken emelkedett az erdő a hegyek felé, így a telepet csak egyfelől, a házak mögül lehetett megközelíteni. Ha a

fiú jókor haza nem szalad, senki sem tudja, hogy már itt is a vándorbolt.

Férfi ebben az órában egy sem volt otthon, valamennyien szétszéledtek még reggel. Az asszonyok a házban tettek-vettek. A fiú azonban éles hangon kiáltott be a nyitott ajtókon:

– Itt a gurulóbolt! Megjött!

Az asszonyok sürgölődni kezdtek. Nagy sietve előkeresték az eldugott pénzt, szaladtak az udvarra, igyekeztek megelőzni egymást. Még nagyanyja is megdicsérte a fiút:

– Lám, milyen éles szeme van a mi gyerekünknek!

A fiú elégedett volt magával, mintha ő vezette volna ide a boltautót. Boldog volt, hogy ő hozta a hírt, hogy az asszonyokkal együtt futhatott a gépkocsihoz, hogy velük téblábolhatott a furgon nyitott ajtajánál. De itt az asszonyok menten meg is feledkeztek róla. Mintha a világon se lett volna. A portékán legeltették szemüket. Mindössze három asszony volt: a nagymama, Bekej néni, a fiú anyjának nővére, a telep legfontosabb személyiségének, Orozkul erdőőrnek a felesége, és Szejdahmat kisegítő munkás felesége, a fiatal Güldzsamal, karon ülő kislányával. De ez a három asszony olyan nyüzsgést csapott, olyan buzgón válogatta, forgatta az árut, hogy a boltos kénytelen volt rájuk szólni: „Csak sorba, sorba, asszonyok, és ne kerepeljenek egyszerre mindannyian."

Hanem beszélhetett nekik! Először kapkodtak minden után, aztán válogatni kezdtek, majd visszaadogatták a kiválasztott holmikat. Félrerakták, magukhoz mérték, ógtak-mógtak, bizonytalankodtak, tízszer-hússzor is megkérdezték az eladótól ugyanazt. Az egyik holmi nem tetszett, a másikat drágállták, a harmadiknak a színe nem volt az igazi. A fiú félrehúzódva álldogált. Már unta az egészet. Megszűnt a várakozása valami rendkívülire, elszállt az öröm, amit akkor érzett, amikor a hegytetőn meglátta a vándorboltot. A boltautó mindenféle limlommal teletömött, közönséges gépkocsivá silányodott.

A boltos hunyorgott: nem úgy festett a dolog, hogy az asszonyok bármit is venni akarnak. Minek is kellett idejönni, ilyen messzire, a hegyek közé?

Igaza lett. Az asszonyok kezdtek visszavonulni, hevük

csillapodott, mintha még el is fáradtak volna. Elkezdtek magyarázkodni; nem lehet tudni, hogy egymás előtt vagy az eladó előtt. A nagyanya kezdte a panaszkodást, hogy nincs pénz. Ha meg pénz nincs, portéka sincs. Bekej néni az ura nélkül nem mert komolyabb vásárlásba bocsátkozni. Bekej néni a legboldogtalanabb asszony a világon, mert nincsenek gyerekei, ezért veri részegen Orozkul, ezt szenvedi a nagyapa is: hiszen Bekej néni az ő lánya, a nagyapáé. Bekej néni vett egy-két apróságot és két üveg vodkát. Meggondolatlanul, fölöslegesen – neki lesz rosszabb miatta. A nagymama nem is állta meg:

– Magad gyűjtöd fejedre a bajt? – pusmogta, hogy a boltos ne hallja.

– Az én dolgom – vetette oda kurtán Bekej néni.

– Bolond ez! – susogta még csendesebben, de kárörömmel a nagyanya. Ha nem lett volna ott az elárusító, alaposan lekapta volna Bekej nénit a tíz körméről. Hű, hogy tudják szapulni egymást! . . .

A fiatal Güldzsamal mentette meg a helyzetet. Elkezdte magyarázni az elárusítónak, hogy az ő Szejdahmatja úgyis a városba készül, arra kell a pénz, ezért nem nyithatja meg az erszényét.

Hát így sokadoztak a boltautó körül, vásároltak „krajcáros portékát" – ahogy az elárusító mondta –, aztán ki-ki hazament. Hát üzlet ez? Az elárusító utánaköpött a szétszéledt asszonyoknak, elkezdte rendbe rakosgatni az összedobált holmikat, hogy végre odaüljön a kormányhoz, és elhajtson. Ekkor vette észre a kisfiút.

– Mit akarsz, füles? – kérdezte. A fiúnak szétálló füle volt, vékony nyaka és nagy, gömbölyű feje. – Vennél valamit? Akkor csak gyorsan, mert zárok. Pénzed van-e?

Az elárusító csak úgy időtöltésből kérdezte, de a fiú tisztelettudóan válaszolt:

– Nem, bácsi, nincs pénzem – és megrázta a fejét.

– Deehogy nincs! – nyújtotta a szót színlelt hitetlenséggel az elárusító. – Hiszen ti itt valamennyien dúsgazdagok vagytok, csak tettetitek a szegénységet . . . Hát a zsebedben mi van, nem pénz talán?

– Nem, bácsi – válaszolta a fiú, továbbra is őszintén

és komolyan, miközben kifordította lyukas zsebét. (A másik zsebnyílás be volt varrva.)

– Szóval elszórtad a pénzedet. Eredj, keresd ott, ahol futkostál. Megtalálod.

Mindketten hallgattak.

– Aztán kié volnál? – kezdte újból faggatni a boltos. – Csak nem az öreg Momuné?

A fiú rábólintott.

– Az unokája?

– Az – bólintott ismét a fiú.

– Hát anyád hol van?

A fiú nem szólt semmit. Nem szeretett erről beszélni.

– Semmi hír róla, az anyádról? Vagy magad sem tudod?

– Nem tudom.

– Hát az apád? Arról sem tudsz?

A fiú hallgatott.

– Micsoda dolog az, öcsém, hogy semmit sem tudsz? – vetette a szemére tréfásan az elárusító. – Na, jól van, hát mit csináljunk? Fogd! – tartott oda neki egy marék cukorkát. – És nőj nagyra!

A fiú szabódott.

– Vedd csak el! Ne tarts föl! Mennem kell.

A fiú zsebre tette a cukorkát, és már lódult volna, hogy majd a gépkocsi után futva elkísérje a vándorboltot az útig. Szólította Balteket, a hétlusta, gubancos kutyát. Orozkul egyre azzal fenyegetőzött, hogy agyonlövi: minek, aszongya, ilyen kutyát tartani? A nagyapó azonban mindig kirimánkodta neki az életet: szerezzünk előbb, mondogatta, egy juhászkutyát, Balteket meg el kell vinni valahová és otthagyni. Baltek rá se hederített semmire: ha jóllakott, aludt, ha meg éhes volt, folyton ott sündörgött valaki körül, nem nézte, házbeli vagy idegen, majd csak vet neki valamit. Ilyen kutya volt ez a Baltek. De néha azért unalmában utánaeredt egy-egy gépkocsinak. Igaz, nem messzire. Csak megiramodott, majd hirtelen visszafordult és hazasompolygott. Megbízhatatlan kutya. De azért kutyával szaladni százszorta jobb, mint kutya nélkül. Akármilyen is, mégiscsak kutya . . .

Titokban, hogy az elárusító ne lássa, a fiú odadobott Balteknek egy szem cukorkát. „Vigyázz – figyelmeztette

a kutyát –, most messzire szaladunk." Baltek nyüszített egyet, megcsóválta a farkát: még akart. A fiú azonban nem mert még egy szem cukrot odadobni: még megsértődik a bácsi, nem azért adott egy egész marékkal, hogy a kutyának pazarolja.

Akkor jelent meg a nagyapa, éppen jókor. Az öreg a méhesben járt. Onnan nem lehet látni, mi van a házak előtt. S lám, úgy sikeredett, hogy a nagyapa időben érkezett, a kerekesbolt még nem hajtott el. Lám, milyen a véletlen! Másképpen nem lett volna táskája az unokának. Szerencséje volt a fiúnak ezen a napon.

Az öreg Momunt – akit az igen bölcs emberek elneveztek Lótifuti Momunnak – a környéken mindenki ismerte, és ő is ismert mindenkit. Ezt a csúfnevet úgy szerezte, hogy buzgón a kedvébe járt boldog-boldogtalannak, készségesen szolgálatára állt akárkinek akármi dologban. Nem is tartották sokra a buzgalmát, mint ahogyan az aranynak sem lenne értéke, ha egyszer csak ingyen osztogatnák. Senki sem adta meg Momunnak azt a tiszteletet, amilyen az ilyen korú öregeket övezi. Nem sokat teketóriáztak vele. Volt eset, a bugu nemzetség valamilyen nagy öregjének halotti torán – Momun bugu volt, büszkélkedett is ezzel, és nem hagyott ki egyetlenegy tort sem, ha valaki a nemzetségből elhalálozott – az ő tiszte volt a jószágok levágása, a rangos vendégek fogadása, nyeregből lesegítése, a tea fölszolgálása, de még a faaprítás, a vízhordás is. Kevés-e a tennivaló olyan nagy torokon, ahol annyi ember sereglik össze mindenfelől? Bármit bíztak rá, Momun gyorsan és könnyedén elvégezte, főleg pedig sohasem vonakodott, mint a többiek. Az aulbeli menyecskék, akiknek a hatalmas vendégsereget jól kellett tartaniuk, látván, hogy boldogul Momun a munkával, mondogatták is:

– Mire is mennénk Lótifuti Momun nélkül?

És az unokájával messziről érkezett öreg mindenki kezelába, mindenese lett. Az ő helyében sokan megpukkadtak volna a megaláztatástól, Momun föl sem vette.

S még csak meg sem ütközött rajta senki, hogy az öreg Lótifuti Momun szolgálja ki a vendégeket – elvégre is azért marad Lótifuti Momun élete végéig. Ő az oka, hogy lótifuti. Ha valaki a kívülállók közül mégis elcsodálkozott,

miért kell neked, aszongya, vén fejeddel inaskodnod az asszonyok mellett, nem termettek ebben az aulban arra való legények? – Momun így válaszolt:

– Testvérem volt a megboldogult. (Minden bugut testvérének vallott. Igaz, éppúgy „testvére" volt egymásnak a többi vendég is.) Ki dolgozzék a torán, ha nem én? Hiszen mi, buguk, valamennyien atyafiságban vagyunk ősszülőnktől, a Koronás Szarvas Anyától. Ő, a Csudaszarvas Anya hagyta ránk: barátok legyünk az életben is, a megemlékezésben is.

Hát ilyen volt Lótifuti Momun!

Tegezte a nemzetség apraja-nagyja, csúfolhatták, az öreg nem bántódott meg; semmibe vehették, nem zúgolódott. Nemhiába mondják, az emberek kíméletlenek azzal, aki nem tudja tiszteltetni magát. Pedig Momun nem tudta.

De sok minden máshoz értett az életben. Ácsmunkához, szíjgyártósághoz, és kazalrakó is volt még fiatalabb korában; olyan kazlakat rakott a kolhozban, hogy télen sajnálták megbontani: a víz lepergett róluk, mint a libák tolláról, a hó meg úgy állt rajtuk, mint a kettős nyergű háztetőn. A háborúban hátországi szolgálatot teljesített, Magnyitogorszkban gyárat épített, sztahanovistának tisztelték. Amikor visszajött, fát vágott a kordonon, az erdővel foglalatoskodott. Bár csupán segédmunkásnak szegődtették, azért az erdőre ő vigyázott, a veje pedig, Orozkul, főként vendégségbe járt. Hacsak nem a főnökség toppant be, olyankor maga Orozkul mutatta meg az erdőt, vadászatot is rendezett, ott már ő volt a gazda . . . Az állatokat Momun gondozta, a méheket is. Egész életét látástól vakulásig munkában, fáradozásban töltötte Momun, de tiszteltetni magát csak nem tanulta meg soha.

Még a külseje sem volt olyan, mint a tisztes véneké, az akszakaloké. Se méltóság, se rátartiság, se szigorúság. Egyszerű, jószívű ember volt, és az első pillantásra rá lehetett tapintani erre a hálátlan emberi tulajdonságára. Az ilyeneket folyton csak okítják: „Ne jó légy, inkább gonosz! Nesze neked, úgy kell neked! Légy gonosz!" De ő, szegény feje, javíthatatlanul jó marad. Az arca mosolygós volt, ezerráncú, tekintete pedig mintha azt kérdezte volna:

„Mi kellene? Kívánsz valamit tőlem? Egy pillanat, mindjárt, csak mondd meg, mire van szükséged . . ."

Az orra lapos, kacsacsőrszerű, mintha nem is lett volna cimpája. És termetre is alacsony öregember, cingár és fürge, mint egy kamasz fiú.

Ha még szakálla nőtt volna, de az sem sikeredett. Kész nevetség! Kopasz állán alig két-három vörhenyő szál. Ez volt a szakálla.

Van az úgy, az ember megpillant valamilyen tekintélyes külsejű öreget, a szakálla akár a boglya, bő suba van rajta széles bárányból szegéllyel, drága sapka a fején, hát még ha a ló is szép, és a nyereg is ezüstveretes, akár bölcs is lehetne vagy próféta, az ilyen előtt nem szégyen meghajolni, az ilyent tisztelet övezi mindenütt. Momun viszont csupán Lótifuti Momunnak született. Talán az egyetlen előnye az volt, hogy nem kellett félnie: csorba nem eshetett a tekintélyén. Amiért nem úgy ült le, nem azt mondta, nem úgy válaszolt, nem úgy mosolygott, nem úgy, nem úgy, nem azt . . . Ilyen értelemben, anélkül hogy tudott volna róla, ritkamód boldog ember volt Momun. Sokan nem is annyira betegségbe halnak bele, mint olthatatlan, gyötrő, örökös szenvedélyükbe, hogy többnek lássák őket, mint akik. (Ki ne szeretné, hogy okos, érdemes, szép s még ráadásul szigorú, igazságos, határozott ember hírében álljon?)

Hanem Momun nem ilyen volt. Fura szerzet, aszerint is bántak vele.

Egy dologgal lehetett nagyon megbántani Momunt: ha elfelejtették meghívni rokoni tanácskozásra a gyászszertartás előtt . . . Akkor aztán mélyen megbántódott, komolyan fájlalta a sérelmet, de nem azért, mert kihagyták – a tanácskozáson úgysem volt szava, csak éppen részt vett –, hanem azért, mert megszegték az ősi hagyományt.

Voltak Momunnak bajai, bánatai, amelyek gyötörték, amelyek miatt sírdogált éjjelenként. Idegenek nem nagyon tudtak erről. De az övéi igen.

Amikor Momun megpillantotta unokáját a vándorbolt mellett, rögtön tudta, hogy a fiút bántja valami. De mivel a boltos mégiscsak vendég, az öreg őhozzá szólt először. Frissen leugrott a nyeregből, egyszerre nyújtotta mindkét kezét az elárusító felé:

– Asszalom-alejkum, nagy kalmár – mondta félig tréfásan, félig komolyan. – Szerencsében érkezett-e a karavánod, kél-e a portéka? – Momun lelkesen rázta az elárusító kezét. – Sok víz lefolyt, mióta nem láttuk egymást. Isten hozott.

Az árus leereszkedően mosolygott az öreg mondókáján és szegényes öltözékén – ugyanaz a széttaposott szurkosvászon csizma, az öregasszony varrta vászonpantalló, foltos kiskabát, esőtől és naptól kivörösödött nemezkalap –, s válaszolt Momunnak:

– A karavánnak nincs híja. Csakhogy milyen dolog az: a nagy kalmár megérkezik, ti meg mentek előle hegyen-völgyön át; az asszonyoknak megparancsoljátok, hogy úgy vigyázzanak a kopejkákra, mint a lelkük üdvösségére. Kazlakban hozhatja ide az ember a portékát, nem nyitja meg senki a bugyellárisát.

– Ne bánts bennünket, testvér – mentegetőzött zavarában Momun. – Ha tudjuk, hogy jössz, nem széledünk széjjel. Az meg, hogy pénz nincs, a nincsre hitel sincs. Majd eladjuk ősszel a krumplit . . .

– Mesélj csak – torkolta le az elárusító. – Ismerlek én benneteket, büdös kupecparasztok! Ellepitek a hegyeket; föld, széna, amennyit akartok. Erdő körös-körül, három nap alatt sem kerüli meg az ember. Talán nincs elég jószágotok? Méhesetek? Mégis remegtek, ha ki kell adni egy kopejkát. Vedd meg ezt a selyempaplant, egy varrógép is maradt még . . .

– Biz' isten, nincs annyi pénzem – szabadkozott Momun.

– Majd még el is hiszem! Fukarkodsz, öreg, fogadhoz vered a garast. Ugyan mire gyűjtöd?

– Biz' isten, nincs pénzem, esküszöm a Koronás Szarvas Anyára!

– Na, vedd meg ezt a pamutbársonyt, varrsz belőle új pantallót.

– Megvenném, esküszöm a Koronás Szarvas Anyára . . .

– Beszélhet neked az ember! – legyintett az árus. – Kár volt idejönni. Hát Orozkul hol van?

– Még reggel elment, talán Akszajba. A juhászoknál van dolga . . .

– Vagyis vendégeskedik – helyesbítette tájékozottan az elárusító.

Kínos csend következett.

– Igazán ne neheztelj, testvér! – szólalt meg ismét Momun. – Ősszel, ha isten segít, eladjuk a krumplit...

– Az ősz még messze van.

– No, akkor se haragudj. Az isten szerelmére, gyere be, igyál teát nálunk!

– Nem azért jöttem – hárította el az árus.

Már be akarta csukni a furgonkocsi ajtaját, és ekkor mondta, az unokára pillantva, aki az öreg mögött már lódult volna az induló gépkocsi után, és fülénél fogva tartotta vissza a kutyát:

– Legalább táskát vennél! A kisöcskös biztosan iskolába megy, igaz-e? Hány éves?

Momun rögtön kapott az ötleten: legalább valamit vesz ettől az erőszakos vándorkereskedőtől, az unokának meg valóban kell táska, iskolába megy az ősszel.

– No lám, csakugyan – buzgólkodott Momun –, nem is jutott eszembe. Hát persze, hétesztendős, a nyolcadikba lépett... Gyere csak ide – szólt oda unokájának.

A nagyapó kotorászni kezdett a zsebeiben, és előbányászta az eldugott ötrubelest. Régen rejthette el, mert már egészen összegyűrődött.

– Fogd, füles. – Az elárusító cinkosan kacsintott a fiúnak, és odaadta neki a táskát. – Most aztán tanulj! Ha nem birkózol meg az írás-olvasással, örökre itt maradsz nagyapáddal a hegyekben.

– Megbirkózik ez! Eszes gyerek! – szólt közbe Momun, a visszajáró pénzt számolva. Aztán rápillantott az új táskát ügyetlenül tartó unokájára, és magához ölelte. – No, jól van. Ősszel iskolába mégy – mondta csöndesen.

A nagyapa elnehezült, kérges tenyere lágyan rásimult a kisfiú fejére. S annak hirtelen elszorult a torka, megéreztę öregapja soványságát, ruhájának megszokott szagát. Száraz széna illata és a dolgos ember izzadságpárája áradt belőle. Hűséges, megbízható, édes. Talán az egyetlen ember a világon, aki igazán szereti őt, s lám, ilyen egyszerű, fura öregember. Hogy az okosok elnevezték Lótifuti Momunnak?... Hát aztán! Bármilyen is, az a jó, hogy van édes öregapja.

A fiú álmodni sem merte volna, hogy ilyen nagy öröm éri. Eddig nem gondolt az iskolára. Eddig csak látta az iskolába menő gyerekeket ott a hegyeken túl, az Isszik-Kul melléki falvakban, ahová a nagyapával szoktak járni előkelő bugu öregek gyászszertartására.

Ettől a perctől kezdve a fiú nem vált meg táskájától. Nem fért meg benne a boldogság, dicsekedve vágtatott a kordon egyik lakójától a másikig. Először a nagyanyjának mutatta – nézze, mit vett öregapja! –, aztán Bekej néninek. Az is örült a táskának, és őt magát is megdicsérte.

Ritkán esik, hogy Bekej néni jókedvében van. Gyakrabban komor, zaklatott, észre sem igen veszi unokaöccsét. Kisebb gondja is nagyobb ennél. Van elég baja magának is. A nagyanya azt mondja: ha gyerekei volnának, egészen más asszony vált volna belőle. De még Orozkul, a férje is más ember lenne. Akkor Momun nagyapa is másmilyen volna, nem olyan, mint most. Pedig neki két lánya is van: Bekej néni meg a húga, a fiú anyja – mégis rossz neki, rossz, ha valakinek nincs gyereke, de még rosszabb, ha a gyerekének nincs gyereke. Így mondja a nagyanya. Ki érti ezt? . . .

Bekej nénitől a fiú a fiatal Güldzsamalhoz és kislányához iramodott, hogy nekik is megmutassa az ajándékot, tőlük pedig a kaszálóra, Szejdahmathoz. Újra elszaladt a „teve" vöröskő mellett – megint csak nem volt ideje megveregetni a púpját –, a „nyereg" mellett, a „farkas" mellett, a „tank" mellett, s még tovább, mindig a parton. Végig a homoktövisbozótot átszelő ösvényen. Aztán pedig egy hosszú lejtőn le a rétre, egészen Szejdahmat bácsiig.

Szejdahmat egyedül volt itt ezen a napon. A nagyapa már régen lekaszálta a maga részét, s egyúttal Orozkul részét is. A szénát már be is hordták; a nagyanya gyűjtötte Bekej nénivel, Momun rakta a szekeret, ő meg segített öregapjának, hordta oda a szénát a szekérhez. Két kazlat raktak az istálló mellett. A nagyapa olyan akkurátusan megrakta, hogy azok aztán be nem áznak semmilyen esőben. Olyan a tetejük, mintha fésűvel simították volna. Így van ez minden évben. Orozkul nem kaszál, mindent az apósára hárít – főnök, akárhogy is. Ha úgy tartja kedvem, azt mondja, tüstént elzavarhatlak benneteket. Ezt nagyapának mondja és Szejdahmatnak. Csak úgy, részegségében. Mert hiszen a nagy-

apát el nem kergetheti! Ki dolgozna akkor? Csak próbálná meg nélküle! Az erdőben sok a munka, különösen ősszel. A nagyapa azt mondja: az erdő nem juhnyáj, nem széled szét. De azért éppannyi a gond-baj vele. Mert amikor tűz támad, vagy a hegyről lezúdul a víz, a fa nem ugrik el, nem mozdul el a helyéről, ott pusztul el, ahol áll. De arra való az erdész, hogy a fa ne vesszen el. Szejdahmatot sem kergeti el Orozkul, mert Szejdahmat szelíd, békés természetű. Semmibe sem avatkozik bele, nem vitatkozik. Jámbor, erős fickó, igaz, de lusta, szeret aludni. Azért is törtetett az erdészhez. A nagyapa azt mondja, az ilyen legények a kolhozban gépeket hajtanak, traktorral szántanak. Szejdahmat krumpliját meg a kertben ellepte a paréj. Güldzsamalnak kellett ölbéli kicsinyével a kerttel bajlódnia.

A kaszálást is húzta-halogatta Szejdahmat. Tegnapelőtt már a nagyapa is megszidta. „A télen – azt mondja – nem téged sajnáltalak, hanem a jószágot. Csak azért adtam takarmányt. Ha megint az öreg szénájára számítasz, inkább most szólj, lekaszálom a te részedet is." Ez hatott, ma reggel Szejdahmat elkezdett csápolni a kaszájával.

Szejdahmat meghallotta maga mögött a szapora lépteket, megfordult, inge ujjával letörölte a verejtékét:

– Hát te? Hívatnak talán?

– Nem. Hanem táskám van! Nézze! Öregapám vette. Iskolába megyek.

– És ezért szaladtál ide? – Szejdahmat fölnevetett. – Momun nagyapónak valami baja van – körözött ujjával a halántékánál –, úgy látszik, őrá ütöttél! No, lássuk azt a táskát! – Megcsattogtatta a zárat, forgatta a táskát a kezében, aztán visszaadta. Gúnyosan csóválta a fejét. – Várj csak – kiáltott fel –, melyik iskolába mégy te?! Hol van az az iskola?

– Melyikbe? Hát a tanyasiba.

– Oda, Dzseleszájba? – csodálkozott Szejdahmat. – De hiszen az jó öt kilométer a hegyen keresztül!

– Öregapám azt mondta, majd lóháton visz el.

– Mindennap oda-vissza? Mókázik az öreg. Ideje neki is beiratkozni az iskolába. Elüldögél melletted a padban, vége a tanításnak, gyerünk haza! – Szejdahmatot rázta a

kacagás. Roppant mulatságos volt elképzelni Momun apót az unokája mellett az iskolapadban.

A fiú gondterhelten hallgatott.

– De hiszen csak bolondozom! – vigasztalta Szejdahmat.

Gyengéden megfricskázta a gyerek orrát, ráhúzta a szemére a nagyapa sildes sapkáját. Momun nem hordta az erdőigazgatóság egyensapkáját, röstellte. („Mi vagyok én, valamiféle főnök? A kirgiz sapkámat nem cserélném el semmiért.") S nyáron az özönvíz előtti nemezkalapot viselte, a „néhai" ak-kalpakot, a foszladozó fekete szaténnal szegélyezett fehér süveget, télen meg az ugyancsak özönvíz előtti, bárány tübitejkát. Az erdei munkások zöld egyensapkáját odaadta unokájának, viselje az.

A fiúnak nem tetszett, hogy Szejdahmat ilyen gúnyosan fogadta a nagy újságot. Komoran visszatolta homlokára a sapkaellenzőt, majd amikor Szejdahmat újra meg akarta fricskázni, elkapta a fejét, és ráacsargott:

– Hagyj békén!

– Ejnye csak, milyen dühös! – nevetett Szejdahmat. – Jól van, no, ne haragudj. A táskád különb nem is lehetne. – S megveregette a gyerek vállát. – Most pedig indíts! Nekem még sokat kell kaszálni, igen sokat . . .

Szejdahmat megköpte a markát, és újból nekiveselkedett.

A fiú meg hazafelé nyargalt, ugyanazon az ösvényen, ugyanazon kövek mellett. Most nem ért rá a köveket babusgatni. A táska komoly dolog.

A fiú szeretett önmagával beszélgetni. De most nem magához, hanem a táskához beszélt: „Ne higgy neki, öregapám igazán nem olyan! Csak nem furfangos, azért nevetnek rajta. Mert bizony nem furfangos. Majd hord bennünket veled az iskolába. Te még nem is tudod, hol az iskola? Nincs ám olyan messze! Majd megmutatom. Távcsővel megnézzük az Ördombról. És megmutatom neked a fehér hajómat is. Csak előbb benézünk a fészerbe. Ott dugtam el a távcsövet. A borjúra kellene vigyáznom, de mindig elszaladok nézni a fehér hajót. A mi borjúnk már nagy – ha elragad, alig lehet visszafogni –, de képzeld, az lett a szokása, hogy kiszopja a tehéntől a tejet. A tehén a borjú anyja, és nem sajnálja tőle. Érted? Az anyák sohasem saj-

nálnak semmit. Ezt Güldzsamal mondta, neki is van kislánya... Nemsokára megfejik a tehenet, aztán kihajtjuk a borjút legelni. Akkor majd fölmászunk az Őrdombra, onnan meglátjuk a fehér hajót. Én a távcsővel is így szoktam beszélgetni. Most már hárman leszünk: én, te meg a távcső..."

Így ért haza. Nagyon jólesett neki a beszélgetés a táskával. Folytatta volna szívesen, magáról akarta elmesélni, amit még a táska nem tudott. De megzavarták benne. Oldalról lódobogás hallatszott. Lovas bukkant ki a fák közül, szürke ló, nyergében Orozkullal. A szürke ló meg Alabas, amelyre Orozkulon kívül senki sem ülhetett fel. Most a rézkengyeles cifranyereg volt rajta, csengedező ezüstfityegős szügyelőszíjjal.

Orozkul tarkóra csúszott sapkája szabadon hagyta szűk, vörös homlokát. A melegben elnyomta az álom. Elaludt a nyeregben. A kerületi főnökség viseletét utánzó, nem valami sikeresen szabott pamutbársony zubbonya végig kigombolva. Fehér inge a hasán kibújt az öv alól. Jóllakott volt és részeg. Még az imént vendégségben ült, kumiszt ivott, dugig ette magát hússal.

A juhászok és csikósok, amikor nyári legelőre hajtották jószágaikat a hegyekbe, gyakorta meghívták Orozkult magukhoz. Voltak régi barátai-cimborái. De számításból is meg-meghívták. Orozkul hasznavehető ember. Különösen azoknak, akik házat építenek, s maguk a hegyekben kóborolnak: a nyájat nem hagyhatják ott, hol keressenek építőanyagot, kivált épületfát? Ha kedvében járnak Orozkulnak, két-három kiválasztott rönk egykettőre hazakerül a védett erdőből. Ha nem, hát bolyonghatnak a jószággal ítéletnapig a hegyekben, és a házuk is örökké épülőfélben marad.

Elnehezülten és gőgösen, szunyókálva ült Orozkul a nyeregben, krómbőr csizmája orra hanyagul pihent a kengyelvasban.

Majdhogynem lerepült a nyeregből meglepetésében, amikor a fiú táskáját lóbálva elébe szaladt:

– Orozkul bácsi, táskám van! Iskolába megyek. Nézze, milyen táska!

– Ó, hogy a! . . . – káromkodta el magát Orozkul, ijedten megrántva a kantárt.

Álmosságtól kivörösödött, dagadt, részeg szeme a fiúra meredt:

– Hát te honnan pottyantál ide?

– Hazafelé tartok. Táskát kaptam, megmutattam Szejdahmatnak – mondta csüggedten a fiú.

– Jól van, játssz csak – dörmögte Orozkul, és bizonytalanul imbolyogva a nyeregben, továbbléptetett. Mit érdekelte őt ez a buta táska, az anya-, apa-hagyott kisfiú, feleségének unokaöccse, ha őhozzá olyan kegyetlen a sors, ha az isten nem adott neki egy fiút, véréből valót, s ugyanakkor másoknak számolatlanul, bőkezűen osztja a gyerekeket . . .

Orozkul szuszogott, szipákolt. Irigység és düh fojtogatta. Sajnálta magát, sajnálta, hogy élete nyomtalanul múlik el, és nőttön-nőtt benne a düh meddő feleségére. Ő az oka, az átkozott, már hány év jár így, terméketlenül . . .

„Na, várj csak!" – fenyegette meg gondolatban Orozkul, ökölbe szorítva húsos kezét, és tompán felnyögött, nehogy hangosan elsírja magát. Már tudta, hogy elveri, amint hazaér. Mindig így volt, amikor Orozkul leitta magát: ennek a bika formájú embernek eszét vette a keserűség és a düh . . .

A fiú baktatott utána az ösvényen, és csodálkozott, amikor hirtelen eltűnt előle. Orozkul a folyó felé kanyarodott, leszállt a lóról, ledobta a kantárt, és belegázolt a magas fűbe. Tántorogva, megrökönyödve lépkedett, nyakát behúzva, tenyerébe szorította arcát. A' partnál leguggolt. Vizet merített a markába, és az arcára locsolta.

„Biztosan megfájdult a feje a melegben" – gondolta a fiú, amikor meglátta, mit csinál Orozkul. Nem tudta, hogy Orozkul sír, és sehogy sem tudja magába gyűrni a zokogást. Azért sírt, mert nem az ő fia szaladt elébe, mert nem lelt magában néhány emberi szót ehhez a táskás kisfiúhoz.

Az Ördomb tetejéről minden irányba jó kilátás nyílt. A fiú hason fekve igazította szeméhez a távcsövet. Erős tereptávcső volt. Valamikor öregapját jutalmazták meg vele a kordonon eltöltött hosszú szolgálatért. Az öreg nem szeretett vesződni a távcsővel: „A tulajdon szemem sem rosszabb." Az unoka viszont megszerette.

Most mindkét kincsét magával vitte a hegyre: a táskát is, a távcsövet is.

Eleinte ugráltak a tárgyak, egyetlen kerek folttá mosódtak, majd hirtelen körvonaluk lett, megállapodtak. Ez volt a legérdekesebb. A fiú visszafojtotta lélegzetét, nehogy elrontsa az élességi pontot, gyönyörködött a képben, mintha csak maga alkotta volna. Aztán másik pontra irányította a távcsövet, és ismét minden összezavarodott, elhomályosult. A fiú megint forgatni kezdte a szemlencsét.

Innen körös-körül mindent lehetett látni. Még a legmagasabb havas hegycsúcsokat is, amelyek fölött már csak az égbolt kéklett. Ezek a hegycsúcsok ott meredeztek minden hegy mögött, minden hegy fölött, az egész föld fölött. Idelátszottak azok a hegyek is, amelyek alacsonyabbak a havasoknál, a lent sűrű lombos erdőkkel, fent sötét fenyvesekkel borított hegyek. És a napba meredő Kunhegyek is; a Kunhegyeken semmi sem nőtt, csak fű. Látszottak a még kisebb hegyek is, azon az oldalon, ahol a tó van, a kopár, sziklás hasadékok. A hasadékok leereszkedtek a völgybe, s a völgy összeért a tóval. Arrafelé mezők, kertek, lakott területek is voltak... A zöld vetés itt-ott már pásztákban sárgult, közeledett az aratás. Parányi gépkocsik futkostak az utakon, mint az egerek, hosszú porfarkukat maguk után húzva. És a föld legmesszebb szélén, ahová ellátott a szem, a homokos partsáv mögött tömören kéklett a tó éles rajzú karéja. Az volt az Isszik-Kul. Ott összeért a víz és az égbolt. Azon túl nem volt semmi. A tó mozdulatlanul, üresen ragyogott. Csak a partnál moccant alig észrevehetően a hullámverés fehér habja.

A fiú sokáig nézett arrafelé. „A fehér hajó még nem mutatkozik – mondta a táskának. – No, lássuk még egyszer az iskolánkat!"

Tisztán látszott innen az egész hegyen túli, szomszédos völgy. Távcsővel még a fonalgombolyagot is lehetett látni a ház ablaka alatt ülő öregasszony kezében.

A Dzseleszáj-völgy fátlan volt, csak itt-ott maradt meg az irtás után néhány magányos, öreg fenyő. Valaha erdő volt itt. Most palatetős istállók sorakoztak a helyén, nagy fekete trágyadombok, szalmakupacok. Itt tenyésztették a tejgazdaság fiatal törzsállományát. Nem messze az istállóktól, rövid utcácskában, az állattenyésztők települése. A kisutca egy lankás dombról ereszkedett lefelé. Az utca legvégén egy nem lakóház formájú épület állt: a négyosztályos iskola. A felsőbb osztályos gyerekek a szovhozban tanultak, internátus-iskolában. Ebben pedig a kicsinyek.

A fiú már járt a faluban a nagyapjával. A felcsernél voltak, amikor fájt a torka. Most nagyon tüzetesen vizsgálta távcsövével a barna zsindelyes kis iskolát, egyetlen ferde kéményét, a házilag készített feliratot a furnérlemezen: „MEKTEP". Nem tudott olvasni, de kitalálta, hogy csakis ez a szó lehet. A távcső mindent megmutatott, a legkisebb, hihetetlenül apró részletekig. A vakolatba karcolt valamilyen szavakat, az ablakrámába gittelt üveget, a tornác meggörbült, töredezett deszkáit. Elképzelte magában, hogyan állít be táskájával, hogyan lép be azon az ajtón, amelyen most egy nagy lakat csüng. Vajon mi van, mi lesz ott, azon az ajtón belül?!

Amikor betelt az iskola nézésével, ismét a tóra irányította távcsövét. Ott azonban minden változatlan volt. A fehér hajó még nem mutatkozott. A fiú hátat fordított a tónak, leült, és a távcsövet félretéve, lefelé kezdett vizsgálódni a völgybe. Odalent, egészen a hegy lábánál, a hosszúkás mélyedés alján ezüstösen csillogott a zuhatagos, szilaj hegyi patak. A patakot követve a parton kígyózott az út, és a patakkal együtt tűnt el a szoros kanyarulatában. A túlsó part szakadékos és erdős volt. Onnan kezdődött a hegyekbe, a havas csúcsokig magasba nyúló szan-tasi védett erdő. Legfönt a fenyők sötétlettek. A sziklák és a hó között mint sötétzöld kefécskék meredeztek a hegylánc taraján.

A fiú lekicsinylően nézegette a házakat, fészereket és egyéb melléképületeket az udvarban. Kicsiknek, rozogáknak tetszettek innen fentről. A kordonon túl, a part men-

tén jól látszottak az ismerős kövek. Valamennyi, a „teve", a „farkas", a „nyereg", a „tank"; mindegyiket innen az Ördombról fedezte fel először távcsővel, akkor adta a nevüket is.

A fiú pajkosan elmosolyodott, fölállt és egy követ hajított az udvar felé. A kődarab leesett még ott a hegytetőn. A fiú visszaült helyére, tovább nézegette távcsövén a telepet. Először fordítva, s a házak messze-messze elszaladtak: játékdoboz lett belőlük. A hatalmas görgetegekből pedig kavics. A nagyapa rekesztette tavacska a sekélyesben meg egészen mulatságos, verébnek is térdig érő. A fiú elnevette magát, fejét rázta, és gyorsan megfordította a távcsövet, élesre igazította. Az óriássá nagyított kedves görgelékkövek szinte nekivetették homlokukat a távcső lencséinek. A „teve", a „farkas", a „nyereg", a „tank" döbbenetesek voltak: csorbaságukkal, repedéseikkel, oldalukon a vöröses zuzmófoltokkal; főképpen pedig valóban nagyon hasonlítottak arra, amit felfedezett bennük a fiú. Hű, micsoda „farkas"! És a „tank" – ez igen!

A köveken túl, a sekélyesben volt az ő kis elrekesztett tava. A távcsövön jól látszott ez a hely is a partnál. Ide, a széles kavicsos zátonyra a folyó sodrából csak úgy mellékesen tért be a víz, és visszatajtékzott a zuhogó áradatba. Csak térdig ért, de olyan sodra volt, hogy az ár könnyen elragadhatott volna egy ilyen kisfiút, mint ő. Hogy a víz el ne vigye, belekapaszkodott a parti fűzbe – a bokor ott nőtt egészen a víz szélénél, egyes ágai a szárazon voltak, mások tapsikolták a folyót –, úgy merült a vízbe. Micsoda fürdés az ilyen? Mint a ló: kötőféken. S még mennyi bajjal, szidással jár! A nagymama korholja nagyapát: „Ha besodorja a víz a folyóba, magára vessen – én az ujjamat sem mozdítom érte! Nem én! A saját anyja, apja is elhagyta. Elég nekem a magam gondja, nemhogy még másokéval is törődjem."

Mit mondhat erre az ember? Van valami igazsága az öregasszonynak. De hát a fiút is meg lehet érteni: hiszen a folyó ott van közel, szinte a küszöbön. Bárhogy is ijesztgette az öregasszony, a fiú csak le-leosont a vízhez. Hát akkor határozta el Momun: kövekkel rekeszti el a sekélyest, hogy a fiú bátran fürödhessen.

Mennyi követ összehordott az öreg Momun! Válogatta a nagyobbját, nehogy a víz elsodorja. Hordta, gyomrához szorítva, vízben állva úgy illesztgette, hogy a víz akadálytalanul átjusson a kövek között, s tovább is folyhassék. A nevetséges, sovány öreg, gyéres szakállacskájával, tapadó, vizes nadrágban egész nap vesződött ezzel a gáttal. Estére aztán hétrét görnyedve köhögött, sehogy sem tudta kiegyenesíteni a derekát. No, akkor tobzódott aztán igazából nagyanyó:

– A kis bolond az legalább kicsi; de mi a neve a vén bolondnak? Mi az ördögnek szakasztod meg magad? Eteted, itatod, mi kell még? Minden rosszaságát elnézed. Nem vezet ez jóra . . .

Bárhogy volt is, a torlasz a zátonyon pompásra sikeredett. Most már aggodalom nélkül fürödhetett a fiú. Az ágban megkapaszkodva lecsúszott a parton, aztán bele a vízbe! És okvetlenül nyitott szemmel. Azért nyitott szemmel, mert a halak is nyitott szemmel úsznak. Volt ilyen furcsa vágya: szeretett volna hallá változni. És elúszni.

Most, ahogy a távcsövön az elrekesztett kis tavat nézte, elképzelte magában, hogyan dobja le ingét, nadrágját, és hogyan merül meztelenül, borzongva a vízbe. A hegyi patakok vize mindig hideg, először elakad tőle a lélegzet, de később meg lehet szokni. Elképzelte, ahogy a fűzfaágba kapaszkodva, arccal lefelé beugrik a patakba. A víz csobbanva csap össze feje fölött, égetően áramlik hasa alatt, hátán, lábán. A külső hangok eltompulnak a víz alatt, csupán csörgedezést hallani. Tágra nyílt szemmel alaposan megnéz mindent a víz alatt. A víz csípi a szemét, fáj, de ő büszkén mosolyog, és még a nyelvét is kiölti a vízben. A nagyanyóra. Hadd tudja, hogy ő azért sem fullad meg, és nem is fél semmitől. Aztán elereszti az ágat, és a víz viszi, sodorja mindaddig, amíg a lába neki nem rugódik a gátnak. Addigra a lélegzete is elfogy. Kiugrik a vízből, fölmászik a partra, visszaszalad a fűzbokorhoz. Újra meg újra. Akár százszor is megfürödne nagyapja vízgyűjtőjében. Amíg csak hallá nem változik. Mert neki feltétlenül, mindenáron hallá kell változnia . . .

A folyó partját nézegetve, a fiú az udvarra irányította távcsövét. A tyúkok, a pulykák kispulykáikkal, a tuskóhoz

támasztott fejsze, a füstölgő szamovár és az udvar egyéb tartozékai olyan hihetetlenül megnagyobbodtak, olyan közel látszottak, hogy a fiú önkéntelenül feléjük nyúlt. S ekkor valami szörnyűséget pillantott meg! A távcsőben elefánt méretűvé nőtt vörös borjú a legnagyobb nyugalommal rágta a kötélen száradó mosott ruhát. A borjú hunyorgott gyönyörűségében, csurgott a nyála – olyan jólesett neki, hogy két pofára rághatja nagyanyó ruháját.

– Te, te kerge! – a fiú kissé felemelkedett a távcsővel, és öklét rázta a borjú felé. – Nocsak, el onnan, hallod, takarodj! Baltek, Baltek! (A kutya halálos nyugalommal feküdt a fal tövében.) Fogd meg, harapd meg! – parancsolgatta kétségbeesetten a kutyának. Baltek azonban a füle botját sem mozdította. Feküdt az árnyékban, mintha mi sem történt volna.

Abban a percben lépett ki a házból a nagyanyó. Amikor meglátta, mi történik, összecsapta a kezét. Kapta a seprűt, neki a borjúnak. A borjú megugrott, a nagyanyó utána. A fiú a távcsövet a szemén tartva, leguggolt, nehogy meglássák a hegyen. Az öregasszony végre elkergette a borjút, s szitkozódva ment vissza a házhoz, kifulladva a dühtől és a gyors járástól. A fiú olyan tisztán látta nagyanyját, mintha ott lett volna közvetlenül előtte, sőt még annál is közelebb. Kinagyítva látta, mint a mozikban, amikor egy egész arc tölti be a vásznat. Látta dühtől összeszűkült sárga szemét. Látta, mint borul vörösberáncos, súlyosan redős arca. Akárcsak a moziban, amikor hirtelen eltűnik a hang, a nagyanyó ajka gyorsan és némán járt, felfedte kicsorbult, ritka fogait. Messziről nem lehetett hallani, mit kiabál az öregasszony, de a fiú olyan pontosan és világosan értette szavait, mintha egészen közelről kiabálta volna a fülébe. Tyű, hogyan szidta! Tudta betéve: „Na, várj csak! Majd hazajössz! Ellátom a bajodat. Öregapád is megkapja a magáét! Hányszor mondtam neki, hogy dobja a pokolba azt az átkozott gukkert. Megint ott a büdös kölyke a hegyen. Süllyedne el az az ördöghajó, törne rapityára, a tűz eméssze meg! . . ."

A fiú fönt a hegytetőn mélyen sóhajtott. Csak ez hiányzott ezen a szép napon, amikor megvették a táskát, amikor már arról álmodozott, hogy iskolába megy . . . Miért is nem vigyázott arra a borjúra? . . .

Az öregasszony nem csillapodott. Egyre szitkozódva vizsgálgatta megrágott ruháját. Güldzsamal ment ki hozzá a kislányával. Ahogy panaszkodott neki, még jobban feldühödött. Öklét rázta a hegyek felé. Csontos, fekete ökle rémisztően lengett a lencsék előtt: „Jó szórakozást talált magának! Törne darabokra az a sátánhajó! Hogy gyulladna meg, hogy süllyedne el . . ."

A szamovárban már fölforrt a víz. A távcső jól mutatta, hogyan szökik a gőzsugár a fedő alól. Bekej néni kijött a szamovárért. Kezdődött minden elölről. A nagyanyó csaknem Bekej néni orrához dörgölte a szétrágott ruhát. Nesze, aszongya, gyönyörködj benne, mit művel a drágalátos unokaöcséd!

Bekej néni nyugtatta, csitította. A fiú kitalálta, mit mond. Nagyjából azt, amit máskor is szokott: „Ne mérgelődjék, Eneke![1] Kicsi ez még, az esze se nyiladozik; mit várjon tőle az ember? Egyedül van itt, pajtásai nincsenek, miért kell kiabálni rá, rémiszteni szegénykét?" Persze erre nagyanyó csak így válaszolhat: „Te csak ne oktatgass engem! Próbáld meg, szülj te is, majd akkor megtudod, mit várhatsz a gyerektől. Mit lebzsel ott a hegyen? A borjút befogni bezzeg nincs ideje. Mit leskelődik ott? A semmirekellő szüleit keresi? Akik megcsinálták, aztán az egyik jobbra, a másik meg balra? Jó neked, hogy meddő vagy . . ."

A távcsövön még ilyen messziről is látta a fiú, hogyan vált fakóra Bekej néni beesett orcája, hogyan fogta el a remegés, hogyan vágott vissza – pontosan tudta, mivel törleszt Bekej néni – mostohájának: „Hát te magad, vén boszorkány, hány fiút, lányt neveltél fel? Ki vagy te?"

Most kezdődött csak a haddelhadd! A nagyanyó üvöltött dühében. Güldzsamal békítgetni próbálta az asszonyokat, vigasztalta, ölelgette nagyanyót, haza akarta kísérni, de az egyre jobban belehevült, rohangált az udvarban, mint a háborodott. Bekej néni fölkapta a fortyogó szamovárt, s a forró vizet ki-kilöttyentve, majdnem futva vitte be a házba. A nagyanyó fáradtan roskadt le a tuskóra. Zokogva, keseregve panaszolta sorsát. A fiút elfelejtette most már, így aztán megkapta a magáét az Úristen is és az egész világ. „Még

[1] Édesanyám.

hogy én? Még tőlem kérdezed, ki vagyok? – háborgott a mostohalányára. – Hát igen, ha nem vert volna meg így az isten, ha el nem veszi mind az öt magzatomat, ha nem kerül az egyetlen fiam tizennyolc éves korában golyó elé a háborúban, ha az én jó uram, Tajgara, meg nem fagy a hóviharban a juhnyájával, itt volnék-e én köztetek, erdei emberek között? Hát olyan vagyok én, mint te, aki még egy gyereket sem tud a világra hozni? Talán itt élnék a vén fejemmel apáddal, ezzel az eszelős Momunnal? Mit követtem el, miért büntetsz engem, te hétszer átkozott isten?"

A fiú levette távcsövét a szeméről, és szomorúan lehorgasztotta fejét. „Most aztán hogyan megyünk haza? – kérdezte csöndesen táskájától. – Miattam meg a bolond borjú miatt történt az egész. És miattad is, távcső. Te csalogatsz mindig, hogy nézzük a fehér hajót. Te is bűnös vagy."

A fiú körülnézett. Mindenütt hegyek, sziklák, kövek, erdő. Fentről, a gleccserekből halkan csörgedezett lefelé a csillogó patakocska, és mintha csak itt lent talált volna végleges hangjára a víz, hogy örökösen, szüntelenül sustorogjon a folyóban. A hegyek hatalmasak és végtelenek voltak. A kisfiú ebben a pillanatban nagyon kicsinek, nagyon magányosnak, egészen elveszettnek érezte magát. Rajta kívül csak a hegyek, a hegyek, mindenütt a magas hegyek léteztek.

A nap már lefelé hajlott a tó fölött. Hűvösödött. A keleti lejtőkre rávetültek az első rövid árnyékok. Ahogy a nap egyre alább ereszkedik, úgy nyúlnak az árnyékok is mind lejjebb, egészen a hegy lábáig. A napnak ebben a szakában szokott megjelenni az Isszik-Kulon a fehér hajó.

A fiú a legtávolabbi pontra irányította a távcsövet, és visszafojtotta lélegzetét. Ott van! Egyszerre minden feledésbe merült: ott, messze, az Isszik-Kul kékséges kék szélén megjelent a fehér hajó. Előbukkant. Ott van, ni! A kéményei sorban; hosszú, hatalmas, gyönyörű. Úszott, mintha zsinóron húzták volna, simán, nyílegyenest. A fiú kapkodva inge aljába törülte a lencséket, ismét beigazította a távolságot. A hajó körvonalai még élesebbek lettek. Most már azt is látta, hogyan himbálózik a hullámokon, és hogyan hagy maga után fényes, habzó pásztát a vízen. A fiú, egy pillanatra sem szakadva el a látványtól, gyönyörködve nézte a fehér

hajót. Ha tehette volna, megkéri: jöjjön közelebb, hadd lássa az utasait is. A hajó azonban mit sem tudott erről. Lassan, ünnepélyesen ment a maga útján, ki tudja, honnan, ki tudja, hová.

Az úszó hajót sokáig látta még a fiú, és hosszan elgondolkozott rajta: miként is változik majd hallá, hogyan úszik a folyóban oda, egészen a fehér hajóhoz.

Amikor legelőször pillantotta meg az Ördombról az Iszszik-Kul kék vizén, a szíve úgy elkezdett dobogni a gyönyörűségtől, hogy nyomban eldöntötte: az ő apja – az isszikkuli matróz – csakis ezen a fehér hajón lehet. És el is hitte, mert nagyon szerette volna, hogy így legyen.

Nem emlékezett sem anyjára, sem apjára. Sohasem látta őket. Egyikük sem látogatta meg soha. De a fiú tudta: az apja matróz az Isszik-Kulon, az anyja meg, miután elvált az apjától, nagyapóra hagyta őt, maga pedig a városba költözött. Elment, nyoma is veszett. Messze városba ment, a hegyen, a tavon túl és még a tavon túli hegyeknél is messzebb.

Momun nagyapa járt abban a városban, krumplit vitt eladni. Egy hétig oda volt, és amikor visszajött, tea mellett mesélte Bekej néninek és nagyanyának, hogy találkozott a lányával, vagyis hogy a kisfiú anyjával. Valamilyen nagy gyárban dolgozik, szövőnő. Új családja van: két lánya, akiket beadott óvodába, és csak hetenként egyszer látja őket. Nagy házban lakik, de picurka szobában, olyan kicsinyben, hogy meg sem lehet benne fordulni. Az udvarban senki sem ismeri a másikat, akár valami vásárban. És úgy él ott valamennyi: amint belépnek a lakásukba, rögtön magukra zárják az ajtót. Lakat mögött üldögélnek, akárcsak a börtönben. A férje sofőrféle, autóbusszal szállítja a népet az utcákon. Reggel négytől késő estig. Az is nehéz munka. A lánya, mesélte a nagyapa, folyton csak sírt, és kérte a bocsánatot. Ígérik nekik, hogy új lakást kapnak. Hogy mikor kerül rájuk a sor, nem lehet tudni. De amint megkapják, magához veszi a kisfiát, ha a férje megengedi. S kérte az öreget, hogy egyelőre várjanak. Momun nagyapa azt mondta neki, ne keseregjen. A legfontosabb, hogy egyetértésben éljen a férjével, a többi majd elrendeződik. A kisfia miatt meg ne emésszе magát. „Amíg én élek, úgysem adom senkinek, ha

pedig meghalok, a jó isten vezérelje, életrevaló kis ember, megtalálja a szerencséjét . . .” Az öreget hallgatva Bekej néni és nagyanya egyre csak sóhajtozott, még sírdogált is.

S akkor ott, teázgatás közben, jött szóba a fiú apja is. A nagyapa úgy hallotta, hogy volt veje, a fiú apja, még mindig valamilyen hajón matrózkodik, hogy neki is van új családja, gyerekei vannak, kettő, vagy talán három. Ott laknak a kikötő mellett. Talán az ivást is abbahagyta. Az új felesége a gyerekekkel együtt mindig ott várja a kikötőben. „Akkor hát – gondolta a fiú – ők is ezt az ő hajóját várják . . .”

A hajó meg csak úszott, lassan távolodott. Fehér volt és hosszú, siklott a tó kék tükrén, füstöltek a kéményei, és nem is tudta, hogy egy halfiúvá változott kisgyerek úszik féléje.

Hallá változni úgy szeretett volna, hogy mindene olyan legyen, mint a halé: hal legyen, halteste, farka, uszonyai, pikkelye, csak a feje maradjon a sajátja vékony nyakán, a nagy, kerek feje, szétálló füle, összekarmolt orra. S a szeme is olyan maradjon, amilyen most. Persze azért mégse egészen olyan, amilyen, hanem úgy lásson a vízben, mint a hal.

A fiú szempillái hosszúak, mint a borjúé, és állandóan pillognak, csak úgy maguktól. Güldzsamal mondja, milyen szép lány lenne az övéből, ha neki is ilyen szempillái nőnének! De miért kell szép lánynak lenni? Vagy szép fiúnak? Minek az? Neki, ami őt illeti, nincs szüksége szép szemre, olyan kell, hogy a víz alatt is lásson vele.

Az átváltozásnak a nagyapa kerítette tóban kell majd megtörténnie. Hopp! – és már hallá is változott. Aztán rögtön átszökken a torlaszon a folyóba, egyenesen a kavargó zuhatagba, és elindul lefelé az árral. Később aztán már felfelvetődik a vízből, körültekinget: hisz nem érdekes végig a víz alatt úszni. Viszi majd a folyó sodra a nagy, vörös agyagos szakadékon, zuhogókon, víztöréseken keresztül, erdők-hegyek között. Elbúcsúzik kedves követeitől: „Viszontlátásra, fekvő teve, viszontlátásra, farkas, viszontlátásra, nyereg, viszontlátásra, tank!” Amikor meg a telep mellett úszik el, majd felvetődik a vízből, integet az uszonyával: „Viszontlátásra, ata, hamarosan visszajövök.” A nagyapa elámul a csudán, nem tudja, hová legyen. A nagyanya, Bekej

néni és Güldzsamal a kislányával, mindannyian csak állnak tátott szájjal. Ki látott már emberfejű halat?! Ő meg csak integet nekik az uszonyával: „Viszontlátásra, elúszom az Isszik-Kulba a fehér hajóhoz. Ott van az én matróz apám." Baltek biztosan utánaered a parton. Hiszen a kutya még sohasem látott ilyet. S ha Baltek rászánná magát és beleugrana a vízbe, rákiáltana: „Vissza, Baltek, vissza! Megfulladsz!" – ő meg tovább úszna. A függőhíd drótköteleinél majd lemerül a vízbe, és egyre tovább, a partszorosok, a zúgó hegyszorosok között lefelé, egyenesen az Isszik-Kulba.

Az Isszik-Kul valóságos tenger. Röpül majd az Isszik-Kul vizén, hullámról hullámra, hullámról hullámra, s egyszer csak szembetalálja magát a fehér hajóval. „Szervusz, fehér hajó, itt vagyok! – köszön majd neki. – Én néztelek mindig távcsővel téged." Az utasok a hajón elámulnak, összeszaladnak a csudára. Akkor ő felkiált apjának, a matróznak: „Szervusz, apám, én vagyok a fiad. Ideúsztam hozzád." „Hogyan volnál az én fiam? Hiszen te félig hal vagy, félig ember!" „Vegyél föl csak magadhoz a hajóra, közönséges fiaddá változom." „Ez aztán nagyszerű! Nocsak, próbáljuk meg." Az apja beveti a vízbe a hálót, kihalássza és fölhúzza a fedélzetre. Akkor ő visszaváltozik gyerekké. S aztán, aztán . . .

Aztán megy a fehér hajó tovább. A fiú elmond apjának mindent, amit csak tud, elmeséli egész életét. Beszél a hegyekről, amelyek között él, azokról a bizonyos kövekről, a folyóról és a védett erdőről, a nagyapa rekesztette kis tóról, amelyben megtanult úszni nyitott szemmel, mint a hal . . .

Elmeséli persze azt is, milyen a sora Momun nagyapánál. Ne gondolja ám, hogy azért, mert ráragasztották a Lótifuti nevet, rossz a nagyapa. Olyan nagyapa nincs több a világon, ő a legjobb nagyapa. Csak éppen nem furfangos, azért csúfolják. Mert egy csöppet sem furfangos. Bezzeg Orozkul bácsi! Még ő is kiabál rá, az öregre! Sokszor még mások előtt is ráripakodik a nagyapára. Az meg, ahelyett, hogy kiállna magáért, mindent megbocsát Orozkul bácsinak, sőt helyette dolgozik az erdőben s otthon is. Még ha csak dolgozna! De mikor Orozkul bácsi részegen megérkezik, ahelyett, hogy a gyalázatos szemébe köpne, a nagyapa odaszalad, lesegíti a lóról, bevezeti a házba, ágyba fekteti, beta-

karja subával, nehogy megfázzon, nehogy a feje megfájduljon, a lovat meg lenyergeli, lecsutakolja, megeteti. S mindez azért, mert Bekej néni nem szül gyereket. De miért van ez így, apám? Jobb lenne úgy: ha valaki akar, hát szüljön, ha nem akar, nem kell. De fáj az ember szíve nagyapáért, amikor Orozkul bácsi veri Bekej nénit! Könnyebben elviselné, ha őt verné. Ő kínlódik, amikor Bekej néni jajveszékel. De mit tehet? Ha a lánya segítségére akar sietni, nagyanya nem engedi: „Ne üsd bele az orrod – azt mondja –, majd maguk eligazítják. Mit akarsz a vén fejeddel? Nem a te feleséged, maradj veszteg." „De az én lányom!" A nagyanya meg: „Hát mit csinálnál akkor, ha nem itt laknál, a tőszomszédjában, hanem valahol messze? Odanyargalnál mindannyiszor lóháton, szétválasztani őket? Ki tartaná meg úgy feleségének a lányodat?"

Ez a nagyanya, akiről beszélek, nem az, aki volt. Te, ata, talán nem is ismered őt. Ez másik nagyanyó. Az édes nagymama meghalt, amikor én még kicsi voltam. Aztán jött ez a nagyanya. Minálunk sokszor bolondos az időjárás: egyszer derül, máskor borul, hol eső, hol jég. A nagyanya is ilyen. Mikor jó, mikor mérges, hol pedig semmilyen. Amikor dühös, majd széttép. Ilyenkor csak hallgatunk öregapámmal. Azt mondja nagyanya: a mostohától, bárhogy etesd, bárhogy itasd, semmi jót ne várj. De hiszen én nem vagyok ott mostoha! Én mindig a nagyapánál éltem. Ő az idegen, ő jött később hozzánk. Mégis engem mondogat mostohának.

Télen akkora hó van, hogy a nyakamig ér. Micsoda buckákat hord össze a szél! Az erdőbe csak a szürkén, Alabason lehet bemenni, az a szügyével áttör a hófúváson. A szél is olyan erős, majd ledönti a lábáról az embert. Amikor hullámot ver a tó, amikor a hajód egyik oldaláról a másikra dől, tudd meg, a mi szan-tasi szelünk hánytorgatja a tavat. Öregapám mesélte, hogy régen, nagyon régen ellenséges sereg jött ide, el akarta foglalni ezt a földet. Akkor a mi Szan-Tasunkról olyan szél rontott le, hogy az ellenség nem tudott megülni a nyeregben. Leszálltak lovaikról, de gyalog sem bírtak menni. A szél véresre fújta arcukat. Akkor megfordultak, a szél nekifeszült a hátuknak, tolta őket, körül sem tudtak nézni, eltisztultak az Isszik-Kulról mind, az utolsó emberig. Lám, így volt. Mi meg ott élünk ebben a szélben.

Nálunk kerekedik. Egész télen a folyón túl csikorog, zúg, jajgat a szélben az erdő. Ijesztő szinte.

Télen nincs olyan sok munka az erdőben. Télen néptelen mifelénk a környék, nem úgy, mint nyáron, amikor megjönnek a nomád pásztorok. Nagyon szeretem, amikor nyáron a nagyréten meghálnak az emberek a nyájakkal vagy ménesekkel. Igaz, reggel továbbmennek a hegyekbe, de azért így is jó velük lenni. A gyerekeiket és asszonyaikat teherkocsi hozza. A teherkocsin viszik a jurtákat meg a cókmókot. Amikor egy kicsit elrendezkednek, öregapámmal megyünk köszönteni őket. Kezet rázunk velük. Én is. A nagyapa azt mondja, mindig a fiatalabbnak kell előbb nyújtani a kezét az idősebb felé. Aki nem nyújtja a kezét, az nem tiszteli a másikat. Aztán, azt mondja öregapám, hét ember között egy próféta is akadhat. A próféta nagyon jószívű és okos ember. Aki őt kézfogással üdvözli, boldog lesz egész életében. Erre én azt mondom: ha így van, miért nem mondja meg a próféta magáról, hogy ő próféta, és akkor mi mindannyian kezet nyújthatnánk neki? Nagyapa nevet ezen: éppen az a bökkenő, azt mondja, hogy a próféta maga sem tudja, hogy ő próféta, mert egyszerű ember. Csak a rablóbetyár tudja magáról, hogy ő rablóbetyár. Ezt nem egészen értem, de azért mindig köszöntöm az embereket, pedig néha egy kicsit szégyellem magamat.

De ha öregapámmal megyünk a rétre, akkor nem vagyok szégyellős.

„Isten hozott benneteket apáink, ősapáink nyári csapásain! Szerencsét, boldogságot, vidámságot kívánok a jószágnak, lelketeknek és a gyerekseregnek." Ezt öregapám mondja így. Én meg csak kezet fogok. A nagyapát mindenki ismeri, ő is ismer mindenkit. Neki jó. Mindig van miről beszélgetni, kérdezgetni az ideérkezőket, és maga is elmondja, hogy megy a sorunk. Én bizony nem tudok miről beszélgetni a gyerekekkel. De aztán elkezdünk bújócskázni, háborúzni, és úgy belemelegedünk, hogy nem akaródzik hazamenni. Bizony, ha mindig nyár volna, ha mindig lehetne játszani a nagyréten!

Amíg mi játszunk, meggyújtják a pásztortüzeket. Te azt hiszed, ata, hogy a pásztortüzektől az egész rét világos lesz? Dehogyis! Csak ott a tűznél van világos, a fénykörön túl

sötétebb van, mint addig volt. Amikor háborút játszunk, abban a sötétségben rejtőzködünk, támadunk, mindig azt hiszem, moziban vagyok. A parancsnokra mindenki hallgat. Jó lehet parancsnoknak lenni . . .

Aztán a hegyek mögül feljön a hold. Holdfénynél még jobb játszani, de a nagyapa hazaszólít. Elindulunk a réten, cserjésen keresztül. Csendben feküsznek a birkák. Körülöttük a lovak legelésznek. Megyünk és halljuk, énekbe kezd valaki. Fiatal pásztor, az is lehet, hogy öreg. A nagyapa megállít: „Figyeld csak! Ilyen éneket nem mindig hallhatsz." Álldogálunk, hallgatjuk. Nagyapa sóhajtozik. Bólogat a dalhoz.

Azt mondja nagyapa, a régi időkben egy kán fogságba vetett egy másik kánt. Hát ez a kán azt mondja a fogoly kánnak: „Válassz: itt élsz nálam rabságban, vagy pedig teljesítem leghőbb kívánságodat, azután megöllek." Amaz gondolkodott egy darabig, majd így válaszolt: „Nem kívánok rabságban élni. Ölj meg inkább, de előtte hozasd ide hazámból az első pásztort, aki utatokba akad." „Minek az neked?" „Mielőtt meghalnék, szeretném az énekét hallani." Azt mondja a nagyapa: népünk dalaiért az életüket is odaadják az emberek. Micsoda emberek vannak, jó volna ilyeneket látni! Biztosan nagy városokban laknak.

De nagyon jó hallgatni őket! Nagyapa azt mondja, ezek ősrégi énekek. „Micsoda emberek voltak, hej! – sugdossa nagyapa. – Milyen dalokat énekeltek, istenem! . . ." Nem tudom, miért, de annyira meg tudom sajnálni nagyapát, és úgy szeretem, hogy sírni volna jó . . .

Korán reggel már senki sincs a réten. Továbbhajtották a birkákat, lovakat a hegyekbe, egész nyárra. Más nomád pásztorok jönnek utánuk, más kolhozokból. Nappal nem állnak meg, elmennek mellettünk. Hanem éjszakára letelepednek a réten. És nagyapával elindulunk köszönteni őket. Nagyon szereti üdvözölni az embereket, és én is eltanultam tőle. Az is lehet, hogy egyszer majd egy igazi prófétával fogok kezet a réten . . .

Télen majd Orozkul és Bekej néni bemegy a városba a doktorhoz. Azt mondják, a doktor tud segíteni, olyan orvosságot adni, hogy gyerek szülessen. A nagyanya meg csak azt hajtogatja, jobb a szent helyre menni. Az valahol a he-

gyeken túl van, ahol gyapot nő a mezőkön. Hát ott a síkságon, olyan síkságon, hogy az ember azt hinné, ott még dombnak sincs helye, van egy szent hegy: a Szulimán-hegy. Ha annak a lábánál levágnak egy fekete bárányt, imádkoznak az istenhez, elindulnak a hegyre, minden lépésnél meghajolnak, imádkoznak és szép szóval könyörögnek az istenhez, megszánhatja őket, és adhat gyereket. Bekej néni nagyon szeretne elmenni oda a Szulimán-hegyre, de Orozkul bácsinak nem akaródzik. Messze van. Azt mondja, sokba kerül. Mert oda csak repülőgéppel lehet eljutni, a hegyek fölött. És még a repülőig is mennyit kell utazni, és az is költség . . .

Majd elutaznak a városba, s magunk maradunk a telepen. Mi meg a szomszédaink: Szejdahmat bácsi, a felesége, Güldzsamal, és picinyke kislányuk. Hát ennyien leszünk.

Este, amikor vége a munkának, mesélni szokott nekem nagyapa. Tudom, hogy ilyenkor odakint koromsötét, vadhideg éjszaka van. Veszedelmes szél jár. Még a leghatalmasabb hegyek is félnek ilyen éjszakán, egy csomóba összebújnak, közelebb a házunkhoz, az ablakon kiszűrődő fényhez. Félek is, örülök is olyankor. Ha óriás volnék, fölvenném az óriássubát, és kilépnék a házból. Rákiáltanék a hegyekre: „Ne féljetek, hegyek! Itt vagyok. Csak hadd fújjon a szél, hadd legyen sötét, csak hadd tomboljon a hóvihar, én nem félek semmitől, ti se rettegjetek! Maradjatok a helyeteken, ne bújjatok úgy össze!" Aztán elindulnék a hófúvásokon keresztül, átlépném a folyót, be az erdőbe. Hiszen a fáknak szörnyű lehet az erdőben éjjel! Egyedül vannak, senki sem szól hozzájuk egy szót sem. Pőrén fagyoskodnak a nagy hidegben, nincs hol meghúzzák magukat. Én meg járnám az erdőt, minden fának megveregetném a törzsét, hogy ne féljenek annyira. Azok a fák, amelyek tavasszal nem zöldellnek ki, biztosan olyan fák, amelyek kihűltek félelmükben. Ezeket a száradékokat szoktuk kivágni tüzelőnek.

Olyankor jár ilyesmi a fejemben, amikor mesél nekem nagyapa. Hosszan szokott mesélni. Sokféle meséje van, mulatságos is, különösen a Csipalák nevű, hüvelyknyi fiúról szóló, akit vesztére lenyelt a kapzsi farkas. Nem, először a teve ette meg. Elaludt Csipalák egy falevél alatt, arra tévedt egy teve, hamm! – és befalta a levéllel együtt. Ezért

mondják: a teve nem tudja, mit nyel le. Ordított Csipalák, segítségért kiabált. Az öregeknek föl kellett metszeni a tevét, hogy kiszabadítsák Csipalákjukat. A farkassal még ennél is esztelenebb kaland történt. Az is lenyelte Csipalákot, a buta. De meg is bánta! Megbotlott a farkas Csipalákban. „Miféle bogárka izeg-mozog a lábam alatt? Nyomban bekapom!" De visszaszólt Csipalák: „Ne nyúlj hozzám, farkas, mert ebbé változtatlak!" „Hahaha – röhög a farkas –, ki látott olyat, hogy a farkas kutyává változzék? Most mán azért is fölfallak, te pimasz!" Azzal lenyelte. Lenyelte, és el is felejtette. Ettől a naptól kezdve azonban vége lett farkaséletének. Alig lopakodik a birkák közelébe, Csipalák már kiabál a hasában: „Hé, pásztorok, ne aludjatok! Én lopakszom itt, az ordas farkas, bárányt akarok ragadni!" A farkas nem tudja, mitévő legyen. Harapdálja az oldalát, hempereg a földön. De Csipalák csak nem hagyja abba. „Hé, pásztorok, szaladjatok ide, üssetek, verjetek!" A pásztorok furkósbotokkal neki a farkasnak, a farkas iszkol előlük. Kergetik a pásztorok, közben álmélkodnak. Megbolondult ez a farkas, szalad és kiabál: „Érjetek utol, testvérek, üssetek, ne sajnáljatok!" A pásztorok dőlnek a nevetéstől, a farkas pedig viszi az irháját. De ez sem segít rajta. Bárhová sompolyogjon, Csipalák lóvá teszi. Mindenütt kergetik, mindenütt kinevetik. Lesoványodott a farkas az éhezésben, már csont és bőr. Csattogtatja a fogát, vonít kínjában: „Miféle büntetés ez? Magam hívom a bajt a fejemre? Megbolondultam tán vénségemre, elhagyott az eszem?" Csipalák meg csak susogja a fülébe: „Szaladj Tasmathoz, zsírosak a bárányai! Szaladj Bajmathoz, süketek a kutyái! Szaladj Ermathoz, alusznak a juhászai!" A farkas meg csak ül és pityereg: „Nem megyek sehová, jobb, ha valakihez kutyának szegődöm . . ."

Ugye, ata, milyen mulatságos mese? Vannak a nagyapának más meséi is, szomorúak, ijesztőek, bánatosak. De a legkedvesebb a Koronás Szarvas Anya meséje. Nagyapa azt mondja, hogy mindenkinek, aki az Isszik-Kul környékén él, ismernie kell ezt a mesét. Nem ismerni: bűn. Talan te is hallottad, ata? Nagyapa azt mondja, mindez igaz volt. Hogy megtörtént hajdanában. Hogy valamennyien a Koronás

Szarvas Anya gyerekei vagyunk. Én is, te is, mások is, mindenki . . .

Hát így élünk télen. Hosszú a tél. Ha nem volnának nagyapa meséi, nagyon unatkoznék.

De tavasszal jó itt mifelénk. Amikor egészen fölmelegszik az idő, újra megjönnek a hegyekbe a juhászok. És akkor már nem vagyunk egyedül a hegyek között. Csak a folyó másik partján, rajtunk túl, már nincs senki. Csak erdő van és minden más, ami az erdőhöz tartozik. Azért is élünk itt a telepen, hogy oda ne tegye be senki a lábát, egy ujjal se érintsen senki egy gallyat sem. Nálunk már tudós emberek is jártak. Két nő, mind a kettő nadrágban, egy kis öreg meg egy fiatal legényke. Az a legény tanul tőlük. Egy egész hónapig laktak itt. Füvet gyűjtöttek, leveleket és gallyakat. Azt mondták, ilyen erdő, mint a szan-tasi, nagyon kevés maradt a földkerekségen. Nem is igen maradt. S ezért az erdőben minden egyes fát óvni kell.

Én meg azt hittem, nagyapa csak úgy magától sajnál minden fát. Nagyon nem szereti, amikor Orozkul bácsi gerendának való fenyőfát ajándékoz valakinek . . .

3

A fehér hajó távolodott. Már távcsővel sem lehetett kivenni a kéményeit. Hamarosan eltűnik a láthatáron. Ideje volt, hogy a fiú kigondolja utazása végét apja hajóján. Minden jól sikerült, de vége nem kerekedett. Könnyen el tudta képzelni, hogyan változik hallá, hogyan úszik el a folyóban a tóhoz, hogyan találkozik össze a fehér hajóval, hogyan látja viszont apját. Azt is, mit mesél majd neki. De tovább csak nem állt össze a dolog. Például ha úgy szövi tovább, hogy már látszik a part. A hajó befordul a kikötőbe. A matrózok már a partra készülődnek. Ki-ki elindul hazafelé. Apjának is haza kell mennie. Felesége és két kisgyereke várja a kikötőben. Mi legyen akkor? Menjen az apjával? Vajon magával viszi-e? Ha elviszi, felesége megkérdezheti: „Kicsoda ez, honnan van, minek van?" Nem, inkább nem megy vele . . .

A fehér hajó egyre messzebb jár, alig látható ponttá zsu-

gorodik. A nap már szinte ráült a vízre. A távcsővel látni, milyen vakítóan fénylik a tó tüzeslila tükre.

Elment a hajó, eltűnt. Ezzel vége is a fehér hajó meséjének. Haza kell menni.

A fiú felvette a földről táskáját, hóna alá szorította távcsövét. Gyorsan ereszkedett lefelé a hegyről, kígyózva futott a lejtőn. És minél közelebb ért a házhoz, annál nyugtalanabbá vált a lelke. Felelnie kellett a borjú rágta ruháért. A büntetésen kívül már semmi nem jutott eszébe. Hogy ne csüggedjen el egészen, a táskájának mondta: „Te ne félj. Legföljebb megszidnak bennünket, hát aztán! Hiszen nem készakarva vettem. Csak nem tudtam, hogy a borjú elszabadult. Nohát, kapok egy nyaklevest. Kibírom. Te meg, ha földhöz vágnának, ne ijedj meg. Nem törsz össze, hiszen táska vagy. Bezzeg ha a távcső kerül nagyanya kezébe, az nem ússza meg szárazon. Először elrejtjük a távcsövet a fészerben, és csak aztán megyünk haza . . ."

Így is lett. Rettegve lépte át a küszöböt.

A házban azonban gyanús csend fogadta. Az udvar olyan néma és kihalt volt, mintha elköltöztek volna innen az emberek. Kiderült, hogy Bekej nénit megint elverte az ura. Momun nagyapának ismét fékeznie kellett megbolondult vejét, újra csak rimánkodnia, könyörögnie neki, Orozkul hatalmas öklein csüngenie, és látnia ezt az egész gyalázatot: összevert, megtépázott, jajgató leányát. És tűrnie, hogy előtte, édesapja előtt, a legalantasabb szavakkal szidalmazza feleségét. Hogy terméketlen szukának nevezi, háromszor átkozott meddő nőstény szamárnak és még sok mindennek. Hallania, milyen vad, tébolyult hangon átkozza leánya a maga sorsát: „Hát oka vagyok én, hogy az isten megfosztott az áldástól?! Hány asszony csak ellik, mint a birka, engemet meg megátkozott az ég. Miért? Minek nekem az ilyen élet? Jobb, ha megölsz, te szörnyeteg! Üss, csak üss . . ."

Az öreg Momun bánatosan ült a sarokban, még mindig nehezen lélegzett, szeme hunyva, térdén nyugvó keze remegett. Nagyon sápadt volt.

Momun rápillantott unokájára, nem szólt semmit, fáradtan ismét lehunyta szemét. A nagyanya nem volt otthon. Átment békíteni Bekej nénit az urával, rendet csinálni, felszedegetni az összetört edény cserepeit. Ő ilyen: amikor

Orozkul veri a feleségét, nem avatkozik bele, még a nagyapát is visszatartja. A verekedés után meg elmegy csitítgatni, nyugtatni. Persze még ezért is köszönet illeti.

A fiú mindennél jobban nagyapját sajnálta. Ilyenkor az öreg mindig majdnem belehal fájdalmába. Mint akit letaglóztak, ül a sarokban, bújik mindenki elől. Senkinek, egyetlen léleknek sem mondja el, mit gondol. Ezekben a percekben ilyen gondolatok fordulnak meg agyában: hogy öreg már, hogy egy fia volt, az is elpusztult a háborúban. És már nem is emlegetik, eszébe sem jut senkinek. Pedig ha fia élne, talán az ő sorsa is másképp fordul. Bánkódott Momun elhunyt felesége után is, akivel életét leélte. A legnagyobb baj azonban az volt, hogy lányainak nem jutott a boldogságból semmi. A kisebbik itthagyta neki ezt az unokát, elment a városba, és ott tengődik nagy családjával egy szobában. A másik itt kínlódik Orozkullal. S bár ő itt van mellette, mindent elvisel lánya kedvéért, az anyai boldogság csak nem környékezi meg a lányát. Hány éve él már Orozkullal! Torkig van ezzel az együttéléssel, de mit tehet? . . . És mi lesz aztán, egy szép órában ő maga is meghal, hisz öreg már, mi lesz akkor boldogtalan lányával?

A fiú gyorsan kiszürcsölt egy csésze aludttejet, megevett egy darab lepényt, és csendben meghúzódott az ablaknál. Lámpát nem gyújtott, nem akarta zavarni nagyapját, hadd üljön, hadd töprenkedjék.

A fiú is gondolkozott. Nem értette, miért kényezteti Bekej néni vodkával a férjét. Orozkul ököllel fizet neki érte, ő meg utána még fél litert előszed . . .

Ej, Bekej néni, Bekej néni! Hányszor verte félholtra az ura, ő mégis mindig megbocsát neki. És Momun nagyapa is, mindig. Pedig mire jó az? Az ilyen embereknek nem kell megbocsátani. Semmirekellő, rossz ember. Nincs itt szükség rá. Nélküle is megleszünk.

A kegyetlen gyermeki képzelet élénk színekkel festette elébe az igazságos bosszú képét. Valamennyien nekiesnek Orozkulnak, és odavonszolják kövér, sáros, hatalmas alakját a folyóhoz. Aztán meghimbálják, és be az örvény közepébe! Ő meg kéri a bocsánatot Bekej nénitől és Momun nagyapától. Hiszen ő nem változhat hallá . . .

A fiúnak könnyebb lett a lelke. Sőt, szinte mulatott raj-

ta, amikor vágyálmában látta, miként evickél Orozkul a folyóban, és hogyan úszik mellette a pamutbársony kalapja.

A felnőttek azonban, legnagyobb szomorúságára, nem azt tették, amit ő igazságosnak tartott volna. Éppen megfordítva csináltak mindent. Orozkul hazatér, mint legtöbbször, ittasan. Úgy fogadják, mintha mi sem történt volna. Nagyapa elvezeti lovát, a felesége szalad, készíti a szamovárt. Mintha mindenki csak őt várta volna. Ő pedig elkezd duhajkodni. Úgy kezdi, hogy szomorkodik, sír. „Hogy lehet az – azt mondja –, minden embernek, még a legsemmirevalóbbnak is, még az olyannak is, akinek kezet sem kell adni, annak is van gyereke, amennyit csak akar. Öt vagy akár tíz is. Mennyivel vagyok én rosszabb náluk? Miért vagyok én ilyen szerencsétlen? Vagy rangban nem értem el eleget? De hisz, hála istennek, főerdőkerülő vagyok védett erdőben! Nem holmi csavargó! Lám, még a cigányoknál is mennyi a purdé, folyót lehetne rekeszteni velük. Nem vagyok elég jeles ember, nem övez kellő tisztelet? Mindenem van. Mindent elértem. Ló is van a nyereg alatt, a lovaglópálca is a kezemben, fogadnak is tisztelettel. Hát akkor miért van, hogy a velem egyívásúak már házasítják a gyerekeiket, én meg? . . . Mit érek én fiú nélkül, magvam szakadtan?"

Bekej néni is sír, sürög-forog, igyekszik férje kedvében járni. Előszedi az elrejtett fél litert. Maga is iszik keserűségében. Tovább, még többet, és aztán Orozkul egyszer csak elkezd vadulni, és egész haragját rajta, a feleségén tölti ki. Az pedig megbocsát neki mindent. S a nagyapa is megbocsát. Senki sem kötözi meg Orozkult. Kijózanodik, és reggel a felesége, bár csupa kék-zöld folt, már készíti is a szamovárt. A nagyapa addigra már megabrakoltatta a lovat, fölnyergelte. Orozkul teleissza magát teával, felül a lóra, és már újra ő a főnök, a szan-tasi erdők gazdája. És senkinek sem jut az eszébe, hogy az ilyen embert, mint Orozkul, már régen bele kellett volna dobni a folyóba . . .

Már sötét volt. Az éj belopózott az udvarba.

Így ért véget az a nap, amelyen a fiúnak megvették az első iskolatáskát.

Amikor lefekvéshez készülődött, nem tudott sehogy sem helyet találni a táskájának. Végül odatette magához az ágyra, a feje mellé. A fiú nem tudta még, majd később megtudja, hogy pontosan ilyen táskája lesz majdnem a fél osztálynak. Persze ez sem szegi majd kedvét, az ő táskája rendkívüli, egészen különös táska marad. Azt sem tudta, hogy újabb események tornyosulnak kis élete felé, hogy eljön a nap, amikor egyedül marad kerek e világon, csak a táskája lesz vele. S mindennek a Koronás Szarvas Anyáról szóló kedves meséje lesz az oka . . .

Ezen az estén szerette volna még egyszer hallani ezt a mesét. Az oreg Momun maga is kedvelte a történetet, és úgy mesélte, mintha saját szemével látta volna; sóhajtozott, konnyezett, el-elhallgatott, másra gondolt kozben.

A fiú azonban nem merte háborgatni nagyapját. Érezte, hogy annak most a legkisebb gondja is nagyobb a meséléstnél. „Majd megkérjük máskor – mondta a fiú a táskájának. – Most én mesélek neked a Koronás Szarvas Anyáról, szóról szóra úgy, mint nagyapa. És oly halkan fogom mesélni, hogy senki se hallja, hát jól figyelj. Szeretek mesélni, hogy lássak is mindent, mint a moziban. Hát figyelj. Nagyapa azt mondja, mindez igazán megesett. Így volt . . ."

4

Nagyon régen történt. A régi, ősrégi időkben, amikor a földön több volt a fa, mint a fű, a mi környékünkön tobb volt a víz, mint a szárazfold, egy nagy, hideg vizű folyó partján élt egy kirgiz torzs. A folyót Eneszájnak hívták. Messze-messze folyik, valahol Szibériában, Lóháton vágtatva három kerek esztendő és három egész hónap az út odaig. Most Jenyiszejnek hívják azt a folyót, de abban az időben Eneszájnak mondták. Azért szólt így az ének is:

Van-e nálad szélesebb víz, Eneszáj,
Van-e nálad édesebb fold, Eneszáj,
Van-e bánat mélyebb nálad, Eneszáj,
Van-e nálad szebb szabadság, Eneszáj?

Nincsen nálad szélesebb víz Eneszáj,
Nincsen nálad édesebb föld, Eneszáj,
Nincsen bánat mélyebb nálad, Eneszáj,
Nincs szabadság szebb tenálad, Eneszáj.

Hát ilyen folyó volt ez az Eneszáj.

Mindenféle népek éltek még akkor az Eneszáj vidékén. Nagyon nehezen éltek, mert folyton-folyvást háborúztak. Sok volt az ellenség a kirgiz törzs körül. Hol az egyik, hol a másik támadta meg, hol pedig maguk a kirgizek indultak rablóportyára, elhajtották a jószágot, felgyújtották a hajlékokat, pusztították az embereket. Megöltek mindenkit, akit értek – olyan idők jártak akkoriban. Nem kímélte ember az embert. Oda jutottak, hogy már nem volt ki gabonát vessen, jószágot szaporítson, vadászni járjon. Könnyebb volt rablásból élni: rajtaütni, ölni, harácsolni. A gyilkolásért pedig még több vérrel kell fizetni, a bosszúért még kegyetlenebb bosszúval. És egyre több vért ontottak az emberek. Megzavarodott az eszük. Nem volt, aki kibékítette volna az ellenfeleket. A legokosabb, legkülönb embernek az számított, aki meglepetésszerűen rajtaütött az ellenségen, az utolsó lélekig kiirtotta az idegen törzset, elragadta nyájait, összeharácsolta kincseit.

A tajgán megjelent akkor egy furcsa madár. Éjszaka énekelt, hajnalig sírdogált panaszos emberi hangon, csak mondogatta, ágról ágra szállva: „Nagy baj esik hamarosan! Nagy baj esik hamarosan!" Úgy is lett, felvirradt az a szörnyű nap.

Azon a napon az Eneszáj-parti kirgiz törzs öreg vezérét temette. Sok évig volt vezér Kulcse dalia, sok hadjáratot vezetett, sok küzdelemben vagdalózott. A harcokból épen került ki, de elérkezett halála órája. Nagy szomorúságban töltöttek el a törzsbeliek két napot, a harmadikon pedig összegyűltek, hogy visszaadják a földnek a hős vitéz testét. Ősi szokás szerint az Eneszáj partján kellett utolsó útjára vinni a vezér tetemét, a meredek part szélén, hogy az elhunyt lelke fentről elbúcsúzhasson az Eneszáj anyafolyótól, hiszen az „ene" anyát, a „száj" medret, folyót jelent. Hogy a megboldogult lelke utoljára elénekelhesse az Eneszájról szóló dalt:

Van-e nalad szélesebb víz, Eneszáj,
Van-e nálad édesebb föld, Eneszáj,
Van-e bánat mélyebb nálad, Eneszáj,
Van-e nálad szebb szabadság, Eneszáj?

Nincsen nálad szélesebb víz, Eneszáj,
Nincsen nálad édesebb föld, Eneszáj,
Nincsen bánat mélyebb nálad, Eneszáj,
Nincs szabadság szebb tenálad, Eneszáj.

A vezért a sírból kiásott halom tetején föl kellett emelni, megmutatni neki a világ négy táját: „Íme, a te folyód. Íme, a te eged. Íme, a földed. És íme, mi, kik veled egy gyökérről sarjadtunk. Valamennyien eljöttünk búcsúzni tőled. Aludj békességben!" Emlékeztetőül a késői nemzedékeknek, a dalia sírjára kőtömböt gördítettek.

A temetés napján a törzs valamennyi jurtáját a folyó partján verték fel sorban, hogy minden család a maga küszöbéről búcsúzhasson a vezértől, amikor hantolni viszik tetemét; földig hajthassa a gyász fehér zászlaját, jajgathasson és sírhasson, aztán már a többivel együtt elkísérhesse a következő jurtáig, ahol ismét jajveszékel és sír a sokadalom, meghajtja a gyász fehér zászlaját, és így megy ez egészen az út végéig, a temetkezési dombig.

Ezen a reggelen a nap már elindult útjára az égen, amikor minden előkészület befejeződött. Kihordták a nyelekre erősített lófarkas zászlókat, a buncsukokat, a megboldogult hadiszerszámait, pajzsát, lándzsáját. Lovát gyászpokróccal takarták le. A kürtösök készen álltak, hogy megfújják harci kürtjüket, a dobosok, hogy megverjék a dobilbászt, a harci dobot, hogy a tajga is beleremegjen, hogy a madarak fellegként verődjenek az égbe, nagy rikácsolással és zajjal kavarogva, hogy a vadállatok veszett hörgéssel szaladgáljanak a berkekben, hogy a fű a földhöz lapuljon, hogy visszhangtól zengjenek a dombok, hogy a hegyek is belerendüljenek. A siratóasszonyok kibontották hajukat, hogy könnyezve magasztalják Kulcse daliát. A dzsigitek fél térdre ereszkedtek, hogy erős vállukra vegyék a vezér tetemét. Mindenki készenlétben állt, várták a dalia kihozatalát. Az erdő szélén

kipányvázva állt a kilenc áldozati kanca, kilenc áldozati bika, kilencszer kilenc áldozati bárány a halotti torra.

Akkor történt az, amire senki sem számított. Bárhogy is ellenségeskedtek egymás között az eneszájiak, a vezér temetése napján nem volt szokásban fegyverrel rontani a szomszédra. Hanem most az ellenség seregei, amelyek hajnalban lopva bekerítették a kirgizek szomorúságba merült szálláshelyét, egyszerre körös-körül előugráltak rejtekhelyeikről, úgy, hogy senkinek sem volt ideje lóra kapni, senkinek sem sikerült fegyvert ragadni. Soha nem látott mészárlás kezdődött. Sorra gyilkoltak mindenkit. Az ellenség azt tervelte ki, hogy egy csapásra végez a kirgizek bátor törzsével. Megöltek egy szálig mindenkit, hogy senki se emlékezzen erre a gaztettre, senki se tudjon bosszút állni, hogy az idő futóhomokkal szórja be a múlt nyomait. Egyszer volt, hol nem volt . . .

Sok idő kell ahhoz, hogy egy ember megszülessék és fölnevelkedjék, de megölni: mi sem könnyebb annál. Rengetegen feküdtek szétszabdalva, vértócsákba merülve, sokan a folyóba vetették magukat a szablyák, kopják elől menekülőben, és ott nyelték el őket az Eneszáj hullámai. A part mentén pedig, a meredek part szélén több mérföld hosszúságban lobogtak s a lángok martalékává lettek a kirgizek jurtái. Senkinek sem sikerült elmenekülnie, egy lélek sem maradt életben. Mindent feldúltak, fölégettek. A legyőzöttek tetemeit bevetették az Eneszájba. Az ellenség örömmámorban rivalgott: „Most már a mienk ez a föld! Most már mieink ezek az erdők! Most már mieink ezek a nyájak!"

Gazdag zsákmánnyal tért haza az ellenség, és nem vette észre, hogy az erdőből visszatért két kisgyerek: egy kisfiú meg egy kislány. A két engedetlen, csintalan gyerek, anélkül hogy szüleik tudták volna, még reggel titokban kiszökött a közeli erdőbe kosárfonáshoz való háncsot szedni. Játékba merültek, nem vették észre, milyen mélyre tévedtek az erdőbe. Aztán amikor meghallották a harci zajt, kiabálást, és hazaszaladtak, már nem találták életben sem anyjukat, sem apjukat, sem testvéreiket. Magukra maradtak, se rokonságuk, se törzsük. Az egyik üszökhalomtól a másikhoz szaladtak sírva, de sehol egy lélek sem. Egyetlen óra alatt árvák lettek. Egyedül maradtak széles e világon. Távol por-

felhő kavargott, az ellenség a maga szállására hajtotta a véres portyán harácsolt méneseket, nyájakat.

Meglátták a gyerekek a paták fölverte port, és utánaeredtek. Az ádáz ellenség után futott nagy sírással, hívó szóval a két kisgyerek. Csak gyerek tehet ilyet. Ahelyett, hogy elrejtőztek volna a gyilkosok elől, szaladtak utánuk. Csak hogy egyedül ne maradjanak, csak hogy elmehessenek minél messzebbre a foldúlt, átok sújtotta helytől. Megfogták egymás kezecskéjét, úgy futottak a rablók után, rimánkodva, hogy várják meg, hogy vigyék magukkal őket. De hogyan is hallhatták volna meg gyengécske hangjukat az elhajtott jószágok dübörgése, nyerítése, dobogasa, hajszája kozben!

Sokáig szaladt kétségbeesetten a kisfiú és a kislány. De csak nem érték utol az ellenséget. Végül foldre rogytak. Nem mertek körülnézni, megmoccanni sem. Féltek. Összebújtak, és észre sem vették, amikor elaludtak.

Nemhiába mondják, az árváknak hét sorsa van. Az éjszaka szerencsésen telt el. Vadállatok nem bántották őket, erdei szornyek nem hurcolták el. Reggel volt, mire felébredtek. Sütött a nap. Énekeltek a madarak. Folszedelőzkodtek a gyerekek, és továbbindultak botorkálva az elhajtott jószágok nyomán. Útkozben erdei gyümölcsöt, gyokereket szedtek. Mentek, mendegéltek, harmadnap végül megálltak egy dombon. Látják: lent a széles, zöldellő réten népes lakoma folyik. Jurták, pásztortüzek, a tüzek korül emberek megszámlálhatatlan sokaságban. A lányok hintáznak, énekelnek. A vasgyúrók a népet szórakoztatják, keringenek, mint a királysasok, foldhoz vagdossák egymást. Az ellenség ünnepelte győzelmét a réten.

Álldogált a dombon a fiú meg a kislány, nehezen szánták rá magukat, hogy odamenjenek. De nagyon szerettek volna ott teremni a tűznél, ahonnan olyan ínycsiklandozó illata áradt a sult húsnak, kenyérnek, vadhagymának.

Nem állhatták meg, elindultak lefelé a dombról. Elcsodálkoztak a házigazdák a látogatókon, köréjük sereglettek:

– Kik vagytok? Honnan kerültetek ide?

– Éhesek vagyunk – válaszolta a fiú és a lány –, adjatok enni.

Amazok a gyerekek beszédjéről kitalálták, hogy kicsodák.

Felzúdultak, lármázni kezdtek. Vitatkoztak: menten megöljék-e az ellenség megmaradt két magját, vagy előbb vigyék őket a kánhoz. Amíg ezen huzakodtak, egy jószívű asszony gyorsan a gyerekek kezébe nyomott egy-egy darab főtt lóhúst. Vonszolták őket a kán elébe, de ők nem tudták abbahagyni az evést. Betuszkolták őket egy magas, vörös jurtába, ezüstszekercés őrség állt előtte. A szálláson végigfutott a riadalmas hír: senki sem tudja, honnan, két gyerek került elő a kiirtott kirgiz törzsből. Mit jelenthet ez? Otthagyták a játékot, lakomát, összegyűltek hatalmas tömegben a kán jurtája előtt. A kán odabenn hófehér nemezén trónolt legvitézebb katonáival. Mézzel édesített kumiszt ivott, dicsőítő énekeket hallgatott. Amikor megtudta, mi járatban vannak, szörnyű haragra gyúlt: „Hogy mertek háborgatni? Nem irtottuk-e ki mind egy lélekig a kirgiz törzset? Nem tettelek-e benneteket az Eneszáj uraivá örök időkre? Miért szaladtok össze, gyáva férgek? Nézzétek, ki előtt álltok! Hé, Ragyás Sánta Öregasszony! – kiáltott a kán. És amikor az előjött a tömegből, ráparancsolt: – Vidd csak el őket a tajgába, és tegyél róla, hogy vége legyen a kirgiz törzsnek, híre-pora se maradjon, még a nevét is elfelejtsék örökre. Lódulj, Ragyás Sánta Öregasszony, tedd azt, amit parancsoltam . . ."

Szó nélkül engedelmeskedett a Ragyás Sánta Öregasszony, kézen fogta a fiút és a lányt, vitte-vezette őket. Sokáig erdőben mentek, aztán kijutottak az Eneszáj partjára egy magas meredélyre. Ott a Ragyás Sánta Öregasszony megállította a gyerekeket, odalökte őket egymás mellé a szakadék szélére. De mielőtt a folyóba taszította volna őket, eldödögte a ráolvasót:

– Ó, hatalmas folyó, Eneszáj! Ha vized mélyébe hegyet dobnának, a hegy elmerülne, mint egy kődarab. Ha százéves fenyőt dobnának vizedre, elvinné, mint a forgácsot. Fogadd hát medredbe e két kis homokszemet, e két emberi magzatot. Nincs a földön számukra hely. Hiszen érted, Eneszáj. Ha az égen a csillagok annyian lennének, mint az emberek, kevés lenne számukra az égbolt. A halak, ha annyian lennének, mint az emberek, nem férnének el a folyókban, tengerekben. Kell-e mondanom, Eneszáj? Vedd magadhoz őket, vidd magaddal őket. Hadd hagyják itt gyűlöletes vi-

lágunkat kisdedkorban, ártatlan lélekkel, gyermeki tisztasággal, amit nem mocskított még gonosz szándék, gonosz tett, hogy meg se ismerjék az emberi szenvedést, és maguk se okozzanak kínlódást másoknak. Vedd őket, vidd őket, hatalmas Eneszáj . . .

Sír, zokog a fiú meg a lány. Törődnek is az öregasszony szavaival, amikor lenézni is szörnyű a magas szakadékról! Lent a mélyben vad hullámok hömpölyögnek.

– Öleljétek meg egymást, gyermekeim, utoljára, búcsúzzatok – szólt Ragyás Sánta Öregasszony. Közben felgyűrte a ruhája ujját, hogy alkalmasabb legyen tettét véghezvinni. Azt mondta még: – Bocsássatok meg, kicsinyeim. Így rendelte a sors. Nem a magam akaratából teszem ezt most, de a ti javatokra . . .

Ahogy ezt kimondta, egy hang szólalt meg mellette:

– Várj, nagy bölcs asszony, ne pusztítsd el az ártatlan gyermekeket!

Visszafordul Ragyás Sánta Öregasszony, nézi álmélkodva: iramszarvasanya áll előtte. Óriás szeme vádlón, bánatosan néz rá. Fehér, mint az elsőborjas föcsteje, hasát barna szőr fedi, mint a kis teveborjút. Gyönyörű az agancsa: elágazó, mint az őszi fák koronája. Tőgye tiszta, simára duzzadt, mint a szoptatós anya emlője.

– Ki vagy te? Miért beszélsz emberi nyelven? – kérdezte Ragyás Sánta Öregasszony.

– Szarvasanya vagyok – felelte neki amaz. – S azért beszélek így, mert másképp nem értenél, nem hallgatnál rám.

– Mit akarsz, Szarvasanya?

– Engedd el a gyermekeket, nagy bölcs asszony. Kérlek, add nekem őket.

– Minek neked?

– Két ikerborjamat megölték az emberek. Gyermekeket keresek magamnak.

– Föl akarod őket nevelni?

– Föl, nagy bölcs asszony.

– Jól meggondoltad-e, Szarvasanya? – vihogott a Ragyás Sánta Öregasszony. – Hisz ők is emberi magzatok. Felnőnek, pusztítani fogják szarvasborjaidat.

– Mire felnőnek, nem pusztítják az én borjaimat – felelte az iramszarvasanya. – Én az anyjuk leszek, ők pedig

az én gyermekeim. Csak nem gyilkolják tulajdon testvérkéiket?

– Ó, Szarvasanya, nem ismered te az embereket – rázta fejét a Ragyás Sánta Öregasszony. – Nemhogy az erdei vadakat, de egymást sem kímélik. Odaadnám az árvákat, hogy megtudd, igazat szólok, de majd ezeket a gyerekeidet is megölik az emberek. Minek neked annyi bánat?

– Elviszem őket messze vidékre, ahol senki sem talál rájuk. Kegyelmezz meg nekik, nagy bölcs asszony, engedd el őket. Hűséges anyjuk leszek. Tőgyem megtelt. Tejem sír a gyerekek után. Gyerekért könyörög a tejem.

– Hát, ha így van – mormogta a Ragyás Sánta Öregasszony, kis gondolkodás után –, vedd és vidd magaddal őket minél hamarabb. Vezesd az árvákat távoli földedre. De ha elpusztulnak a hosszú úton, ha megölik őket kóborló betyárok, ha sötét hálátlansággal fizetnek majd emberi magzataid, magadra vess.

Megköszönte Szarvasanya a Ragyás Sánta Öregasszonynak. A kisgyerekeknek meg ezt mondta:

– Mostantól anyátok vagyok, ti pedig az én gyermekeim. Elviszlek benneteket messze tájra, ahol a havas, erdős hegyek között forró tenger kéklik, az Isszik-Kul.

Megörült a fiú meg a lány, sebesen megiramodtak Koronás Szarvas Anyánk után. Nemsokára elfáradtak, elgyengültek: hosszú volt az út a világ egyik végéből a másikba. Nem jutottak volna messzire, ha Koronás Szarvas Anyánk tejével nem táplálja, éjjelenként testével nem melegíti őket. Sokáig mentek. Egyre messzebb maradt mögöttük az őshaza, az Eneszáj, de az új hazától, Isszik-Kultól is nagyon messze voltak még. Nyáron és télen, tavasszal és nyáron és ősszel, még egy nyáron és télen, még egy tavasszal, még egy nyáron és ősszel mentek-vándoroltak erdőrengetegeken, forró mezőkön, laza homokon, magas hegyeken, örvénylő folyókon keresztül. Kergették őket farkascsordák, de Koronás Szarvas Anyánk fölvette hátára a gyerekeket, elszáguldott velük a veszedelmes vadak elől. Üldözték őket nyílvessző vadászok, rivalogtak: „A Szarvasanya gyermekeket rabolt! Kerülj elébe! Fogd meg!" Nyilakat lőttek rájuk, de Koronás Szarvas Anyánk előlük, a hívatlan megmentők elől is továbbmentette gyermekeit. Gyorsabban suhant a nyílnál, s

csak ennyit súgott: „Erősebben fogózkodjatok, gyermekeim, üldöznek!"

Koronás Szarvas Anyánk végre idevezette gyermekeit az Isszik-Kul partjára. Álltak a hegytetőn, gyönyörködtek. Körös-körül hófedte hegygerincek, az erdős hegyek között pedig, ameddig a szem ellát, tenger morajlik. Fehér tarajok futnak a kék vízen, parttól partig kergeti a szél a hullámokat. Hol kezdődik és hol végződik az Isszik-Kul, senki sem tudhatja. Az egyik szélén felkel a nap, a másikon még éjjel van. Hány hegy veszi körül az Isszik-Kult, senki meg nem számlálhatja, a hegyeken túl még hány ugyanilyen havas hegy van, senki ki nem találhatja.

– Ez hát az új hazátok – mondta Koronás Szarvas Anyánk. – Itt éltek eztán, földet műveltek, halásztok, jószágot tenyésztetek. Éljetek békében ezer évig. Szaporodjanak, sokasodjanak utódaitok. Ne felejtsék el ivadékaitok a nyelvet, amit idehoztatok, legyen anyanyelvükön édes a beszéd és az ének. Éljetek, ahogy az embereknek élniök kell. Én pedig veletek és gyermekeitek gyermekeivel maradok az idők végéig . . .

Így talált új hazára a kirgiz törzs megmaradt két hajtása: egy szem kisfiú és egy szem kislány az Isszik-Kul vidékén.

Gyorsan telt az idő. A fiúból erős férfi, a kislányból érett nő lett. Akkor összeházasodtak. Koronás Szarvas Anyánk nem hagyta el az Isszik-Kul vidékét. Itt élt a környéken.

Egyszer, hajnalban, hirtelen fölháborodott az Isszik-Kul, csak úgy tombolt a vize. Az asszony akkor kezdett vajúdni, fájdalmak gyötörték. A férfi megijedt. Fölszaladt a sziklára, segítségért kiabált:

– Hol vagy, Koronás Szarvas Anyánk? Hallod, hogy morajlik az Isszik-Kul? Vajúdik a leányod! Gyere gyorsan, Koronás Szarvas Anyánk, segíts rajtunk! . . .

És akkor egyszer csak trillázó csengettyűszó hallatszott a távolból, mintha karaváncsengő szólt volna. A hang egyre közeledett. Megérkezett Koronás Szarvas Anyánk. Bölcsőt hozott az agancsán, besiket. Fehér kérgű nyírfából faragták, a fogantyúján ezüstcsengő csilingelt. Az isszik-kuli besikeken máig is ilyen csengő himbálózik. Ringatja az anya a bölcsőt, s az ezüstcsengő úgy zeng-bong, mintha Koronás Szarvas Anyánk szaladna, s hozná agancsán a nyírfa bölcsőt . . .

Amint Koronás Szarvas Anyánk ott termett a hívásra, abban a pillanatban megszült az asszony.

– Ez a besik elsőszülött gyermeketeké – mondta Koronás Szarvas Anyánk. – Sok gyereketek lesz. Hét fiú, hét lány!

Örültek a szülők. Elsőszülöttüket Koronás Szarvas Anyánk tiszteletére Bugubájnak nevezték el. Felnőtt Bugubáj, feleségül vett egy szépséges hajadont a kipcsákok nemzetségéből, és elkezdett sokasodni a bugu nemzetség, Koronás Szarvas Anyánk nemzetsége. Erős és nagy lett a buguk nemzetsége az Isszik-Kulon. Koronás Szarvas Anyánkat istenként tisztelték a buguk. A bugu jurták bejárata fölött törzsi jelvényként iramszarvas agancsa függött, hogy már messziről látni lehessen, a jurtában Bugu nemzetségéből valók laknak. Amikor a nemzetség visszaverte az ellenség támadásait, a lovasversenyeken azt kiáltotta: „Bugu!" – s mindig ők kerültek ki győztesként. Az isszik-kuli erdőkben agancsos fehér iramszarvasok kószáltak akkoriban, szépségüket még az égi csillagok is megirigyelték. Koronás Szarvas Anyánk gyermekei voltak. Senki sem bántotta, senki sem üldözte őket. A buguk, amikor találkoztak velük, leszálltak a lóról, utat engedtek nekik. A szeretett lány szépségét fehér iramszarvas szépségéhez hasonlították . . .

Így volt mindaddig, amíg meg nem halt egy nagyon gazdag, nagyon előkelő bugu – ezerszer ezer birkája, ezerszer ezer paripája volt –, körös-körül messze vidéken mindenki neki pásztorkodott. Nagy gyászszertartást rendeztek a fiai. Összehívták a leghíresebb embereket a világ minden tájáról. Ezerszer száz jurtát vertek az Isszik-Kul partján. Megszámlálhatatlan marhát levágtak, tengernyi kumiszt megittak, töméntelen kasgár eledelt felszolgáltak. Pöffeszkedve járkáltak a dúsgazdag ember fiai: hadd lássák az emberek, milyen gazdag és adakozó örökösök maradtak a megboldogult után, mennyire tisztelik, hogy őrzik emlékét . . . („Ej, kisfiam, baj van akkor, ha az emberek nem az eszükkel, hanem a vagyonukkal tündökölnek!")

Az énekesek, a megboldogult fiaitól ajándékba kapott argamák lovak nyergében, az ajándékba kapott cobolysapkákban és selyemköntösükben pompázva, egymás szavába vágva dicsőítették az elhunytat és örököseit:

– Ki látott a nap alatt ehhez fogható boldog életet, ehhez fogható pompás megemlékezést? – énekli az egyik.

– A világ teremtése óta nem volt még ilyen! – énekli a másik.

– Senki sem tiszteli így szüleit, sehol sem áldják és dicsőítik így emléküket, szent nevüket! – énekli a harmadik.

– Ej, szép szavú énekesek, mit lármáztok itt?! Vannak-e szavak széles e világon méltók ehhez a pompához, lehetnek-e szavak méltók a megboldogult dicsőségéhez?! – énekli a negyedik . . .

Így versenyeztek éjjel-nappal. („Ej, kisfiam, régen rossz, ha az énekesek magasztalásban versengenek, így válnak a dal ellenségeivé!")

Sok napon át ülték ezt a híres halotti tort. A dúsgazdag ember kérkedő fiai nagyon szerettek volna másokat elhomályosítani, felülmúlni mindenkit a földkerekségen, hogy dicsőségük híre elterjedjen az egész földön. Kigondolták hát, hogy iramszarvasagancsot helyeznek apjuk sírhelyére, hadd tudja meg mindenki: itt a Koronás Szarvas Anya nemzetségéből való dicső ősök hamvai pihennek. („Ej, kisfiam, már az ősidőkben is mondták az emberek, hogy a gazdagság büszkélkedést, a büszkélkedés pedig esztelenséget szül!")

Elhatározták a dúsgazdag ember fiai ezt a hallatlan tiszteletadást apjuk emlékének, és ettől semmi sem tartotta vissza őket. Kimondták, megtették. Vadászokat küldtek, a vadászok elejtették az iramszarvast, levágták agancsát. Akkora volt, mint a sas kiterjesztett szárnya. Tetszett nekik az iramszarvas agancsa: tizennyolcfelé ágazott, tehát tizennyolc éves volt. Ez már teszi! Meghagyták a mestereknek, helyezzék el a sírdombon.

Fölzúdultak az öregek:

– Hogy mertétek megölni az iramszarvast? Ki merészelt kezet emelni Koronás Szarvas Anyánk ivadékára?

A dúsgazdag ember örökösei azt válaszolták:

– Az iramszarvast a mi földünkön pusztították el. És minden, ami a mi birtokunkon jár, kúszik, repül, a légytől az elefántig, az mind a mienk. Mi tudjuk, hogyan bánjunk azzal, ami a mienk. Takarodjatok!

A szolgák megkorbácsolták az öregeket, arccal hátrafelé lóra ültették, és megszégyenítve elkergették őket.

Ezzel kezdődött a baj. Hatalmas szerencsétlenség zúdult Koronás Szarvas Anyánk ivadékaira. Boldog-boldogtalan vadászni kezdett a fehér iramszarvasokra. Minden bugu kötelességének tartotta, hogy elődje sírjára iramszarvasagancsot helyezzen. Ez hovatovább jótettnek számított, az elhunytak emléke különös megtiszteltetésének. Akinek nem sikerült agancsot szereznie, azt már méltatlan embernek nézték. Elkezdődött a kereskedés, az iramszarvasagancsok gyűjtése, halmozása. Koronás Szarvas Anyánk nemzetségében még olyanok is akadtak, akiknek mestersége lett az iramszarvasagancsok adása-vevése. („Ej, kisfiam, ahol a pénz van, ott nincs helye az igaz szónak, nincs helye a szépnek!")

Pusztító időszak járt az iramszarvasokra az Isszik-Kul erdőiben. Nem irgalmaztak nekik. Járhatatlan sziklák közé menekültek, de ott is utolérték őket. Kopófalkákat küldtek a nyomukba, hogy kihajtsák őket a lesben álló íjászok elé, akik sohasem tévesztettek célt. Az iramszarvasok egész falkáit, csordáit irtották ki. Nagy fogadásokat kötöttek, ki szerez több agancsot, kié lesz több ágú.

És az iramszarvasok kipusztultak. Elárvultak a hegyek. Nem lehetett hallani az iramszarvas hangját sem éjfélkor, sem hajnalban. Nem lehetett látni sem az erdőben, sem az erdei tisztásokon, ahogy legel, ahogy száguld hátraszegett fejjel, ahogy szakadékon szökell át, madárként repülve. Egyre több lett az olyan ember, aki soha életében nem látott iramszarvast. Csak a történeteket hallották róluk, meg agancsaikat látták a sírokon.

Hát Koronás Szarvas Anyánk hová lett?

Zokon vette az emberek gyalázatos tettét. Azt mondják, amikor az iramszarvasoknak már nem volt menekvésük a golyóktól és a vadászkutyáktól, amikor már olyan kevesen maradtak, hogy fél kézen sem volt nehéz megszámlálni őket, fölment Koronás Szarvas Anyánk a legmagasabb hegycsúcsra, elbúcsúzott az Isszik-Kultól, és elvitte megmaradt ivadékait a nagy hágón túl más vidékre, más hegyekbe.

Ugye, milyen dolgok történnek a földön. Ezzel a mesének is vége. Ha akarod, elhiszed, ha akarod, nem.

Amikor Koronás Szarvas Anyánk elment innen, megfogadta, nem jön vissza soha többé . . .

Újra ősz borult a hegyekre. A zajos nyár után ismét minden ősziesre halkult. Körös-körül leszállt a ménesek, juhnyájak fölverte por, kihamvadtak a pásztortüzek. A nyájak, ménesek téli szállásukra vonultak. Elmentek az emberek is. Elnéptelenedtek a hegyek.

Már egyesével szálltak a sasok, fukarkodtak csüggedt vijjogásukkal. Tompábban csörgedezett a patakban a víz; a folyó hozzászokott nyáron a medréhez, hozzáidomult, elsekélyesedett. Nem nőtt tovább a fű, elaszott a bokra. A levelek elfáradtak csüngeni a faágakon, lassan hulladoztak.

A legmagasabb helyeket éjszakánként már az első hó ezüstösen csillogó rétege borította. Reggelre a sötét hegyhátak megőszültek, mint a sötétvörös róka tarkója.

Hidegre vált a szél a szorosokban. De egyelőre még derült, száraz nappalok járták.

A patakon túli erdő, szemben a kordonnal, gyorsan ősziesedett. A patak szélétől föl egészen a Fekete Fenyvesig mint parázsló oszlop emelkedett meredeken a cserjés. A legélénkebbek – bíborvörösek – és a legfeltörekvőbbek a nyírés nyárfacserjések voltak: fölkapaszkodtak egészen a hófedte nagy erdőig, a komor fenyők birodalmáig.

A fenyvesben tisztaság, mint mindig, és szigorúság, akár a templomban. Csak a szikár, barna fatörzsek, csak a száraz gyantaillat, csak a talajt vastagon betakaró barnás fenyőtűavar. Csak az öreg fenyők csúcsai közt hangtalanul suhanó szél.

Ma azonban reggel óta szünet nélkül lármáztak a fölzaklatott csókák. Nagy seregekben, szörnyű ricsajjal ott köröztek a fenyves fölött. Felriadtak a fejszecsattogástól, és most egymást túlrikácsolva, mint akit fényes nappal kiraboltak, követték a két embert, aki egy kivágott fenyőt csúsztatott le a hegyről.

A rönköt láncra kötve, lóval húzatták. Orozkul ment elöl, kantárszáron vezette a lovat. Nekihevülten lépdelt, köpenye meg-megakadt a bokrokban, fújtatott, mint az igavonó ökör. A szálfa után Momun apó igyekezett. Neki sem volt könnyű a magaslaton, ki-kifulladt az öreg. Nyírfa karó volt a kezében, azzal egyengette a rönk útját. Hol tuskók-

ban, hol kövekben akadt el, a lejtősebb helyeken pedig mindenáron keresztbe akart fordulni, hogy leguruljon. Pedig ha ez megtörténik, végül: halálra gázolja őket.

Nagyobb veszélyben az van, aki karóval biztosítja a rönköt; de az ördög sok tréfát tud kitalálni: Orozkul már jó néhányszor félreugrott, eldobta a kantárszárat, és mindannyiszor elöntötte agyát a szégyen, amikor látta, hogy az öreg élete kockáztatásával tartja a rönköt, nem hagyja legurulni, várja, hogy Orozkul visszamenjen a lóhoz, megmarkolja újra a kantárszárat. De nemhiába mondják, hogy aki szégyelli magát, pirítson rá másra.

– Mi az, el akarsz tenni láb alól? – ordított apósára Orozkul.

A közelben nem volt senki, aki meghallhatta és elítélhette volna ezért Orozkult: ki hallott olyat, hogy így beszéljenek idős emberrel? Az após bátortalanul tette szóvá, hogy hiszen ő maga is a rönk alá kerülhet, miért kell hát úgy kiabálni rá, mintha készakarva rendezné így a dolgot?

De ez csak még jobban feldühítette Orozkult.

– No, nézd csak! – háborgott. – Ha téged szétzúz, eleget éltél már. Mi kellene még? De kire marad a lányod, ha én nem leszek? Kinek kell az a meddő sátánvesszeje?

– Nehéz ember vagy te, fiam. Nincs tebenned tisztelet az emberek iránt – válaszolta erre Momun.

Orozkul megrökönyödötten mérte végig az öreget:

– Ilyen öregemberek már régen a tűz mellett fekszenek, farukat melegítik a hamuban. Te meg fizetést kapsz, bármilyen is az. És kinek köszönheted a fizetést? Nekem. Miféle tisztelet kellene még?

– No, jól van, csak úgy mondtam – mondta békülékenyen Momun.

Folytatták útjukat. Túljutottak még egy emelkedőn, megálltak a lejtőn pihenni. A ló csuromvizes volt, merő tajték az egész teste.

A csókák még mindig nem nyugodtak meg, ott keringtek fölöttük. Rengetegen voltak, és úgy lármáztak, mintha csak megfogadták volna, ma mást sem tesznek, csak egész nap ricsajoznak.

– Korai telet éreznek – mormogta Momun, hogy másra terelje a szót, s ezzel csillapítsa Orozkul haragját. – Gyü-

lekeznek már, útra készülnek. Nem szeretik, ha háborgatják őket – tette hozzá, mintha csak bocsánatot akarna kérni az oktalan madarak helyett.

– Ugyan ki háborgatja őket? – fordult vissza hirtelen Orozkul. Egyszerre vörösre gyúlt az arca. – Sokat megengedsz magadnak, öreg – mondta halkan, fenyegetőn.

„No lám – gondolta magában –, mire célozgat! Tán a csókák miatt már hozzá sem érhet az ember a fenyőhöz, még egy gallyat sem törhet le. Még mit nem? Egyelőre még én vagyok itt a gazda!" Dühtől szikrázó szemmel pillantott a rikácsoló csókaseregre:

– Volna csak géppuskám! – s elfordulva, trágár módon elkáromkodta magát.

Momun hallgatott. Sehogy sem tudott hozzászokni veje ocsmány káromkodásához. „Megint rájött – szomorkodott el az öreg. – Ha iszik, megvadul. Ha meg másnapos, akkor is jobb, ha hallgat az ember. Ugyan mitől lesznek ilyenek az emberek? – töprengett az öreg. – Jót tesz vele az ember, ő meg gonoszkodik. És nem is szégyelli, magába se száll. Mintha így volna rendjén. Mindig azt hiszi, neki van igaza. Csak neki legyen jó. Mindenkinek az ő kedvében kell járnia. Ha nem akaródzik, kényszerít. Még az a jó, hogy itt ül a hegyek között az erdőben, és alig van a keze alatt egy-két ember. De mi történne, ha nagyobb hatalom volna a kezében? Mentsen meg attól mindenkit az isten... Nincs ezek elől kitérő. Mindig leszakítják a magukét. Nincs menekvés az effélék elől. Mindenütt beléjük botlasz, mindenütt rád találnak. A lelket is kirázzák belőled, csak hogy nekik kényelmes legyen az életük. És nekik lesz igazuk. Nem fogynak el az ilyenek..."

– Na, elég az ácsorgásból! – szakította félbe Orozkul az öregember gondolatait. – Gyerünk! – adta ki az utasítést. S továbbindultak.

Orozkul aznap bal lábbal kelt föl. Reggel, amikor a szerszámokkal együtt át kellett kelni a túlsó partra az erdőbe, Momun sietett elvinni unokáját az iskolába. Egészen megzavarodott az öreg! Minden reggel felnyergeli a lovat, elviszi a kisfiút az iskolába, aztán újból elnyargal érte és visszahozza. Vesződik ezzel a kis elhagyott kölyökkel. Még hogy nem lehet elkésni az iskolából! Amikor olyan dolog

előtt állunk, hogy isten tudja, sikerül-e – ezzel talán lehet várni? Ez nem fontos? Azt mondja: „Gyorsan megfordulok, röstellem a tanító néni előtt, hogy a gyerek elkésik az óráról." Ez is tudja, ki előtt szégyellje magát! A vén bolond! Kicsoda az a tanítónő? Öt év óta egy kabátban jár. Füzetekkel tömött táskákkal mászkál... Folyton autókra vadászik az útszélen, integet; a városba kell mennie, mindig hiányzik valami, hol szén kellene az iskolának, hol ablaküveg, hol kréta, vagy akár törlőrongy. Elmenne-e valamirevaló tanítónő egy ilyen iskolába? Micsoda elnevezés: „törpeiskola"! Törpének törpe, az igaz. De mi haszna van ennek a tanítónőnek? Az igazi tanítók városban élnek. Ahol üvegből vannak az iskolák. A tanítók nyakkendőt viselnek. De az városban van... Ott hatóságiakkal is lehet találkozni az utcán. És micsoda autók szaladgálnak! Az embernek szinte földbe gyökerezik a lába, szeretne vigyázzba állni, amíg azok a fekete, csillogó, surranó gépkocsik elhaladnak. A városi emberek meg jóformán észre sem veszik az autókat, nem érnek rá, sietnek, rohannak valahová. A városban, ott igen, ott élet az élet! Oda kellene följutni ott kellene elhelyezkedni. Ott a rangja szerint tisztelik az embert. Ha az a rendje, hát kötelesek tisztelni. Nagyobb rang – nagyobb tisztelet. Kulturáltak. Ott nem kell rönköket cipelni vagy mással bajoskodni csak azért, mert valahol megvendégeltek, vagy ajándékot adtak. Nem úgy, mint itt; kap az ember egy ötvenest, na, legjobb esetben egy százast, s az egész erdőt elvinnék érte, és még nekik áll feljebb; panaszt tesznek: Orozkul sápot szed, ilyen meg olyan... Micsoda sötétség!

Igen, a városba kellene... A pokolba kívánnám ezeket a hegyeket, erdőket, ezeket az átkozott rönköket, az üres hasú feleségemet, ezt a félbolond öregembert ezzel a taknyossal együtt, akit állandóan babusgat, mintha nem tudom, ki volna. Kifickándoznám magam, mint jóllakott paripa a zabosban! Majd tisztelnének engem az emberek! „Orozkul Balazsanovics, bemehetek a szobájába?" Megnősülnék, városit vennék el. Miért is ne? Mondjuk, valami színésznőt, szépet, aki énekel és táncol hozzá, mikrofonnal a kezében; azt mondják, a legfontosabb nekik, hogy az ember jó beosztásban legyen. Karon fognék egy ilyet, magam

nyakkendőben . . . Irány a moziba! Ő meg kopogna magas sarkú cipőjében, csak úgy áradna róla a kölniillat. A járókelők csak szaglásznának. Egykettőre gyerekek is születnének. A fiúból jogászt taníttatnék, a lányból meg, hogy zongorán játsszon. A városi gyerekek okosak, rögtön felfigyelnek rájuk. Otthon csak oroszul beszélnek: nem tömik a fejükbe ezeket a falusi kifejezéseket. Úgy is nevelném őket: „Apuka, Anyuka, szeretnék ezt, szeretnék azt . . ." Sajnálhat-e az ember bármit is tulajdon vérétől? Ej, de sok embernek borsot törne az orra alá, majd megmutatná, kicsoda! Mennyivel rosszabb ő másoknál? Mennyivel különbek nála azok, akik fönt vannak? Ugyanolyan emberek, mint ő. Éppen csak szerencsések. Ő meg nem. Kicsúszott a kezéből a szerencse. Persze ő is bűnös ebben. Az erdésztanfolyam után mindjárt a városba kellett volna törekedni, talán még a főiskolára is bekerült volna. Elsiette, beosztásba akart kerülni. Ha kicsi is, mégiscsak beosztás. Most aztán mászkálhat a hegyekben, cipelheti a gerendákat, mint egy öszvér . . . Aztán még ezek a csókák is. Mi a nyavalyát vijjognak, mit keringenek itt? Csak volna egy géppuska . . .

Orozkulnak elég oka volt az elkeseredésre. Vége a nyári jó világnak. Itt az ősz, s a nyárral együtt elmúlott a vendégeskedések kora is a juhászoknál, csikósoknál. Ahogy a nóta mondja: „Elhervadtak a virágok fönt a bérceken, érd be kevesebbel lent a réteken . . ."

Beköszöntött az ősz. Orozkulnak fizetnie kellett a tisztességért, a vendégeskedésért, az adósságokért, ígéretekért. Meg a nagyzolásért is: „Mi kellene? Két fenyőrönk mestergerendának, ennyi az egész? Szóra sem érdemes. Gyere, és már viheted is."

Ígérgetett, szedte a sápot, itta a vodkát, most aztán kifulladva, verejtékezve, eget-földet átkozva lophatta, cipelhette a gömbfát a hegyek közt. Úgy kellett ez most neki, mint kecskének a kés. De valahogy az élettel is így volt. Fel is rémlett agyában egy bősz gondolat: „Fütyülök is én az egészre, fölkerekedek és megyek, amerre látok!" De rögtön megértette, hogy nem megy ő sehová. Nincs rá szüksége sehol senkinek, és olyan életet, amilyent szeretne, sehol nem talál . . .

Próbálná csak meg, hogy elmenjen innen, vagy ne telje-

sítse ígéreteit! Kebelbeli jó barátai árulnák el legelőbb. Elszaporodtak a haszontalan emberek manapság. Tavalyelőtt egy bugu atyafinak fenyőgerendát ígért egy ajándékba kapott bárányért, aztán ősszel nem akarózott fölmászni a hegyre a fenyőért. Könnyű mondani, de próbálj csak följutni oda, kifűrészelni, levonszolni a több öles fenyőrönköt. Különösen az olyat, amelyik nem tíz-húsz évvel ezelőtt bújt ki a napvilágra – kínlódj csak egy kicsit vele! Ráadásul azokban a napokban még az öreg Momun is megbetegedett, ágynak dőlt. Egy szál maga nem boldogul, de nincs is a világon olyan ember, aki egyedül el tudna bánni egy fenyőrönkkel a hegyekben. Kidönteni még valahogy csak kidönti, de le nem vonszolja, az biztos!... Ha előre tudja, mi történik majd, Szejdahmattal kettesben fölmentek volna a fenyőért. Orozkulnak azonban nem fűlt a foga hozzá, hogy fölkecmeregjen a hegyre, elhatározta hát, kielégíti az atyafit az első, eléjük kerülő fával. De nem úgy amaz: neki valódi fenyőgerenda kell, meg ez meg az. „A bárányt, azt el tudod vinni, de a szavadat állni nem?" Orozkul dühbe gurult, elkergette az udvarból: ha nem jó ez, hát takarodj innen. Azt se ejtették a feje lágyára, panaszt tett a szan-tasi védett erdő kerülőjére, Orozkul Balazsanovicsra, és úgy keverte az igazat a nem igazzal, hogy Orozkult akár főbe is lőhették volna, mint „a szocialista erdő legfőbb kártevőjét". Sokáig húzkodták ezután Orozkult a különböző kerületi és minisztériumi ellenőrző bizottságok elé. Nagy nehezen kimosta magát... Nesze neked rokonság! Ráadásul: „Mindannyian a Koronás Szarvas Anyánk gyermekei vagyunk! Egy mindenkiért, mindenki egyért!" Hülyeség az egész, mi az ördögöt szarvasanyázunk, amikor egy kopejkáért készek vagyunk torkon ragadni, börtönbe juttatni egymást. A régi időkben, akkor hittek az emberek a szarvasanyában. Micsoda buta, sötét emberek is élhettek akkoriban, nevetséges! Ma már mindenki művelt, kulturált. Kinek kellenek ma ezek a kisgyerekes mesék?

Az eset után Orozkul megfogadta: soha többé senkinek, semmiféle ismerősnek, atyafinak, még ha százszor a Koronás Szarvas Anyánk leszármazottja is, nem ad egy árva gallyat, száraz ágat sem.

De beköszöntött a nyár. A zöld hegyi réteken megint

jurták fehérlettek, feltámadt a lárma a nyájak körül, újra füst terjedezett a folyóknál, patakoknál. Ragyogott a nap, részegítő kumiszpára, virágillat áradt. Milyen jó dolog ülni a friss levegőn, a jurták mellett, a zöld fűvön, barátok, cimborák között töltekezni kumisszal, bárányhússal. És aztán kihörpinteni egy pohár vodkát, hogy egy kicsit elkábuljon az agy; úgy érzi olyankor az ember, hogy tövestül ki tudná tépni a fákat, el tudná mozdítani helyükről a hegyeket... Ilyen napokon Orozkul megfeledkezett a fogadalomról. Jólesett hallania, hogyan nevezik hízelkedve nagy erdő nagy gazdájának. S megint csak ígérgetett, megint csak elfogadta az ajándékokat, és egy-egy törzsfenyő ismét nem sejtette, hogy megszámláltattak napjai, nem éri meg a telet.

S az ősz észrevétlenül lopózkodott a hegyekbe a learatott mezőkről, ott settenkedett a környéken. És ahol elhaladt, sárgult a fű, vörösödtek az erdő lombjai.

Megérett az erdei gyümölcs. Felcseperedtek a bárányok. Nyájakra osztották őket: külön a jerkéket, külön a kosokat. Az asszonyok elrakták a szárított gomolyát a téli zsákokba. A férfiak tanácskoztak, ki keljen elsőnek útra vissza a völgyekbe. Azok pedig, akik megállapodtak a nyáron Orozkullal, még indulás előtt tudatták vele, hogy ilyen és ilyen napon, ekkor és ekkor megjelennek a településen gépkocsival, jönnek az ígért fáért.

Éppen ma este is várható egy pótkocsis teherautó két fenyőrönkért. Az egyik rönk már lent van, már átvonszolták a folyón oda, ahová a teherautó megérkezik. A másodikkal most vesződnek, vontatják lefelé. Ha Orozkul most visszaadhatta volna, egyszerűbben szólva, kiokádhatta volna mindazt, amit ezekért a gerendákért megevett és megivott, készségesen megtette volna, csak hogy szabadulhasson ettől a munkától, ettől a kínlódástól.

De lám, viselnie kell átkozott sorsát a hegyekben: a pótkocsis teherautó ma este megérkezik, hogy az éj leple alatt elszállítsa a fenyőrönköket.

Még szerencse, ha minden sikerül: az út a szovhozon keresztül vezet, közvetlenül az igazgatóság előtt, a szovhozba meg néha a rendőrök is ellátogatnak, az állami felügyelettől is oda-odadugja valaki az orrát, és ki tudja, még ki nem

a kerülettől. Meglátják, hogy fát visznek: „Honnan viszik, hová viszik?"

Orozkul hátán végigfutott a hideg a gondolatára is. S valósággal lobogott benne a düh mindenkire, mindenre az égvilágon: a feje fölött ricsajozó csókákra, a szerencsétlen öreg Momunra, a lusta Szejdahmatra, akinek pontosan három nappal ezelőtt jutott eszébe, hogy krumplit vigyen eladni a városba. Pedig tudta, hogy rönköket kell lecipelni a hegyről! Meglógott előle, mi mást gondolhatna az ember . . . Majd csak akkor jön vissza, ha minden dologgal végez a piacon. Pedig de megparancsolná neki Orozkul, hogy eresszék le a fát ketten az öreggel, nem kínlódna itt ő maga!

No de Szejdahmat messze volt, a csókákhoz sem ért föl semmivel. Legfeljebb a felesége baját láthatná el, de mikorra ér még haza! Maradt az öreg Momun. A ritka hegyi levegőtől kifulladva és egyre dühödtebbé válva, minden lépésnél ocsmányul szentségelve csörtetett Orozkul keresztülkasul, árkon-bokron át, nem sajnálta sem a lovat, sem az utánabaktató öreget. Dögöljön meg a ló, dögöljön meg ez az öregember, dögöljön meg ő maga is szíve rohamában! Süllyedjen el az a világ, ahol minden másképpen van, mint ahogy kellene, nem úgy, mint ahogyan őneki kijárna érdeme, hivatala, rangja szerint.

Orozkul már nem tudott uralkodni magán. A cserjésen keresztül egyenesen a meredek lejtőre vezette a lovat. Csak hadd táncoltassa meg a rönk Lótifuti Momunt! És próbálja csak meg elengedni a rönköt! „Elnáspángolom a vén bolondot, hogy olyant még nem látott!" – határozta el Orozkul. Máskor sohasem mert volna vontatott farönkkel ilyen veszélyes lejtőnek nekivágni. A sátán teljesen megzavarta eszét. És Momunnak ideje sem volt megállítani, csak kiáltani tudott: „Hová, te? Hová? Állj meg!" – amikor a rönk megpörgött a láncon, s a bokrokat lehengerelve, gurult lefelé. Nyers, súlyos rönk volt. Momun megpróbálta a karóval megállítani, de a rönk olyan erővel zúdult lefelé, hogy kiverte a karót az öreg kezéből.

Mindez egy pillanat műve volt. A ló elesett, a rönk maga után vonszolta. Estében magával rántotta Orozkult is. Gurult ő is, kétségbeesetten kapkodott a bokrokhoz, hogy

megkapaszkodjék. Abban a pillanatban valamiféle agancsos állatok iramodtak meg ijedten a sűrű bozótban. Magas és hosszú szökellésekkel eltűntek a nyírfacserjésben.

– Iramszarvasok! Iramszarvasok! – kiabálta ijedtében és örömében magánkívül Momun apó. És elhallgatott, mintha nem hinne a szemének.

Hirtelen csend támadt a hegyekben. A csókák egykettőre elrepültek. A rönk elakadt a lejtőn, maga alá teperve a fiatal, szívós nyírfákat. A ló belekuszálódott a hámba, magától lábra állt.

Orozkul megtépetten, összekarmolva tápászkodott. Momun veje segítségére rohant:

– Ó, szentséges anyánk, Csodaszarvas Anya! Ő mentett meg bennünket! Láttad? Koronás Szarvas Anyánk gyermekei voltak! Visszajött hozzánk a mi anyánk! Láttad?

Orozkul még mindig nem hitte el, hogy nem történt nagyobb baj, komoran, megszégyenülve állt fel, igyekezett lerázni magáról az öregembert:

– Ne fecsegj, öreg! Elég volt! Fogd ki a lovat az istrángból.

Momun engedelmesen elindult kibogozni a lovat.

– Ó, csodálatos Anyánk, Koronás Csodaszarvas! – hebegte tovább örvendezőn. – Visszajöttek erdeinkbe az iramszarvasok. Nem felejtett el bennünket Koronás Anyánk! Megbocsátotta vétkeinket . . .

– Nem hagyod abba? – förmedt rá Orozkul. Már magához tért ijedtségéből, és a korábbi düh emésztette lelkét. – Megint a meséidet dödögöd? Ha neked megbomlott az eszed, azt hiszed, más is elhiszi a buta regéidet?

– Tulajdon szememmel láttam! Iramszarvasok voltak! – erősködött Momun apó. – Csakugyan nem láttad, fiam? Hiszen magad is láthattad.

– Láttam, no! Mintha megvillant volna vagy három . . .

– Úgy van, három volt. Nekem is úgy rémlett.

– Hát aztán! Iramszarvasok, hát iramszarvasok. Az ember majdnem kitöri a nyakát. Mit örvendezzen? És ha iramszarvasok voltak, akkor a hágón túlról jöttek. Ott Kazahsztánban, a hegyek túlsó oldalán, azt mondják, tenyésznek iramszarvasok. Az is természetvédelmi terület. Lehet-

séges, hogy védett iramszarvasok. Ha idejöttek, hát idejöttek. Mi közünk hozzá! Érdekel is minket Kazahsztán!

– Lehet, hogy ideszoknak? – álmélkodott Momun apó. – Csak maradnának . . .

– Na, elég – szakította félbe Orozkul. – Gyerünk!

Még sokáig kellett vonszolniok lefelé a gerendát, aztán meg átjuttatni a folyón, szintén lóval vontatva. Az is nagyon nehéz dolog. És még mindezek után, ha sikerül szerencsésen átvergődni a folyón, el kell cipelni a halomig, ahol a teherkocsi rakodik majd.

Eh, mennyi vesződség!

Orozkul nagyon boldogtalannak érezte magát. Úgy érezte, minden igazságtalan körülötte. A hegyek, azok semmit sem éreznek, semmit sem sajnálnak, semmire sem panaszkodnak, csak állnak magukban, álldogálnak; az erdő belemegy az őszbe, aztán a télbe, és nem talál ebben semmi különöset. A csókák, még azok is szabadon röpködnek, lármáznak, ahogy kedvük tartja. Az iramszarvasok, ha ugyan azok voltak, idejöttek a hágón túlról, bolyonghatnak, ahogy és ahol akarnak. A városi emberek gondtalanul lépkedhetnek az aszfaltozott utcákon, taxiba ülnek, éttermekbe járnak, élik világukat. Őt meg idevetette a sors ezekbe a hegyekbe, a boldogtalan fejét . . . Még ez a Lótifuti Momun, semmirevaló apósa, még ez is boldogabb nála, mert hisz a mesékben. Bolond ember. A bolondok mindig elégedettek az élettel.

Orozkul gyűlöli az életét. Nem rá szabták. Az ilyen élet olyanoknak való, mint Lótifuti Momun. Mi kell Momunnak? Ameddig csak él, gürcölhet, napról napra, pihenés nélkül. Életében nem volt még egy beosztottja sem, inkább ő volt alárendeltje mindenkinek, még asszonyának is; vele sem ellenkezik sohasem. Az ilyen nyomorultat még egy mese is boldogítja. Meglát egy iramszarvast az erdőben, könnybe lábad a szeme a boldogságtól, mintha csak édestestvéreivel találkozna, akiket száz évig keresett a nagyvilágban.

– Eh, minek is beszélni? . . .

Végre eljutottak az utolsó szakaszra, a folyóig ereszkedő hosszú, meredek lejtőhöz. Megálltak pihenni.

A folyón túl, Orozkul háza udvarán füstölgött valami.

A füstből sejteni lehetett, hogy a szamovár. Tehát már várja a felesége. De ettől nem lett könnyebb Orozkulnak. Mély lélegzeteket vett nyitott szájjal, kevés volt a levegő. Fájt a melle, a feje, mint visszhangot hallotta szíve dobogását. A homlokáról lecsurgó verejték marta a szemét. És előtte volt még a hosszú, meredek lejtő. Otthon meg várja az üres hasú felesége. No, nézd csak, készíti a szamovárt, kedvébe akar járni . . . Hirtelen úgy érezte, legszívesebben nekiszaladna s belerúgna abba a pocakos szamovárba, hogy elszálljon a pokolba. S aztán nekiesne a feleségének, és ütné-verné, zuhálná véresre, halálra. Kéjelgett gondolatban, hallván felesége jajveszékelését, hogyan átkozza nyomorúságos sorsát. „Csak átkozza – gondolta. – Átkozza csak. Ha hozzám kegyetlen a sors, miért legyen jó őhozzá?"

Momun szakította félbe gondolatait.

– El is felejtettem, fiam – kapott a fejéhez, és sietve odament Orozkulhoz. – Hiszen nekem el kell mennem az iskolába, elhozni azt a kisgyereket. Már vége a tanításnak.

– És? – válaszolt tettetett nyugalommal Orozkul. – Mi a szándékod?

– Ne haragudj, fiam. Itt hagyjuk a rönköt. Lemegyünk. Megebédelsz otthon. Én meg azalatt elugrom az iskolába. Hazahozom a kisgyereket. Visszajövünk és átszállítjuk a rönköt.

– És sokáig gondolkoztál, öreg, amíg ezt kitaláltad? – epéskedett Orozkul.

– De hát sírni fog az a kisgyerek!

– Hát aztán! – fortyant föl Orozkul. Végre volt miért alaposan megleckéztetni az öregembert. Egész nap kereste, mibe tudna belekötni, most aztán maga Momun szolgáltatta az alkalmat. – A kisgyerek sírni fog, mi meg abbahagyjuk a dolgunkat? Reggel már elbolondítottál: elviszem az iskolába. Jól van, elvitted. Most meg: elhozom az iskolából? Mi vagyok én neked? Vagy tán azt hiszed, játszadozunk itt?

– Ne beszélj így, fiam – kérlelte Momun. – Ilyen szép napon. Én még csak hagyján, de a kisfiú vár és sír ilyen szép napon . . .

– Mi az, hogy ilyen szép napon? Miféle különös nap ez?

– Visszajöttek az iramszarvasok! Miért kellene ilyen napon . . .

Orozkul meghökkent, a szó is a torkán akadt. Már el is felejtette az iramszarvasokat, amelyek mintha valóban elszáguldottak volna gyors, vágtató árnyékként, amíg ő lefelé gurult a szúrós bokrok között, és inába szállt a bátorság. Bármely pillanatban szétlapíthatta volna a lejtőn meglódult gömbfa. Nyilvánvalóan nem az iramszarvasok jártak az eszében és nem is ennek a vénembernek a locsogása.

– Kinek nézel te engem tulajdonképpen? – lihegte halkan és dühödten az öreg arcába. – Kár, hogy nincs szakállad, megráncigálnám egy kicsit, hogy ne tekints butábbnak másokat magadnál. Mi a nyavalyának nekem a te iramszarvasaid? Majd még azokon jártatom az eszemet! Ne beszélj lyukat a hasamba! Gyerünk, odaállni a rönkhöz! S amíg a folyón át nem szállítjuk, ki ne merd nyitni a szád! Ki jár iskolába, ki sír, semmi közöm hozzá! Elég volt, gyerünk.

Momun, mint mindig, most is engedelmeskedett: Tudta, hogy nem szabadul Orozkul markából, amíg a rönk el nem jut rendeltetési helyére, ezért szó nélkül és nekikeseredetten dolgozott. Egy szót sem ejtett, pedig kiabálni szeretett volna. Unokája ott várja az iskola előtt; a gyerekek már mind hazaszaladtak, csak egyedül az ő árvája tekinget az útra, várja nagyapját.

Az öregember elképzelte, hogyan rohant ki az egész osztály dobogva az utcára, hogyan széledtek haza. Megéheztek. Már az utcán érzik a nekik készített ebéd illatát, és örömteli izgalommal szaladnak el házuk ablaka alatt. Anyjuk már várja őket. Mindegyiknek jut egy édesen jóleső mosoly. Rossz sora van az anyáknak vagy jó, mindig jut erejük, hogy gyermekükre rámosolyogjanak. Még akkor is, ha szigorúbban kiáltják: „Hát kezet? Kezet ki mos?", a szemükben akkor is ott rejtőzik ugyanaz a mosoly.

A Momun-unokának, amióta iskolába jár, mindig csupa tinta a keze. Nagyapjának még tetszett is: látszik, hogy a fiú tudománnyal foglalkozik. És most ott álldogál tintás kézzel, szorongatja kedves táskáját, amit ezen a nyáron vettek neki. Már biztosan elfáradt a várakozásban, és nyugtalanul tekinget, hallgatózik, nem közeleg-e nagyapja lóhá-

ton. Hiszen eddig mindig időben érkezett. Amikor a fiú kijött az iskolából, nagyapja mindig ott volt, ott várta nem messze az iskolától. A többiek szétszéledtek, az unoka pedig szaladt az öregapjához. „Ott van nagyapa, szaladjunk!" – mondta a fiú a táskájának. Mikor odaért, zavartan megtorpant. Ha nem volna a közelben senki, fölugrana hozzá, megölelné, gyomrához szorítaná arcát, belélegezné az avíttas ruhája és a száraz nyári széna megszokott illatát: ezekben a napokban nagyapa porciókba kötve hordta át a szénát a túlsó partról, mély hóban nem lehet eljutni oda, jobb, ha az ember még ősszel áthordja. És utána sokáig lehetett érezni Momun ruháján a szénapor kesernyés illatát.

A nagyapa felültette a gyereket maga mögé a ló farára, és hol lassú ügetésben, hol lépésben, hol némán, hol pedig valamilyen semmi dologról váltogatva szót, hazafelé indultak, így aztán észre sem igen vették, és már otthon is voltak. A dombok közötti hajlaton ereszkedtek le a szan-tasi völgybe.

A fiú féktelen ragaszkodása az iskolához bosszantotta nagyanyót. Alig ébredt fel a gyerek, máris kapkodta magára a ruháját, rakosgatta, rendezgette táskájába könyveit, füzeteit. Az is mérgesítette az öregasszonyt, hogy a fiú éjszakára maga mellé fekteti a táskáját:

– Mit ragadsz állandóan ahhoz az ócska táskához? Akkor már házasodnál össze vele, legalább nem kellene menyasszonyváltságot fizetnünk . . .

A gyerek eleresztette a füle mellett nagyanyja szavait, meg aztán nem is nagyon értette, miről van szó. A legfontosabb az volt, hogy el ne késsen az iskolából. Kiszaladt az udvarra, sürgette nagyapját. És csak akkor nyugodott meg, amikor messziről meglátták az iskolát.

Egyszer azért mégis elkéstek. Az elmúlt héten Momun mindennap, amint kivilágosodott, átlovagolt a túlsó partra. Elhatározta, hogy minden reggel fordul egyet a szénával. Nem is lett volna semmi baj, ha nem bomlik ki útközben a kötél, s szét nem hullik a széna. Így azonban újból össze kellett kötni, felmálházni a lóra. De a kapkodva megkötött porció a parton megint szétesett.

Az unoka már a túlsó parton várt. A csorba görgetegen állt, lóbálta táskáját, valamit kiabált, hívogatta a nagyap-

ját. Az öreg kapkodott; a kötél összegubancolódott, a kötés megszorult, nem lehetett kibogozni. A gyerek egyre csak kiabált, és az öregember már tudta, hogy sírdogál. Hagyta hát az egészet – a kötelet is meg a szénát is, felült a lóra –, és nyargalt unokájához a gázlón keresztül. Amíg átjutott, addig is telt bizony az idő: nem olyan könnyű ez, magas a víz, erős a sodrás. Ősszel még nem olyan veszélyes, de nyáron akár a lovat is eldöntheti, és akkor vége. Mire Momun végre átvergődött a folyón és odaért unokájához, az már fennhangon sírt. Nem nézett nagyapjára, csak sírt, és azt hajtogatta: „Elkéstem az iskolából, elkéstem." Az öreg lehajolt a lóról, felemelte magához a nyeregbe a fiút, és vágtába eresztette a lovát. Ha itt volna az az iskola a közelben, a kisfiú már régen nekiiramodott volna egyedül is. Hanem így egész úton rídogált, sehogy sem tudta megvigasztalni az öreg. Még az iskolánál is bőgött szegény, amikor megérkeztek. A tanítás már elkezdődött. Bevezette hát öregapja egyenesen az osztályba.

Kérte-kéregette Momun a bocsánatot a tanító nénitől, ígérte, hogy többször nem fordul elő ilyesmi. De mindennél jobban megrendítette az öregembert unokája zokogása, gyötrelme a késés miatt. „Csak adja az isten, hogy mindig így vonzódj az iskolához" – gondolta nagyapó. De vajon miért sírt mégis úgy ez a kis férfipalánta? Csak marhatja valami a lelkét, csak lehet benne valami ki nem mondott sérelem . . .

S most, ahogy ott baktatott a fenyőrönk után, egyik oldalról a másikra ugrott, lökdöste, bökdöste, hogy sehol se akadjon el, és mihamarabb leérjenek a gerendával a hegyről, Momunnak csak ott volt az esze: vajon mi lehet most az ő kis unokájával?

Orozkul bezzeg nem sietett. Ő vezette a lovat. Persze nem is nagyon siethetett, hosszú, meredek ez a lejtő, csak rézsút lehet nekivágni. De vajon nem engedhetett volna az ő kérésének: hagyják ott egy kis időre a rönköt, s aztán jöjjenek vissza érte? Ej, volna csak ereje, felkapná vállára ezt a gerendát, átgázolna vele a folyón, és ledobná oda, ahol majd a teherautó rakodik. Nesztek, aszongya, vigyétek a gerendátokat, és hagyjatok engem békén! Maga pedig száguldana az unokájához.

De hol van az még! Előbb még el kell jutni a parthoz, a köveken, kavicsokon keresztül, és ott még át kell húzatni a lóval a gázlón a túlsó partra. A ló meg elcsigázódott, mennyi utat megtett már le-föl a hegyekben . . . Még jó, ha minden szerencsésen fordul, de ha a rönk a folyó közepén elakad, vagy megbotlik, elesik a ló?

Amikor beértek a vízbe, Momun felfohászkodott: „Segíts meg, Koronás Szarvas Anyánk, ne hagyd, hogy a rönk elakadjon, ne hagyd, hogy a ló elbotoljon!" Csizmáját lehúzva s keresztbe vállára akasztva, pantallóját térden felül felhajtogatva, karóval kezében lépkedett, gázolt Momun az úszó rönk után. Rézsút vontatták a gerendát, szemben az árral. Amilyen tiszta és áttetsző volt a folyó vize, éppolyan hideg. Őszi víz.

Az öregember tűrte-viselte: csak görcs ne álljon a lábába! Csak minél előbb átérjenek a folyón a rönkkel! Hanem az mégiscsak elakadt, ráadásul éppen a legzuhatagosabb helyen. Ilyenkor egy kicsit pihentetni kell a lovat, aztán gyia, és egy jó rántással tovább lehet mozdítani a rönköt a kövekről. Orozkul azonban a ló hátán ülve, kíméletlenül korbácsolta a már elcsigázott, szegény, kimerült jószágot. A ló ágaskodott, meg-megcsúszott, botladozott, de a gerenda nem mozdult. Az öregember lába megmerevedett, elsötétült szeme előtt a világ. Szédült. A szakadék, a szakadék feletti erdő, a felhők az égen megindultak lefelé, belezuhantak a folyóba, a suhanó víz elragadta őket, majd újból felszálltak a magasba. Momun rosszul érezte magát. Ez az átkozott rönk! Ha száraz, szikkadt volna, mindjárt más: az olyan úszik magától, csak győzzék fékezni! Ezt meg, ahogy kifűrészelték, gyerünk, neki a folyónak! Ki látott még ilyet? Most osztán nesze neked! Bal dolgoknak bal a végük. Orozkul persze nem szánja rá magát, hogy otthagyja, kiszárítsa a fenyőt; rajtaüthet az ellenőrzés, jegyzőkönyv: tiltott favágás ritka értékű, védett erdőben. Ezért ahogy kivágja, csak minél hamarabb lecsúsztatni, el a szem elől . . .

Orozkul csizmája sarkával ösztökélte a lovat, korbáccsal verte a fejét, ocsmányul káromkodott, ordibált az öregre, mintha csak a szegény Momun lett volna az oka, hogy a rönk nem engedelmeskedett, s egyre jobban szorult a kö-

vek közé. Ekkor fogyott el az öregember türelme. Életében először emelte föl hangját haragjában.

– Szállj le a lóról! – lépett oda elszántan Orozkulhoz, s elkezdte cibálni a nyeregből. – Nem látod, hogy nem húz szegény párája? Szállj le, de rögtön!

A megrökönyödött Orozkul némán engedelmeskedett. Úgy, ahogy volt, csizmástul beleugrott a vízbe. E pillanattól kezdve olyan volt, mint aki elhülyült, megsüketült, megzavarodott.

– Gyerünk. Feküdj neki! Együtt, ho-ó-rukk! – Momun vezényletére nekifeszültek a karónak, emelgették a gerendát a helyéből, hogy kiszabadítsák a kövek bilincséből.

Milyen okos állat a ló! Ő is pontosan abban a pillanatban rándult meg, patái csúszkáltak a köveken, de az istráng olyan feszes lett, mint a cimbalomhúr. A rönk azonban csak éppen hogy elmozdult a helyéből, megcsúszott, és újból elakadt. A ló még egyet rántott az istrángon, de nem tudta megvetni a lábát a laza kavicson, belehuppant a vízbe, rúgkapált, belegabalyodott a hámba.

– A lovat! Állítsd fel a lovat! – lökte oda Momun Orozkult.

Nagy nehezen, közös erővel sikerült a lovat lábra segíteniök. A ló egész testében remegett, majdhogynem visszaroskadt a vízbe.

– Fogd ki!

– Minek?

– Fogd ki, ha mondom! Más fogat kell ide. Csatold le az istrángot.

És Orozkul megint csak némán engedelmeskedett. Amikor a lovat kifogták, Momun kantárszáron ragadta.

– Most pedig gyerünk – mondta. – Majd később visszajövünk. A lónak pihenni kell.

– Hé, állj meg csak! – kapta ki Orozkul a kantárszárat Momun kezéből. Mintha csak most ocsúdott volna álmából. Pillanatok alatt újból a régi Orozkul lett belőle. – Kit akarsz te bolonddá tenni? Nem mégy sehová! A rönköt most húzatjuk ki. Este itt lesznek érte az emberek. Fogd vissza a lovat, szót se többet, hallod?

Momun némán elfordult, és meggémberedett lábbal, imbolyogva elindult a gázlón a part felé.

– Hová, öreg? Hová, nem hallod?

– Hová! Hová! Az iskolába. Dél óta vár ott a szegény kis unokám.

– Na, gyere csak szépen vissza! Ide gyere!

Az öregember rá se hederített. Orozkul otthagyta a lovat a folyóban, és már majdnem a parton, a kavicshordalékban utolérte Momunt, megmarkolta a vállát, visszapenderítette.

Farkasszemet néztek egymással.

Orozkul egy kurta mozdulattal lekapta a fülénél összekötött nyűttes szurkosvászon csizmát Momun válláról, és nagy lendületből egyszer fejbe vágta, aztán meg arcul csapta vele.

– Indíts! No! – ordította rekedt hangon Orozkul, és félrehajította a csizmát.

Az öregember odabotorkált a csizmájához, fölemelte a nedves homokról, és amikor fölegyenesedett, vér buggyant ki a száján.

– Alávaló! – lihegte, kiköpködve a vért a szájából, és visszavetette vállára csizmáját.

Ezt Lótifuti Momun mondta, aki soha életében nem feleselt vissza senkinek. Egy szánalmas kis öregember mondta, aki most ott állt a hideg őszi vízben gémberedett lábbal, vállán keresztbe vetett csizma, szája szélén szivárgó vér.

– Gyerünk!

Orozkul megragadta, és vonszolta maga után. Momun azonban egy rántással kiszabadult a keze közül, és semerre sem nézve, szótlanul továbbindult.

– Na várj csak, vén kerge, ezt megkeserülöd! Majd eszedbe juttatom még! – kiabálta az öregember után öklét rázva Orozkul.

Az öreg hátra sem fordult. Kijutott az ösvényre, a „fekvő teve" mellett leült, fölrántotta csizmáját, és gyors léptekkel elindult hazafelé. Sehol sem állt meg egy pillanatra sem, egyenesen az istállóba ment. Az istállóból kivezette az Alabas nevű szürkét, Orozkul hátaslovát, sérthetetlen tulajdonát, amelyre nem ülhetett fel senki, amit fogatolni sem volt szabad, nehogy tönkremenjen a paripa alkata. Nem volt a lovon se nyereg, se kengyel, úgy nyargalt ki rajta Momun az udvarból, mintha tüzet ment volna olta-

ni. És amikor elvágtatott az ablakok alatt, a még mindig füstölgő szamovár mellett, a házból kiszaladt asszonyok – Momun öregasszonya, lánya, Bekej, és a fiatal Güldzsamal – rögtön tudták, hogy történt valami az öreggel. Soha életében nem ült fel Alabasra, és sohasem vágtázott ilyen fejvesztetten végig az udvaron. Még akkor nem tudták, hogy ez Lótifuti Momun lázadása. És azt sem tudták még akkor, mivel kell majd fizetnie ezért a vénkori lázadásért.

A gázló felől Orozkul közeledett, kantárszáron vezette a kifogott lovat. A ló sántított az első lábára. Az asszonyok szótlanul nézték, hogyan fordul be Orozkul az udvarba. Még nem sejtették, mi háborog a lelkében, mit hoz nekik erre a napra, mennyi bajt, mennyi szörnyűséget! . . .

A víz cuppogott Orozkul csizmájában, a nadrágja csupa latyak, nehézkes, roskadozó léptekkel ért haza, komor, gyanakvó tekintetet vetett az asszonyokra. A feleségét, Bekejt, elfogta a nyugtalanság:

– Mi van veled, Orozkul? Mi történt? Hiszen csuromvizes vagy! Csak nem úszott el a rönk?

– Nem – intézte el röviden Orozkul. – Fogd – adta oda Güldzsamal kezébe a kantárszárat. – Vezesd az istállóba. – Ő maga az ajtó felé indult. – Eriggy be a házba – mondta feleségének. Nagyanyó is be akart menni velük, de Orozkul nem engedte, megállította a küszöbön.

– Te csak menj a dolgodra, vénasszony! Semmi keresnivalód itt! Eridj haza, és maradj is otthon.

– Aztán miért? – fortyant fel nagyanyó. – Micsoda dolog ez? Az öregem meg hol van? Szólj már, mi történt?

– Azt tőle kérdezd meg – vágta el Orozkul.

Bent a házban Bekej lecibálta férjéről a vizes öltözéket, előszedte a subát, odaadta, behozta a szamovárt, és önteni kezdte a csuporba a teát.

– Nem kell – hárította el egy legyintéssel Orozkul. – Itókát adj.

Az asszony előszedett egy felbontatlan félliteres üveg vodkát, és töltött a pohárba.

– Tele! – parancsolta Orozkul. Egy hajtásra kihörpintette a pohár vodkát, begöngyölözött a subába, elhelyezkedett a nemezszőnyegen, és azt mondta a feleségének: Má-

tól nem vagy a feleségem, és én urad nem vagyok. Menj, és ide többé be ne tedd a lábadat. Menj, amíg nem késő.

Bekej sóhajtott, leült az ágyra, és ahogy szokta, könnyeit nyelve, halkan kérdezte:

– Már megint?

– Mi az, hogy megint? – bődült el Orozkul. – Ki innen!

Bekej kiszaladt, és kezét tördelve, mint mindig, telijajveszékelte az egész udvart.

– Miért is hoztak engem erre a világra, jaj, én nyomorult? . . .

Eközben az öreg Momun unokájáért vágtatott az Alabason. Alabas jófutó ló. De még így is több mint két órát késett az öregember. Az úton találkozott unokájával. A tanító néni maga vezette a gyereket hazafelé. A tanító néni, szélfújta, érdes kézzel, ugyanabban az elmaradhatatlan kabátjában, amelyet már öt éve visel. Az elcsigázott nő komornak látszott. A fiú meg már régen kisírta magát, dagadt szemmel ott bandukolt mellette iskolatáskájával, szánalmasan, megalázottan. Momun alaposan megkapta a magáét a tanító nénitől. Ott állt előtte a lóról leszállva, lehorgasztott fővel.

– Minek hozzák a gyereket iskolába – kezdte a tanítónő –, ha nem jönnek érte időben? Rám ne számítsanak, ott vannak nekem az enyéim, négyen.

Momun megint kérte a bocsánatot, és megint fogadkozott, hogy többet ilyen nem történik.

A tanító néni visszafordult Dzseleszájba, a nagyapa pedig hazafelé fordult unokájával.

A fiú ott ült nagyapja előtt a lovon, és hallgatott. Az öregember nem tudta, mit mondjon neki.

– Nagyon éhes vagy? – kérdezte végre.

– Nem, a tanító néni adott egy darab kenyeret – felelte a gyerek.

– Miért hallgatsz?

A fiú nem válaszolt.

Momun bűntudatosan elmosolyodott.

– Igen sértődős vagy te, hallod-e? – Leemelte a fiú sapkáját, megcsókolta a feje búbját, aztán visszatette a sapkát a gyerek fejére.

A fiú nem fordult vissza.

Így kocogtak tovább, letaglózva, hallgatagon. Momun nem engedte szabadjára Alabast, keményen markolta a szárat, nem akarta, hogy a ló feltörje a gyereket, hiszen csak úgy a szőrén ülték meg. Aztán meg sietni sem igen volt most már érdekes.

A ló hamarosan megértette, mit akarnak tőle, könnyedén poroszkált. Prüszkölt, fújtatott, patái dobogtak az úton. Ilyen paripán lenne jó lovagolni, egyedül, halkan énekelgetni, csak úgy magában. Miről nem énekel az ember, ha egyedül van! Teljesületlen álmairól, az elszaladt évekről, arról, hogy volt idő, amikor szeretett... Jólesik az embernek visszasóhajtani arra az időre, amelyben ott maradt valami örökre, elérhetetlenül. Hogy mi is az, sokszor maga sem tudja az ember. De azért néha-néha jólesik gondolni rá, szeretné megtalálni hajdani önmagát.

Derék útitárs ez, jó ló, jó járású...

És arra gondolt az öreg Momun, unokája frissen nyírt nyakszirtjére, vékonyka nyakára és szétálló fülére pillantva, hogy szerencsétlen élete, tettei és munkája, minden gondja és bánata után nem maradt más, csak ez a kisgyerek, ez a ma még gyámoltalan kis lény. Még jó, ha a nagyapának ideje lesz a maga lábára állítania. Mert ha magára marad, nehéz napok várnak rá. Akkora, mint egy kukoricacső, de már megvan a maga természete. Nem ártana, ha egyszerűbb, gyöngédebb lenne... Hiszen az olyanok, mint Orozkul, gyűlölik őt, és szét fogják tépni, mint a farkasok az agyonhajszolt szarvast...

S ekkor eszébe jutottak Momunnak az iramszarvasok, azok, amelyek délelőtt mint suhanó, rohanó árnyékok a csodálkozás és öröm kiáltását szakították ki melléből.

– Tudod-e, mi történt, kisfiam? Visszajöttek hozzánk az iramszarvasok – szólalt meg Momun nagyapó.

A fiú élénken visszafordította a fejét:

– Igazán?

– Igazán. Magam láttam. Hármat.

– És honnan jöttek?

– Azt hiszem, a hágón túlról. Ott is vannak védett erdők. Az idén nyárias az ősz, a hágó még járható. Hát eljöttek hozzánk vendégségbe.

– És itt maradnak nálunk?

– Ha megtetszik nekik, akkor itt maradnak. Ha nem bántjuk őket, ideszoknak. Takarmány van bőven. Akár ezer iramszarvas is megélne... Régestelen-régen, még Koronás Szarvas Anyánk idejében, tömérdek sok volt belőlük...

Érezve, hogy a hír hallatára felenged a fiú és feledi sérelmét, az öregember mesélni kezdett a hajdani időkről, a Koronás Szarvas Anyáról. És maga is belefeledkezve a meséjébe, arra gondolt, hogy milyen könnyű hirtelen boldoggá lenni, és másoknak is boldogságot szerezni. Milyen jó volna, ha mindig így élhetne az ember! Igen, így, ahogy most, ebben az órában. De az életet nem így rendezték: a boldogság mellett ott leselkedik rád, behatol a lelkedbe, életedbe, árnyékként követ az elűzhetetlen, örökös boldogtalanság. Még most is, amikor az unokájával együtt boldogok voltak, az öregember szívében az öröm mellett ott lappankodott a nyugtalanság: mit csinál Orozkul? Mit tervel, milyen leszámolást? Miféle büntetést talált ki az öregembernek, aki ellene merészelt szegülni? Mert hiszen Orozkul ezt nem hagyja annyiban. Másként nem is volna Orozkul.

És hogy ne kelljen arra a szerencsétlenségre gondolnia, ami lányára és reá is vár, Momun olyan önfeledten mesélt unokájának az iramszarvasokról, nemességükről, kecsességükről és gyorsaságukról, mintha csak elejét vehetné vele az elkerülhetetlennek.

A fiú jól érezte magát. Nem is sejtette, mi vár rá otthon. Égett a szeme, égett a füle. Hogyan, hát valóban visszatértek az iramszarvasok? Igaz lehet ez? Nagyapa azt mondja, megbocsátotta Koronás Szarvas Anyánk az ellene elkövetett emberi galádságot, és megengedte gyermekeinek, hogy visszatérjenek az Isszik-Kul vidékére. Nagyapa azt mondja, most három iramszarvas jött kikémlelni, milyen itt az élet, és ha megtetszik nekik, akkor megint visszatér szülőföldjére minden iramszarvas.

– Ata – vágott öregapja szavába a gyerek –, lehet, hogy maga Koronás Szarvas Anyánk is visszajött? Lehet, hogy meg akarja nézni, milyen itt az élet, aztán ide vezeti a gyermekeit is?

– Lehet – mormogta bizonytalanul Momun. Meghökkent. Kényelmetlenül érezte magát: nem vetette-e el a sulykot,

nem hisz-e túlságosan is szavaiban a gyermek? Mégis meghagyta ebben a hitében. Most már úgyis késő volna! – Ki tudja? – rándította meg vállát. – Lehetséges, hogy maga Koronás Szarvas Anyánk is visszajött. Ki tudja? . . .

– Majd mi megtudjuk. Tudod mit, ata, elmegyünk oda, ahol az iramszarvasokat láttad – mondta a fiú –, én is látni akarom őket.

– Csakhogy azok nem maradnak ám egy helyben!

– Majd nyomon követjük őket. Sokáig, sokáig megyünk a csapásukon. És amint megpillantjuk őket, legalább fél szemmel, visszajövünk. Akkor elhiszik majd, hogy az emberek nem akarják bántani őket.

– Te kis buksi, te – nevetett nagyapó. – Előbb hazamegyünk, aztán majd meglátjuk.

Már majdnem odaértek a kordonhoz a házak mögötti ösvényen. A ház möge olyan, mint az ember hátulról. A három ház jelét sem mutatta annak, ami bennük történik. Az udvar is üres volt, csendes. Rossz sejtelem szorította össze Momun szívét. Mi lehet odabenn? Orozkul megint elverte az ő boldogtalan Bekej lányát? A sárga földig leitta magát? Mi történhetett még? Miért van ilyen csend? Miért nincs senki az udvaron ilyenkor? „Ha minden rendben van, ki kell húzatni azt a szerencsétlen rönköt a folyóból – gondolta Momun. – Orozkult meg ördög vigye, jobb nem kötekedni vele. Jobb megtenni, amit akar, és fütyülni az egészre. A szamárnak úgysem bizonyítja be senki, hogy szamár."

Momun az istállóhoz léptetett.

– Szállj le. Csakhogy itthon vagyunk! – mondta Momun nehezen elfojtott izgalommal unokájának, mintha csak valahonnan messziről érkeztek volna meg. De amikor a fiú be akart szaladni a házba táskájával, Momun nagyapó megállította: – Várj, majd együtt!

Bekötötte Alabast az istállóba, kézen fogta a fiút, és elindultak a ház felé.

– Figyelj ide – mondta unokájának nagyapó –, ha engem szidnak, gyaláznak, te ne félj, és ne hallgass mindenféle szóbeszédre. Az nem tartozik terád. A te dolgod az, hogy iskolába járj.

De semmi különös nem történt. Amikor beléptek a szobába, nagyanyó csak hosszú, szemrehányó pillantást vetett

Momunra, és ajkát összeszorítva tovább varrogatott. A nagyapa sem szólt hozzá. Komoran és gyanakvón álldogált egy darabig a szoba közepén, majd levette a tűzhelyről a fazék tésztalevest, kanalat, kenyeret vett elő, és nekiláttak unokájával kései ebédjüknek.

Csendben eddegéltek, a nagyanyó pedig még csak feléjük sem pillantott. Petyhüdt, barna arcára kiült a harag. A fiú érezte, hogy valami nagy baj történt. De az öregek csak hallgattak.

Ez megijesztette és annyira fölzaklatta a fiút, hogy az étel is alig ment le a torkán. Nincs rosszabb annál, mint amikor az emberek evés közben hallgatnak, és valami rosszra, gyanús dologra gondolnak, ki-ki a magáéra. „Lehet, hogy mi tettünk rossz fát a tűzre?" – kérdezte a fiú gondolatban a táskájától. A táska az ablakpárkányon hevert. A fiú szíve elgurult a földön, fölevickélt az ablakpárkányra a táska mellé, és sugdolózni kezdett vele:

„Te sem tudsz semmit? Miért olyan szomorú a nagyapa? Mit vétett? És miért késett el ma, miért az Alabason jött és nyereg nélkül? Hiszen ilyen még sohasem történt! Azért késett volna, mert meglátta az iramszarvasokat az erdőben? . . . És ha nincsenek is iramszarvasok? Ha nem is igaz az egész? Mi legyen akkor? Miért mesélte? Hiszen Koronás Szarvas Anyánk nagyon megharagszik, ha megtudja, hogy becsapott bennünket . . ."

Amikor megebédeltek, Momun nagyapó azt mondta halkan a fiúnak:

– Menj ki egy kicsit az udvarra. Segítened kell. Én is megyek rögtön.

A fiú szót fogadott, kiment. És amint becsukta maga mögött az ajtót, megjött nagyanyó hangja:

– Hová akarsz menni?

– Mégyek, kivontatom a rönköt. Délelőtt elakadt a folyóban – válaszolt Momun.

– Aha, észbe kapott! – sipította a vénasszony. – Megjött az esze! Menj inkább, nézd meg a lányodat. Güldzsamal átvitte hozzájuk. Kinek kell most majd az a magtalan eszelős? Menj csak, hadd mondja el neked is, kicsoda ő most. Elkergette az ura a házból, mint a rühes szukát.

– Ha elkergette, hát elkergette – mondta keserűen Momun.

– Na, nézd csak! Kinek képzeled te magadat? A lányaid semmirevalók, azt gondolod, az unokádból majd főnököt nevelsz, mi? Várd csak! Kellett neked fejjel a falnak menni miatta! És még ráadásul föl az Alabasra, azon száguldozik! Ki, ha nem ő! Tudhatnád, hol a helyed, és kivel kötözködj!... Kitekeri a nyakadat, mint egy kappanét. Mióta ellenkezel te az emberekkel? Mióta vagy ilyen nagy hős? Az meg eszedbe ne jusson, hogy a lányodat idehozd. Át ne merje lépni a küszöbömet!

A fiú lehorgasztott fejjel kóborgott az udvaron. A házból még kihallatszott nagyanyó kiabálása, aztán csapódott az ajtó, Momun lépett ki. Szejdahmat háza felé indult. Güldzsamal már a pitvaron fogadta.

– Jobb, ha most nem megy be hozzá, majd később – mondta Güldzsamal Momunnak. Az öregember megtorpant. – Sír, félholtra verte – súgta Güldzsamal. – Azt mondja, tovább nem is élnek együtt. Magát átkozza. Azt mondja, mindennek az apja az oka.

Momun hallgatott. Mit is mondhatott volna? Most még az édeslánya sem akarja látni!

– Orozkul meg bent ül és iszik. Rosszabb a vadállatnál – folytatta suttogva Güldzsamal.

Mindketten eltűnődtek egy kicsit. Güldzsamal együttérzőn sóhajtott:

– Legalább az én Szejdahmatom volna már itthon. Ma haza kell jönnie. Kihoznák azt a rönköt együtt, és legalább attól megszabadulnánk.

– Ha csak az volna a baj – ingatta a fejét Momun. Elgondolkozott, majd amikor meglátta maga mellett unokáját, odaszólt neki: – Menj, játssz egy kicsit.

A fiú eloldalgott. Bement a fészerbe, előszedte rejtekhelyéről a távcsövet. Letörölte róla a port. „Rosszul áll a mi szénánk – mondta szomorúan a távcsőnek. – Azt hiszem, mi vagyunk a bűnösek, a táska meg én. Csak volna valahol közelebb egy iskola! Akkor oda járnánk a táskával tanulni. Hogy senki ne is tudjon rólunk. Csak a nagyapát sajnálom, ő biztosan keresni fog. És téged is, kivel nézed akkor a fe-

hér hajót? Azt hiszed, nem tudnék hallá változni? Majd meglátod. Elúszom a fehér hajóhoz . . ."

A fiú elrejtőzött egy szénaboglya mögött, és távcsövével a tájat kémlelte. Kedvetlenül és rövid ideig nézelődött. Máskor alig tudott betelni a nézelődéssel: az őszi fákkal borított őszies hegyek, odafönt a fehér hó, lent a bíborvörös tűz.

A fiú visszatette helyére a távcsövet, és amikor kijött a fészerből, látta, amint nagyapja kivezeti az udvarból a fölszerszámozott lovat. A gázló felé tartott a lóval. A kisgyerek oda akart szaladni hozzá, de Orozkul kiáltása megállította. Orozkul alsóruhában, vállra vetett subában lépett ki a házból. Az arca lángvörös volt, mint a duzzadt tehéntőgy.

– Hé, te! – kiáltott fenyegetően Momunnak. – Hová vezeted azt a lovat? Kösd vissza a helyére. Kivontatjuk azt a fát nélküled is. Hozzá ne merj nyúlni! Te itt már nem vagy senki. Elbocsátalak a kordonról. Szedd a sátorfádat, és menj! Takarodj, amerre látsz!

Az öregember keserűen elnevette magát, és visszavezette a lovat az istállóba. Momun szinte egy csapásra megvénült és összetöpörödött. Csoszogva ment, nem nézett semerre.

A fiút fojtogatta a nagyapján esett sérelem, és hogy senki se lássa, amikor elbőgi magát, futásnak eredt a folyóparti ösvényen. Az ösvény elhomályosult előtte, néha eltűnt, majd újból a lába elé feküdt. Könnybe lábadt szemmel futott. Íme, itt vannak kedves, part menti görgetegei: a „tank", a „farkas", a „nyereg", a „fekvő teve". A fiú nem szólt hozzájuk, úgysem értenének semmit, csak feküsznek itt magukban. Némán átölelte a „fekvő teve" púpját, odalapult a vörös gránitkőhöz, és kitört belőle a zokogás, keserűen, vigasztalhatatlanul. Sokáig sírt, lassanként csillapodott, nyugodott csak meg.

Végre fölemelte a fejét, megtörülte a szemét, és amikor maga elé tekintett, valósággal megdermedt.

Egyenesen előtte, a folyó túlsó partján három iramszarvas állt a víz szélénél. Élő iramszarvasok. Inni jöttek a folyóra, tán már tele is itták magukat. Az egyik – súlyos agancsú, a leghatalmasabb köztük – most újból lehajtotta a fejét a vízhez, húzott belőle, úgy látszott, agancsában gyönyörködik, azt nézi a sekély kis öböl víztükrében. Vörhenyő szőrű

volt, széles szügyű, duzzadó erejű. Amikor fölszegte a fejét, szája deresfehér, molyhos széléről vízcseppek hulltak vissza a folyóba. Az agancsos néha csapott egyet a fülével, és figyelmes pillantást vetett a fiúra.

De a leghosszabban a széles tomporú, fehér szarvastehén nézte a fiút. Ágas-bogas, kecses agancs koronázta a fejét, valamivel kisebb, mint a másiké, de gyönyörű szép. Pontosan olyan volt, mint a Koronás Szarvas Anya lehet. A szeme óriási, tükrös, kerek. És ő maga, akárcsak egy évenként csődörcsikót vemhező törzskanca. Koronás Szarvas Anya feszült figyelemmel, nyugodtan nézte a fiút, mintha azon gondolkozna, hol látta már ezt a buksi fejű, szétálló fülű kisfiút. A szeme csillogott, szinte világított messziről. Orrlyukából könnyű pára szállt. Mellette, háttal a fiúnak, a fűz ágait legelte egy suta szarvasborjú. Az nem törődött semmivel. Jó húsban volt, erős és vidám. Kapta s hirtelen abbahagyta a rágcsálást, csintalanul szökellt egyet, lapockájával meglökte anyját, körülugrándozta, hozzátörleszkedett. Suta fejével Koronás Szarvas Anya oldalához dörgölőzködött, Koronás Szarvas Anya pedig csak nézte, nézte a fiút.

A fiú lélegzetét visszafojtva állt föl a kő mögül, és révetegen előretartva kezét, odament a partra, egészen a víz széléhez. Az iramszarvasok meg sem rezzentek. Nyugodtan bámészkodtak rá a túlsó partról.

Közöttük a zöldesen áttetsző vizű, gyors folyó áradt, tajtékot vetve a víz alatt nyugvó köveken. És úgy tetszett, ha nem volna köztük ez az elválasztó folyó, akár oda is léphetne hozzájuk, megsimogathatná az iramszarvasokat. Azok ott álltak a folyó nyílt, tiszta, kavicsos szélén. Mögöttük – ott, ahol a kavicsosnak vége volt – parázsszínben lángolt a berkenye őszi lombja. Feljebb pedig agyagos szakadék, a szakadék fölött az aranybarnás nyírfák és nyárfák, még feljebb a nagy erdő és a fehér hó a sziklás hegytarajokon.

A fiú behunyta, majd újra kinyitotta a szemét. Ugyanaz a kép tárult eléje: a vörös levelű berkenyén innen, a tiszta kavicsoson még mindig ott álltak a mesebeli iramszarvasok.

De lám, most megfordultak, és a kavicsoson keresztül elindultak sorban egymás után az erdő felé. Elöl a nagy iramszarvas, középen a suta borjú, és mögötte Koronás Szarvas Anya. Koronás Szarvas Anya visszatekintett a fiúra. Az

iramszarvasok becsörtettek a berkenyésbe, komótosan lépkedtek a bokrok között. Rezegtek fölöttük a vörös ágak, hullottak sima, ruganyos hátukra a vörös levelek.

Aztán az ösvényen kaptattak fölfelé, föl a szakadék tetejére. Ott megálltak. És a fiúnak megint úgy tetszett, hogy őt nézik. A nagy iramszarvas megfeszítette nyakát, hátraszegte a fejét, hogy agancsa a hátára feküdt, és fölharsant, mint a harci kürt: „Ba-ó, ba-ó!" A hangja megtöltötte a szakadék feletti erdőt, és visszazengte a folyó: „A-ó, a-ó!"

A kisgyerek csak ekkor tért magához. Nyakába szedte lábát és megiramodott hazafelé az ismerős ösvényen. Lélekszakadva futott. Átsurrant az udvaron, nagy sebbel-lobbal benyitott az ajtón, és levegő után kapkodva kiáltotta a küszöbről:

– Ata! Iramszarvasok jöttek! Iramszarvasok! Itt vannak!

Momun nagyapó ráemelte szemét a szoba sarkából, ahol bánatosan, csendben üldögélt, és nem szólt egy szót sem, mintha nem is értette volna, miről van szó.

– Jól van, ne lármázz – pisszegte le nagyanyó. – Ha jöttek, hát jöttek, ki törődik most velük!

A fiú kioldalgott a házból. Az udvar üres volt. Az őszi nap már majdnem elérte az Őrdomb csúcsát a szomszédos kopár, mogorva dombhalmaz mögött. Melegevesztett, sűrű pírban vöröslött a nap a kihűlő, kietlen hegytetők felett. A hidegedő alkonypír elmosódott visszfénye onnan ömlött végig az őszi hegytetőkön. Esti homály telepedett az erdőkre.

Szél kerekedett a havasok felől. A fiú reszketett. Rázta a hideg.

6

Még akkor is rázta, amikor lefeküdt. Sokáig nem tudott elaludni. Odakint éjszaka feketéllett már. Fájt a feje. De nem szólt. És senki sem tudta, hogy a fiú megbetegedett. Elfeledkeztek róla.

De nem is csoda, hogy elfeledkeztek!

Nagyapa egészen megtébolyodott. Nem lelte helyét. Hol kiment, hol bejött, hol leült egy kicsit, magába roskadva és

nehéz szívvel sóhajtozva, hol meg felállt újból, és elment valahová. Nagyanyó haragosan morgott az öregre, de neki sem volt nyugta, ő is ide-oda kószált, kiment az udvarba, visszajött. Az udvarról értelmetlen, szaggatott hangfoszlányok szűrődtek be, valakinek a léptei, valakinek a károm-kodásai – talán megint Orozkul káromkodik, valaki meg hüppögve sírdogál . . .

A fiú nyugodtan feküdt, és egyre jobban fárasztották ezek a hangok, a léptek dobogása, minden, ami a házban és az udvarban történt.

Behunyta szemét, és hogy egyedüllétét, elhagyatottságát szebbé tegye, visszaemlékezett arra, ami aznap történt, elábrándozott azon, mit is szeretne. Egy nagy folyó partján állt. A víz olyan sebesen áramlott, hogy nem lehetett sokáig nézni, beleszédült. A másik partról pedig iramszarvasok néztek rá. Mindhárman ott álltak a parton, ugyanúgy, mint ma, alkonyat előtt. És minden ismétlődött. A nagy agancsos nedves szája széléről ugyanolyan cseppek hulltak vissza a kis csendes öböl vizébe, amikor az állat fölkapta a fejét. Koronás Szarvas Anya jóságos szeme ugyanolyan figyelmesen, együttérzéssel nézte a fiút. Óriási volt a szeme, fekete, könnyesen csillogó. A fiú nagyon elcsodálkozott rajta, hogy Koronás Szarvas Anya emberi módon tud sóhajtozni. Bánatosan, szomorúan, akárcsak a nagyapa. Aztán elvonultak az iramszarvasok a berkenyebokrok között. A vörös ágak hajladoztak fölöttük, és hullottak sima, ruganyos hátukra a vörös levelek. Fölkapaszkodtak a szakadék tetejére. Ott megálltak. A nagy iramszarvas megfeszítette nyakát, hátraszegte fejét, hogy agancsa a hátára feküdt, és felharsant, mint a harci kürt: „Ba-ó, ba-ó!" A fiú mosolygott magában, amikor eszébe jutott, hogyan zengte vissza a folyó a hatalmas iramszarvas hangját. Aztán az iramszarvasok eltűntek az erdőben. A fiú azonban nem akart elmaradni tőlük, tovább gondolta, amit látni szeretett volna.

És újból ott száguldott előtte a nagy folyó gyors vize. Beleszédült a gyors folyás nézésébe. Fölugrott és átröppent a folyó fölött. Simán és lágyan ereszkedett le, egészen közel az iramszarvasokhoz, akik még mindig ott álltak a kavicsosban. Koronás Szarvas Anya odahívta magához:

– Aztán kié volnál?

A fiú hallgatott, szégyellte megmondani, hogy kié.

– A nagyapával nagyon szeretünk téged, Koronás Szarvas Anya. Már régóta várunk – motyogta a fiú.

– Én is ismerlek téged. Nagyapádat is ismerem. Jó ember – mondta Koronás Szarvas Anya.

A fiú megörült a szónak, de nem tudta, mivel hálálja meg.

– Ha akarod, hallá változom, és elúszom az Isszik-Kulba a fehér hajóhoz – mondta hirtelen.

Ez lett volna még csak kedvére! Koronás Szarvas Anya azonban nem szólt rá semmit. Akkor a fiú nekivetkőzött, s mint nyáron szokta, a parti fűz ágába kapaszkodva, borzongva ereszkedett a vízbe. De a víz nemhogy jéghideg nem volt, de valósággal forró, fullasztó. Egy darabig a víz alatt úszott nyitott szemmel, és az aranyló homokszemek meg a víz alatti apró kavicsok töméntelen sokasága zengő rajban örvénylett körülötte. Már elfogyott a lélegzete, de a forró áramlás csak sodorta, vitte magával.

– Segíts rajtam, Koronás Szarvas Anya, segíts, én is a te fiad vagyok, Koronás Szarvas Anya! – kiabálta hangosan.

Koronás Szarvas Anya szaladt utána, követte a parton. Gyorsan szaladt, süvöltött a szél koronája ágai közt.

A fiú ledobta magáról a takarót. És rögtön megkönnyebbült. Folyt róla a víz. De eszébe jutott, hogy ilyenkor nagyapja mindig még jobban bebugyolálta, hát jól betakarózott. A házban nem volt senki. A mécskanóc már majdnem leégett, alig pislákolt. A fiú fel akart kelni, szomjas volt, de az udvarról megint éles hangok hallatszottak, valaki kiabált a másikra, valaki sírt, valaki vigasztalt. Sürgölődés, lábdobogás lármája. Aztán az ablak alatt jajgatva eldobogtak ketten, mintha az egyik vonszolta volna a másikat. Nagy zajjal kicsapódott az ajtó, és a levegő után kapkodó, dühös nagyanyó belökte rajta Momun nagyapót. A fiú még sohasem látta ilyen megrémültnek öregapját. Látszott rajta, hogy semmit sem képes felfogni. Zavarodottan, révetegen bolygott a tekintete. Nagyanyó mellbe lökte, leültette:

– Maradj veszteg, vén bolond, ne kajtass ott, ahová nem hívnak. Először van talán ilyesmi náluk? Ha azt akarod, hogy minden eligazodjék, nyughass, és ne próbálj beleavat-

kozni. Tedd azt, amit mondok. Hallod? Nem érted, hogy elűzhet, kikergethet bennünket a világból is? És hová menjünk vén fejjel? Hová? – Ezekkel a szavakkal nagyanyó becsapta maga mögött az ajtót, és újból elrohant valahová.

Megint csend lett a házban. Csak a nagyapa szaggatott, sípoló lélegzete hallatszott. A kemence padkáján ült, szorongatta fejét remegő kezével. Egyszer csak térdre ereszkedett az öregember, összekulcsolta kezét, könyörögni kezdett, nem tudni, kinek:

– Vegyél magadhoz, vigyél el engem, szegény boldogtalant! Csak neki adj gyereket! Nem nézhetem már a szenvedéseit! Adj csak egyetlenegyet, szánj meg bennünket...

Az öregember zokogva, támolyogva felállt, a fal mentén kitapogatta az ajtót. Kiment, félig behúzta maga mögött az ajtót, és ott az ajtó sarkában, szájára szorítva kezét, fojtottan zokogott.

A kisgyerek rosszabbul lett. Megint lelte a hideg. Hol a forróság égette, hol a hideg rázta. Föl akart kelni, odamenni nagyapjához. A lába azonban nem engedelmeskedett; szörnyű fájdalom ömlött el a fejében. Az öregember az ajtó mögött sírt, az udvarban pedig megint őrjöngött a részeg Orozkul, nekikeseredetten jajveszékelt Bekej néni, könyörgött, rimánkodott mindkettőjüknek Güldzsamal és nagyanyó.

A fiú elmenekült előlük a maga kis álomvilágába.

Megint ott termett a gyors folyó partján, a túlsó parton pedig a kavicsosban ugyanazok az iramszarvasok álldogáltak. És ekkor a fiú is rimánkodni kezdett: „Koronás Szarvas Anyánk, hozzál Bekej nénémnek bölcsőt az agancsodon! Nagyon kérlek, hozzál nekik bölcsőt. Hadd legyen gyerekük!", ő maga meg szaladt a vízben Koronás Szarvas Anya felé. Nem süllyedt el a vízben, de nem is jutott közelebb a túlsó parthoz, úgy tetszett, mintha egy helyben szaladt volna. És egyre csak könyörgött, rimánkodott Koronás Szarvas Anyához: „Hozzál nekik bölcsőt az agancsodon! Csináld meg a kedvemért, hogy ne sírjon nagyapánk, csináld meg, hogy ne verje Orozkul bácsi Bekej nénémet! Tedd meg, hogy szülessen gyerekük! Mindenkit szeretni fogok, még Orozkul bácsit

is szeretni fogom, csak adj neki gyereket! Hozz nekik bölcsőt a koronádon . . .”

S úgy sejlett neki, mintha távoli csengettyűszót hallana. Egyre közeledett a hang. Koronás Szarvas Anya száguldott a hegyekben, és hozta agancsán a csecsemőbölcsőt, a csengettyűs nyírfa besiket. Trillázott a bölcsőcsengettyű. Koronás Szarvas Anya nagyon sietett. A csengő egyre közelebb szólt.

De mi az? A csengő trillázó hangjába motorzúgás vegyült. Tehergépkocsi ment valahol. A motorzúgás egyre erősödött, egyre tisztábban hallatszott, a csengettyűszó pedig egyre félénkebben, egyre szaggatottabban tilinkált, majd hamarosan teljesen elveszett a motorzúgásban.

A fiú hallotta, hogy nagy zörgéssel, dübörgéssel nehéz teherautó közeleg az udvar felé. A kutya hangos ugatással szalad ki elébe. Egy pillanatra fénycsóva villant át a szobán, de rögtön ki is hunyt. A motort leállították. Ajtók csapódtak. A jövevények beszélgetve – hangjukból ítélve hárman lehettek – elhaladtak az ablak alatt, amely mögött a fiú feküdt ágyán.

– Megjött Szejdahmat – hallatszott Güldzsamal örvendező hangja, és az is, hogyan siet lelkendezve ura elébe. – Már nem győztünk várni!

– Jó estét – köszöntötték az ismeretlenek.

– No, mi újság itthon? – kérdezte Szejdahmat.

– Semmi különös. Megvagyunk. Miért ilyen későn?

– Még most is csak szerencsével. Eljutottam a szovhozba, csak kivárok, mondom, egy alkalmi autót. Legalább Dzseleszájig. Aztán éppen jókor jöttek ezzel a kocsival, méghozzá házhoz, a fáért – számolt be Szejdahmat. – Sötét van a szorosban. Az út meg, hiszen ismered . . .

– Hát Orozkul? Itthon van? – érdeklődött az egyik látogató.

– Itthon – válaszolta bizonytalan hangon Güldzsamal. – Egy kicsit zsémbeleg. De semmi baj! Itt alusznak nálunk, hely van. Kerüljenek beljebb.

Megindultak. Néhány lépés után azonban megálltak.

– Jó estét, akszakal. Jó estét, bájbicse.

Momun nagyapót és az öregasszonyt köszöntötték odakinn a jövevények. Az öregek, úgy látszik, magukhoz tértek

egy kicsit, kimentek eléjük az udvarba, ahogy illik, ha idegenek érkeznek. Lehet, hogy Orozkul is elröstelli magát? Ha másért nem, hát ne hozzon szégyent magára és a többiekre.

A fiú egy kicsit megnyugodott. Igaz, valamivel jobban is érezte magát. Nem hasogatott annyira a feje sem. Még az is eszébe ötlött, nem kellene-e fölkelni, megnézni, milyen az autó, négy kereke van-e vagy hat? Új-e vagy rozoga? És milyen a pótkocsi? Egyszer, még tavasszal betévedt ide a kordonra egy katonai teherautó is; hatalmas kerekei voltak és turpi orra, olyan volt, mintha levágták volna. A fiatal sofőrkatona még azt is megengedte, hogy a fiú beüljön a vezetőfülkébe. Pompás volt! Az arany váll-lapos tiszt meg Orozkullal együtt járta az erdőt. Vajon miért? Ilyesmi még sohasem történt.

– Csak nem kémet keresnek? – kérdezte a fiú a katonától. A kiskatona elnevette magát:

– De bizony kémet.

– Hozzánk még nem jött egy kém sem – közölte szomorúan a fiú.

A katona mosolygott:

– És mit csinálnál vele?

– Üldözném és elfognám.

– Nocsak, ilyen szemfüles vagy? Kicsi vagy te még ahhoz!

És amíg az arany váll-lapos katona Orozkullal rótta az erdőt, a kisfiú egészen összebarátkozott emezzel.

– Én minden autót szeretek és minden sofőrt – mondta a fiú.

– Aztán miért? – érdeklődött a kiskatona.

– Az autók nagyszerűek, erősek és gyorsak. És olyan jó benzinszaguk van. A sofőrök meg fiatalok, és mind a Koronás Szarvas Anyánk gyermekei.

– Micsoda? Kié? – kérdezte értetlenül a katona. – Miféle koronás anyáé?

– Hát te nem tudod?

– Nem biz én. Sohasem hallottam ilyen csudát.

– Miért, te ki vagy?

– Karagandai, kazah. Bányásziskolában tanultam.

– De kié vagy?

– Hát az apámé meg az anyámé.

– No és azok kiéi?
– Az ő anyjuké, apjuké.
– Hát azok?
– Ide hallgass, hiszen így vég nélkül lehet kérdezősködni.
– Én meg Koronás Szarvas Anyánk fiainak vagyok a fia.
– Osztán ki mondta ezt neked?
– A nagyapám.
– Itt valami nincs rendjén – rázta fejét kételkedve a kiskatona.

Tetszett neki ez a buksi fejű, szétálló fülű kisfiú, Koronás Szarvas Anya fiainak a fia. De az azért egy kicsit zavarta, hogy nemcsak azt nem tudja, honnan származik a nemzetsége, de még hetedíziglen sem tudja visszavezetni családfáját, ami kötelező volna. A katona csak apját, nagyapját és dédapját ismerte. Hát tovább?

– Téged nem tanítottak meg a hét ősöd nevére? – kérdezte a fiú.

– Nem. Mire jó az? Látod, nem tudom, de ettől nincs semmi bajom. Vidáman élek.

– Nagyapa azt mondja, ha az emberek elfelejtik őseiket, akkor elromlanak.

– Kik romlanak el? Az emberek?

– Igen.

– És miért?

– Nagyapa azt mondja, hogy akkor senki sem szégyell rosszat csinálni, mert a gyerekei és a gyerekeinek a gyerekei úgysem emlékeznek rá. És senki sem csinál jót sem, hiszen mindegy, úgysem tudják meg az utódai.

– No, neked osztán fura nagyapád lehet! – csodálkozott el őszintén a katona. – Teletömi a fejedet mindenféle butasággal. Pedig neked elég nagy fejed van... És a füled olyan, mint nálunk a lokátor a gyakorlótéren. Ne hallgass te öregapádra! A kommunizmusba megyünk, a kozmoszba repülünk, ő meg mire tanít? Csak jönne el hozzánk politikai oktatásra, azt hiszem, pillanatok alatt kiközoktatnánk. Ha megnősz, kitanulod az iskolát, hagyd itt öregapádat. Sötét, tudatlan ember lehet.

– Én bizony nem megyek el a nagyapától sehová – kötötte meg magát a fiú. – Mert ő jó.

– Most még persze hogy az. De idővel majd te is megérted.

A beszélgetésre fülelve most eszébe jutott az a katonai autó és az is, hogy akkor csak nem sikerült értelmesen megmagyarázni a katonának, miért fiai Koronás Szarvas Anyának az itteni sofőrök, legalábbis azok, akiket ő ismert.

Pedig igazat mondott neki. Szavai között nem volt egyetlen kitalált szó sem. A múlt évben, éppen ilyenkor, ősszel vagy talán egy kicsit később, a szovhozból teherautókkal jöttek szénáért ide a hegyekbe. Azok nem mentek el a kordon ellett, mert már korábban elfordultak az Arcsa-szoros felé, azon kaptattak föl a hegyre a nyáron lekaszált szénáért. Már akkor nyáron tudták, hogy majd az ősszel viszik el a szovhozba. Amikor a fiú meghallotta az Őrdombról a teherautók hallatlanul erős zúgását, elszaladt az elágazáshoz. Mennyi gépkocsi egyszerre! Egymás után. Egész karaván. Megszámlált vagy tizenötöt.

Az időjárás már nagyon a fordulóján volt, akármelyik nap leeshetett a hó, és akkor „isten veled, széna, a jövő évig". Ezen a vidéken, ha nem sikerül időben elszállítani a szénát, az már az ördögé. A közelébe se lehet férni. A szovhozban valószínűleg elhúzódtak az ilyen-olyan munkák, és amikor már szorított az idő, úgy döntöttek, egy fuvarral hazaszállítják az összegyűjtött szénát, ideterelték hát az összes teherautójukat. De rosszul számítottak . . .

A fiú persze nem tudott erről, de hát tulajdonképpen mi köze is hozzá? Ő csak elrohant, izgatottan, lelkendezve, minden autó elé, egy kis darabon versenyt futott vele, aztán nyargalt a következő elé. A teherautók újak voltak, pompás vezetőfülkével, széles szélvédő üvegekkel. A vezetőfülkékben fiatal dzsigitek ültek, válogatott legények, bajusztalanok, némelyik fülkében kettesével. A kísérők segítettek föl rakni és lekötözni a szénát. A fiú szépnek, deréknak, vidámnak látta valamennyit.

Általában nem is tévedett. Valahogy így volt. A gépkocsikat jó karban tartották a fiúk, valósággal száguldottak a kővel borított kemény úton, maguk mögött hagyva az Őrdombról ereszkedő lejtőt. A legények kitűnő hangulatban voltak; pompás az idő, és ráadásul még egyszer csak mindegyik elé odaszalad egy szétálló fülű, buksi fejű kölyök,

majd kibújik a bőréből örömében! Hogyan állhatták volna meg, hogy ne nevessenek, ne integessenek, ne fenyegessék meg tréfásan, hogy még jobban szórakozzék, pajkoskodjék . . .

A legutolsó teherautó pedig még meg is állt. Kihajolt a vezetőfülkéből egy fiatal legény, katonaruha volt rajta, steppelt kabát, no persze váll-lap nélkül, és a sapkája is civil, ő volt a sofőr.

– Szervusz, te gyerek, mit keresel itt, mi? – kacsintott kedvesen a kisfiúra.

– Semmit, csak úgy – válaszolta a fiú, nem minden zavar nélkül.

– Momun nagyapó unokája vagy?

– Igen.

– Rögtön gondoltam. Mert én is bugu vagyok ám. És azok a fiúk is mind buguk, akik itt elhajtottak. Robogunk a szénáért. A mostani buguk már nem is nagyon ismerik egymást, szétszéledeztek . . . Add át nagyapádnak üdvözletemet. Mondd, hogy Kulubekkel találkoztál, Csotbáj fiával, Kulubekkel. Mondd meg, hogy Kulubek leszerelt, és most sofőr a szovhozban. Na, légy jó. – És búcsúzáskor még valami katonajelvényt is adott a kisfiúnak, nagyon érdekeset. Kitüntetésre hasonlít.

A teherautó felmordult, mint egy párduc, és elsuhant a többi után. És a fiú hirtelen úgy szeretett volna elmenni ezzel a kedves, steppelt kabátos, derék legénnyel, bugu testvérével. Az út azonban már elárvult, haza kellett menni. Büszkén tért haza, és elmesélte nagyapjának a találkozást. A jelvényt meg kitűzte a mellére.

Azon a napon, estefelé, hirtelen feltámadt a szan-tasi szél, onnan, az eget verő hegyhát felől. Forgószélként sepert végig a vidéken. A falevelek valóságos oszlopokban sodródtak föl az erdő fölé, egyre magasabbra, és zúgva szálltak el a hegyek fölött. Egy pillantás alatt olyan ítéletidő kerekedett, hogy a szemét se nyithatta ki benne az ember. És a nyomában rögtön a hó is. Fehér köd szakadt a földre, hajladoztak a fák, tajtékzott a folyó. És a hó gomolygott, kavargott a levegőben.

Éppen hogy sikerült beterelni a jószágot, összeszedni egyet-mást az udvaron, valamivel több fát bekészíteni a

házba. Aztán már az orrukat se dugták ki többé. Hová is mennének ilyen korán jött, szörnyű hóviharban?

– Mit jelenthet ez? – töprengett Momun nagyapó értetlenül és aggodalmasan fűtés közben. Csak hallgatta a szél süvítését, és minduntalan az ablakhoz lépett. Odakint gyorsan sűrűsödött a kavargó, havas homály.

– Nyughass már végre! – zsörtölődött nagyanyó. – Mintha először történne ilyen. „Mit jelenthet ez? Vajon mit jelent?" – csúfolódott. – Azt, hogy beköszöntött a tél.

– De hát ilyen hirtelen, máról holnapra . . .

– Miért ne? Majd téged kérdez meg talán? Kedve kerekedett, hát beköszöntött.

A kémény valósággal zúgott. A fiú kezdetben megszeppent, át is fázott egy kicsit, amikor nagyapjának segített a ház körül, de a fa hamarosan meggyulladt, meleg lett, a szoba megtelt forró gyantaillattal, enyhe fenyőfüst áradt, és a fiú megnyugodott, fölmelegedett.

Aztán megvacsoráztak. Majd lefeküdtek aludni. Kint szakadt, kavargott a hó, tombolt a szél.

„Szörnyű lehet most az erdőben" – gondolta a fiú, a kívülről beszűrődő zúgást hallgatva. A lélegzete is elállt, amikor egyszer csak elmosódott hangokat, kiabálást hallott. Valaki hívogatott valakit, valaki válaszolt. Először azt hitte, csak rémlik neki. Ki jöhetne ilyen időben a kordonra? De Momun nagyapó is és a nagyanyó is hegyezni kezdte a fülét.

– Emberek – mondta nagyanyó.

– Igen – válaszolta bizonytalanul az öregember. De aztán nyugtalan lett: – Honnan jöhetnek ilyen későn? – és kapkodva öltözködött.

A nagyanyó is sürgölődni kezdett. Felkelt, meggyújtotta a mécsest. A fiú is megijedt, ő is magára rángatta a ruháját. Közben az emberek már odaértek a házhoz. Sok hang, sok láb dobogása. Az összehordott hó csikorgott a lábuk alatt, döngve verték le csizmájukról a havat a tornácon, bezörögtek az ajtón:

– Nyisd ki, akszakal! Megfagyunk!

– Kik vagytok?

– Atyafiak.

Momun ajtót nyitott. És a hideggel, hóval, széllel együtt beözönlöttek a szobába azok a fiatal sofőrök, akik nappal

az Arcsa-szorosba mentek szénáért; ruhájukra ráfagyott a hó. A fiú rögtön rájuk ismert. A steppelt kabátos Kulubekre is, aki katonajelvényt ajándékozott neki. Az egyiket vezették, kétfelől támogatták, jajgatott, húzta a lábát. A szobában hirtelen zűrzavar, lárma kerekedett.

– Asztrapalla![2] Mi történt veletek? – jajveszékelt szinte egy szólamban Momun nagyapó és a nagyanyó.

– Majd aztán elmondjuk! Még jönnek utánunk vagy heten. Csak le ne tévedjenek az útról! Na, ülj le ide gyorsan! Kibicsaklott a lába – mondta gyorsan Kulubek, leültetve a nyögdécselő fiút a kemencepadkára.

– Hol maradnak a többiek? – sürgölődött Momun nagyapó. – Elmegyek elébük, idevezetem őket. Te meg – mondta a kisfiúnak – szaladj, mondd meg Szejdahmatnak, hogy azonnal jöjjön s hozza a villanylámpáját is.

A fiú kiugrott a házból, és elakadt a lélegzete. Élete végéig nem felejti el azt a szörnyű percet. Valami borzas, hideg, süvítő szörny torkon ragadta, és elkezdte rázni. De nem szállt inába a bátorsága. Kiszakította magát a szörny karmai közül, és fejét kezével védve, szaladt Szejdahmat házához. Ez mindössze talán húsz-harminc lépésre lehetett, de úgy tetszett neki, hogy messzire, nagyon messzire szalad, mint egy daliás vezér, vitézeinek megmentésére. Hősiesség, elszántság dagasztotta a mellét. Hatalmasnak, legyőzhetetlennek képzelte magát, és amíg elszaladt Szejdahmat házáig, szívet dobogtató hőstetteket sikerült véghezvinnie. Tátongó szakadékok fölött, hegyoromról hegyoromra ugrott, kaszabolta kardjával az ellenség hordáit, kimentette tűzben perzselődő, folyóban fuldokló embereit, lobogó vörös zászlóval díszített lökhajtásos vadászrepülőn üldözte a borzas, sötét szörnyeteget, amely elmenekült előle a sziklákon, szakadékokon keresztül. Lökhajtásos vadászgépe golyóinál is sebesebben röpült a szörnyeteg után. A fiú meg-megsorozta géppuskájával, és ordított: „Üsd-vágd a fasisztát!" És végig mindenütt jelen volt Koronás Szarvas Anya. Büszke volt a fiúra. Amikor az odaért Szejdahmat házának ajtajához, Koronás Szarvas Anya megszólította: „Most pedig mentsd meg a fiaimat, a fiatal sofőröket!" „Megmentem

[2] Isten, segélj!

őket, Koronás Szarvas Anyánk, esküszöm neked!" – mondta a fiú hangosan, és bekopogtatott az ajtón.

– Gyorsan, Szejdahmat bácsi, menjünk, meg kell menteni testvéreinket! – Úgy hadarta ezeket a szavakat, hogy Szejdahmat is és Güldzsamal is visszahőkölt ijedtében.

– Kit kell megmenteni? Mi történt?

– Nagyapa mondta, hogy szaladjunk a villanylámpával, a szovhozos sofőrök eltévedtek.

– Te kerge – szidta a fiút Szejdahmat. – Miért nem ezt mondod? – És nagy sietve készülődött.

A fiú azonban egy cseppet sem sértődött meg. Honnan tudhatta volna Szejdahmat, milyen hőstetteket vitt véghez, hogy eljusson hozzájuk, és milyen esküt tett? Akkor sem igen jött zavarba, amikor megtudta, hogy a hét sofőrre a kordon közvetlen közelében talált rá Momun nagyapó és Szejdahmat, és csak onnan kellett hazavezetni őket. Hiszen másképpen is történhetett volna! Könnyű a veszélyt kicsinyellni, amikor már elkerültük... Egyszóval, meglettek azok is. Szejdahmat magához vitte őket. Még Orozkul is szállást adott vagy öt embernek – őt is fel kellett ébreszteni. A többi mind Momun nagyapó házában szoroskodott.

A hóvihar nem csillapodott a hegyekben. A fiú kiszaladt a tornácra, és egy perc múlva már nem tudta, merre van jobb, merre van bal, merre fönt, merre lent. Kavargott, tombolt a viharos éjszaka. Térdig érő hó esett.

És csak amikor már minden szovhozbeli sofőr előkerült, amikor egy kicsit megmelegedtek, elmúlott az ijedtség és a hideg, csak akkor kezdte Momun nagyapó óvatosan tudakolni, mi is történt velük, habár anélkül is világos volt, hogy útközben rontott rájuk az ítéletidő. A fiúk meséltek, az öregember és a nagyanyó pedig sóhajtozott.

– Aj, jaj, jaj – szörnyülködtek a történeten, és mellre szorított kézzel hálálkodtak az istennek.

– Hanem azért igen könnyedén öltöztetek fel, legények – korholta őket nagyanyó, forró teát osztogatva nekik. – Szabad a hegyek közé menni ilyen vékonyka ruhában? Olyanok vagytok, mint a gyerekek. Piperkőcök, a városiakat majmoljátok. És ha véletlenül eltévedtek, mi lenne veletek reggelre, Uram, segélj! Jégcsappá fagytatok volna.

– Ki gondolta, hogy így járunk? – válaszolta Kulubek.

– Minek nekünk melegen öltözni? Ha éppen kell, az autót fűteni is lehet. Nagyobb a kényelem, mint otthon. Csak a kormánykereket kell forgatni. A repülőgépen is milyen magasan repülnek, onnan föntről ezek a hegyek kis halmoknak látszanak, kint negyven fokos fagy, bent meg ingujjban járkálnak . . .

A fiú lent feküdt a birkabőrön, a sofőrök között. Odafurakodott Kulubek mellé, és csak úgy itta a felnőttek szavait. Nem sejtette senki: a fiú még örül is, hogy a hirtelen hófergeteg beszorította hozzájuk ezeket a legényeket. Titokban nagyon szerette volna, ha a hófergeteg hosszú napokig nem áll el, legalább három napig nem csitul. Hadd lakjanak csak itt náluk. Olyan jó velük lenni. Érdekes. A nagyapa, úgy látszik, mindegyiket ismeri. Ha nem őket, hát az apjukat meg az anyjukat.

– No, látod – mondta nagyapa egy kicsit talán büszkélkedve is unokájának –, találkoztál bugu testvéreiddel. Ezután már tudod, milyenek. Ilyenek, látod? Igazán jó növésűek a mostani dzsigitek. Adjon az isten jó egészséget! Emlékszem, amikor ezerkilencszáznegyvenegy telén megérkeztünk a munkabrigádokkal Magnyitogorszkba az építkezésekre . . .

És nagyapa belefogott a gyerek számára már jól ismert történetbe, hogyan sorakoztatták fel az ország minden sarkából idehozott munkabrigádokat hosszú-hosszú sorba, nagyság szerint, és kiderült, a kirgizek majdnem mindannyian a sor végére kerültek, mert alacsonyak. Névsorolvasást tartottak, aztán meg cigarettaszünetet. Odalép hozzájuk egy égimeszelő, vörös és megtermett. És amúgy hangosan:

– Hát ti mifélék vagytok? Mandzsuk?

Volt köztük egy idős tanító. Az válaszolt:

– Kirgizek vagyunk. Amikor mi, nem messze innen, a mandzsukkal harcoltunk, Magnyitogorszknak híre-hamva sem volt még. Olyan magasak voltunk, mint te. Majd befejezzük a háborút, és megnövünk még . . .

A nagyapa még emlékezett erre a rég történt esetre. Aprókat nevetve, elégedetten tekintett végig még egyszer éjszakai vendégein.

– Igaza lett a tanítónak. A városban, amikor benn járok,

vagy az úton is, csak nézem: csupa jóképű, szép szál embert látni mostanában. Nem úgy, mint az elmúlt időkben . . .

A legények megértően mosolyogtak: szeret az öreg tréfálkozni.

– Szép szálnak még csak szépek vagyunk – mondta az egyik. – De a teherautót csak leültettük az út mellé. Hányan vagyunk, és mégsem volt elég erő . . .

– Még mit nem! Szénával megrakott teherautó ilyen hóviharban – védte meg őket Momun nagyapó. – Megesik efféle. Isten adja, holnapra minden eligazodik. A legfontosabb, hogy a szél elálljon.

A legények elmondták nagyapának, hogyan érkeztek meg az Arcsa felső kaszálójára. Három nagy kazal hegyi széna várt ott rájuk. Elkezdtek rakodni, egyszerre mind a három kazalnál. Jól megrakták a teherautókat, magasabbak voltak, mint a ház, csak kötélen tudtak leereszkedni róluk. Így rakták meg sorra a többi teherautót is. A vezetőfülke sem látszott, csak a szélvédő üveg, a motorházfedél meg a kerekek. Úgy szerették volna, ha már egyszer ott vannak, elvigyék az egészet, ne kelljen még egyet fordulniok. Tudták, hogy amit ott hagynak, az a következő évig ott is marad. Láncban dolgoztak. Akinek a rakománya kész volt, az félreállt a teherautójával, és segített rakodni a többinek. Fölrakták majdnem az egészet, talán két kocsira való maradt, nem több. Rágyújtottak, megállapodtak, hogy ki kit követ, és elindultak mindannyian együtt, karavánban. Óvatosan vezettek, szinte tapintgatva az utat lefelé a hegyről. A széna nem nehéz terű, de sok baj van vele, sőt veszélyes is, különösen a szűk utakon és az éles kanyarokban.

Szépen haladtak, és nem is sejtették, mi vár rájuk.

Leereszkedtek az Arcsa fennsíkról, végig a szorosban vonultak, és ahogy kiértek belőle, rájuk tört a vihar, a hóförgeteg.

– Olyan ítéletidő kerekedett, hogy pillanatok alatt vizes lett a hátam – mesélte Kulubek. – Besötétedett, és a szél majd kitépte a kormánykereket a kezemből. Akármelyik pillanatban fölboríthatott volna. Ráadásul az út is olyan, hogy még nappal is veszélyes rajta . . .

A kisfiú lélegzetét visszafojtva, mozdulatlanul hallgatott, egy másodpercre sem vette le csillogó szemét Kulubekről.

Kint még mindig tombolt ugyanaz a szél, ugyanaz a hóvihar, amiről szó volt. A sofőrök és a rakodók közül sokan már aludtak egymás mellett lent a földön, amúgy ruhástól, csizmában. És mindent, amit átéltek, most átélte velük ez a buksi fejű, vékony nyakú, riskafülű kisfiú is.

Néhány perc alatt láthatatlanná vált az út. A teherautók úgy követték egymást, mint világtalanok a vezetőjüket, szakadatlanul dudáltak, fényjeleztek, nehogy letérjenek az útról. A hó szinte tömör fallá sűrűsödött, rátapadt a fényszórókra, az ablaktörlők nem győzték eltakarítani a szélvédő üvegről a rájegesedett havat. Csak a fülkéből kihajolva lehetett vezetni, de miféle vezetés az ilyen? A hó meg egyre csak szakadt, omlott. Csúszkáltak a kerekek. A karaván megtorpant egy meredek emelkedőnél. A motorok veszettül bőgtek, minden hiába... Már nem tudtak fölkapaszkodni az emelkedőre. Az emberek kiugráltak a vezetőfülkékből, és egymás hívására, egyik teherautótól a másikhoz szaladva, összegyűltek a karaván élén. Mit tegyenek? Tüzet gyújtani lehetetlen. Bent ülni a vezetőfülkékben, ez azt jelentené, hogy elhasználják az üzemanyagot, ami már így is aligha futja a szovhozig. Ha pedig nem fűtik a fülkét, meg lehet fagyni. Megszeppentek a fiúk. Csődöt mondott a mindenható technika. Mit lehetne csinálni? Valaki azt javasolta, az egyik teherautóról rakják le a szénát, és valamennyien bújjanak meg abban. Mindannyian tudták, hogy elég szétoldani a kötelet, és a szénából egy maréknyi sem marad: szétszórja a szél, még mielőtt az ember egyet is pillanthatna. Eközben a teherautókat is egyre jobban behordta a hó, már jókora hófúvások voltak a kerekek körül. A legények tanácstalanul álldogáltak, egészen átjárta őket a jeges szél.

– És egyszer csak eszembe jutott, akszakal – mesélte Kulubek Momun apónak –, hogy az Arcsára menet találkoztam ezzel a kis bugu testvérrel – mutatott a fiúra, és gyengéden megsimogatta a gyerek fejét. – Ott szaladt az útszélen. Megálltam. Hát persze, már csak üdvözöljük egymást! Elbeszélgettünk egy kicsit. Igaz? Nicsak, azt hittem, alszik.

A fiú mosolyogva bólintott, hogy úgy volt. Hej, milyen hevesen és hangosan kezdett dobogni a szíve az örömtől, büszkeségtől. Maga Kulubek beszélt őróla, a legerősebb, a

legbátrabb, a legkülönb valamennyi közül. Ha belőle is ilyen legény cseperedne!

Nagyapja is dicsérte, miközben fát vetett a tűzre:

– Ilyen ez a gyerek. Szereti hallgatni a beszélgetést. A füle is attól áll ketté.

– Magam sem tudom, hogyan jutott eszembe – folytatta Kulubek. – Mondom a fiúknak, nem is mondom, hanem kiabálom, mert a szél elviszi a hangot. „Gyerünk – mondom –, el kell jutnunk a kordonra. Különben mind ittveszünk." „De hogyan – kiabálják vissza a fiúk –, hogyan jutunk el oda? Gyalog nem vergődünk el. De a teherautókat sem hagyhatjuk itt." Én meg csak egyre a magamét: „Gyerünk – mondom –, föltoljuk a teherautókat a dombra, onnan aztán már lejtős az út. Csak a Szan-Tas völgyig – mondom –, onnan már gyalog is odajutunk, attól már nincs messze." Megértették a fiúk. „Rendben van – azt mondják –, vezényelj. Ha már így esett . . ." A vezérteherautóval kezdtük: „Oszmonali, massz be a vezetőfülkébe!" Mi meg valamennyien, ahányan csak voltunk, nekifeszítettük vállunkat a teherautónak. Aztán gyerünk! Eleinte még csak ment valahogy. De aztán kifulladtunk. Persze vissza egy lépést sem! És úgy rémlett, nem is teherautót, hanem egész hegyet tolunk fölfelé. Micsoda rakomány: egy nagy boglya, kerekeken! Én meg csak ordítok teli tüdőből: „Nyomás! Nyomás! Nyomás!", de jóformán magamat sem hallom. Szél, hó, semmit sem látni. A motor üvölt, sír, mintha nem is vasból lenne. Minden erejével kapaszkodik. Mi is segítjük. Azt hittem, rögvest szétpattan, szétrepül darabokban a szívem. A fejemben minden kavargott . . .

– Aj, jaj, jaj! – csóválta fejét Momun nagyapó. – Nektek aztán kijutott! Csak Koronás Szarvas Anyánk őrizhette meg fiait. Kihúzott benneteket a bajból. Ki más tehette volna? . . . Hallod? Még most se csillapodik, egyre csak kavarja, hordja.

A fiú szeme majd leragadt. Egyre erőlködött, hogy ébren maradjon, de a szeme csak le-lecsukódott. Félálmában hallotta öregapja és Kulubek beszélgetésének foszlányait, és a valóság összevegyült a képzelet szülte képekkel. Úgy rémlett neki, ő is ott van a hegyekben, a viharba került legények között. Meredek út tárult elébe, fölfelé vezetett a va-

kító fehér, havas hegyre. Jeges szél égette az arcát. Vágta a szemét. Tolták a hatalmas, ház nagyságú, szénával megrakott teherautót fölfelé. Lassan, nagyon lassan jutottak előre. A teherautó már alig mozog, felmondja a szolgálatot, csúszik hátra. Félelmetes! Olyan sötét van! Olyan dermesztő szél! A fiú ijedtében összegubózott, félt, hogy a teherautó megindul hátrafelé, és elgázolja valamennyiüket. De ekkor valahonnan előtermett Koronás Szarvas Anya. Nekifeszítette koronás fejét a teherautónak, és segített nekik fölfelé tolni a hegyre. „Nyomás, nyomás, nyomás!" – kiáltott a fiú. És az autó csak ment, kaptatott a hegyre. Fölért a hegytetőre, és onnan már magától gurult lefelé. Föltolták a második teherautót is, a harmadikat is, és még sokat. És mindegyiket Koronás Szarvas Anya segítette tolni. Koronás Szarvas Anyát nem látta senki. Senki sem tudta, hogy ott van mellettük. Csak a fiú, ő látta is, tudta is. Látta, hogy mindannyiszor, mikor már tehetetlenek voltak, amikor már félő volt, hogy elfogy az erő, olyankor mindig odaszaladt Koronás Szarvas Anya, és agancsával segítette föltolni a teherautót a hegyre. „Nyomás, nyomás, nyomás!" – biztatta a fiú. És mindig ott volt Kulubek mellett. Aztán Kulubek szólt neki: „Eriggy, ülj a volánhoz." A fiú beült a vezetőfülkébe. Rázkódott, zúgott az autó. A kormánykerék is magától, könnyen forgott a kezében, pontosan úgy, mint a hordóabroncs, amivel autóst játszott kicsi korában. Szégyenkezett is a fiú, hogy a volán ilyen játékvolánná változott! Egyszer csak megbillent a teherautó, oldalára dőlt. Fel is borult nagy robajjal, és összetörött. A fiú hangosan elsírta magát. Nagyon szégyellte. Nem mert Kulubek szemébe nézni.

– Mi az? Mi a baj, no? – ébresztette fel Kulubek.

A fiú fölnyitotta a szemét. Úgy megörült, hogy mindez csak álom volt! Kulubek pedig átölelte, magához szorította.

– Rosszat álmodtál? Megijedtél? Ejnye csak, micsoda hős vagy te? – Kulubek megcsókolta a fiút szélfúvástól cserepes szájával. – Na gyere, lefektetlek, aludni kell.

Megigazította a helyét, ott lent a bárányбőrön a sofőrök között, lefektette, és ő maga is melléje hevert, közelebb húzva egy kicsit magához, oldalához, és betakaróztak a steppelt kabáttal.

Kora reggel nagyapja költötte fel a fiút.

– Ébredj – mondta halkan az öregember. – Öltözz fel minél melegebben. Kell egy kis segítség. Kelj fel.

Kintről beszűrődött a reggeli derengés. A házban még mindenki aludt rakásra.

– Nesze, húzd fel a nemezcsizmát – mondta Momun nagyapó. Szénaillat áradt a ruhájából. Úgy látszik, már vitt a lovaknak. A fiú belépett a nemezcsizmába, és nagyapjával együtt kiment az udvarra. Jó sok havat összehordott a szél. De most már csöndesedett. Csak néha rebbent a levegőben a finom szemcséjű porhó.

– Hideg van! – borzongott meg a fiú.

– Nem baj. Úgy látszik, kiderül – dörmögte az öregember. – Ki látott ilyet? Küszöbön csak a tél, s mennyi havat összehordott! De hát csak nagyobb baj ne legyen . . .

Bementek az istállóba, ahol Momun öt birkáját tartotta. Az öregember kotorászni kezdett a polcon, levette a viharlámpát, meggyújtotta. A birkák megmozdultak a sarokban, bégettek.

– Fogd, majd világítasz nekem – mondta az öregember a fiúnak, és odaadta neki a viharlámpát. – Levágjuk a fekete jerkét. Tele a ház vendégekkel. Mire felkelnek, készen legyen a hús is.

A fiú odavilágított a nagyapjának. A réseken még bebefütyült a szél, kint az udvaron még hideg volt, és homály derengett. Az öregember először egy nyaláb tiszta szénát dobott a bejárat elé a földre. Odavitte a fekete jerkét, és mielőtt ledöntötte, összekötözte volna a lábát, elgondolkozva melléje guggolt.

– Tedd le a lámpát. Ülj le te is – szólt a fiúhoz, maga elé tartva nyitott tenyerét: – Ó, hatalmas ősszülőnk, Koronás Szarvas Anyánk! Feláldozom néked e fekete bárányt. Hálából, hogy megmentetted fiainkat a veszedelem órájában. Fehér tejedért, amellyel őseinket tápláltad, jóságos szívedért, vigyázó anyai szemedért. Légy velünk, ne hagyj bennünket magunkra a gázlókon, a rohanó patakokon, a síkos ösvényeken! Maradj velünk örökre a mi földünkön, mert mi a te fiaid vagyunk. Ámen!

Imára összetett kezét homlokától az állfáig végighúzta ar-

cán. A fiú ugyanezt tette. Nagyapó akkor ledöntötte a birkát a földre, összekötözte a lábát. Előhúzta hüvelyéből öreg ázsiai tőrkését.

A fiú a viharlámpával világított neki.

Az idő végre juhászodni kezdett. Egyszer-kétszer már a nap is kikandikált ijedten a száguldó felhőrongyok közül. Körös-körül mindenütt az elmúlt viharos éjszaka nyomai látszottak: girbegurba hófúvások, összekuszált bokrok, a hó súlya alatt hétrét görnyedt fiatal fák, kidöntött, öreg törzsek. A folyón túl az erdő hallgatag, csendes volt, szinte csüggedt. Mintha még a folyó is mélyebbre bújt volna, partjait behordta a hó, meredekebbek lettek. A víz is megcsöndesedett.

A nap állhatatlan maradt, hol előbukkant, hol újra elbújt a felhők mögé. De a fiú szívét semmi sem keserítette, semmi sem nyugtalanította. Az elmúlt éjszaka izgalmai feledésbe merültek, a förgeteg is, a hó meg nem zavarta, sőt, ha hó van, még érdekesebb. Száguldozott a hóban, repült talpáról a ráragadt hó. Vidám volt, mert a ház tele volt emberekkel, mert a legények kialudták magukat, hangosan beszélgettek, nevetgéltek, mert jó étvággyalették a nekik főtt birkahúst.

Közben a nap is kezdett magához térni. Világosabban és többet sütött már. Felszakadoztak a felhők. Még melegebb is lett. A kora hó gyorsan összeroskadt, különösen az utakon és az ösvényeken.

Azért amikor a sofőrök és a kocsikísérők szedelőzködni kezdtek, hogy elköszönjenek, a fiú izgatott lett. A vendégek kitódultak az udvarba, elbúcsúztak a háziigazdáktól, köszönték a szállást, a jóltartást. Momun nagyapó és Szejdahmat lóháton kísérte el őket. Nagyapa egy köteg rőzsét, Szejdahmat pedig egy mosófazekat vitt, hogy havat olvasszanak a lehűlt motorokba.

Elindultak az udvarból.

– Ata, hadd menjek én is, vigyél el! – szaladt a kisfiú nagyapjához.

– De hiszen látod, hogy rőzsét viszek, Szejdahmat meg

a fazekat. Egyikünk sem tud felvenni. Minek is jönnél? Elfáradsz a nagy hóban!

A fiú elszontyolodott. Megbántották. Akkor Kulubek vette pártfogásba.

– Gyere velünk – hívta, és megfogta a gyerek kezét. – Majd nagyapád visszahoz.

Elindultak az elágazás irányába, oda, ahová az Arcsa kaszálójáról vezet le az út. Vastag hó fedte a tájat. Nem volt könnyű lépést tartani ezekkel az erős legényekkel. A fiú fáradni látszott.

– Na gyere, kapaszkodj fel a hátamra – hívta Kulubek. Ügyesen megfogta a gyerek két kezét, és szinte felpenderítette a nyaka közé. És olyan gyakorlottan lovagoltatta magán a kisfiút, mintha mindennap ezt tette volna.

– Nagyszerűen érted a módját, Kulubek – szólalt meg mellette az egyik sofőr.

– Egész életemben így hordtam a testvéreimet – dicsekedett Kulubek. – Hatan voltunk testvérek, én magam a legidősebb. Anyám örökösen a mezőn járt, apám is. Most már a húgaimnak is vannak gyerekeik. Visszajöttem a háborúból, legény voltam, még nem szegődtem el munkába. A kishúgom, az idősebbik, mondta is: „Gyere hozzánk, lakhatnál nálunk, te olyan jól tudsz gyereket dajkálni!" „Azt már nem – mondom neki –, ebből elég, eztán inkább a magamét cipelgetem . . ."

Így mentek, beszélgettek erről-arról. Nagyszerű, kényelmes helye volt a fiúnak ott, Kulubek erős vállán.

„Ha nekem ilyen bátyám volna! – ábrándozott. – Senkitől sem félnék. Csak próbálna akkor Orozkul rákiabálni nagyapára, vagy bárkit egy ujjal is bántani, azt hiszem, a szó is a torkán akadna, ha Kulubek egy szigorúbb pillantást vetne rá."

Mint kiderült, a szénával megrakott és előző este otthagyott teherautók még vagy két kilométerre álltak az elágazáson túl. Behordta őket a hó, olyanok voltak, mint a mezei boglyák télen. Úgy tűnt, nincs az az erő, amely el tudná mozdítani őket a helyükről.

De tüzet gyújtottak. Vizet melegítettek. Elkezdték kéziszerrel beindítani a motort, és a motor föléledt, tüsszögni kezdett, már járt is. Ettől fogva gyorsabban ment a dolog.

Minden következő teherautót vontatóláncra fogtak, úgy indították. Minden beindított és fölmelegített gépkocsi a karaván ban mögötte állót vontatta.

Amikor már valamennyi teherautó elindult, kettővel kivontatták azt, amelyik előző este becsúszott az útszéli árokba. Aki csak ott volt, nekigyürkőzött, hogy a teherautó visszajusson az útra. A fiú is nekirugaszkodott valahol a szélén, ő is segített. Attól tartott folyton, hogy majd valaki ráförmed: „Te meg mit lábatlankodsz itt? Nocsak, tűnj el innen hamarjában!" De ilyet senki sem mondott, senki sem kergette el. Talán azért, mert Kulubek engedte meg neki, hogy ő is segítsen. Márpedig Kulubek a legerősebb köztük, őt mindenki tiszteli.

A sofőrök még egyszer elbúcsúztak. A teherautók elindultak. Kezdetben lassan haladtak, majd fölgyorsultak. És hosszú sorban vonultak a havas hegyek között tekergő úton. Elmentek Koronás Szarvas Anya fiainak fiai. Nem is tudtak róla, hogy a gyermeki képzelet akaratából ott szaladt előttük Koronás Szarvas Anya. Hosszú, erőteljes szökellésekkel száguldott az autókaraván élén. Vigyázott rájuk, nehogy szerencsétlenül járjanak a nehéz úton. Védte őket a hógörgetegektől és a lavinától, a havas forgószéltől, a ködtől, és mindenféle más veszedelmektől, amelyektől oly sok bajt szenvedtek a kirgizek sok évszázados nomád életükben. De hát nem erre kérte-e Momun nagyapó Koronás Szarvas Anyát, amikor hajnalban feláldozta neki a fekete jerkét?

Elmentek. És a fiú is velük ment. Csak úgy gondolatban. Ott ült a vezetőfülkében Kulubek mellett. „Kulubek bácsi – fordult oda hozzá. – Előttünk szalad Koronás Szarvas Anya, ott az úton". „Igazán?" „Igazán. Becsületszavamra! Nézze, ott!"

– Hát te meg miről ábrándozol? Mit ácsorogsz ott? – térítette magához Momun nagyapó a fiút. – Ülj föl, ideje hazamenni. – Lehajolt a lóról, fölemelte a gyereket a nyeregbe. – Fázol? – kérdezte az öregember, és subájába takargatta a fiút.

A fiú akkor még nem járt iskolába.

De most, amikor föl-fölriadt nehéz álmából, az volt az első gondolata: „Hogyan megyek én holnap iskolába? Hiszen megbetegedtem, rosszul érzem magam . . ." Aztán új-

ból összezavarodott minden. Úgy rémlett neki, hogy azokat a szavakat másolja irkájába, amelyeket a tanító néni írt fel a táblára: „At. Ata. Taka." (Ló, apa, patkó.) Az első osztályosok ezen írástudományával rótta tele az egész füzetet, egyik lapot a másik után. „At. Ata. Taka." „At. Ata. Taka." Elfáradt, káprázott a szeme, melege lett, nagyon melege, kitakarózott. Amikor pedig kitakarózva feküdt és fázott, újból zavaros képek kavarogtak előtte. Ott úszott halként a hideg folyóban, úszott a fehér hajó felé, de sehogy sem tudott eljutni odáig. Vagy hóförgetegbe keveredett. Füstölgő, fagyos viharban szénával megrakott teherautók kerekei pörögtek, sehogy sem tudtak felkapaszkodni a meredek hegyi útra. A gép üvöltve sírt, szinte emberi hangon zokogott, de a kerekek csak egy helyben jártak. Veszettül forogtak, tűzpirosra izzottak. Végül meggyulladtak, láng csapott ki belőlük. Akkor Koronás Szarvas Anya feszítette neki ágbogas agancsát, és föltolta a megrakott teherautót a hegyre. A fiú segített neki, minden erejével igyekezett. Forró verejték öntötte el testét. És egyszer csak bölcsővé változott a szénás kocsi. Koronás Szarvas Anya a fiúhoz fordult: „Most pedig szaladjunk, elvisszük a besiket Bekej néninek és Orozkul bácsinak." És futásnak eredtek. A fiú lemaradozott. Elöl egyre csengett-bongott a bölcső csengetytyűje. Ő meg szaladt csalogató csilingelése után.

A fiú arra ébredt, hogy lépések dobognak a tornácon, csikordul az ajtó. Momun nagyapó és a nagyanyó tért vissza. Mintha valamivel nyugodtabbak lettek volna. Az idegenek érkezése talán egy kicsit lecsillapította Orozkult és Bekej nénit. Persze lehet, hogy Orozkul kidőlt részeg duhajkodásában, és végre elaludt. Az udvarról nem hallatszott sem jajveszékelés, sem káromkodás.

Éjféltájban a hegyek mögül felkelt a hold. Ködös koronga fölemelkedett a fagyos égboltra, a legmagasabb hegycsúcs fölé. Az örökös jégpáncélba burkolózott hegy beletornyosult a derengő sötétségbe, kísértetiesen rajzolódtak ki egyenetlen körvonalai. Hallgatagon vették körül az alacsonyabb hegyvonulatok, sziklák, a sötét és mozdulatlan erdők, egészen lent pedig a folyó vize törtetett és zúgott a köveken.

Ferde pásztában dőlt be az ablakon a hold tétova fénye. Ez a fény zavarta a fiút. Forgolódott, hunyorgott. Meg

akarta kérni nagyanyját, hogy függönyözze be az ablakot. De nem tette: az öregasszony éppen haragban volt nagyapóval.

– Vén szamár – suttogta a vénasszony lefekvés közben. – Ha már nem tudod, hogyan kell élni emberek között, legalább fognád be a szádat! Hallgatnál másokra! Hiszen a kezében vagy! Mégiscsak ő adja a fizetést, akármilyen silány is. De havonta jön az a kis pénz! Fizetés nélkül ki volnál? Megöregedtél, de csak nem nőtt be a fejed lágya . . .

Az öregember nem válaszolt. Nagyanyó is elhallgatott. Aztán egyszer csak váratlanul hangosan megszólalt:

– Ha valakitől elveszik a fizetését, az már nem is ember. Az már akkor senki.

Momun nagyapó erre sem mondott semmit.

A fiú nem tudott elaludni. Fájt a feje, gondolatai összekuszálódtak. Eszébe jutott az iskola – nyugtalanság fogta el. Még egyszer sem hiányzott, és nem tudta elképzelni, mi lesz, ha másnap nem mehet el iskolába Dzseleszájba. Azon is törte a fejét, hogy ha Orozkul elkergeti nagyapját, a nagyanyó élni sem hagyja majd az öreget. Mi lesz velük akkor?

Miért élnek így az emberek? Egyesek gonoszak, mások jók – miért? Miért vannak boldogok és boldogtalanok? Miért vannak olyanok, akiktől mindenki fél, és olyanok, akiktől senki sem fél? Egyeseknek van gyerekük, másoknak nincs – hogyan lehet ez? Miért van, hogy az egyik ember megfoszthatja a másikat a fizetésétől? Biztosan azok a legjobb emberek, akik a legnagyobb fizetést kapják. Lám, nagyapa keveset keres, és mindenki bántja. De jó lenne olyat csinálni, hogy nagyapának egy kicsit több fizetése legyen! Talán akkor Orozkul is tisztelni kezdené nagyapát.

Ezektől a gondolatoktól csak még jobban fájt a feje. Megint eszébe jutottak az iramszarvasok, ahogyan alkonyatkor látta őket ott a sekélyesben, a folyó túlsó partján. Mi lehet velük éjjel? Hiszen egyedül vannak a hideg és sziklás hegyek között, a sűrű, sötét erdőben. Szörnyű lehet nekik. Mi lesz, ha váratlanul farkasok támadnak rájuk? Ki hoz akkor Bekej néninek varázsbölcsőt az agancsán?

Nyugtalan álomba merült, és már félig alva könyörögve kérte Koronás Szarvas Anyát, hozzon nyírfa besiket Orozkulnak és Bekej néninek. „Hadd legyenek gyerekeik, hadd

legyenek gyerekeik!" – fohászkodott Koronás Szarvas Anyához. És hallotta a bölcsőcsengettyű távoli csilingelését. Sietett Koronás Szarvas Anya, ott csüngött agancsán a csodatevő bölcső . . .

7

Korán reggel a fiú egy kéz érintésére ébredt. A nagyapa kintről jött, hideg volt a keze. A fiú önkéntelenül megborzongott.

– Csak feküdj szépen, feküdj. – A nagyapa rálehelt a kezére, úgy melegítette át, majd megérintette a fiú homlokát, ráfektette a tenyerét mellére, gyomrára. – De hiszen te beteg vagy! Lázad is van. Én meg nem tudtam, miért fekszik ez a kisgyerek? Amikor már iskolába kellene menni.

– Rögtön fölkelek, rögtön – emelte fel fejét a fiú, de a szeme előtt minden összekuszálódott, zúgni kezdett a füle.

– Eszedbe se jusson fölkelni! – Nagyapa visszafektette a gyereket a párnára. – Csak nem viszlek el betegen az iskolába? No, mutasd csak a nyelvedet.

A fiú erősködni próbált:

– Megszid ám a tanító néni! Nagyon haragszik, ha valaki hiányzik . . .

– Dehogy szid! Majd szólok neki. No, mutasd csak szépen a nyelvedet!

Nagyapa figyelmesen megvizsgálta a gyerek nyelvét és torkát. Sokáig kereste az ütőerét: munkától fásult, kérges ujjaival csoda, hogy rá tudott tapintani a szív lüktetésére a kisfiú forró, nyirkos csuklóján. Meg is állapított valamit. Nem tudni, mit, de vigasztalóan közölte:

– Kegyes hozzánk az isten. Csak meghűltél egy kicsit. Beléd fészkelődött valahol a hideg. Maradj ágyban mára, és mielőtt elaludnál, bedörzsölöm a talpadat meg a melledet forró farokfaggyúval. Jól kiizzadsz, és ha isten is úgy akarja, reggelre úgy pattansz fel az ágyról, mint egy kis vadszamár!

Momun nagyapó elüldögélt egy kicsit unokája ágyán, és eszébe jutott az előző nap, meg ami még aznap vár sze-

gény vén fejére, elkomorodott, sóhajtozott, és gondolataiba merült.

– Lesz, ami lesz, isten neki! – suttogta sóhajtva. – Mikor betegedtél te meg? Szólhattál volna! – fordult oda unokájához. – Már az este is rosszul voltál?

– Igen. Amikor megláttam az iramszarvasokat a folyón túl. Hazaszaladtam érted. És aztán egyszer csak kilelt a hideg.

Az öregember úgy mondta, mintha bűn nyomná a lelkét:

– No, jól van ... Te csak feküdj, nekem mennem kell.

Nagyapa felállt, de a fiú visszatartotta:

– Ata, ugye Koronás Szarvas Anya is köztük van? Az, aki fehér, mint a tej, ekkora szeme van, és úgy néz, mint az ember ...

– Te kis oktondi, te – mosolyodott el óvatosan az öreg Momun. – De hát legyen a te kedved szerint. Lehet, hogy valóban köztük van – hagyta rá fojtott hangon – a csodálatos Szarvasanya, ki tudná megmondani ... Én azt hiszem ...

Az öregember nem fejezte be. Az ajtóban megjelent a nagyanyó. Sietve jött az udvarból, egyet s mást már megtudott.

– Eriggy, öreg, oda – kezdte már a küszöbön. Az öreg Momun egyszerre elkedvetlenedett, szánalmas lett, letaglózott. – Autóval akarják kihúzatni a gerendát a folyóból – kerepelte nagyanyó. – Menj csak, és tedd azt, amit mondanak ... Ó, istenem, még a tejet sem forraltam fel – kapott a fejéhez, és hozzálátott tüzet rakni, az edényekkel csörömpölni.

Az öregember komoran álldogált. Szeretett volna ellenvetést tenni, mondani valamit. De nagyanyó arra sem adott időt, hogy a száját kinyissa.

– Na, még mindig itt vagy? – háborgott. – Mit csökönyösködöl? Hát lehet nekünk makacskodni, te szerencsétlen? Ki vagy te hozzájuk képest? Nem látod, micsoda emberek jöttek Orozkulhoz? És milyen kocsival? Ha megrakják, akár tíz rönkkel is átmegy a hegyen. És Orozkul még csak ránk se néz. Akárhogy könyörögtem neki, akárhogy megalázkodtam is előtte. A lányod át se lépheti a küszöbét.

Ott üldögél a meddő feje Szejdahmatéknál. Kisírta mind a két szemét. És téged átkoz, az esztelen apját . . .

– No, most már elég! – fogyott el az öregember türelme, és az ajtó felé indulva még hozzátette: – Adj neki forró tejet, megbetegedett ez a kisgyerek.

– Adok, adok neki forró tejet, csak menj, menj, az isten szerelmére! – Nagyanyó kikísérte az öreget, és még sokáig morgolódott: – Mi zavarta meg az eszét? Soha az életben nem szólt vissza senkinek, némább volt a víznél, alacsonyabb a fűszálnál is, és egyszer csak nesze neked! A tetejibe fölül Orozkul lovára, és még meg is hajszolja. És mindez miattad! – vetett szikrázó-dühös tekintetet a fiú felé. – Tudja ez is, kiért rohanjon fejjel a falnak!

Később forró tejet hozott a fiúnak, sárga, kisütött vajjal. A tej égette a gyerek száját, de nagyanyó beléparancsolta. Azt hajtogatta:

– Csak idd, minél forróbb, annál jobb, ne félj. A meghűlést csak forrósággal lehet elűzni.

A fiú leforrázta a nyelvét, kicsordultak a könnyei. Akkor a nagyanyó hirtelen ellágyult.

– Na, hadd hűljön, hadd hűljön egy kicsit . . . Még csak ez hiányzott, te is megbetegedtél, épp jókor! – sóhajtott az öregasszony.

A fiú már régóta alig tudta visszatartani, annyira kellett vizelnie. Feltápászkodott, és egész testében valamilyen furcsa, émelyítő gyengeséget érzett. Nagyanyó azonban megállította:

– Mi az, pisilned kell?

– Igen – vallotta meg a fiú.

– Várj, rögtön.

Az öregasszony odahozta neki a tálat.

A fiú zavartan elfordult és belecsurgatott, csodálkozott, hogy vizelete milyen sárga és forró.

Most már sokkal jobban érezte magát. A feje sem fájt annyira.

A fiú nyugodtan feküdt az ágyban, hálás volt nagyanyjának a jóságáért, és arra gondolt, hogy másnap reggelre meg kell gyógyulnia, mert mindenképpen el akar menni az iskolába. Arra is gondolt, hogy majd mesél az erdejükben megjelent három iramszarvasról, elmondja, hogy a fehér

iramszarvastehén nem más, mint a Koronás Szarvas Anya, hogy van vele egy már elég nagy és erős borjú is, meg egy óriási bika, hatalmas agancsú, nagyon erős, ő vigyáz Koronás Szarvas Anyára meg a borjúra, nehogy a farkasok megtámadják őket. Még arra is gondolt, azt is elmondja majd, hogy ha az iramszarvasok megmaradnak náluk az erdőben, nem mennek el sehová, akkor Koronás Szarvas Anya hamarosan hoz egy varázsbölcsőt Orozkul bácsinak meg Bekej néninek.

Az iramszarvasok reggel is lementek a vízre. A felső erdőkből jöttek, amikor a rövid pályájú őszi nap már félig a hegyvonulat fölé emelkedett. Minél magasabbra hágott a nap, annál világosabb és melegebb lett odalent a hegyek között. Az erdő feléledt éjszakai dermedtségéből, megtelt a fények és színek zsongásával.

A fákat kerülgetve lassan ballagtak az iramszarvasok, meg-megálltak melegedni a napsütötte tisztásokon, csipkedték az ágakról a harmatos leveleket. A sorrend a régi volt: elöl az agancsos bika, középen a borjú, és végül a meredek tomporú tehén, Koronás Szarvas Anya. Az iramszarvasok ugyanazon az ösvényen ereszkedtek alá, amelyen előző nap Orozkul és Momun nagyapó azt a szerencsétlen fenyőrönköt vontatták le a hegyről. A vontatás nyoma még frissen szántott barázda volt a hegyi feketeföldben, kitépett fűcsomók hevertek mellette. Az ösvény a gázlóhoz vezetett, ahol a folyó kőpadkájában elakadt fenyőrönköt hagyták.

Az iramszarvasok azért választották ezt a helyet, mert nagyon alkalmas volt az ivásra. Orozkul, Szejdahmat és még két ember éppen akkor ért oda, hogy megnézze, miként lehetne teherautóval megközelíteni a rönköt, és a láncot rákötve kihúzatni a folyóból. Momun nagyapó lehorgasztott fejjel, bizonytalanul lépkedett mögöttük. Nem tudta, mit kezdjen az előző napi jelenet után, hogyan viselkedjék, mitévő legyen. Odaengedi-e vajon Orozkul, hogy segítsen? Nem kergeti-e el, mint tegnap, amikor a lóval akarta kivontatni a rönköt? És ha azt mondja: „Te meg mit akarsz itt? Nem megmondtam, hogy elbocsátottalak?" Mi lesz, ha legorombítja az idegenek előtt, és hazaküldi? Kétségek ke-

rítették hatalmukba az öregembert, de lépdelt, s úgy, mintha kínvallatásra ment volna, de ment azért. Leghátul nagyanyó követte őket. Látszólag csak úgy, a maga kedvéből, kíváncsiságból. Lényegében azonban az öregember elővezető kísérője volt. Lótifuti Momunt hajtotta kibékülni Orozkullal, hogy bocsánatot nyerjen vejétől.

Orozkul méltóságosan lépegetett, gazda módra. Ment, fújtatva, szuszogva és szigorúan erre-arra tekingetve. És bár fájt a feje a sok ivástól, azért kéjelgett a bosszú örömében. Visszaemlékezett, meglátta Momun nagyapót, hogyan aprózza lépteit, akárcsak a hűséges eb, amelyet megvert a gazdája. „Jól van, fogsz te még táncolni, amikor én fütyülök! Most rád se nézek. Levegőnek veszlek. Magad borulsz majd a lábamhoz – kárörvendett Orozkul, visszaemlékezve, milyen fültépő hangon ordított felesége előző éjjel, amikor rugdosta, amikor elrugdosta küszöbéről. – Úgy kell! Csak bocsássam el ezeket a rönkkel, majd összehozom még őket, hadd marakodjanak egy kicsit. Kikaparja az apja szemét, az biztos! Megvadult, mint a nőstény farkas" – gondolta magában Orozkul a jövevénnyel folytatott beszélgetés szüneteiben.

Azt az embert Koketájnak hívták. Megtermett, fekete férfi volt, egy tóvidéki kolhoz bérszámfejtője. Orozkullal már régóta barátkozott. Tizenkét éve lehetett, hogy Koketáj házat épített magának. Orozkul épületfával segítette. Olcsó áron adott deszkának való gömbfát. Aztán a férfi megnősítette a nagyobbik fiát, és a fiataloknak is épített házat. Orozkul megint ellátta fával. Most a kisebbik fiát házasította Koketáj, megint fa kellett az építkezéshez. Hát itt van megint a régi jó barát, Orozkul. Szörnyű, milyen nehéz az élet! Befejezed az egyiket – na, gondolod, most aztán nyugodtan éldegélek. De az élet újra kitalál valamit. Az ilyen embereket, mint Orozkul, nehéz manapság nélkülözni . . .

– Ha isten is úgy akarja, lakásszentelőre hívnak hamarosan. Gyere el, kedvünkre kimulatjuk magunkat – mondta Koketáj Orozkulnak.

Amaz önelégülten pöfékelt, fújta a cigarettafüstöt.

– Köszönöm. Ha hívnak, elfogadom, ha nem hívnak, nem kéretőzöm. Ha meghívsz, elmegyek. Nem először leszek a vendéged. Hanem most azt mondanám: okosabb

volna megvárnotok az estét, hogy sötétben induljatok. A legfontosabb, hogy a szovhozon észrevétlenül átjussatok. Ha nem sikerül, ha elkapnak . . .

– Az már igaz – aggályoskodott Koketáj is. – De estélig sokat kellene várni. Szép lassan elindulunk. Az úton nincs őrhely, ahol ellenőrizhetnének bennünket. Ha csak véletlenül bele nem botlik az ember rendőrökbe vagy valaki másba . . .

– Bizony attól tartok én is – dörmögte Orozkul, homlokát ráncolva, mert égett a gyomra, fájt a feje. – Száz évig mászkálhatsz hivatalos ügyben, egy kutyával sem találkozol az úton, de száz évben csak egyszer vigyél fát, máris bajba keveredsz. Így szokott ez lenni . . .

Elhallgattak, ki-ki gondolataiba merült. Orozkult dühítette, hogy az előző napon ott kellett hagyni a rönköt a folyóban. „Ha a rönk a helyén van, még éjjel fölrakodhattak volna, aztán el a gépkocsival még hajnalban, el a szem elől! Eh, éppen tegnap kellett ilyen dolognak történnie! Mindennek az a vén bolond Momun az oka, lázadni mert, ki akar csúszni a hatalmam alól, az alárendeltségből. No, várj csak! Akárhogy lesz, ezt nem úszod meg szárazon!"

Az iramszarvasok épp ittak, amikor az emberek a másik parton leértek a folyóhoz. Fura lények ezek az emberek, hebehurgyák, zajosak. Úgy el voltak foglalva saját dolgaikkal és beszélgetésükkel, hogy észre sem vették a szemközti parton az állatokat.

Az iramszarvasok ott álltak a víziberkenye reggeli fényben úszó vörös bokrai között, csüdig vízben a part sekélyes, tiszta kavicsosában. Rövid kortyokban, tempósan ittak, kis szüneteket tartottak közben. A víz jéghideg volt. A nap meg egyre melegebben, egyre jólesőbben sütött. Amint enyhítették szomjukat, a napsütést élvezték az iramszarvasok. A hátukon szikkadozott az ágakról ráhullott bőséges harmat. Könnyű pára szállt az iramszarvasok hátáról. Áldott, nyugalmas reggelre virradtak ezen a napon.

Az emberek még mindig nem vették észre az iramszarvasokat. Egyikük visszament a teherautóért, a többi ott maradt a parton. A szarvasok legyeztek a fülükkel, tisztán hallották a néha hozzájuk is eljutó hangokat, és amikor a túlsó parton megjelent egy pótkocsis teherautó, megrezzenve moz-

dulatlanná merevedtek. A gép zúgott, búgott. A szarvasok megmozdultak, már-már megiramodtak. A gép azonban leállt, abbahagyta a zúgást, dübörgést. Az állatok tétováztak. De azért óvatosan mégiscsak továbbvonultak – amott a parton túlságosan hangosan beszéltek és nyüzsgölődtek az emberek.

Az iramszarvasok lassan bandukoltak a fiatal berkenyésben, csak itt-ott látszott ki hátuk és agancsuk a bokrok közül. Az emberek még most sem látták őket. Csak amikor a száraz árhomokkal borított tisztásra értek ki az iramszarvasok, akkor pillantották meg az állatokat, de olyan tisztán látták, mint a tenyerüket, a lilás homokon, az erős nappali fényben. Tátott szájjal bámultak rájuk, ki-ki úgy maradt, ahogy éppen volt.

– Nézd, nézd, mi az?! – kiáltott fel elsőnek Szejdahmat. – Szarvasok! Honnan kerültek ide?

– Mit kiabálsz, mit lármázol? Miféle szarvasok, amikor iramszarvasok! Már tegnap is láttuk őket – vetette oda csak úgy félvállról Orozkul. – Honnan kerültek ide? Jöttek, nyilván.

– Aj, aj, aj! – álmélkodott a robusztus Koketáj, és izgalmában kigombolta szoros inggallérját. – Milyen szép gömbölyűek, jól teleették magukat . . .

– Nézzétek az anyát! Ni, hogy lépeget! – lelkendezett a szemét meresztgető sofőr is. – Biz' isten olyan, mint egy másodfokú kanca. Először látok ilyet életemben.

– Hát még a bika! Micsoda agancs, oda nézz! Hogy is bírja el a fején? És nem félnek semmitől. Honnan valók lehetnek, Orozkul? – érdeklődött Koketáj, és apró disznószeme vágyakozóan csillogott.

– A rezervátumból, úgy látszik – válaszolta Orozkul méltóságosan, ahogy gazdához illik. – A hágón túlról jöttek. És hogy nem félnek? Még nem ijesztették meg őket, azért nem félnek.

– Ej, csak volna egy puskám! – szalajtotta ki száján Szejdahmat. – Legalább kétmázsányi hús, mi?

Momun, aki eddig félénken félrehúzódott, most nem állta meg:

– Mit beszélsz, Szejdahmat? Tilos vadászni rájuk – mondta halkan.

Orozkul a szeme sarkából mogorva tekintetet vetett az öregemberre. „Még ki mered nyitni előttem a szádat!" – gondolta gyűlölettel. Szerette volna megalázni, hogy menten elsüllyedjen, de türtőztette magát. Mégiscsak, idegenek előtt . . .

– Nem kell feleslegesen oktatgatni másokat – mondta ingerülten, nem is nézve Momunra. – Tilos ott, ahol tenyésztik őket . . . De itt nem tenyésznek. És nem is felelünk értük. Világos? – pillantott fenyegetően a megzavart öregemberre.

– Világos – válaszolta alázatosan Momun, és lehorgasztott fejjel félreállt. Itt aztán nagyanyó lopva még egyszer megrántotta a kabátja ujját.

– Nem tudsz hallgatni? – sziszegte szemrehányóan. Mindannyian szégyenkezve csüggesztették le a fejüket.

Újból az ösvényen távolodó állatokat nézték. Az iramszarvasok egymás nyomában vonultak a szakadék tetejére. Elöl a vörösbarna bika, büszkén cipelte óriási agancsát, utána a suta borjú. Koronás Szarvas Anya zárta a sort. A tiszta agyagos vetődésre rajzolódó iramszarvasok formásak voltak, kecsesek. Világosan látszott minden mozdulatuk, minden lépésük.

– Hű, de gyönyörűek! – tört ki az ámulat a sofőrből, egy dülledt szemű, látszatra nagyon jámbor legényből. – Milyen kár, hogy nem hoztam fényképezőgépet, micsoda felvétel lett volna . . .

– Jól van no, gyönyörűek – szakította félbe elégedetlenül Orozkul. – Akkor se ácsorogjunk! A gyönyörűvel nem lehet jóllakni. Gyerünk, állj ide a teherautóval, farral a partnak, egészen a víz széléhez. Te meg, Szejdahmat, rántsd le a csizmádat! – intézkedett, szinte megrészegülten hatalmától. – És te is – parancsolta a sofőrnek. – Kössétek a kötelet a rönkhöz. De fürgébben ám! Lesz még dolgunk.

Szejdahmat már ráncigálta a csizmáját lefelé. Szűk volt a szára.

– Mit bámészkodsz, miért nem segítesz neki? – bökte oldalba titokban nagyanyó az öregembert. – És magad is vesd le a lábbelit, menj te is a vízbe – utasította haragosan pusmogva. Momun nagyapó nekilódult lesegíteni Szejdahmat lábáról a csizmát, majd maga is gyorsan lerúgta a ma-

gáét. Ekkorra már Orozkul, Koketájjal együtt, nagyban osztogatta a parancsokat a sofőrnek:

– Gyerünk, ide állj, állj ide!

– Egy kicsit balra, balra. Úgy ni!

– Még egy kicsit!

A szarvasok, ahogy megneszelték a szokatlan motorzúgást, megiramodtak az ösvényen. Ijedten tekingetve kiugrottak a szakadék peremére, és eltűntek a nyíresben.

– Ó, eltűntek! – eszmélt fel Koketáj. Olyan kiábrándultan mondta, mintha keze közül csúszott volna ki a zsákmány.

– Nem baj, nem mennek messzire! – legénykedett Orozkul, kitalálva amannak gondolatát, és elégedetten magával, hogy milyen okos. – Ma estig nem mégy sehová, a vendégem leszel. Az isten is így akarja. Megvendégellek kedvedre. – Fölröhögött, és vállon csapta barátját. Orozkul vidám is tudott lenni.

– Ahogy parancsolod, te vagy a házigazda, én csak vendég – engedelmeskedett a robusztus Koketáj, vigyorogva kimutatva óriási sárga fogait.

A teherautó már a parton volt, hátsó kerekei tengelyig a vízben álltak. A sofőr nem kockáztatta meg, hogy mélyebbre faroljon. Most a vontatókötelet kellett behúzni a rönkhöz. Ha a kötél elér odáig, akkor a rönköt nem lesz nehéz kiszabadítani a kövek fogságából.

A kötél acélhuzalból volt, hosszú és nehéz. A vízben kellett odahúzni a rönkhöz. A sofőr nem szívesen vetkezett neki, viszolyogva tekingetett a víz felé. Még nem döntött véglegesen: csizmában gázoljon-e a folyóba, vagy lehúzza a lábáról. „Talán mégis jobb lesz mezítláb – gondolta. – Úgyis befolyik a szárán a víz. Majdnem derékig ér. És aztán egész nap vizes lábbeliben mászkálhat az ember." De azért azt is elképzelte, milyen hideg lehet a víz a folyóban. Ezt használta aztán fel Momun nagyapó.

– Te ne húzd le a csizmádat, fiam – ugrott oda hozzá. – Majd mi Szejdahmattal bemegyünk.

– Á-á, semmiség az egész, akszakal – ellenkezett zavartan a sofőr.

– Te vendég vagy, mi meg itteniek, ülj csak a volánhoz – beszélte rá Momun nagyapó.

És amikor Szejdahmattal, karót bújtatva a vontatókötél hurkába, odavonszolták a rönkhöz a vízben, Szejdahmat szelíden elkáromkodta magát:

– Tyű, a mindenségit, jég ez, nem is víz!

Orozkul meg Koketáj leereszkedően elmosolyodott. Bátorították:

– Csak tűrjed, kibírod! Majd aztán találunk valamit, ami felmelegít!

Momun nagyapó egy hangot sem hallatott. Még csak nem is érezte a dermesztő hideget. A fejét behúzta nyaka közé, hogy még észrevétlenebb legyen, lépkedett, mezítlen talpával a síkos, víz alatti köveket tapogatta, és istenhez fohászkodott, nehogy Orozkul visszahívja, nehogy elkergesse, nehogy összeszidja itt az emberek előtt, hogy bocsásson meg neki, szegény, buta, vén fejének . . .

De Orozkul sem szólt egy szót sem. Mintha nem is vette volna észre Momun szíves igyekezetét, emberszámba sem vette. Magában azért diadalmaskodott, hogy mégiscsak megtörte a lázadó öregembert. „No, lám csak – kajánkodott magában. – Idemászott, a lábamhoz borult. Ej, miért is nincs nagyobb hatalmam? Nem ilyeneket csavarintanék az ujjam köré! Nem ilyeneket kényszerítenék hason csúszkálni magam előtt a porban! Csak adnának, ha mást nem, legalább egy kolhozt vagy egy szovhozt a kezem alá. Majd csinálnék én rendet! Elkényeztették az embereket. Most aztán maguk panaszkodnak: az elnököt, aszongyák, nem tisztelik, nem tisztelik az igazgatót. Holmi jöttment juhász is úgy beszél a főnökséggel, mint egyenrangú. Bolondok, nem méltók a hatalomra! Hát így kell ezekkel bánni? Voltak idők, amikor fejek röpködtek, és senki egy szót sem szólt. Ellenkezőleg, még nagyobb volt a szeretet, még nagyobb a dicsőítés. Az igen! Bezzeg most! A hitványok leghitványabbika, még ez is a fejébe vette, hogy ellenkezzék. Nohát, csak csússzmássz, csak csússz-mássz!" – örvendezett gonoszul Orozkul, amikor nagy ritkán Momun felé tekintett.

Az meg caplatott a jeges vízben, görnyedezve cipelte Szejdahmattal együtt a vontatókötelet, és elégedett volt: Orozkul alighanem megbocsátott neki. „Bocsásd meg már nekem, vénembernek, hogy ilyen dolog történt – könyörgött Orozkulnak gondolatban. – Nem bírtam tegnap to-

vább. Elvágtattam az unokámért az iskolába. Olyan árva szegénykém, sajnálja az ember. Ma nem ment iskolába se. Megbetegedett, vagy mi. Felejtsd el, bocsáss meg. Hiszen te sem vagy nekem idegen. Azt hiszed, nem szeretném, ha boldog lennél a lányommal? Ha isten adná, ha meghallhatnám a feleséged, az én lányom újszülöttjének ordítását, ne tudjak elmozdulni erről a helyről, vegye magához isten a lelkemet, esküszöm, sírnék boldog örömömben. Csak ne bántsd a lányomat, bocsáss meg nekem. A munka meg . . . amíg lábra tudok állni, megdolgozom én a magamét! Mindent megcsinálok. Csak szólj . . ."

A parton félrehúzódva nagyanyó biztatta kézmozdulatokkal és egész ábrázatával az öregembert: „Igyekezz, öreg! Látod, megbocsátott neked. Csináld úgy, ahogy én mondom, és minden jóra fordul."

A fiú aludt. Csak egyszer ébredt fel arra, hogy lövés dörren valahol. Aztán megint elnyomta az álom. Meggyötörte az előző napi álmatlanság és betegség, most mélyen és nyugodtan aludt. Még álmában is érezte, milyen jólesik ágyban feküdni, szabadon kinyújtózkodni, forróság és hideglelés nélkül. Biztosan jó sokáig aludt volna, ha nincs ott nagyanyó és Bekej néni. Igyekeztek halkan beszélni, de az edényzörgésre felébredt a fiú.

– Fogd a nagy csészét. A tálat is – suttogta élénken nagyanyó az előszobában. – Én meg viszem a vödröt meg a szitát. Jaj, a derekam! A sok vesződségtől! Mennyit elvégeztünk! De hála istennek, úgy örülök.

– Jaj, bizony, eneke, én is úgy örülök! Tegnap még legszívesebben meghaltam volna. Ha Güldzsamal nincs, végzek magammal.

– Miket beszélsz! – józanította ki nagyanyó. – A paprikát hozod? Gyerünk. Maga az isten küldött ajándékot a kibéküléstekre. Menjünk, menjünk.

Csak kifelé menet, már a küszöbön kérdezte Bekej néni a fiút:

– Még mindig alszik?

– Csak hadd aludjék – válaszolta nagyanyó. – Ha majd megfő, hozunk neki a levéből, jó meleget.

A fiú most már nem aludt el. Lábdobogás, beszéd hallatszott az udvarról. Bekej néni nevetgélt, és Güldzsamal meg nagyanyó is nevetgélve válaszoltak neki. Ismeretlen hangok is beszűrődtek. „Ezek azok az emberek lehetnek, akik az éjjel érkeztek – gondolta a fiú. – Úgy látszik, még nem mentek el." Csak Momun nagyapót nem lehetett sem hallani, sem látni. Hol lehet? Mit csinálhat?

A kintről jövő hangokra figyelve, nagyapját várta a fiú. Nagyon szeretett volna beszélgetni vele az előző nap látott iramszarvasokról. Nemsokára itt a tél. Minél több szénát kellene hagyni nekik az erdőben. Hadd egyenek. Meg kell kezesíteni őket, úgy, hogy egyáltalán ne féljenek az emberektől, és átjöjjenek a folyón, egyenesen ide az udvarba. Itt kellene nekik olyasmit adni, amit a legjobban szeretnek. Vajon mit szeretnek a legjobban? A kis iramszarvasborjút jó lenne magához szelídíteni, hogy mindig a nyomában járjon. Ez lenne ám a nagyszerű! Talán még az iskolába is elmenne vele . . .

A fiú várta nagyapját, de az csak nem jött. Helyette Szejdahmat toppant be váratlanul. Nagyon megelégedettnek látszott. Vidám volt. Meg-megtántorodott, mosolygott, csak úgy magának. És amikor közelebb lépett, a fiú orrát szeszpára csapta meg. A fiú nem szerette ezt az undorító, metsző szagot, Orozkul duhajkodására, nagyapja és Bekej néni kínszenvedéseire emlékeztette. De Orozkullal ellentétben, Szejdahmat, ha ivott, jóságosabb, vidámabb lett, amolyan jámbor-ütődött, bár józanul sem kápráztatott el senkit az eszével. Közte és Momun nagyapó között ilyenkor efféle beszélgetések szoktak folyni:

– Mit somolyogsz, mint akinek hiányzik egy kereke, Szejdahmat? Te is beszívtál?

– Akszakal, én úgy szeretlek téged! Becsületszavamra, akszakal, mint a tulajdon apámat!

– Ej-ej, nem vagy te már gyerek . . . Mások ilyen korban már gépeket hajtanak, te meg a nyelveddel sem boldogulsz. Ha én annyi idős volnék, mint te, hát legalább traktoron ülnék.

– Akszakal, nekem a hadseregben azt mondta a parancsnokom, hogy ahhoz nincs tehetségem. Én gyalogos vagyok, akszakal, gyalogság nélkül pedig se té, se tova . . .

– Gyalogság! Naplopó vagy te, nem gyalogság! És micsoda feleséged van . . . Nincs az istennek szeme. Száz ilyen, mint te, nem ér annyit, mint Güldzsamal egyedül.

– Azért vagyunk itt, akszakal, én is egy, ő is egy.

– Lehet is teveled beszélni . . . Erős vagy, mint a bika, de eszed . . . – Momun nagyapó reménytelenül legyintett.

– Mmú-ú-ú – bőgött Momun után Szejdahmat, és röhögött.

Aztán megállt az udvar közepén, és rágyújtott ki tudja, hol hallott fura nótájára:

Jöttem vörös hegyekből
Pej csődöröm nyergében.
Hé, vörös kalmár, nyiss ajtót!
Tölts kupába vörös bort!

Jöttem vörös hegyekből
Vörös bikám nyergében.
Hé, vörös kalmár, nyiss ajtót!
Igyál velem vörös bort . . .

És ez a végtelenségig folytatódott, mert jött a hegyekből tevén, kakason, egéren, teknősbékán, mindenen, ami csak mozogni tud. Pityókásan talán még jobban tetszett a fiúnak Szejdahmat, mint józanul.

Ezért amikor Szejdahmat megjelent kissé becsiccsentve, a fiú kedvesen rámosolygott.

– Hó! – kiáltott fel csodálkozva Szejdahmat. – Nekem meg azt mondták, beteg vagy. De hiszen nem is vagy beteg! Miért nem szaladgálsz az udvaron? Ez így nem megy ám! – Ezzel lehemperedett a fiú mellé az ágyba. Csak úgy dőlt belőle az italgőz, a ruhájáról, kezéről pedig a nyers hús szaga párolgott. Elkezdte cibálni, csókolgatni a gyereket. Erős szakálla égette a fiú arcát.

– Elég már, elég! Szejdahmat bácsi – kérlelte a fiú –, hol van nagyapa, nem láttad?

– Nagyapád ott van a . . . izé – hadarintott kezével a levegőbe tétován Szejdahmat. – Hogy is mondjam . . . Kicibáltuk a rönköt a folyóból. Na, aztán ittunk egy kicsit, hogy felmelegedjünk. Most meg, izé, hogy is mondjam, főzi a

húst. Kelj föl. Öltözz, és menjünk. Micsoda dolog? Nem jól van ez! Mi mind ott vagyunk, te meg itt egyedül.

– Nagyapa azt mondta, maradjak ágyban – panaszolta a fiú.

– Azt mondta, azt mondta! Gyere, megnézzük! Nem mindennap történik ám ilyesmi! Ünnep van ma. A csésze is csupa zsír máma, a kanál is, meg a szánk is. Na, kelj föl!

Részeg ügyetlenséggel kezdte öltöztetni a fiút.

– Majd én magam – próbált szabadulni a fiú, gyenge szédülést érezve. A részeg Szejdahmat azonban nem hallgatott rá. Úgy gondolta, nemes cselekedetet hajt végre, mivel a fiút itt hagyták egyedül éppen ma, amikor a csésze is csupa zsír, a kanál is, meg a szájuk is . . .

A fiú kitámolygott Szejdahmat után a házból. Szeles, felhős idő volt. A felhők sebesen száguldottak az égbolton. Amíg a fiú végigment a tornácon, az idő kétszer is erősen megváltozott: egyszer vakítóan világos, aztán meg kellemetlenül borongós, sötét lett. A fiú érezte, hogyan fájdult meg ettől a feje. A szél az arcába vágta a katlantűz füstjét. A füst csípte a szemét. „Nagymosás van biztosan" – gondolta a fiú, mert rendszerint csak nagymosáskor szoktak a katlanba tüzet gyújtani, amikor mindhárom házra melegítették a vizet nagy, fekete üstben. Azt az üstöt egyedül nem is lehet felemelni. Mindig ketten emelgették: Bekej néni és Güldzsamal.

A fiú szerette a nagymosást. Először is a katlan kint van a szabadban, a tűzzel is lehet egy kicsit játszadozni, nem úgy, mint bent a házban. Meg aztán nagyon érdekes teregetni a mosott ruhát. A kötélen száradó fehér, kék, piros ruhadarabok szépítik az udvart. A fiú szeretett odalopózkodni a kötélre kiterített ruhához, arcát a nedves vászonhoz értetni.

De most semmiféle ruhanemű nem volt az udvarban. A katlanban jókora tűz lobogott: vastag gőz gomolygott a nagy húsdarabokkal telerakott, lobogó üstből. A hús már átfőtt: a hússzag és a katlantűz illata csiklandozta az orrát, összefutott tőle a nyál a szájában. Bekej nénin új piros ruha, új krómbőr csizma, vállán megtörő, virágos fejkendő volt, az üst fölé hajolt, szűrőkanállal szedte le a habot, Momun

nagyapó pedig ott térdelt mellette, az égő fadarabokat piszkálta a katlanban.

– Na nézd, ott a nagyapád – mutatta Szejdahmat a fiúnak. – Gyere.

És újra rákezdte:

Jöttem vörös hegyekből
Pej csődöröm nyergében . . .

amikor a fészerből elővillant Orozkul borotvált feje. Fejsze volt Orozkul kezében, inge ujja felgyűrve.

– Te meg hová tűntél el? – szólította meg fenyegető hangon Szejdahmatot. – A vendégnek kell vágni a fát – biccentett fejével a száradékot aprító sofőr felé –, te meg csak nótázol.

– Ne félj, egykettőre elintézzük – nyugtatta meg Szejdahmat, és elindult a sofőr felé. – Add csak, testvér, majd én.

A fiú a tűznél térdelő nagyapja felé indult. Odament hozzá, és megállt mögötte.

– Ata – szólította.

Nagyapja nem hallotta.

– Ata – ismételte a fiú, és gyengén megérintette a vállát. Az öregember visszanézett, és a fiú nem ismert rá. A nagyapa is részeg volt. A fiú még arra sem emlékezett, hogy akár csak pityókosnak is látta volna valaha a nagyapját. Ha megtörtént is ilyesmi, legfeljebb az isszik-kuli öregek halotti torain, ahol mindenkit megkínáltak vodkával, még a nőket is. De hogy csak úgy, minden ok nélkül, ilyen még nem történt nagyapával.

Az öregember révedező, furcsa, vad tekintetet vetett a fiúra. Az arca tüzelt, piros volt, és amikor megismerte az unokáját, még jobban elpirult. Lángoló pír öntötte el az arcát, de nyomban el is sápadt. Kapkodva felállt.

– No, mi az? – kérdezte magához szorítva unokáját. – Mi az, no? Mi az? – És ezenkívül semmi sem jött ki a száján, mintha elvesztette volna beszélőképességét. Izgalma átragadt a fiúra is.

– Beteg vagy, ata? – tudakolta ijedten.

– De-dehogy ... Én csak ... – morogta Momun nagyapó. – Menj, sétálj egy kicsit. Én meg itt ezt a fát, izé ...

Majdhogynem ellökte unokáját magától, és mintha az egész világ fordult volna el, visszatérdelt a tűzhöz. Ott kuporgott térden állva, nem tekingetett, nem nézett semerre, csak magával volt elfoglalva és a tűzzel. Az öregember nem látta, milyen tétován topogott és ment át a fiú az udvaron Szejdahmathoz, aki fát aprított a tűzre.

A fiú nem tudta, mi történhetett nagyapjával, és nem értette, mi folyik az udvaron. Csak amikor közelebb ment a fészerhez, akkor figyelt fel egy szőrével lefelé fordított bőrön csomóba rakott véres, friss húshalmazra. A bőr szélén még sápadt patakokban szivárgott a vér. Oldalt, ahová a hasznavehetetlen zsigereket dobták, morogva szaggatott valamit a kutya. A húshalmaz mögött egy ismeretlen, hatalmas, sötét arcú férfi guggolt, olyan volt, mint egy görgeteg. Ő volt Koketáj. Orozkullal együtt késsel szabdalták a húst. Nyugodtan, kapkodás nélkül hajigálták különböző helyekre a csontostul szétszedett húst a kiterített bőrön.

– Ez aztán igen! Micsoda szag! – mondta öblös hangon a robusztus fekete férfi, a húst szaglászva.

– Csak vedd, vedd, dobáld a magadéhoz – biztatta bőkezűen Orozkul. – Saját csordájából ajándékozta az isten a te érkezésedre. Nem mindennapos dolog az ilyen!

Orozkul közben erősen szuszogott, föl-fölegyenesedett, feszes pocakját simogatta, mintha dugig ette volna magát valamivel, rögtön látszott, hogy jócskán felöntött már a garatra. Pihegett, szuszogott, fel-felkapta a fejét, hogy megpihenjen. Tehéntőgyszerű, duzzadt pofája ragyogott az önelégültségtől, a jóllakottságtól.

A fiú megdermedt, végigfutott rajta a hideg, amikor a pajta tövében megpillantotta az agancsos iramszarvasfejet. A kifolyt vérrel átitatott, sötét foltos porban hevert a levágott fej. Út szélén kiásott fatönkre hasonlított. A fej mellett a térdben levágott négy láb, patástul.

A fiú rémülten meredt a szörnyű látványra. Nem hitt a szemének. Koronás Szarvas Anya feje hevert előtte. Szeretett volna elszaladni, de a lába nem engedelmeskedett. Csak állt, és nézte a fehér iramszarvastehén eltorzított fejét. Azét, aki tegnap még Koronás Szarvas Anya volt, aki tegnap még

jóságos és figyelmes szemmel tekintett rá a túlsó partról, azét, akivel gondolatban beszélgetett, és akinek esdekelt, hogy hozzon agancsán csengettyűs varázsbölcsőt. S mindez egyszer csak alaktalan húshalmazzá, lenyúzott bőrré, levágott lábakká és ezzé a félredobott fejjé változott!

El kellett volna mennie, de csak állt megkövülten, föl sem foghatta, hogyan és miért történt mindez. Az öles termetű, fekete férfi, aki a húst osztályozta, kikereste a húshalmazból az egyik vesét, felszúrta kése hegyére, és a fiú felé nyújtotta.

– Ne, gyerek, süsd meg a parázsban, finom lesz – dörmögte.

A fiú meg sem moccant.

– Vedd el! – parancsolta Orozkul.

A fiú öntudatlanul nyújtotta oda a kezét, és csak állt, szorította hideg tenyerében Koronás Szarvas Anya még meleg, lágy, finom veséjét. Orozkul pedig közben felemelte az agancsánál fogva a fehér iramszarvastehén fejét.

– Hű, ennek aztán van súlya! – latolgatta. – Az agancs maga is nyom jó pár kilót.

Fölfektette a fejet a tuskóra, fejszét fogott, és nekilátott, hogy kivágja az agancsot a koponyából.

– Gyerünk, agancs! – ítélkezett, és nagy reccsenéssel vágta a fejsze élét az agancs tövébe. – A nagyapádnak! – kacsintott oda a fiúra. – Ha meghal, odavisszük az agancsot a sírjára. Mondja aztán valaki, hogy nem tiszteljük eléggé! Kell ennél több? Ilyen agancsért akár ma érdemes meghalni! – röhögött Orozkul, és újra megcélozta fejszével a koponyát.

Az agancs nem adta meg magát. Kiderült, hogy nem is olyan egyszerű azt kivágni. Orozkul mellé-mellécsapott a fejszével, és ez dühítette. A fej leesett a tuskóról. Akkor ott, lent a földön vagdosta Orozkul. A fej elugrott, Orozkul a fejszével utána.

A fiú minden fejszecsapásnál összerezzent, önkéntelenül visszahőkölt, de képtelen volt elmenni onnan. Mint lázálomban, amikor valamilyen szörnyű és érthetetlen erő láncolja le az embert, úgy állt ott, és csodálkozott, hogy Koronás Szarvas Anya megüvegesedett, mozdulatlan szeme meg sem rebben a fejszecsapástól. Nem pislog, nem hunyorít félel-

mében. A fej már régen csupa sár, csupa por volt, de a szem tiszta maradt, mintha még mindig azzal a néma, dermedt csodálkozással tekintene a világba, amely halála pillanatában ült ki a szemébe. A fiú félt, hogy a részeg Orozkul egyszer csak beletalál a szarvasanya szemébe a fejszével.

Az agancs csak nem adta meg magát. Orozkul egyre jobban kijött sodrából, tombolt dühében, és csapkodta a fejet, ahogy érte, hol a fejsze fokával, hol az élével.

– De hiszen úgy eltöröd az agancsot! Add csak! – lépett oda hozzá Szejdahmat.

– El innen! Tudom magam is! Fenét töröm el! – hörögte Orozkul, lesújtva a fejszével.

– Hát, te tudod! – köpött egyet Szejdahmat, és elindult hazafelé. Elindult utána az a fekete robusztus férfi is, vitte egy zsákban a húsrészét.

Orozkul pedig kábult makacssággal négyelte tovább Koronás Szarvas Anya fejét a fészer mögött. Úgy rémlett, mintha régóta áhított bosszúját töltené ki rajta.

– Te-e mocsok! – rugdosta habzó szájjal, mintha az élettelen fej érezhette volna. – Ne-em! Nem fogsz ki rajtam! – esett neki a fejszével újra és újra. – Ne legyen Orozkul a nevem, ha nem bánok el veled! Nesze! Nesze neked! – forgatta a fejszét. Recsegett a koponya, szanaszét röpködtek a csontszilánkok.

A fiú följajdult, amikor a fejsze, célt tévesztve, telibe találta az iramszarvastehén szemét. A szétzúzott szemgödörből sűrű, sötét folyadék ömlött. Meghalt a szem, eltűnt, kifolyt . . .

– Én még másmilyen fejeket is ki tudok velőzni! Ennél különb szarvakat is le tudok törni! – vicsorgott Orozkul az ártatlan fejre vad dührohamában és gyűlöletében.

Végül sikerült bezúznia a fejtetőt is meg a homlokot is. Akkor ledobta a fejszét, a lábával leszorította a fejet a földhöz, két kézzel megragadta az agancsot, és vad erővel megcsavarta. Recsegett-ropogott, mint a szakadó gyökér, és Orozkul kiszakította az agancsot. Azt az agancsot, amelyen a fiú könyörgésére Koronás Szarvas Anyának csodabölcsőt kellett volna hoznia Orozkulnak és Bekej néninek . . .

A fiú rosszul lett. Megfordult, elejtette a vesét, lassan elvánszorgott. Nagyon félt, hogy elesik, vagy hányni kezd itt

az emberek szeme láttára. Sápadt volt, homlokán ragadós verejték ütött ki, úgy ment el a katlan mellett, amelyben veszettül ropogott a tűz, fölötte az üstből gomolygott a gőz, előtte pedig, mindenkinek hátat fordítva, arccal a tűz felé még mindig ott térdelt a szerencsétlen Momun nagyapó. A fiú nem háborgatta. Szeretett volna minél gyorsabban elbotorkálni ágyáig, lefeküdni, és a feje búbjáig betakarózni. Nem látni, nem hallani semmit. Elfelejteni mindent.

Összetalálkozott Bekej nénivel. Esetlenül kicicomázva, de az arcán még Orozkul ütéseinek kék-vörös nyomaival, vézna és nem helyénvaló vidámsággal sürgött-forgott ma a „nagy hús" körül.

– Mi bajod? – állította meg a fiút.

– Fáj a fejem – válaszolta a gyerek.

– Ó, kedves kis betegesem – mondta váratlan gyengédségrohamában, és elárasztotta csókjaival a fiút.

Ő is részeg volt. Belőle is undorítóan dőlt a vodkagőz.

– Fáj a feje – motyogta elérzékenyülten. – Drága kicsikém. Biztosan éhes is vagy?

– Nem, nem vagyok. Le akarok feküdni.

– Na, jól van, menjünk, gyere, majd én lefektetlek. De hat egyes-egyedül fogsz feküdni? Hiszen mindenki nálunk lesz! A vendégek is, meg a mieink is. Már megfőtt a hús. – És vonszolta a gyereket maga után. Amikor újból elmentek a katlan mellett, Orozkul lépett elő a fészer mögül, megizzadtan és kivörösödve, arca olyan volt, mint a gyulladásos tehéntőgye. Diadalmasan dobta oda Momun mellé az iramszarvas kivágott agancsát. Az öregember felállt a helyéről.

Orozkul rá sem tekintett, felemelte a vizesvödröt, megdöntötte maga felé és ivott, ruháján is végigcsurgatva a vizet.

– Meghalhatsz most már – vetette oda, abbahagyva az ivást, majd újra nekiesett a vödörnek. A fiú meghallotta az öregember rebegését:

– Köszönöm, fiam, köszönöm. Most már a haláltól sem félek. Nem hát, ha ilyen megbecsülés és tisztelet lesz a részem . . .

– Hazamegyek – szólalt meg a fiú. Remegés futott át a testén.

Bekej néni nem tágított.

– Nincs ott mit csinálnod egyedül. – És szinte erőszakkal vezette be a házba. Lefektette a sarokban egy ágyra.

Orozkul házában már minden készen volt a lakomához. Minden megfőtt, megsült, elkészült. Nagyanyó és Güldzsamal még mindig nagyon frissen sürgött-forgott. A ház és a katlan között szaladgálva ide-oda cikázott Bekej néni. A nagy hús várása közben teázgatásban lelte élvezetét Orozkul és az öles termetű, fekete férfi. Félig eldőltek a tarka takarókon, könyökük alatt párna. Valahogyan hirtelen fontos személyiségek lettek, fejedelmeknek érezték magukat. Szejdahmat teát öntögetett nekik a csupor aljába.

A fiú feküdt a sarokban, dermedten, feszülten és szótlanul. Megint a hideg lelte. Szeretett volna felkelni és elmenni innen, de félt, hogy amint lelép az ágyról, abban a pillanatban kihányja még a gyomrát is. Ezért remegve tartotta vissza a torkában érzett csomót. Félt, nehogy akár egy felesleges moccanást is tegyen.

Az asszonyok hamarosan kihívták az udvarra Szejdahmatot, aki rögtön utána egy hatalmas zománcozott tál gőzölgő hússal lépett be a házba. Nagy nehezen cipelte a tálat Orozkulhoz és Koketájhoz, majd letette eléjük. Az asszonyok még mindenféle ennivalót hoztak utána.

Valamennyien elhelyezkedtek, készítették a késeket, tányérokat. Szejdahmat eközben vodkát öntögetett a poharakba.

– A vodkaparancsnok én leszek – hahotázott a sarokban álló üvegek felé kacsintva.

Utolsónak Momun nagyapó támolygott be. Furcsa, még a szokásosnál is szánalmasabb látvány volt ezen a napon az öregember. Valamelyik zugban szeretett volna meghúzódni, de a fekete, robusztus Koketáj nagylelkűen maga mellé ültette.

– Ide, akszakal.

– Köszönöm. De hát mi itthon vagyunk – próbált kibújni Momun nagyapó.

– Hát azért mégis maga a legidősebb – erősködött Koketáj, és leültette maga és Szejdahmat közé. – Igyunk, akszakal, a nagy vadászszerencséjére. Magáé az első szó.

Momun nagyapó bizonytalanul köhécselt.

– A békességre ebben a házban – kényszerítette ki ma-

gából. – Mert ahol a békesség, ott a boldogság is, gyermekeim.

– Úgy van, úgy van! – helyeseltek mindannyian, és kortyolva kiitták poharaikat.

– Hát ez meg mi? Nem úgy ám, ez így nem áll! Boldogságot kíván vejének, lányának, maga meg nem iszik – dorgálta Koketáj a zavarba esett Momun nagyapót.

– No, hát ha a boldogságra, akkor én is – sietett az öregember. És mindenki legnagyobb csodálkozására, az utolsó cseppig kiitta a majdnem teli pohár vodkát. Aztán mint akit fejbe vágtak, elkezdte rázni vén, ősz fejét.

– Így igen!

– A mi öregünknek nincs párja!

– Derék ember a mi öregünk!

Mindenki vigadt, elégedettek voltak, dicsérték nagyapát.

Bent meleg és fülledt volt a levegő. A fiú gyötrelmes kínok közt feküdt, egyre kavargott a gyomra. Behunyt szemmel hevert, és hallotta, ahogy csámcsognak, rágicsálnak, szuszognak a megrészegedett emberek, ahogy habzsolják Koronás Szarvas Anya húsát, ahogy kínálgatják egymást az ízletes falatokkal, ahogy koccintgatnak a piszkos poharakkal, ahogy a lerágott csontokat visszadobálják a tálba.

– Nem is szarvashús ez, hanem fiatal csődörcsikó! – dicsérte Koketáj, csettintve hozzá egyet.

– Nem vagyunk bolondok! Itt élünk a hegyekben, hát élvezzük ezt a finom húst! – mondta Orozkul.

– Úgy van, minek élünk itt? – támogatta Szejdahmat.

Mindenki dicsérte Koronás Szarvas Anya húsát, nagyanyó is, Bekej néni is, Güldzsamal is, még Momun nagyapó is. A fiúnak is tukmálták, nyújtogatták kistányéron a húsdarabokat és más ennivalókat, de nem fogadta el. Végre, amikor látták, hogy nem jól érzi magát, békében hagyták a részeg emberek.

A fiú feküdt, összeszorította fogát. Úgy gondolta, hogy így könnyebben erőt vehet hányingerén. De még az émelygésnél is jobban kínozta saját tehetetlenségének érzete, az, hogy semmit sem képes csinálni ezekkel az emberekkel, akik Koronás Szarvas Anyát megölték. És gyermeki, igazságos dühében, végső kétségbeesésében a bosszú különféle módjait agyalta ki, hogyan tudná megbüntetni őket, hogyan tud-

ná megértetni velük, milyen szörnyű gonosztettet követtek el. De nem tudott jobbat kitalálni, mint hogy Kulubeket hívja segítségül. Igen, azt a steppelt katonakabátos legényt, aki itt aludt náluk azon a viharos éjszakán, a többi sofőrrel együtt, amikor szénáért jöttek. Kulubek volt az egyetlen a fiú ismerősei közül, aki legyőzhette volna Orozkult, aki Orozkul szemébe mondhatta volna az igazat.

A fiú hívására Kulubek ideszáguldott teherautóján, előreszegezett géppisztollyal ugrott ki a vezetőfülkéből: „Hol vannak?" „Ott!" Ketten átszaladtak Orozkul házához, rátörték az ajtót. „Ne mozdulj! Fel a kezekkel!" – parancsolta rettenetes szigorúan Kulubek, ráfogva Orozkulra a géppisztolyt. Mindenki elképedt. Mindenki megmerevedett ott, ahol ült. Torkukon akadt a falat. Zsíros kezükben nagy darab csontos hús. Zsíros pofával, zsíros szájjal, degeszre lakva, részegen még csak meg sem tudtak moccanni.

„No, felállni, te féreg!" Kulubek odatartotta a géppisztoly csövét Orozkul halántékához, az meg reszketett egész testében, dadogva Kulubek lábához borult: „Ke-kegyelmezz, ne-ne ölj meg e-engem!" De Kulubek könyörtelen volt: „Kifelé, féreg! Véged van!" Hatalmasat rúgott Orozkul hájas farába, kényszerítette, hogy felálljon, kimenjen a házból. És mindenki, aki csak ott volt, rémülten és némán ment utánuk az udvarra.

„Állj a falhoz! – parancsolta Kulubek Orozkulnak. – Azért, mert megölted Koronás Szarvas Anyát, azért, mert levágtad az agancsát, amelyen bölcsőnket hozta, halál reád!" Orozkul elvágódott a porban. Mászott, üvöltött, jajgatott: „Ne öljön meg, hiszen gyerekem sincs! Egyedül vagyok széles e világon! Se fiam, se lányom nincs nekem . . ."

Hová lett dölyfössége, gőgje, fennhéjázása? Nyomorult, hitvány, gyáva dög. Az ilyet még megölni sem érdemes.

„Jól van, ne öljük meg – mondta a fiú Kulubeknek. – De tűnjön el ez az ember innen, és soha többé ne merészkedjen vissza. Nincs rá szükség. Csak menjen."

Orozkul felállt, helyrerángatta nadrágját, és inalt, vissza sem mert nézni – vitte háját, pocakját, pötyögős lovaglónadrágját. De Kulubek rákiáltott: „Megállj, hallgasd meg utolsó szavunkat! Soha nem lesznek gyerekeid. Gonosz, alávaló ember vagy! Itt téged senki sem szeret. Nem szeret az

erdő, egyetlenegy fa se, nem szeret téged még egy fűszál sem. Fasiszta vagy! Takarodj, de örökre! No, lódulj!" Orozkul szaladt, vissza se mert nézni, „Schnell! Schnell!" – nevetett utána Kulubek, és ijesztésként egy sorozatot lőtt a levegőbe.

Örült a fiú, ujjongott. Amikor Orozkul eltűnt a szemük elől, Kulubek az ajtónál megszégyenülten álló többi emberhez fordult: „Hogyan élhettetek ilyen emberrel? Hát nem szégyellitek magatokat?"

A fiú megkönnyebbült. Igazságos ítélet született. És annyira elhitte saját kis álmát, hogy megfeledkezett róla, hol is van ő, és milyen alkalomból isznak Orozkul házában.

Kitörő nevetés térítette vissza boldog állapotából. Kinyitotta a szemét, fülelt. Momun nagyapa nem volt a szobában. Talán kiment valahová. Az asszonyok az edényt szedegették össze. A tea felszolgálásához készülődtek. Szejdahmat hangosan mesélt valamit. Akik ültek, jókat nevettek szavain.

– És aztán?

– Na, tovább!

– Nem, ide figyelj, mondd csak, na, mondd el még egyszer – kérlelte Orozkul, miközben majd kipukkadt a röhögéstől –, hogyan mondtad neki azt az izét? Jól megijesztetted! Jaj, megszakadok!

– Hát az úgy volt – kezdte újra készségesen Szejdahmat, amit már elmondott egyszer –, szóval már egészen odaértünk az iramszarvasok közelébe, ott álltak mind a hárman a kiserdő szélén. Ahogy odakötöttük a lovakat a fához, az öreg egyszer csak elkapja a kezemet: „Nem szabad – aszongya – nekünk iramszarvasra lőni! Mi, buguk, Koronás Szarvas Anya ivadékai vagyunk!" És néz rám, mint egy kisgyerek. Esdekel a szemével. Én meg majdnem megfulladok a röhögéstől. De nem nevettem el magamat. Inkább nagyon is komolyan: „Mi az – mondom –, börtönbe akarsz kerülni?" Azt mondja: „Nem." „Hát azt tudod-e, hogy ezek a sötét bej-időkben kiagyalt bej-mesék arra valók, hogy elrettentsék a szegénynépet!" Erre még a száját is eltátotta: „Mit beszélsz?" „Hát éppen azt – mondom –, hogy jó lenne elfelejteni ezeket a dajkameséket, mert egyszer majd nem

leszek tekintettel arra, hogy öregember vagy, és megírom illetékes helyre."

– Hahaha – nevettek kórusban a vendégek. Persze mindenkinél hangosabban Orozkul. Ő aztán igazán kedvére hahotázott.

– Na, aztán odalopózkodunk hozzájuk. Más állat már régen elillant volna, és bottal üthettük volna a nyomát, de ezek a féleszű iramszarvasok nem futnak el, mintha nem is félnének tőlünk. Nem baj, annál jobb, gondolom magamban – mesélte dicsekedve a részeg Szejdahmat. – Én megyek elöl a puskával. Az öreg mögöttem. Egyszer csak elfogott a bizonytalanság. Életemben még verébre sem lőttem. Itt meg azért mégiscsak másról van szó. Nem talál a golyóm, megiramodnak az erdőben, és nézhetek utánuk! Próbáld akkor utolérni őket! Még csak az hiányzik, hogy ilyen vadat elszalajtsunk. Az öreg meg, gondolom, mégiscsak vadászember, annak idején medvét is leterített. Mondom hát neki: „Itt a puska, öreg, lőj!" Ő meg semmi pénzért! „Lőj – aszongya – te." Én meg: „De hiszen én részeg vagyok" – mondom. És dülöngélek, mintha a lábamon sem tudnék megállni. Mert ő látta, amikor kihúztuk a rönköt a folyóból, hogy egy egész üveggel megittam veletek együtt. Hát aztán tettem magamat.

– Hahaha . . .

– „Ha nem találom el – mondom –, elmennek az iramszarvasok, többet nem jönnek vissza. Nekünk meg nem nagyon érdemes üres kézzel hazamenni. Magad is tudod. Hát azért. Miért küldtek bennünket ide?" Hallgat. De nem nyúl a puskáért. „Na – mondom –, ahogy gondolod." Ledobom a puskát, mintha ott akarnám hagyni. Ő meg utánam. „Nekem – mondom – mindegy, ha Orozkul elkerget, elmegyek a szovhozba dolgozni. De te hová mégy vénségedre?" Hallgat. Én meg csak úgy halkan, a hatás kedvéért:

Jöttem vörös hegyekből
Pej csődöröm nyergében.
Hé, vörös kalmár, nyiss ajtót . . .

– Höhöhö . . .

– Elhitte, hogy valóban részeg vagyok. Visszament a pus-

káért. En meg utána. Amíg a szót vesztegettük, az iramszarvasok egy kicsit továbbmentek. „Na – mondom neki –, te tudod, de ha elmennek, nem éred be őket. Lőj, amíg gyanút nem fognak." Fölvette az öreg a puskát. Elkezdtük óvatosan közelíteni őket. Ő meg egyre csak azt motyogja, mint egy féleszű: „Bocsáss meg, Koronás Szarvas Anya, bocsásd meg a vétkemet . . ." Én meg a magamét: „Ha nem találod el – mondom –, menekülhetsz az iramszarvasaiddal együtt, amerre látsz, jobb, ha haza sem mégy."

– Hahaha . . .

A részeg gőztől és hahotázástól a fiúnak egyre melegebbje lett. Egyre jobban fojtogatta a levegő, a feje majd széthasadt a nem csillapodó, lüktető fájástól. Úgy érezte, mintha valaki rugdosná, fejszével hasogatná a fejét. Úgy rémlett, valaki fejszével veszi célba a szemét, ő meg ide-oda veti a fejét, hogy a csapás elkerülje. A forróság kiszedte minden erejét, és egyszer csak jeges-hideg folyóban ébredt. Átváltozott hallá. Halfarka volt, halteste, uszonya, mindene, mint a halé, csak a feje volt az övé, és ráadásul fájt is. Úszott a süket, sötét, víz alatti hidegben, és arra gondolt, hogy most már mindörökre hal marad, és sohasem megy vissza a hegyekbe. „Nem megyek vissza – hajtogatta magának. – Halnak lenni jobb, halnak lenni jobb . . ."

Senki sem vette észre, amikor a fiú leszállt az ágyról és kiment a házból. Alig ért el a ház sarkához, öklendezni kezdett. A falhoz kapkodva jajgatott, sírt, szakadt szeméből a könny, fulladozott a zokogástól, halkan mondogatta:

– Nem, jobb, ha hal leszek. Elúszom innen. Jobb, ha hal leszek.

Orozkul házából hahotázás hallatszott, részeg kiáltások harsantak. Ez a vad röhej letaglózta a fiút, kibírhatatlan fájdalmat és szenvedést okozott neki. Úgy hitte, azért érzi magát rosszul, mert ezt a szörnyű hahotázást hallja. Kifújta magát, elindult az udvarban. Az udvar kihalt volt. A kialudt katlan mellett a holtrészeg Momun nagyapóba botlott a fiú. Az öregember ott hevert a porban, Koronás Szarvas Anya levágott agancsa mellett. Az iramszarvasfej egy darabját a kutya marcangolta. Más senki, semmi.

A fiú lehajolt öregapjához, megrázta a vállát.

– Ata, menjünk haza – kérte. – Hallod? Gyere haza.

Az öregember nem válaszolt, nem is hallott semmit, a fejét sem tudta felemelni. De mit is válaszolhatott, mondhatott volna?

– Hallod, ata, kelj föl, menjünk haza – kérlelte tovább.

Ki tudná megmondani, érthette-e gyerekésszel, fölfoghatta-e, hogy az öreg Momun éppen a Koronás Szarvas Anyáról szóló meséjének így adta meg az árát, amiatt feküdt itt, hogy nem önakaratából emelt kezet arra, amit egész életében dédelgetett – az ősök emlékére, saját lelkiismeretére, hitére, hogy csak a boldogtalan lányáért és érte, az unokájáért követte el, amit elkövetett . . .

S most sebzett szívvel, gyalázatban feküdt itt, mint akit agyonvertek, arccal a porban, nem hallotta unokája hívogatását.

A fiú leült öregapja mellé, ébresztgette.

– Ata, emeld fel a fejedet, no – könyörgött. Sápadt volt, mozdulatai elernyedtek, a keze és az ajka remegett. – Ata, én vagyok itt. Hallod? Nagyon rosszul vagyok – folytatta zokogva. – Fáj a fejem, nagyon fáj.

Az öregember felnyögött, megmozdult, de nem tudott magához térni.

– Ata, eljön Kulubek? – kérdezte a fiú hirtelen, nyeldesve könnyeit. – Mondd, eljön Kulubek? – rángatta öregapja vállát.

Valahogyan sikerült oldalára fordítani nagyapját, és megborzadt, amikor megpillantotta a részeg öregember arcát, szánalmas, összecsomósodott szakállával, sártól és portól lepetten, s e percben az iramszarvastehén Orozkul fejszéjétől szétroncsolt feje rémlett föl előtte. Visszahőkölt ijedtében, és az öregembertől távolodva, halkan motyogta:

– Én hallá változom. Hallod, ata? Elúszom. Ha eljön Kulubek, mondd meg neki, hogy hal lett belőlem.

Az öregember nem válaszolt.

A fiú továbbtámolygott. Lement a folyóhoz. Belegázolt a vízbe . . .

Még nem tudta senki, hogy a fiú hal képében elúszott a folyóban. Az udvaron fölhangzott a részeg nóta:

Jöttem pupos hegyekből
púpos tevém nyergében.
Hé, púpos kalmár, nyiss ajtót!
Igyunk ürömfüves bort . . .

Elúsztál, kisfiú. Nem vártad meg Kulubeket. Milyen nagy kár, hogy nem vártad meg Kulubeket. Miért nem szaladtál ki inkább az útra. Ha sokáig szaladtál volna az úton, feltétlenül találkoztál volna vele. Már messziről megismerted volna a teherautóját. Csak intened kellett volna, és ő rögtön megáll, megszólít:

– Hová, hová?

– Hozzád! – felelted volna.

S Kulubek felvesz a vezetőfülkébe. Elindultok. Ketten Kulubekkel. Előttetek vágtat a Koronás Szarvas Anya, de senki sem látja, csak te.

Most már csak egyet mondhatok: azt lökted el magadtól, amivel nem békélhetett meg a te gyermeki szíved. És ez az én vigasztalásom. Olyan volt az életed, mint a villámé: egyet cikkan, és kialszik. De a villámot az égbolt csiholja. Az égbolt pedig örökkévaló. És ez az én vigasztalásom. S még az, hogy a gyermeki lelkiismeret olyan az emberben, mint csíra a magban – csíra nélkül nem kel ki a mag. És bármi legyen is sorsunk a világon, az igazság örökké jelenvaló, amíg csak ember él és hal ezen a földön.

Búcsúzom tőled, a te szavaidat ismétlem, fiú: „Szervusz, fehér hajó, itt vagyok!"

Fehér János fordítása

TARTALOM

A versenyló halála (ПРОЩАЙ ГУЛЬСАРЫ!) 5
Láng Anikó fordítása
Fehér hajó (БЕЛЫЙ ПАРОХОД) 171
Fehér János fordítása

A kiadásért felel az Európa Könyvkiadó igazgatója – Felelős szerkesztő: Árvay János – A fedélrajz Joó Margit munkája – Műszaki szerkesztő: Lovász György – Műszaki vezető: Siklós Béla – Készült: 20 000 példányban, 15,2 (A/5) ív terjedelemben

EU-i-7374

73.1457.66-14-2 Alföldi Nyomda, Debrecen

NYIKOLAJ TYIHONOV

Kavalkád

A nemzetközi békemozgalom és a szovjet irodalom „nagy örege" sokoldalú, sok műfajú alkotó. Elsősorban mint költőt tartják számon, pedig éppoly gazdag prózai munkássága is. Riportjai, karcolatai, útirajzai, de mindenekelőtt elbeszélései tapasztalt, éles szemű, az emberi kapcsolatokat és társadalmi összefüggéseket jól ismerő íróról tanúskodnak. Tyihonov gyermekkora óta vonzódik a Kelethez, úgyszólván minden részét bejárta, számos országában megfordult, ismeri ezt a világot, ismeri embereit. Kötetünk keleti tárgyú történeteit gyűjti egybe: az egzotikus környezetben játszódó novellákban szerencsésen ötvöződik valóság és fantázia, személyes élmény és írói képzelet. A kilenc elbeszélés és kisregény más-más keleti országba – Arábiába, Afganisztánba, Jáva szigetére, Örményországba – vezeti el az olvasót, egyúttal az írói pálya fő állomásait is jelzi az 1925-ben írt *Vámbéry*-tól *A gondtalan város* című kisregényig.

404 oldal, vászonkötésben, 18,– Ft

EURÓPA KÖNYVKIADÓ

KONSZTANTYIN PAUSZTOVSZKIJ

Az aranyrózsa

„Ezt a könyvet írni olyan, mint ismeretlen országban utazni, ahol lépten-nyomon új távlatok, új utak nyílnak előttünk. Nem tudjuk, hová vezetnek, de mindegyik sok váratlan örömöt ígér, új meg új anyagot nyújt az elmélkedésre. Ezért olyan csábító és emellett sürgető a vágy, ha nem is teljesen, de mégis valamennyire, amúgy átabotában – amint mondani szokás – felvázoljuk ezeknek az utaknak a hálózatát" – írja Pausztovszkij ebben a művében, amely a *Vallomások az írói munkáról, megemlékezések* alcímet viseli, és az élettel, az emberekkel, a kortársakkal, írói műhelygondjaival kapcsolatos őszinte, megkapó gondolatainak valóságos kincsestára. Valóban csodálatos „úthálózat" tárul fel az olvasó előtt Pausztovszkij tolla nyomán, amelyen ha elbarangol, gazdag élményekben lesz része.

564 oldal, vászonkötésben, 30,– Ft

EURÓPA KÖNYVKIADÓ

MIROSLAV KRLEŽA

Filip Latinovicz hazatérése

Filip Latinovicz, a fiatal festő, több mint két évtizedes távollét után visszatér Párizsból szülőföldjére, a Száva menti kisvárosba. Visszatér anyjához, a hajdani trafikosnőhöz, akinek törvénytelen fia, és aki huszonhárom évvel korábban egy átzüllött éjszaka után kidobta a házából. Filip most a maga teljes nyomorúságában látja ezt a szörnyű, horvátországi kisvárost, gyerekkora egyetlen városát, a környező hegyeket és a falut, ahová gyakran ellátogatott azelőtt. Filip visszaemlékezik, töpreng és fest, miközben belekeveredik a magyar származású Ráday Xénia társaságába, és igazi, szenvedélyes szerelembe esik a lánnyal. Úgy tűnik, nincs ereje kitépni magát ebből a szövevényből; s ekkor, mintha mások döntenének helyette – váratlan, véres tragédia tesz pontot Filip kostanjeveci tartózkodása végére.

A stilárisan rendkívül gazdag, a világot, az embereket mindvégig egy festő szemének súlyos, ragyogó látomásain keresztül láttató regényt a kitűnő horvát író nyolcvanadik születésnapja alkalmából jelentetjük meg új kiadásban.

312 oldal, vászonkötésben, 19,– Ft
(Harmadik kiadás)

EURÓPA KÖNYVKIADÓ

JAROSLAW IWASZKIEWICZ

Máter Johanna

és más elbeszélések

Jarosław Iwaszkiewicz a lengyel irodalom élő klasszikusa. Alig van műfaj, melyben nem alkotott volna maradandót. A legértékesebb mégis varázslatos szépségű, drámai erejű prózája, melynek visszatérő témája az idő mulandósága, az ember küzdelme önmaga megismeréséért, az alkotás, a szerelem, az élet diadala.

Kötetünk négy legszebb elbeszélését mutatja be: *A wilkói kisasszonyok* hőse nemcsak eltűnt ifjúságát idézi meg, hanem a múlttal is leszámol. A *Nyírfaliget*-ben az író egy tüdőbeteg fiú sorsán keresztül bravúrosan ábrázolja a szerelem, az élet győzelmét a halálon. A *Malom az Utrata mellett* fiatal költő hőse beleszeret egy könnyű nőbe, és feltartóztathatatlanul sodródik végzete felé. A *Máter Johanná*-t Iwaszkiewicz eredeti XVII. századi dokumentumok alapján írta. Az ördög által megszállt apácák sorsán keresztül az író az emberi lélek legsötétebb zugaiba hatol megbabonázó erejű víziókkal, drámai erővel. A *Nyírfaliget* és a *Máter Johanna* filmváltozatát nemrégiben hazánkban is nagy sikerrel vetítették. Iwaszkiewicz világa egyszerre gyönyörű és megrázó, elbűvölő és szomorú. Mégis, ahogy egy kritikus mondta, a boldogok szigetére emlékeztet. Mert a mindent megsemmisítő időnek, halálnak, az emberi tragédiáknak értelmet tud adni.

506 oldal, papírkötésben, 22,– Ft

EURÓPA KÖNYVKIADÓ

AJTMATOV

A VERSENYLÓ HALÁLA

FEHÉR HAJÓ

Csingiz Ajtmatov könyvei egy évtized alatt eljutottak a világ szinte valamennyi nyelvterületének olvasóihoz. A *Dzsamilja* [illegible] a huszadik század legszebb szerelmi története – írta Louis Aragon, a regény francia fordítója. A *Versenyló halálá*-ban, amelyet néhány év alatt szinte a világ valamennyi nyelvére lefordítottak, Tanabaj és [illegible] keserű históriája önmagán túlmutató jelentést kap, az 1970-ben megjelent *Fehér hajó*-ban pedig már szinte minden jelképpé válik, a mondák [illegible] irreális figurák értelme csak a gondolkozó [illegible] közreműködésével bontakozhat ki. Ajtmatov [illegible] író [illegible] műveiben arra vállalkozik, hogy számba vegye korunk [illegible] speciálisan [illegible] valódi kérdéseivel, hogy felfedje a sokszor meg[illegible], de súlyos egyéni és közösségi megrázkódtatásokkal fenyegető feszültségeket és [illegible]okat.

[illegible] Ft

EURÓPA ZSEBKÖNYVEK

Megjelent:

VONNEGUT: Az ötös számú vágóhíd
KESEY: Száll a kakukk fészkére
MALAMUD: Az [illegible] hét esztendő
VASZILJEV: A hajnalok itt csendesek

Előkészületben:

O'BRIEN: Vidéki lányok
SALINGER: Zabhegyező
SCSERBAK: Transplantáció
BOGOMOLOV: Iván gyermekkora

EURÓPA KÖNYVKIADÓ